Arūnas GUMULIAUSKAS

LKP Šiaulių miesto organizacija ir tautinis atgimimas

Nuotraukos Romualdo Struogos

Dar po Spalio perversmo Sovietų Rusijoje (nuo 1922 m. – Sovietų Sąjungoje) įvestas totalitarinis režimas XX a. devintajame dešimtmetyje pergyveno iki tol nematytą krizę. Žlugo planinė ekonomika, braškėjo politinės sistemos pamatai, kilo tautiniai judėjimai, žmonės nebetikėjo „šviesaus rytojaus“ perspektyva. Būtent tokia situacija buvo susiklosčiusi šalyje, kai Michailas Gorbačiovas 1985 m. kovo mėnesį tapo SSKP CK generaliniu sekretoriumi. Buvo pradėta pertvarkos politika, kurios atsiradimą lėmė ne tik situacija imperijos viduje, bet ir Vakarų demokratijos tikslas – be didelių politinių sukrėtimų ilgainiui sukurti vieningą Europą nuo Vladivostoko iki Lisabonos. Beje, panašios pozicijos, anot Mindaugo Stakvilevičiaus, laikėsi kai kurie žymūs rusų mokslininkai ir visuomenės veikėjai[1]. Tačiau M. Gorbačiovas, norėdamas išsaugoti Sovietų Sąjungą bei išlaikyti SSKP valdžios monopolį, paskatino valstybinės politinės sistemos reformavimo, visuomenės demokratizavimo ir viešumo politikos pradžią. Kita vertus, šie pertvarkymai realizuoti komunistinės ideologijos rėmuose. Didelę įtaką SSRS vykusiems procesams turėjo ypač įtakingos partinės nomenklatūros inertiškumas, nenoras keistis, užleisti savo pozicijų visuomenėje, o ir paties generalinio sekretoriaus prieraišumas komunizmo doktrinai. Tokia pozicija atsispindėjo SSKP XXVII suvažiavime (1986 m. vasario 25 – kovo 6 d.) priimtoje partijos programos naujoje redakcijoje. Šiame dokumente ir toliau akcentuotas „socialistinės visuomenės tobulinimas“, „tolesnis žengimas į komunizmą“[2]. Nepadarė laukiamo proveržio ir XIX sąjunginė partinė konferencija, vykusi 1988 m. birželio 28 – liepos 1 d. Joje priimtuose dokumentuose ir toliau deklaruota ištikimybė marksizmo-leninizmo principams[3]. Tiesa, gyvenimas imperijoje tapo šiek tiek laisvesnis. Valdžia atlaisvino cenzūros varžtus. Ypač tai pajuto didžiųjų SSRS miestų (Maskvos, Leningrado) gyventojai. Sąjunginių laikraščių puslapiuose atsirado aštresnių straipsnių, centrinė televizija rodė daugiau analitinių programų, kuriuose kritikuota valdžios vykdyta politika, ieškota istorinės tiesos. Tačiau sovietinės imperijos pakraščiuose gyvenimo tėkmė nepakeitė savo krypties – čia ir toliau vyravo vietinės partinės nomenklatūros savivalė, cenzūra. Lietuvos SSR nebuvo išimtis.

Lietuvos partinei organizacijai ir toliau vadovavo brežnevinio laikotarpio nomenklatūros atstovas Petras Griškevičius. Praktinėje politikoje LKP CK

[1] Stakvilevičius M., *Apie save*, CD, Šiauliai, 2008.

[2] *Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos Programa. Nauja redakcija. Priimta TSKP XXVII suvažiavimo*, Vilnius, 1986, p. 10.

[3] *Tarybų Sąjungos Komunistų partijos XIX sąjunginės konferencijos dokumentai*, Vilnius, 1988, p. 66.

nieko nekeitė, net Maskvoje paskelbus pertvarkos pradžią. Tačiau Respublikos partinė vadovybė negalėjo nepastebėti stiprėjančių pasipriešinimo sovietiniam režimui tendencijų, viešai pasireiškusių 1987 m. rugpjūčio 23 d. mitinge prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje bei lapkričio 1 d. kauniečių susibūrime prie Maironio kapo, minint poeto 125-ąsias gimimo metines[4]. Kita vertus, prieš minėtų akcijų organizatorius ir dalyvius nebuvo imtasi tiesmukiškų, brutalių represinių priemonių, kaip per Romo Kalantos įvykius (1972-05-18). Šį kartą veikta subtiliau, maskuojant susidorojimą su disidentais.

Nepasikeitė LKP CK vykdyta politika ir po P. Griškevičiaus mirties (1987-11-14). Jį pakeitęs Ringaudas Songaila (1987-12-01)[5] tebesivadovavo savo pirmtako ideologiniais principais. Apie tai byloja specialiai sukelta antivakarietiška psichozė ir įvesta pusiau karinė padėtis 1988 m. vasario 16 d. (miestų gatvėse patruliavo milicija, draugovininkai, visur šmirinėjo saugumo agentai)[6]. LKP CK pirmasis sekretorius ignoravo ir kvietimus atvykti į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (toliau – LPS) mitingus. Jis vengė viešumo, atviro bendravimo su žmonėmis. Pagaliau R. Songailos politinės karjeros pabaigą nulėmė taip vadinamasis „bananų balius“ (1988-09-28), po kurio nepasitikėjimą LKP CK pirmuoju sekretoriumi pareiškė ne tik Lietuvos žmonės, bet ir Maskva. Tad galima teigti, kad pertvarkos politikos principai Respublikos partinės organizacijos praktinėje veikloje įsitvirtino tik nuo 1988 m. spalio 19 d., kada atsistatydino R. Songaila, buvo nušalintas nuo vadovavimo LKP CK antrasis sekretorius Nikolajus Mitkinas, o naujuoju Lietuvos komunistų lyderiu tapo Algirdas Mykolas Brazauskas[7]. Pastarasis pradėjo vadovauti dar galingai politinei jėgai, nes 1988 m. Lietuvoje buvo apie 210 tūkstančių komunistų, kuriuos vienijo beveik 5 800 pirminių partinių organizacijų[8].

Tiesa, prielaidos tokiems kardinaliems pasikeitimams atsirado anksčiau, susikūrus pagrindiniam politiniam oponentui – Sąjūdžiui. Būtent tada pradėjo aiškiai diferencijuotis eilinių komunistų požiūris į savo partinės veiklos perspektyvą. Vieni jų, pasitaikius palankiai progai, ilgainiui paliko LKP ir nebesiejo savo gyvenimo su konkrečia politine jėga. Kiti pradžioje įsiliejo į sąjūdininkų gretas, o vėliau dalyvavo naujų partijų kūrimo procese. Treti, priklausydami LKP, siekė išlaikyti turėtas ekonomines ir politines galias. Dar kiti, kurių buvo mažuma, liko ištikimi marksizmo-leninizmo ideologijos principams. Tačiau absoliutus netikėjimas, netgi tyčiojimasis iš „šviesaus komunizmo rytojaus“ idėjos, prisidėjęs prie blogio imperijos griuvimo, atsirado dar brežneviniu laikotarpiu. Priklausymą tada Komunistų partijai buvo galima paaiškinti tik noru užsitikrinti galimybę kilti profesinės karjeros laiptais, gerinti savo socialinę ir materialinę padėtį. M. Gorbačiovo pertvarkos laikotarpiu tik nedaugelis partijos narių savo veiksmus grindė marksizmo-leninizmo ideologija. Taip dar stagnacijos metais prasidėjęs sovietinės sistemos deideologizacijos procesas pagimdė asmeninį interesą priklausyti partinei organizacijai[9].

Šiaulių miesto komunistų organizacija buvo sudėtine LKP (aišku, ir SSKP) dalimi. Todėl ji privalėjo paklusti nurodymams iš centro ir juos vykdyti. Taip praktikoje buvo realizuojamas partiniuose įstatuose deklaruotas „demokratinio centralizmo“ principas. Tad apie kažkokias ypatingas miesto partinės organizacijos veiklos tendencijas Atgimimo laikotarpio pradžioje sunku kalbėti. Čia, kaip ir visoje Respublikoje, pradėjo aiškiai skirtis eilinių komunistų požiūris į savo partinės veiklos perspektyvą. Kita vertus, tuo metu negalima įžvelgti masiško žmonių pasitraukimo iš partijos tendencijos. 1988 m. gruodžio mėnesį SSKP gretas paliko tik trys šiauliečiai (žr. 2 priedą), bet tais pačiais metais partijos nariais tapo 179 miesto gyventojai. Tiesa, tai buvo 44 nariais mažiau nei 1987 m. (žr. 1 priedą). Be to, dar steigėsi naujos pirminės partinės organizacijos. Antai 1988 m. rugsėjo 26 d. LKP Šiaulių miesto komiteto (toliau – ŠMK) biuras svarstė klausimą dėl partijos padalinio įkūrimo

[4] *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 596.
[5] Gumuliauskas A., *Lietuvos istorija: įvykiai ir datos*, Šiauliai, 2009, p. 134.
[6] *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, p. 596.
[7] Gumuliauskas A., *Lietuvos istorija: įvykiai ir datos*, p. 137.
[8] Revoliucinės kovos, atkuriamojo darbo ir persitvarkymo keliu. Lietuvos KP Centro Komiteto pirmojo sekretoriaus A. Brazausko pranešimas iškilmingame posėdyje, skirtame Lietuvos KP įkūrimo ir Tarybų valdžios paskelbimo 70-osioms metinėms 1988 m. gruodžio 16 d., *Tiesa*, 1988-12-17.
[9] *Lietuva: dabarties realijos ir ateities vizijos: forumo medžiaga*, sud. A. Gumuliauskas, Šiauliai, 2010, p. 81, 82.

Kazimiera Prunskienė, Petras Balčiūnas ir Mindaugas Stakvilevičius ŠPI 225 auditorijoje 1989 m. gegužės 5 d.

20-ojoje vidurinėje mokykloje[10], kurioje dirbo penki komunistai. Kita vertus, dar 1987 m. pasimatė neigiamos partijos plėtros tendencijos. Tačiau apie jas prabilta tik 1989 m. kovo 21 d. įvykusiame LKP ŠMK plenume. Tada Vaclovas Volkovas konstatavo, kad 1987 m. mieste 4,22 proc. sumažėjo stojančiųjų kandidatais į SSKP. 1988 m. šis rodiklis jau buvo lygus 35,86 proc. Vėliau padėtis dar labiau suprastėjo. Jeigu 1988 m. sausio–vasario mėnesiais kandidatais į SSKP įstojo 28 (iš jų 20 darbininkų), tai 1989 m. per tą patį laikotarpį – tik 4 miestiečiai (iš jų 1 darbininkas), arba 85,71 proc. mažiau[11]. Vis dėlto Šiauliuose 1989 m. sausio 1 d. dar buvo 6 706 komunistai[12].

Tačiau pasitaikė ir įžvalgesnių partinių funkcionierių. Antai dar 1988 m. gegužės 26 d. įvykusiame LKP miesto komiteto pirminės partinės organizacijos susirinkime LKP ŠMK Organizacinio skyriaus sekretorius Alvydas Šedžius savo pranešime „Dėl pirminės partinės organizacijos uždavinių vykdant TSKP CK nutarimą „Dėl rimtų trūkumų Taškento srities partinės organizacijos darbe priimant į partiją ir stiprinant partijos gretas“ teigė, kad priėmimas kandidatais į SSKP gretas 1988 m. sausio–gegužės mėnesiais sumažėjo 25 žmonėmis. O per visus 1987 m. priėmimo mažėjimo rodiklis siekė tik 16 žmonių[13]. Vis dėlto susirinkime taip ir nepavyko išsiaiškinti partiečių gretų mažėjimo tendencijos priežasčių. Čia buvo tvirtinama, kad priėmimą į partiją neigiamai veikia nustatytos kvotos, prasidėjęs demokratizavimo procesas šalyje, nusikalstama LKP istorinė praeitis, nenoras mokėti partinių mokesčių[14]. Tačiau niekas taip ir nesuvokė, kad Lietuvoje prasideda tautinis atgimimas, orientuojantis žmones į visai kitas vertybes. Todėl numatytos susirinkime LKP ŠMK priemonės paprasčiausiai nebegalėjo „<...> sugrąžinti partinėms organizacijoms avangardinį vaidmenį tobulinant darbą su organizacijomis ir kiekvienu komunistu atskirai <...>“[15]. Juolab kad pats LKP ŠMK pirmasis sekretorius V. Volkovas 1988 m. lapkričio 25 d. miesto partinės organizacijos XXVIII konferencijoje konstatavo, kad „<...> nekelia žmonėms pasitikėjimo lėtai vykstantis persitvarkymas

[10] Partijos miesto komiteto biuro posėdžių protokolai Nr. 70–74, *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – *LYA*), f. 3113, ap. 70, b. 6, l. 37.

[11] Šiaulių miesto komiteto III–VI plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 3, l. 94.

[12] Lietuvos Komunistų partijos Šiaulių miesto komiteto pirminės partinės organizacijos susirinkimų ir biuro posėdžių protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 17, l. 46.

[13] *Ten pat*, l. 47.

[14] *Ten pat*, l. 48.

[15] *Ten pat*.

pačioje partijoje, susvyravęs partinių organizacijų autoritetas <...>“[16].

Tad galima konstatuoti, kad šiauliečiai masiškai iš partijos pradėjo trauktis 1989 m. rudenį. Tačiau pateikti oficialūs išėjusiųjų iš SSKP skaičiai iškreipė realią situaciją. Didžioji dalis ekskomunistų paliko partijos gretas, niekam apie tai nepranešę. Kiti nepasitraukė iš savarankiškos LKP, tik norėdami sudaryti atsvarą komunistams, t. y. platforminin-kams. Vis dėlto keisčiausia, kad 1989 m. partijos gretas įvairiais sumetimais papildė 75 šiauliečiai. Tam, matyt, įtakos turėjo tebeegzistuojantis partinės nomenklatūros sąrašas, kuriame fiksuotos konkrečių ūkinių, partinių, sovietinių, profesinių sąjungų, komjaunimo institucijų pareigybės. Asmuo, norintis jas užimti, privalėjo priklausyti SSKP. 1988 m. rugsėjo 28 d. tokių pareigybių Šiauliuose buvo 656, iš kurių 496 tiesiogiai priklausė LKP ŠMK biuro nomenklatūrai[17]. Iš jas užimančių asmenų 82,6 proc. turėjo aukštąjį arba nebaigtą aukštąjį išsilavinimą. Be to, dar 271 šiaulietis priklausė LKP ŠMK biuro nomenklatūros rezervui (37,4 proc. moterys, 86,5 proc. SSKP nariai, 16 proc. nelietuvių tautybės atstovai)[18]. Todėl iš tuo metu dirbusių 14 statybos ir statybos montavimo valdybų viršininkų tik 2 buvo nepartiniai, iš 35 mokyklų, internatų, profesinių mokyklų direktorių – 1, iš 11 ligoninių, poliklinikų vyriausiųjų gydytojų – 1, iš 96 pramonės susivienijimų ir įmonių cechų viršininkų – 42, iš 124 prekybos valdybos parduotuvių vedėjų ar direktorių – 87[19]. Vadinasi, silpniausiai partinėms pozicijoms atstovauta mažmeninės prekybos tinkle.

1989 m. lapkričio mėnesį, anot LKP miesto komiteto antrojo sekretoriaus Donato Morkūno, Šiauliuose veikė 175 pirminės partinės organizacijos, kurioms priklausė 6 600 komunistų. Iš jų 34,2 proc. turėjo aukštąjį, o 46 proc. – vidurinį išsilavinimą. Be to, dar 2,6 proc. miesto komunistų studijavo aukštosiose mokyklose[20]. O po metų Šiauliuose tebuvo likusios 94 pirminės partinės organizacijos, teritorinė partinė organizacija ir viena miesto mokytojų partinė organizacija[21]. Joms priklausė 2 225 komunistai.

Kaip jau minėta anksčiau, didelė dalis miesto komunistų įsiliejo į sąjūdininkų gretas ir ten aktyviai veikė. Tad savotišku komunistinės valdžios forpostu tapo LKP ŠMK biuras. Nuo šios partinės institucijos narių pozicijos priklausė miesto politinio gyvenimo raidos perspektyva.

Galima teigti, kad Atgimimo laikotarpis LKP ŠMK biurą užklupo labai jau netikėtai. Miesto partinės organizacijos vadovybė – pirmasis sekretorius V. Volkovas, antroji sekretorė Leokadija Riškutė, sekretorius Algimantas Levickas – toliau tebevadovavo miestui brežnevinio stagnacijos periodo metodais. Be to, ir pats LKP ŠMK biuras buvo išrinktas, ignoruojant pertvarkos politiką. Remiantis nusistovėjusia partine praktika, šios institucijos nariais tapo darbininkijos, sovietinės armijos, nomenklatūros atstovai, laikraščio redaktorius (žr. 3 priedą). LKP ŠMK biuras savo darbe vengė viešumo, neįsiklausė į visuomenės nuomonę. Atrodė, kad šiai institucijai labiausiai rūpėjo, kuo stropiau ir greičiau praktikoje realizuoti nurodymus iš centro. Nuo to priklausė ne tik miesto partinės organizacijos vadovų įvaizdis LKP CK, bet ir tolesnės vietos nomenklatūrininkų karjeroje galimybės.

1988 m. vasarą ir rudenį „olimpinė ramybė“ tvyrojo LKP Šiaulių MK pirminės partinės organizacijos bei biuro posėdžių metu. Čia buvo svarstomos su gyvenimo realybe nieko bendro neturinčios problemos, vienbalsiai priimami nutarimai vienu ar kitu klausimu. Antai 1988 m. birželio 16 d. LKP Šiaulių MK pirminės partinės organizacijos susirinkime svarstytas klausimas „Dėl išvadų svarstant TSKP Centro Komiteto Tezes XIX sąjunginei partinei konferencijai“[22]. Pagrindinį pranešimą jo metu perskaitė Organizacinio skyriaus vedėjas A. Šedžius. Tačiau toks svarbus partinio gyvenimo pertvarkos klausimas buvo svarstomas be didelio susidomėjimo, karštų diskusijų ar nuomonių susikirtimo. Todėl šio susirinkimo baigtis buvo iš anksto aiški, galima sakyti, šabloniška. Visi

[16] Šiaulių miesto partinės organizacijos XXVIII konferencijos protokolas, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 1, l. 11.
[17] Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto pirminės partinės organizacijos susirinkimų ir biuro posėdžių protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 17, l. 81.
[18] *Ten pat*, l. 82.
[19] *Ten pat.*
[20] Miesto komunistų problemos ir uždaviniai, *Šiaulių naujienos*, 1989-10-31, p. 2.
[21] Lietuvos KP Šiaulių miesto partinės organizacijos neeilinės konferencijos protokolas, *LYA*, f. 3113, ap. 72, b. 2, l. 14.
[22] Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto pirminės partinės organizacijos susirinkimų ir biuro posėdžių protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 17, l. 34–39.

Piketas prie LKP Šiaulių komiteto 1989 m. liepos mėn.

vienbalsiai pritarė SSKP CK tezėms. Analogišką scenarijų galima pastebėti ir vėlesniuose šios partinės institucijos susirinkimuose. Taip rugpjūčio 29 d. LKP ŠMK pirminės partinės organizacijos nariai, išklausę sekretoriaus A. Levicko pranešimą „Dėl partinės organizacijos uždavinių pravedant ataskaitinius – rinkiminius susirinkimus bei miesto XXVIII partinę konferenciją vadovaujantis TSKP CK 1988 metų liepos Plenumo nutarimais“, priėmė standartinį stagnacijos laikams nutarimą, kuriame vyravo tradiciniai terminai – *vadovautis*, *gerinti* ir t. t.[23] Tiesa, dokumente pasitaikė ir naujovių. Antai nutarime siūlyta sudemokratinti vadovaujančių partinių darbuotojų rinkimus: „<...> visose partinėse organizacijose užtikrinti platų kandidatūrų svarstymą ir slaptą balsavimą renkant vadovaujančius partinius organus, įtraukti į rinkiminius biuletenius daugiau kandidatų, negu yra mandatų <...>.“[24] Vis dėlto, nepaisant išsiplėtojusio tautinio atgimimo proceso krašte, LKP Šiaulių MK darbuotojų požiūris į partinį darbą praktiškai nesikeitė. Dauguma partinių lyderių ir toliau ieškojo tolesnių partinės nomenklatūros karjeros galimybių. Antai 1989 m. kovo 13 d. LKP Šiaulių miesto komiteto biuro posėdyje buvo rekomenduota partijos sekretoriui A. Šedžiui mokytis Vilniaus aukštosios partinės mokyklos trimečiame skyriuje[25]. Kita vertus, ir partinė nomenklatūra negalėjo nekreipti dėmesio į didėjantį žmonių politinį aktyvumą, kurį sukėlė vis labiau populiarėjantis LPS. 1988 m. rugpjūčio 24 d. LKP ŠMK plenume jau kalbėta apie Sąjūdį, norėta jį pasitelkti, sprendžiant miesto problemas[26].

Miesto komunistų lyderis V. Volkovas tik po Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo pagaliau viešai prabilo apie būtinybę keisti partinės veiklos principus[27]. Analogiškas mintis jis išreiškė ir 1988 m. lapkričio 25 d. Šiaulių miesto partinės organizacijos XXVIII konferencijoje[28]. LKP Šiaulių MK pirmojo sekretoriaus pozicija tik patvirtina faktą, kad nuo pertvarkos paskelbimo Maskvoje pradžios Lietuvoje niekas nepasikeitė. Partinės institucijos vietose ir toliau laukė nurodymų iš centro bei nuolankiai juos įgyvendino praktikoje. Apie jokias vietines partines iniciatyvas net nebuvo galima kalbėti. Kita vertus, Šiaulių miesto partinės organizacijos XXVIII konferencijoje jau galima pastebėti ir teigiamų poslinkių. Pirmiausia pirmą kartą

[23] *Ten pat*, l. 78–79.
[24] *Ten pat*, l. 78.
[25] Šiaulių miesto partijos komiteto biuro posėdžių protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 5, l. 113.
[26] *Šiaulių miesto istorija 1940–1995 m.*, sud. J. Sireika, Šiauliai, 2007, p. 271.
[27] Volkovas V., Diktuoja laikas, *Šiaulių naujienos*, 1988-11-25, p. 1.
[28] Šiaulių miesto partinės organizacijos XXVIII konferencijos protokolas, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 1, l. 14.

komunistų konferenciją prie miesto kultūros rūmų piketavo sąjūdininkai[29]. Būtent jų reikalavimu į posėdžių salę įleistas LPS Šiaulių miesto tarybos pirmininkas Virgilijus Kačinskas, kuris išsakė Sąjūdžio reikalavimus konferencijai[30]. Be to, reikėtų išskirti drąsesnius šiauliečių komunistų pasisakymus. Taip aktyvus sąjūdininkas M. Stakvilevičius kvietė bendrapartiečius atsikratyti baimės ir patiems pradėti aktyviau veikti[31]. Beje, jis konferencijos išvakarėse buvo išrinktas Šiaulių K. Preikšo pedagoginio instituto Partinio biuro sekretoriumi. Į pastarąją instituciją pateko ir daugiau Instituto dėstytojų, kurie aktyviai dalyvavo Sąjūdžio veikloje arba bent jau prijautė LPS idėjoms. Sąjūdžio tarybos posėdyje, anot V. Kačinsko, M. Stakvilevičius susirinkusiuosius informavo apie savo politinės veiklos perspektyvas: „<...> instituto komunistai partorgu rinkti nori <...>."[32] Sąjūdininkai pritarė, nes norėjo Komunistų partijos vadovybėje turėti savų žmonių. Tai buvo pirmas atvejis mieste, kada sąjūdininkai pradėjo vadovauti pirminei partinei organizacijai.

XXVIII konferencijoje išrinktų LKP ŠMK narių bei kandidatų sąraše jau buvo galima pastebėti ir tokių aktyvių sąjūdininkų kaip Jonas Keldušis, Kęstutis Krikščiūnas, D. Morkūnas, Pranas Piaulokas, Vilius Puronas, M. Stakvilevičius, Algimantas Vitalis Trušys, Vaclovas Vingras, Kazimieras Romualdas Župerka, Zigfridas Pranas Orentas (žr. 4–6 priedus). Jiems atsirado galimybė labiau paveikti miesto partinės organizacijos sprendimus ir praktinę veiklą. Tačiau aukščiausioji komunistinė valdžia mieste išlaikė savo pozicijas. Taip LKP ŠMK vadovauti ir toliau patikėta V. Volkovui (antruoju sekretoriumi išrinktas A. Šedžius)[33].

LKP ŠMK pirmojo sekretoriaus V. Volkovo pralaimėjimas rinkimuose į LSSR Aukščiausiąją Tarybą komunistų buvo sutiktas gana ramiai. Jokių kardinalių pertvarkymų ar revoliucijų mieste nenusimatė. Tačiau ilgainiui LKP ŠMK veikla sulaukė vis daugiau kritikos. 1989 m. vasario 3 d. vyko LKP ŠMK III plenumas, kuriame dalyvavo 86 ŠMK nariai ir 18 kandidatų[34]. Pirmą kartą miesto partinės organizacijos istorijoje vienbalsiai į septynių asmenų plenumo prezidiumą išrinkti du Sąjūdžio atstovai (Kazimira Danutė Prunskienė, M. Stakvilevičius)[35]. Toks dėmesys jiems nebuvo atsitiktinis, nes miesto komunistai svarstė pasirengimo rinkimams į SSRS liaudies deputatus klausimą. Pagrindinį pranešimą perskaitė LKP ŠMK pirmasis sekretorius V. Volkovas. Jis paminėjo, kad Šiaulių rinkiminėje apygardoje Nr. 694 (teritorinė rinkiminė apygarda) rengiasi kandidatuoti komunistai: K. D. Prunskienė – Liaudies ūkio vadovaujančių darbuotojų ir specialistų kvalifikacijos kėlimo instituto prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos rektorė, Pranas Leonaitis – Akmenės statybinių medžiagų kombinato direktorius, Sigitas Vilčiauskas – Šiaulių „Elnio" odos ir avalynės gamybinio susivienijimo generalinis direktorius, Arvydas Jasutis – Akmenės geležinkelio stoties traukinių derintojas, Povilas Jakas – Akmenės pieninės direktorius, Vladas Račkauskas – Akmenės rajono Kivylių kolūkio valdybos pirmininkas, o Šiaulių miesto rinkiminėje apygardoje Nr. 225 (nacionalinė teritorinė rinkimų apygarda) – M. Stakvilevičius, Antanas Žemaitis – užslaptintos karinės remonto gamyklos direktorius ir jau minėtas S. Vilčiauskas[36]. Toliau V. Volkovas pabrėžė, kad partijos iškelti kandidatai turėtų orientuotis į tokius svarbius dalykus:

1. „<...> Respublikos politinį, ekonominį, kultūrinį suverenitetą, jį išreiškiančios naujos Konstitucijos priėmimą;

2. esminį Lietuvos Komunistų partijos statuso pakeitimą, siekimą, kad TSKP remtųsi lenininio federalizmo principais;

3. ekologinių problemų sprendimą, gamtosaugos stiprinimą, ypatingą dėmesį kreipiant žmogaus sveikatos apsaugai;

4. miestų savivaldos sukūrimą <...>."[37]

LKP ŠMK pirmojo sekretoriaus pranešime galima įžvelgti kelias partinės taktikos kaitos tendencijas. Pirmiausia, keliant kandidatais į SSRS liaudies deputatus žinomus komunistus sąjūdininkus,

[29] Stanelis A., Viena bemiegė naktis, *Šiaulių naujienos*, 1988-11-30, p. 1.
[30] *Šiaulių miesto istorija 1940–1995 m.*, p. 271.
[31] Šiaulių miesto partinės organizacijos XXVIII konferencijos protokolas, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 1, l. 73.
[32] *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, sud. I. Vasinauskaitė, Vilnius, 1998, p. 46.
[33] Sireika J., *Šiaulių metraštis, 1990–1993*, Šiauliai, 1994, p. 11.
[34] Šiaulių miesto komiteto III–VI plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 3, l. 1.
[35] *Ten pat*, l. 1, 2.
[36] *Ten pat*, l. 2–5.
[37] *Ten pat*, l. 7.

Piketas prie LKP Šiaulių komiteto 1989 m. liepos mėn.

norėta sutrukdyti Sąjūdžiui formuoti savo kandidatų sąrašą, sukelti abejonių tų asmenų politinių siekių, atsidavimo laisvės idėjai skaidrumu. O V. Volkovo iškelti politiniai tikslai aiškiai neatitiko visuomenės lūkesčių. Juk 1989 m. vasario 16 d. paskelbtą Sąjūdžio Seimo deklaraciją, kur aiškiai pasisakoma už Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą[38], žmonės sutiko su didelėmis emocijomis ir viltimi. Kita vertus, turint galvoje tuo metu vyravusias nuotaikas LKP ŠMK, tegalima konstatuoti, kad pirmasis sekretorius uoliai atkartojo centro poziciją Lietuvos valstybingumo klausimu. Tačiau ne visiems plenumo dalyviams tai patiko. Antai Šiaulių stoties Linijinio vidaus reikalų skyriaus viršininkas Vytautas Tamulionis apkaltino LKP ŠMK (ypač V. Volkovą) neveiklumu, o visą partiją – atitrūkimu nuo paprastų žmonių siekių ir vilčių. Jis konstatavo, kad LKP pirmiausia reikia susigrąžinti autoritetą. V. Tamulionis pasiūlė kreiptis į Lietuvos komunistų partijos CK dėl neeilinio suvažiavimo sušaukimo, kur būtų galima priimti naujus įstatus, aptarti savarankiškumo nuo centro problemą[39]. Tai buvo bene pirmas viešas pasisakymas oficialiuose partijos renginiuose mieste, kuriame griežtai sukritikuotas V. Volkovo neveiklumas, konstatuotas jo autoriteto praradimas visuomenėje ir reikalauta esminių LKP pertvarkymų. Dėl to V. Tamulionio asmeniu bei jo aplinka atvirai susidomėjo Valstybės saugumo komiteto darbuotojai. Apie šį faktą viešai buvo informuoti ŠMK IV plenumo dalyviai[40]. Beje, V. Tamulionis nebuvo pirmasis šiaulietis, viešai prabilęs partijos reorganizacijos klausimu. 1989 m. sausio 21 d. LKP CK XVI plenume Vilniaus Lenino rajono partijos komiteto sekretorė Janina Gagilienė, akademikas Vytautas Statulevičius, Šiaulių K. Preikšo pedagoginio instituto Partinio komiteto sekretorius M. Stakvilevičius komunistinės organizacijos vadovybės akivaizdoje kėlė klausimą dėl LKP statuso pakėlimo į aukštesnį negu SSSR srities partinės organizacijos lygį[41].

V. Tamulionio pasisakymas sukėlė plačias miesto komunistų diskusijas. LKP pertvarkymo problema svarstyta visose pirminėse partinėse organizacijose. 1988 m. vasario 14 d. sušauktas ŠMK IV plenumas, kurio pagrindiniu darbotvarkės klausimu vienbalsiai patvirtintas „Dėl Lietuvos Komunistų partijos statuso, partinio suvereniteto įgyvendinimo kelių“. Išsakyti LKP CK pozicijos

[38] Čepaitis V., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Vilnius, 2006, p. 204.

[39] Šiaulių miesto komiteto III–VI plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 3, l. 17–22.

[40] *Ten pat*, l. 68.

[41] Blažytė D., Lietuvos elito įtaka komunistinės struktūros transformacijai į politinę partiją, *Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai*, Vilnius, 2001, p. 285.

ir dalyvauti miesto komunistų diskusijoje atvyko Lietuvos SSR televizijos ir radijo politikos apžvalgininkas Česlovas Juršėnas (kartu jis siekė užsitikrinti miesto komunistų paramą artėjančiuose pakartotinuose rinkimuose į LSSR AT 1988 m. vasario 26 d.). Tačiau V. Volkovo perskaitytame pranešime ir vėl vyravo nomenklatūrininkams būdingos demagoginės, net melagingos mintys, kurios aiškiai kirtosi su to meto politinio gyvenimo realijomis: „<...> mes siekiame Lietuvos suverenitеto, ekonominio, politinio, kultūrinio. Tačiau kalba eina apie Respublikos suverenitetą Sąjungos sudėtyje. <...> faktas yra tas, kartoju, kad Lietuvos KP Centro Komitetas, o taip pat dauguma Sąjūdyje pasisako už TSRS kaip valstybių sąjungą. Todėl ir kalbame apie lenininio federalizmo principų atkūrimą <...>."[42] Nors ŠMK pirmojo sekretoriaus kalboje spekuliatyviai manipuliuota melagingais faktais (Sąjūdžio požiūris į suverenitetą), bet dauguma plenumo dalyvių pritarė tokiai pozicijai. Tiesa, remiantys V. Volkovo ir, aišku, LKP CK poziciją kalbėjo ne taip tiesmukiškai. Antai Šiaulių „Vairo" dviračių–variklių gamyklos direktorius Steponas Bytautas aiškino, kad neeilinio suvažiavimo sušaukimas reikštų nepasitikėjimą LKP CK ir jo vadovais[43]. Jam pritarė personalinis pensininkas Steponas Tuzinas, Darbo raudonosios vėliavos ordino Šiaulių statybos tresto Partinio komiteto sekretorius Alvydas Šidlauskas, Šiaulių miesto LDT VK pirmininkas Povilas Morkūnas[44]. Tačiau šį kartą plenume nuskambėjo ir kitokių nuomonių. Taip M. Stakvilevičius, D. Morkūnas Šiaulių K. Preikšo pedagoginio instituto komunistų vardu ragino šaukti ne partijos suvažiavimą, bet konferenciją[45]. Toks taktinis žingsnis, anot jų, nesukeltų personalijų kaitos LKP CK klausimo. Šį kartą plenumas nutarimą („Laikyti, kad pasiūlymas dar šiais metais sušaukti neeilinį Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimą dėl Lietuvos KP Programos ir Įstatų patvirtinimo neatitinka politinių realijų") priėmė tik keturių balsų persvara (už – 39, prieš – 35, susilaikė – 10)[46]. Tad galima teigti, kad ŠMK tokiai greitai politinių įvykių kaitai nebuvo pasirengęs. Tačiau IV plenumo balsavimo rezultatai atskleidė skirtingą miesto komunistų požiūrį į sparčias visuomenės gyvenimo permainas Respublikoje. ŠMK nebeliko vienbalsiškumo. Partinei nomenklatūrai darėsi vis sunkiau daugumai primesti savo politinę valią. Vadinasi, jau tada buvo galima prognozuoti LKP ŠMK vadovybės, aiškiai nesuvokusios sparčių politinio gyvenimo permainų mieste bei Respublikoje esmės, kaitą.

1989 m. vasario 21 d. LKP CK XVII plenumą galima įvardyti kaip komunistų ortodoksų bandymą pasiekti revanšą prieš tautinį atgimimą remiančias jėgas ir perimti politinio gyvenimo kontrolę į savo rankas. A. M. Brazauskas teigė, kad jo metu išryškėjo Komunistų partijos skilimas[47]. Vis dėlto, anot Česlovo Laurinavičiaus bei Vlado Sirutavičiaus, „<...> jei plenumo organizatoriai tikėjosi sustiprinti LKP autoritetą arba išgąsdinti Lietuvos žmones, tų tikslų nepasiekė. Plenumas sukėlė Lietuvoje kur kas daugiau panikos ir pašaipos LKP atžvilgiu, nei baimės <...>."[48] Pastarąją nuomonę patvirtina jau kitą dieną po plenumo Šiaulių inžinierių namuose įvykusio Romualdo Ozolo, kaip kandidato į LSSR AT deputatus, susitikimo su šiauliečiais metu tvyrojusi atmosfera: „<...> Visi buvo susijaudinę dėl pirmadienį įvykusio plenumo, kurio aprašymas jau buvo paskelbtas „Tiesoj", pateikiant ir Brazausko kalbą. Kai pasakiau, kad nieko neįvyko, žmonės pradėjo ploti. Žinoma, su kiekviena plenume pasakyta kalba (o jas skelbė visą savaitę ir jos buvo viena už kitą šlykštesnės) žmonės krūpčiodavo <...>."[49] Tad LKP CK XVII plenumas tik sumenkino komunistų pozicijas Respublikoje bei paspartino jų politinį pralaimėjimą. Galima teigti, kad nuo tada Sąjūdžio pozicijos dar labiau sustiprėjo. 1989 m. pavasarį LKP apėmė krizė, kuri pasireiškė vietos organizacijų pasyvumu, nesugebėjimu persiorientuoti ir veikti naujomis politinėmis sąlygomis. Tenka pripažinti, kad tuo metu komunistų valdžios monopolis žlugo. Tad LKP vadovai buvo priversti ieškoti išeities iš susidariusios keblios padėties. Pirmiausia reikėjo atnaujinti nutrūkusį dialogą su Sąjūdžiu.

[42] Šiaulių miesto komiteto III–VI plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 3, l. 37.
[43] *Ten pat*, l. 42.
[44] *Ten pat*, l. 53–54, 58–62.
[45] *Ten pat*, l. 54–58.
[46] *Ten pat*, l. 72–73.
[47] Brazauskas A., *Apsisprendimas*, Vilnius, 2004, p. 87.
[48] Laurinavičius Č., Sirutavičius V., *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo" iki kovo 11-osios*, XII t., I dalis, Vilnius, 2008, p. 231.
[49] Ozolas R., *Žvaigždės blėsta auštant: Sugyvenimai, arba 1987–1990 metų dienoraščių puslapiai*, Vilnius, 2007, p. 424.

Sovietinių paminklų demontavimas Šiauliuose (Feliksui Žemaičiui). 1990 m. rugpjūčio 20 d.

Nepaisant artėjančių SSRS liaudies deputatų suvažiavimo rinkimų (1989-03-26), LKP ŠMK V plenumas (1989-03-21) privalėjo svarstyti sunkiai siejamus su Respublikos politinio gyvenimo realijomis klausimus („Dėl partinių organizacijų darbo vienijant miesto visuomenę pertvarkos uždaviniams spręsti pagal Lietuvos KP Centro Komiteto XVII plenumo (1989 m.) nutarimą“). Šį kartą V. Volkovo pranešime, be atsargios savikritikos, aptakių apibendrinimų, galima aptikti ir naujų elementų. Pirmiausia jis bene pirmą kartą gana išsamiai supažindino miesto komunistus su Atgimimo laikotarpiu susikūrusiomis visuomeninėmis organizacijomis, judėjimais ir įvertino jų veiklą[50]. Dėl radikalizmo, kitos nuomonės nepaisymo, agresyvios politikos ŠMK pirmasis sekretorius ypač negailėjo kritikos sąjūdininkams. V. Volkovas kalbėjo apie mistinį visuomenės konsolidacijos procesą, į kurį reikėjo, anot jo, įtraukti net aiškiai prieš Nepriklausomybę pasisakančią prosovietinę organizaciją „Vienybė–Jedinstvo–Jedność“[51]. Pastaroji pozicija tik atskleidė pirmojo sekretoriaus politinį neraštingumą, nesugebėjimą orientuotis gyvenimo realijose. Jo pranešimą gana subtiliai sukritikavo J. Keldušis, o M. Stakvilevičius V. Volkovo politinę retoriką sulygino su kalbomis, girdėtomis 1989 m. kovo 19 d. organizacijos „Vienybė–Jedinstvo–Jedność“ susirinkime geležinkelininkų namuose[52]. Tad galima teigti, kad miesto komunistų viršūnėlė visiškai nebesigaudė politinio gyvenimo subtilybėse, o partiečių diskusija LKP ŠMK V plenume tik prisidėjo prie kardinalių pokyčių Šiaulių partinėje vadovybėje.

Nepatenkinti V. Volkovo darbu partijos miesto komiteto nariai pradėjo ieškoti tinkamo kandidato į pirmojo sekretoriaus postą. Tuo metu savo populiarumo viršūnę buvo pasiekęs M. Stakvilevičius, 1989 m. kovo 26 d. triuškinančia persvara išrinktas SSRS liaudies deputatu. Tad miesto sąjūdininkų, komunistų akys nukrypo būtent į jį. V. Vingras, J. Keldušis, net LSSR KGB Šiaulių miesto skyriaus viršininkas Petras Ridikas, anot M. Stakvilevičiaus, įkalbinėjo jį varžytis dėl tuo metu atsakingo politinio posto[53]. Šis nusprendė burti savo komandą. Pirmiausia šnekėta su Pedagoginio instituto dėstytoju D. Morkūnu, kuris (po antrojo pokalbio) preliminariai sutiko užimti LKP ŠMK antrojo sekretoriaus postą. Dar prieš VI partijos miesto komiteto plenumą M. Stakvilevičius SSRS liaudies deputatų suvažiavime Maskvoje apie galimybes tapti pirmuoju sekretoriumi kalbėjosi su LKP CK

[50] Šiaulių miesto komiteto III–VI plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 3, l. 86–91.
[51] *Ten pat*, l. 88.
[52] *Ten pat*, l. 105–107, 109–111.
[53] Stakvilevičius M., *Apie save*, CD.

antruoju sekretoriumi Vladimiru Beriozovu. Pastarasis, pasitaręs su A. M. Brazausku, pritarė tokiam politiniam žingsniui. Tačiau prieš VI partijos miesto komiteto plenumą į Šiaulius atvykę LKP CK nomenklatūriniai darbuotojai (M. Stakvilevičius specialiai pavardžių neįvardijo) M. Stakvilevičiui pareiškė, kad „to daryti nereikia“[54]. Šis pavyzdys tik dar kartą iliustruoja partinės nomenklatūros galią sovietinio totalitarizmo sistemoje. Beje, dėl galimybių užimti LKP ŠMK pirmojo sekretoriaus postą M. Stakvilevičius tarėsi su Sąjūdžio Seimo Taryba. Ši institucija surengė posėdį, kur balsai pasiskirstė pusiau. Pagaliau, anot M. Stakvilevičiaus, priimtas saliamoniškas nutarimas, kad kandidatavimas į LKP ŠMK pirmojo sekretoriaus postą – paties sąjūdininko sąžinės reikalas[55]. O Šiaulių sąjūdininkai, pasak V. Kačinsko, pritarė tokiam bendražygio apsisprendimui[56].

1989 m. gegužės 23-ąją galima laikyti esminiu lūžiu ramiame miesto partinės organizacijos gyvenime. Būtent tada dvylika LKP ŠMK narių (Petras Alekna – Šiaulių K. Preikšo pedagoginio instituto prorektorius mokslo reikalams, Sigitas Baguckas – „Šiaulių“ projektavimo ir statybos susivienijimo viršininkas, Henrikas Elenbergas – Darbo raudonosios vėliavos ordino Šiaulių statybos tresto valdytojas, Vytautas Giedraitis – Šiaulių 20-osios vidurinės mokyklos direktorius, Arvydas Ivaškevičius – Šiaulių Tarybų Lietuvos 40-mečio televizorių gamyklos Partinio komiteto sekretorius, Saulius Kauneckas – Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto Kultūros skyriaus vedėjas, J. Keldušis – „Bangos“ gamybinio susivienijimo televizijos priemonių MTI vedantysis konstruktorius, K. Kriščiūnas – Kauno A. Sniečkaus politechnikos instituto Šiaulių fakulteto katedros vedėjas, profesorius, P. Morkūnas – Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto pirmininkas, Zenonas Eimutis Sabalys – Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto pirmininko pirmasis pavaduotojas, Ksaveras Vitalis Skeirys – „Šiaulių“ projektavimo ir statybos susivienijimo viršininko pavaduotojas kadrams ir buičiai, Partinio komiteto sekretorius, V. Vingras – Lietuvos informacijos mokslinio tyrimo instituto Šiaulių filialo vedėjas) pasirašė atvirą laišką LKP ŠMK VI plenumui ir LKP ŠMK pirmajam sekretoriui V. Volkovui. Dokumente konstatuota: „<...> Šiandiena Šiauliuose akivaizdi Lietuvos Komunistų partijos Šiaulių miesto komiteto vadovybės krizė. Partijos miesto komiteto vadovai, pirmiausia jų pirmasis sekretorius Vaclovas Volkovas, visuomenėje neturi autoriteto. Draugui Volkovui pastebimai stinga kompetencijos ir daugelio profesinių – asmeninių savybių bei gabumų, būtinų šiuolaikiniam politiniam lyderiui. <...> Susiklosčiusi miesto visuomeninio – politinio gyvenimo situacija verčia mus apsispręsti: tolimesnis partiją diskredituojantis tūpčiojimas vietoje ar konstruktyvūs veiksmai politinės, ekonominės, socialinės ir dvasinės pažangos vardan? Siūlome partijos Šiaulių miesto komiteto VI plenumui, įvyksiančiam 1989 m. gegužės 24 d., apsvarstyti klausimą dėl draugo Vaclovo Volkovo tinkamumo dirbti Lietuvos Komunistų partijos Šiaulių miesto komiteto pirmuoju sekretoriumi, t. y. siūlome jį atleisti iš šio posto ir į jį išrinkti kitą, kompetentingesnį, didesnį autoritetą turintį komunistą. Siūlome šį klausimą plenume apsvarstyti pirmuoju klausimu, nes jo neišsprendus plenumo darbas neturi prasmės <...>“ (žr. 7 priedą). Atvirą laišką pasirašė autoritetingi miesto partinės organizacijos nariai. Politinį svorį šiai iniciatyvai suteikė ir tas faktas, kad dokumentą pasirašė Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto pirmininkas P. Morkūnas bei jo pirmasis pavaduotojas Z. E. Sabalys. Atviras laiškas įteiktas V. Volkovui, likus valandai iki plenumo pradžios. Tad reaguoti reikėjo labai skubiai. Šį dokumentą apsvarstė LKP ŠMK biuras, kuris nutarė „<...> parengti per mėnesį partijos miesto komiteto biuro ataskaitą apie nuveiktą darbą po XXVIII miesto ataskaitinės konferencijos ir pravesti miesto komiteto plenumą š. m. birželio 27 d. 6 biuro nariai balsavo už, 2 – prieš, 2 – susilaikė <...>.“[57]

Nors 1989 m. gegužės 24 d. vykusiam LKP ŠMK VI plenumui buvo siūloma biuro aprobuota darbotvarkė („<...> 1. Dėl politinio vadovavimo metodų įvaldymo miesto partinėje organizacijoje pagal XIX sąjunginės partinės konferencijos nuostatas;

[54] *Ten pat.*
[55] *Ten pat.*
[56] *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, p. 46.
[57] Šiaulių miesto komiteto III–VI plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 3, l. 136.

2. Informacija apie Šiaulių miesto pirminių partinių organizacijų darbo praktiką nagrinėjant personalines bylas komunistų, atsisakančių būti TSKP gretose <...>“[58]), bet, tik perskaičius atvirą laišką, prasidėjo aštrios diskusijos. Kritiškai miesto partijos vadovų atžvilgiu pasisakė V. Vingras, M. Stakvilevičius, D. Morkūnas, Vytautas Juškus, Arvydas Mockus, P. Morkūnas ir kt. Pagaliau plenumo dalyviai vienbalsiai pritarė Šiaulių K. Preikšo pedagoginio instituto rektoriaus Vytauto Bendiko pasiūlymui svarstyti tik 12 LKP ŠMK narių kreipimąsi. Po ilgų diskusijų buvo suformuluoti trys pasiūlymai:

1. „<...> Reaguojant į 12 partijos miesto komiteto narių kreipimąsi dėl trūkumų partijos miesto komiteto ir pirmojo sekretoriaus darbe, parengti partijos biuro ataskaitą apie darbą po XXVIII miesto ataskaitinės konferencijos, plenumą jos svarstymui sušaukti š. m. birželio 21 d. ir esant reikalui spręsti organizacinius klausimus.

2. Šiandien spręsti organizacinį klausimą: atleisti iš pirmojo sekretoriaus pareigų V. Volkovą ir surengti pirmojo sekretoriaus rinkimus.

3. Šiandien spręsti klausimą dėl drg. V. Volkovo atleidimo, o per kitą plenumą, po mėnesio, surengti pirmojo sekretoriaus rinkimus <...>.“[59]

Už pirmąjį pasiūlymą balsavo 38, už antrąjį – 3, už trečiąjį – 33 LKP ŠMK nariai[60]. Tad didesnė partijos miesto komiteto narių dalis dar nebuvo pasirengusi kardinaliems pokyčiams. Ji neišvengiamą „chirurginę operaciją“ atidėjo mėnesiui. Reikia pripažinti, kad toks komunistų neryžtingumas stūmė juos į politikos užribį bei buvo parankus Sąjūdžiui. Kita vertus, tuo visa ši istorija nesibaigė. Į LKP CK kreipėsi dalis partijos miesto komiteto narių, kurie pareiškė norą išsakyti savo kritinę nuomonę dėl savo vadovybės darbo. Todėl į Šiaulius atvyko LKP CK antrasis sekretorius V. Beriozovas, kuris susitiko su 40 komunistų (iš jų 31 ŠMK narys, 1 kandidatas). Vėliau įvyko dar vienas pokalbis su partijos nariais. Centro atstovui susidarė įspūdis, kad trečdalis LKP ŠMK narių siekia pakeisti miesto partinę vadovybę[61].

Birželio 19-ąją posėdžiavęs ir aptaręs klausimą „Dėl Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto VII plenumo darbotvarkės“ LKP ŠMK biuras nutarė:

1. „<...> Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto biurui atsistatydinti visa sudėtimi (dalyvavo 12 biuro narių, balsavo „už“ – 12).

2. Prašyti Partijos miesto komitetą patvirtinti šį atsistatydinimą.

3. Plenumą sušaukti 1989 m. birželio 26 d., 15 val.

4. Siūlyti Partijos miesto komitetui pakeisti numatytą VII plenumo darbotvarkę ir svarstyti organizacinius klausimus (dalyvavo 12 biuro narių, balsavo „už“ – 11) <...>.“[62]

Tai buvo neeilinis sprendimas. LKP CK antrojo sekretoriaus V. Beriozovo nuomone, tai pirmas atvejis Respublikos partinės organizacijos istorijoje[63]. Tačiau reikia pripažinti, kad kito kelio V. Volkovui (ir ne tik) be didelio triukšmo pasitraukti iš užimamų pareigų paprasčiausiai nebebuvo. Šiuo atveju LKP ŠMK biuro nutarimas priimtas net pavėluotai. Kita vertus, „Šiaulių naujienose“ „surežisuotai“ pradėti publikuoti straipsniai, kuriuose, keliant kolektyvinės atsakomybės idėją, bandyta pateisinti miesto partinės vadovybės veiksmus[64].

Birželio 26 d. vykusiam partijos miesto komiteto VII plenumo posėdžiui pirmininkavo V. Beriozovas. Jis paragino svarstyti organizacinius klausimus. Plenumo dalyviai siūlė kandidatūras į LKP ŠMK pirmuosius sekretorius. Kandidatais į šį postą buvo iškelti: M. Stakvilevičius, Stasys Verkulis (Šiaulių miesto LDT VK Vidaus reikalų skyriaus viršininko pavaduotojas politiniam darbui), Romasis Vaitiekūnas (Šiaulių miesto LDT VK Vidaus reikalų skyriaus viršininkas), V. Volkovas, Edmundas Čėsna (Šiaulių Tarybų Lietuvos 40-mečio televizorių gamyklos direktoriaus pavaduotojas režimui ir kadrams)[65]. Tačiau visi jie,

[58] *Ten pat*, l. 133.
[59] *Ten pat*, l. 161.
[60] *Ten pat*, l. 162.
[61] Šiaulių miesto komiteto VII–X plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 4, l. 3.
[62] Partijos miesto komiteto biurų posėdžių protokolai Nr. 13–18, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 6, l. 157.
[63] Šiaulių miesto komiteto VII–X plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 4, l. 2.
[64] Kudrickis P., Valdžia – Taryboms, *Šiaulių naujienos*, 1989-06-20, p. 2; Ramanauskienė E., Kur skubame, *Šiaulių naujienos*, 1989-06-20, p. 2; Lečkauskienė R., Atsigręžk į save, *Šiaulių naujienos*, 1989-06-20, p. 2; Krivienė S., Tamošiūnienė A., Augys J., Jankauskienė J., Šišlienė R., Pekarskas A., Grušaitė J., Alasauskas V., Klausimai be atsakymų, *Šiaulių naujienos*, 1989-06-20, p. 2.
[65] Šiaulių miesto komiteto VII–X plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 4, l. 4–5.

Sovietinių paminklų demontavimas Šiauliuose (Vladimirui Leninui). 1990 m. rugpjūčio 20 d.

išskyrus M. Stakvilevičių, atsisakė kandidatuoti. Tada plenumo dalyviai pradėjo siūlyti naujas kandidatūras. Pretendentais į pirmojo sekretoriaus postą tapo A. Šedžius (LKP ŠMK antrasis sekretorius), A. Levickas (LKP ŠMK sekretorius), Sigitas Baguckas, Z. E. Sabalys, V. Tamulionis (Spalio revoliucijos ordino Pabaltijo geležinkelio apygardos Šiaulių stoties Linijinio vidaus reikalų skyriaus viršininkas), Edvardas Vileikis (LKP ŠMK Organizacinio skyriaus vedėjas). Tačiau ir vėl istorija pasikartojo. Iš visų pasiūlytųjų kandidatuoti sutiko tik A. Šedžius[66]. Tad pirmuoju sekretoriumi slaptu balsavimu buvo išrinktas M. Stakvilevičius, už kurį balsavo 55 LKP ŠMK nariai, prieš – 41. A. Šedžiaus kandidatūrą parėmė 34 balsavusieji (prieš – 62). Be to, į biuletenius dar kažkas įrašė V. Volkovą ir R. Vaitiekūną (žr. 8 priedą). Tai buvo pirmas ir paskutinis atvejis Lietuvoje, kada miesto partinei organizacijai vadovauti išrinktas aktyvus sąjūdininkas, LS Seimo narys, SSRS liaudies deputatas. Susidariusi nestandartinė politinė situacija Šiauliuose teikė vilčių, kad Sąjūdis bei LKP mieste nuo konfrontacijos gali pereiti prie bendradarbiavimo. Taktine prasme tokie politiniai žingsniai buvo parankesni komunistams, kurie ieškojo įvairių būdų susigrąžinti žmonių pasitikėjimą (bent į tą lygį, kuris buvo A. M. Brazauskui tapus LKP lyderiu) savo partine organizacija ir taip išlaikyti valdžios monopolį. O sąjūdininkams iškilo naujas uždavinys – neišleisti politinės iniciatyvos iš savo rankų.

Tuoj po balsavimo M. Stakvilevičius pareiškė, kad nesitikėjo būti išrinktas ir su niekuo, išskyrus D. Morkūną, rimtai nekalbėjo apie galimybes kartu įsitraukti į partinį darbą. Vis dėlto balsų dauguma buvo apsiribota viena D. Morkūno kandidatūra į LKP ŠMK antrojo sekretoriaus postą. Tačiau pastarojo salėje nebuvo[67]. D. Morkūno paieškas savo atsiminimuose aprašė V. Kačinskas, tuo metu kartu su sąjūdininkais piketavęs prie LKP ŠMK pastato: „<...> Staiga pasirodo Mindaugas Stakvilevičius ir prašo kuo greičiau surasti Donatą Morkūną – jis turi būti antruoju. Sėdame su Žilvinu Razminu į automobilį ir gerokai paieškoję ir už Šiaulių radę Donatą pristatome jį į reikiamą vietą – nuošalių medžių paunksmę partkomo kieme, kur, atokiau nuo akių, laukė Mindaugas Stakvilevičius. Pasišnekėjo juodu, ir Donatas sekretoriumi tapo. Taip ir Žilvinas Razminas komunistų sekretorių padėjo išrinkti <...>.“[68] Vis dėlto reikia pripažinti, kad šiuose atsiminimuose yra netikslumų. Antai pats D. Morkūnas tvirtina, jog LLL vyrai jį surado

[66] *Ten pat*, l. 30.

[67] *Ten pat*, l. 38–40.

[68] *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, p. 46–47.

Pedagoginio instituto salėje, kur vyko kažkoks renginys. Be to, po pašnekesio su M. Stakvilevičiumi nebuvo susitarta dėl kandidatavimo į LKP ŠMK antrojo sekretoriaus postą[69]. Šį faktą patvirtina ir archyviniai dokumentai: „<...> Žodis suteikiamas M. Stakvilevičiui, kuris perskaito D. Morkūno perduotą atsisakymą būti keliamas į antrojo sekretoriaus postą. <...> Drg. V. Beriozovui pasiūlius, nutariama atidėti antrojo sekretoriaus ir biuro nario rinkimus iki kito plenumo <...>."[70] Tik liepos mėnesį D. Morkūnas apsisprendė įsitraukti į partinį darbą[71]. M. Stakvilevičius savo atsiminimuose tvirtino, kad jis, prieš užimdamas aukštą partijos postą, turėjo tikslą reformuoti LKP, atsikratyti funkcionierių ir suteikti jos veiklai daugiau humanizmo atspalvių. O D. Morkūnas, kaip tremtinių vaikas, tikėjosi, pasak M. Stakvilevičiaus, padaryti viską, kad LKP būtų visiems laikams patraukta iš valdžios olimpo[72].

Po to į LKP ŠMK sekretoriaus postą M. Stakvilevičius pasiūlė A. Levicko ir Kosto Urbono (Šiaulių „Nuklono" gamyklos Partinio komiteto sekretoriaus) kandidatūras. Tačiau abu pretendentai kandidatuoti atsisakė. Tada pasiūlyta šį postą užimti A. Šedžiui ir A. Ivaškevičiui[73]. Slapto balsavimo metu už pirmąjį kandidatą balsavo 63 plenumo dalyviai, prieš – 31, o antrasis surinko atitinkamai 28 ir 66 balsus (žr. 9 priedą).

Į LPK ŠMK biurą nuspręsta išrinkti 12 asmenų (pirmasis, antrasis sekretoriai ir sekretorius patenka automatiškai). M. Stakvilevičius kandidatais pasiūlė V. Giedraitį, K. Urboną, P. Morkūną, V. Vingrą, Olgą Kalužiną, A. Mockų, V. Tamulionį, A. Žemaitį (karinis dalinio Nr. 36976 vadas), R. Vaitiekūną, S. Vilčiauską. Taip pat į balsavimo biuletenį buvo įrašytas S. Kauneckas. Nutarta laikyti išrinktais į biurą tuos kandidatus, už kuriuos balsuos daugiau kaip pusė dalyvavusiųjų plenume[74]. S. Vilčiauskas ir A. Žemaitis nesugebėjo įveikti nustatyto rinkimų barjero (žr. 10 priedą).

Algirdas Brazauskas Šiaulių miesto taryboje, už jo sėdi Kazimieras Šavinis. 1990 m. spalio 8 d.

1989 m. liepos 12 d. vykusiame LKP ŠMK VIII plenume ryškia balsų dauguma D. Morkūnas buvo išrinktas antruoju sekretoriumi (žr. 11 priedą). Tuoj po balsavimo komunistai nutarė eksperimento tvarka iki neeilinio LKP suvažiavimo Šiaulių partinėje organizacijoje taikyti partinio gyvenimo normų pakeitimus. Taip buvo įvestas partijos veterano statusas (25 metų partinis stažas), kuris turėjo suteikti teisę mokėti mažesnį partinį mokestį (10 kapeikų). Analogišką mokestį nuspręsta taikyti ir invalidams, pensininkams, nepasiturintiems[75].

Tai buvo pirmas atvejis Lietuvoje, kai sąjūdininkai pradėjo vadovauti ir regioninei partinei organizacijai. Tačiau reikia paprieštarauti egzistuojančiai nuomonei, kad perversmas Šiaulių partinėje organizacijoje buvo tik sąjūdininkų, komunistų ir Sąjūdžio miesto tarybos nuopelnas. M. Stakvilevičiaus išrinkimui pirmuoju sekretoriumi, kaip jis rašo savo atsiminimuose, didžiausią įtaką padarė V. Beriozovo ir A. M. Brazausko konsultacijos su SSKP viršūnėmis Maskvoje Liaudies deputatų suvažiavimo metu[76]. M. Stakvilevičius tapo ir LKP CK biuro nariu.

[69] Stakvilevičius M., *Apie save*, CD.
[70] Šiaulių miesto komiteto VII–X plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 4, l. 41.
[71] Stakvilevičius M., *Apie save*, *CD*.
[72] *Ten pat*.
[73] Šiaulių miesto komiteto VII–X plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 4, l. 40–41.
[74] *Ten pat*, l. 42–44.
[75] *Ten pat*, l. 78–79.
[76] *Interviu su Mindaugu Stakvilevičiumi*, 2009-06-10.

1 priedas

ŠIAULIŲ MIESTO GYVENTOJŲ, ĮSTOJUSIŲ Į SSKP, SKAIČIUS*

Metai	1987	1988	1989
Įstojusių į SSKP skaičius	223	179	75

* Šaltinis: LKP Šiaulių miesto komitetas, *LYA*, f. 3113, ap. 69–71, b. 1–321, 1–289, 1–573, l. 1–77.

2 priedas

ŠIAULIŲ MIESTO GYVENTOJŲ, IŠSTOJUSIŲ IŠ SSKP, SKAIČIUS*

Metai	1988	1989	1989	1989	1989
Mėnuo	gruodis	sausis–kovas	balandis–birželis	liepa–rugsėjis	spalis–gruodis
Išstojusių iš SSKP skaičius	3	40	65	111	219

* Šaltinis: Biuro posėdžių protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 7, l. 1–111; *Ten pat*, ap. 71, b. 5, l. 1–172; *Ten pat*, b. 6, l. 1–162; *Ten pat*, b. 7, l. 1–193; *Ten pat*, b. 8, l. 1–178; *Ten pat*, b. 9, l. 1–173.

3 priedas

LIETUVOS KP ŠIAULIŲ MIESTO KOMITETO BIURAS (IKI 1988 M. LAPKRIČIO 25 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Darbovietė, pareigos
1.	Augytė Vida	Šiaulių „Nuklono“ gamyklos elektroninės technikos detalių bandytoja
2.	Čudas Petras	Šiaulių Tarybų Lietuvos 40-mečio televizorių gamyklos skyriaus vedėjas
3.	Lapienis Dainius	Lietuvos LKJS Šiaulių miesto komiteto pirmasis sekretorius
4.	Levickas Algimantas	Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto sekretorius
5.	Mikulskis Alfonsas	Šiaulių miesto Liaudies kontrolės komiteto pirmininkas
6.	Morkūnas Povilas	Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto pirmininkas
7.	Narbutas Pranciškus	„Šiaulių naujienų“ laikraščio redaktorius
8.	Nikitčenka Valerijus	Karinio dalinio Politinio skyriaus vadas
9.	Prudnikienė Genovaitė	Partinės komisijos prie Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto pirmininkė
10.	Riškutė Leokadija	Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto antroji sekretorė
11.	Tylenis Antanas Vytautas	Šiaulių I-osios autotransporto įmonės viršininkas
12.	Valujeva Natalija	Šiaulių neaustinių medžiagų fabriko verpėja
13.	Volkovas Vaclovas	Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto pirmasis sekretorius

* Šaltinis: Partijos miesto komiteto biuro posėdžių protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 1, l. 1, 2; *Ten pat*, b. 6, l. 12.

4 priedas

LIETUVOS KP ŠIAULIŲ MIESTO KOMITETO BIURAS (1988 M. LAPKRIČIO 25 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Darbovietė, pareigos
1.	Giedraitis Vytautas	Šiaulių 20-oji vidurinė mokykla, direktorius
2.	Kauneckas Saulius	Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas, Kultūros skyriaus vedėjas
3.	Lapienis Dainius	LLKJS Šiaulių miesto komitetas, pirmasis sekretorius
4.	Levickas Algimantas	LKP Šiaulių miesto komitetas, antrasis sekretorius
5.	Morkūnas Povilas	Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas, pirmininkas
6.	Narbutas Pranciškus	„Šiaulių naujienos“, laikraščio redaktorius
7.	Stakvilevičius Mindaugas	Šiaulių K. Preikšo pedagoginis institutas, Fizikos katedros docentas
8.	Šedžius Alvydas	LKP Šiaulių miesto komitetas, sekretorius
9.	Urbonas Kostas	Šiaulių „Nuklono“ gamykla, Partinio komiteto sekretorius
10.	Verkulis Stasys	Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas, Vidaus reikalų skyriaus viršininko pavaduotojas politiniam darbui
11.	Vilčauskas Sigitas	Šiaulių „Elnio“ odos ir avalynės gamybinis susivienijimas, generalinis direktorius
12.	Vileikis Edvardas	Šiaulių „Vairo“ dviračių–variklių gamykla, Partinio komiteto sekretorius
13.	Vyšniauskienė Danutė	Šiaulių Tarybų Lietuvos 40-mečio televizorių gamykla, darbininkė
14.	Volkovas Vaclovas	LKP Šiaulių miesto komitetas, pirmasis sekretorius
15.	Žemaitis Antanas	Karinis dalinys Nr. 36976, vadas

* Šaltinis: Partijos miesto komiteto biuro posėdžių protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 7, l. 1–111.

5 priedas

LKP ŠIAULIŲ MIESTO KOMITETO NARIAI (1988 M. LAPKRIČIO 25 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Balsavimo rezultatai	
		Už	Prieš
1.	Alekna Zenonas Petras	417	10
2.	Ambrazas Juozas	354	73
3.	Anciukevičius Saulius	406	21
4.	Arcišauskaitė Regina	404	23
5.	Asauskienė Irena	411	16
6.	Baguckas Sigitas	409	18
7.	Balsevičius Algirdas Alfonsas	394	33
8.	Bendikas Vytautas	394	33
9.	Birbilas Vaclovas Algimantas	387	40
10.	Bytautas Steponas	416	11
11.	Bliaskinas Dmitrijus	337	90

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Balsavimo rezultatai	
		Už	Prieš
12.	Bogučiauskas Alfonsas	398	29
13.	Budvytienė Danutė	379	48
14.	Černovas Viačeslavas	373	54
15.	Čėsna Edmundas	372	55
16.	Dabašinskienė Danguolė	414	13
17.	Daukėlas Danielius	396	31
18.	Dromantas Mykolas	415	12
19.	Elenbergas Henrikas	393	34
20.	Fedosejenka Olegas	379	48
21.	Gaurilčikienė Jadvyga Zinaida	275	152
22.	Gauronskis Algirdas	336	91
23.	Gedminas Romualdas	403	24
24.	Giedraitis Vytautas	422	5
25.	Giniotis Tomas	415	12
26.	Gliznuca Ivanas	369	65
27.	Grikšas Vytautas	417	10
28.	Ivaškevičius Arvydas	343	84
29.	Jankauskas Vytautas Jonas	285	142
30.	Jaraminas Rimantas Baltramiejus	408	19
31.	Kalužina Olga	328	99
32.	Kauneckas Saulius	401	26
33.	Keldušis Jonas	393	34
34.	Kleišmanas Jonas	246	181
35.	Klimašauskienė Janina	389	38
36.	Kriščiūnas Kęstutis	416	11
37.	Kubeckas Vytautas	399	28
38.	Kucikovas Vladimiras	374	53
39.	Kučinskas Romas	382	45
40.	Lapienis Dainius	347	80
41.	Laurinavičius Mykolas	415	12
42.	Levanienė Kazimiera	405	22
43.	Levickas Algimantas	336	91
44.	Mamedovas Ismailas	363	64
45.	Markevičius Valius	412	15
46.	Matikovienė Danutė Jadvyga	411	16
47.	Matkevičius Kęstutis	397	30
48.	Mičas Antanas	403	24
49.	Mikalauskas Robertas	417	10
50.	Mikalauskas Vladislavas	406	21
51.	Mikšienė Aldona	407	20
52.	Mikšys Jonas	394	33
53.	Mirnyj Anatolijus	376	51
54.	Mockus Arvydas	328	99
55.	Morkūnas Donatas	400	27
56.	Morkūnas Povilas	338	89
57.	Narbutas Pranciškus	359	68
58.	Narbutienė Albina	402	25

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Balsavimo rezultatai	
		Už	Prieš
59.	Narutavičius Stasys	415	12
60.	Navickas Liudas	375	52
61.	Petkauskienė Regina	406	21
62.	Petraitis Kęstutis	407	20
63.	Piaulokas Pranas	403	24
64.	Pilibaitienė Pranciška	412	15
65.	Plukas Petras	395	32
66.	Ponelienė Nina	405	22
67.	Poškus Bronius	401	26
68.	Pranienė Lidija Joana	413	14
69.	Puronas Vilius	372	55
70.	Puzaras Antanas	396	31
71.	Radavičius Augustinas	385	42
72.	Radčenka Aleksandras	386	41
73.	Rakickas Sigitas	394	33
74.	Rebrovas Avdejus	379	48
75.	Remiečius Ignas	310	117
76.	Rimša Gendrūtas	401	26
77.	Ručinskas Pranas	402	25
78.	Sabalys Zenonas Eimutis	327	100
79.	Samys Antanas Algirdas	288	139
80.	Seliugina Olga	394	33
81.	Skeirys Ksaveras Vitalis	413	14
82.	Skvorcovas Olegas	383	44
83.	Snikis Jonas Eugenijus	411	16
84.	Stakvilevičius Mindaugas	365	62
85.	Stegunovas Nikolajus	389	38
86.	Šedžius Alvydas	316	111
87.	Šidlauskas Alvydas	414	13
88.	Tamulionis Vytautas	406	21
89.	Taralienė Irena	395	32
90.	Tylenis Antanas Vytautas	391	36
91.	Trinka Marcelinas Giedrius	410	17
92.	Trušys Algimantas Vitalis	403	24
93.	Truškovskis Ivanas	394	33
94.	Urbonas Jonas	390	37
95.	Urbonas Kostas	388	39
96.	Vaitiekūnas Romasis	408	19
97.	Vaitiekūnas Vytautas	402	25
98.	Vaitiekus Stasys	393	34
99.	Vaškevičius Vladas	398	29
100.	Verkulis Stasys	370	57
101.	Vėgelė Regimantas	406	21
102.	Vilčiauskas Sigitas	418	9
103.	Vilčinskas Alfonsas	414	13
104.	Vileikis Edvardas	423	4
105.	Vingras Vaclovas	370	57

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Balsavimo rezultatai	
		Už	Prieš
106.	Virbickas Raimundas	410	17
107.	Visockis Antanas	413	14
108.	Vitkauskaitė Reda	329	98
109.	Vyšniauskienė Danutė	401	26
110.	Volkovas Vaclovas	335	92
111.	Žemaitis Antanas	413	14
112.	Žuklija Jurgis Rimvydas	345	82
113.	Župerka Kazimieras Romualdas	420	7
114.	Žvirblis Kazys	392	35

* Šaltinis: Šiaulių miesto partinės organizacijos XXVIII konferencijos medžiaga, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 2, l. 153–161, 172–176.

6 priedas

KANDIDATAI Į LKP ŠIAULIŲ MIESTO KOMITETĄ (1988 M. LAPKRIČIO 25 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Balsavimo rezultatai	
		Už	Prieš
1.	Bartašienė Vaclava	396	31
2.	Bavarskis Petras	416	11
3.	Čečkauskas Česlovas	415	12
4.	Černiauskas Algimantas	421	6
5.	Dagienė Violeta	402	25
6.	Dargužas Saulius	419	8
7.	Frej Larisa	367	60
8.	Kriaučiūnas Algirdas	416	11
9.	Kučinskaitė Birutė	405	22
10.	Lukošaitis Antanas	421	6
11.	Mažulis Petras	403	24
12.	Molčanova Aleksandra	381	46
13.	Orentas Zigfridas Pranas	403	24
14.	Radionovas Michailas	300	127
15.	Ridikas Petras	336	91
16.	Sabas Povilas	417	10
17.	Svirskis Eduardas	410	17
18.	Šarkienė Veronika Gražina	414	13
19.	Šeporaitis Romualdas	397	30
20.	Šidlauskaitė Romalda	410	17
21.	Tepliajeva Janina	363	64
22.	Vaičiulionis Sigitas	402	25
23.	Žukauskas Rimantas	412	15

* Šaltinis: Šiaulių miesto partinės organizacijos XXVIII konferencijos medžiaga, *LYA*, f. 3113, ap. 70, b. 2, l. 161–162, 183–184.

7 priedas

ATVIRAS LAIŠKAS LIETUVOS KP ŠIAULIŲ MIESTO KOMITETO VI PLENUMUI*

Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto VI plenumui

Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto pirmajam sekretoriui
V. Volkovui

Šiandiena Šiauliuose akivaizdi Lietuvos Komunistų partijos Šiaulių miesto komiteto vadovybės krizė.

Partijos miesto komiteto vadovai, pirmiausia jų pirmasis sekretorius Vaclovas Volkovas, visuomenėje neturi autoriteto. Draugui Volkovui pastebimai stinga kompetencijos ir daugelio profesinių – asmeninių savybių bei gabumų, būtinų šiuolaikiniam politiniam lyderiui.

Partijos miesto komiteto vadovų nesusigaudymas politinėje situacijoje, delsimas, noras pertvarkos problemas spręsti administraciniais – komandiniais metodais arba likti nuo jų sprendimo nuošalyje, neretais atvejais – paprasčiausias nenuovokumas diskredituoja partijos miesto komitetą, komplikuoja partinių komitetų ir biurų, apskritai pirminių partinių organizacijų darbą.

Susiklosčiusi miesto visuomeninio – politinio gyvenimo situacija verčia mus apsispręsti: tolimesnis partiją diskredituojantis tūpčiojimas vietoje ar konstruktyvūs veiksmai politinės, ekonominės, socialinės ir dvasinės pažangos vardan?

Siūlome partijos Šiaulių miesto komiteto VI plenumui, įvyksiančiam 1989 m. gegužės 24 d., apsvarstyti klausimą dėl draugo Vaclovo Volkovo tinkamumo dirbti Lietuvos Komunistų partijos Šiaulių miesto komiteto pirmuoju sekretoriumi, t. y. siūlome jį atleisti iš šio posto ir į jį išrinkti kitą, kompetentingesnį, didesnį autoritetą turintį komunistą.

Siūlome šį klausimą plenume apsvarstyti pirmuoju klausimu, nes jo neišsprendus plenumo darbas neturi prasmės.

P. Alekna –	Šiaulių K. Preikšo pedagoginio instituto prorektorius mokslo reikalams
S. Baguckas –	„Šiaulių“ projektavimo ir statybos susivienijimo viršininkas
H. Elenbergas –	Šiaulių Darbo raudonosios vėliavos ordino statybos tresto valdytojas
V. Giedraitis –	Šiaulių 20-osios vidurinės mokyklos direktorius
A. Ivaškevičius –	Šiaulių Tarybų Lietuvos 40-mečio televizorių gamyklos Partinio komiteto sekretorius
S. Kauneckas –	Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto Kultūros skyriaus vedėjas
J. Keldušis –	„Bangos“ gamybinio susivienijimo televizijos priemonių MTI vedantysis konstruktorius
K. Kriščiūnas –	Kauno A. Sniečkaus politechnikos instituto Šiaulių fakulteto katedros vedėjas, profesorius
P. Morkūnas –	Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto pirmininkas
Z. E. Sabalys –	Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto pirmininko pirmasis pavaduotojas
K. V. Skeirys –	„Šiaulių“ projektavimo ir statybos susivienijimo viršininko pavaduotojas kadrams ir buičiai, Partinio komiteto sekretorius
V. Vingras –	Lietuvos informacijos mokslinio tyrimo instituto Šiaulių filialo vedėjas

Šiauliai,
1989 m. gegužės 23 d.

* Šaltinis: Partijos miesto komiteto III–VI plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 3, l. 134–135; Stanelis A., Partijos miesto komiteto VII plenumas, *Šiaulių naujienos*, 1989-06-28, p. 1.

8 priedas

LIETUVOS KP ŠIAULIŲ MIESTO KOMITETO PIRMOJO SEKRETORIAUS RINKIMŲ REZULTATAI (1989 M. BIRŽELIO 26 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Balsavo	
		Už	Prieš
1.	Stakvilevičius Mindaugas	55	41
2.	Šedžius Alvydas	34	62

* Šaltinis: Partijos miesto komiteto VII–X plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 4, l. 48–49.
** Biuleteniuose prirašyta: Romasis Vaitiekūnas (1 balsas), Vaclovas Volkovas (1 balsas).

9 priedas

LIETUVOS KP ŠIAULIŲ MIESTO KOMITETO SEKRETORIAUS RINKIMŲ REZULTATAI (1989 M. BIRŽELIO 26 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Balsavo	
		Už	Prieš
1.	Ivaškevičius Arvydas	28	66
2.	Šedžius Alvydas	63	31

* Šaltinis: Partijos miesto komiteto VII–X plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 4, l. 50–51.

10 priedas

LIETUVOS KP ŠIAULIŲ MIESTO KOMITETO BIURO RINKIMŲ REZULTATAI (1989 M. BIRŽELIO 26 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Darbovietė, pareigos	Balsavo	
			Už	Prieš
1.	Baguckas Sigitas	„Šiaulių“ projektavimo ir statybos susivienijimas, viršininkas	61	30
2.	Giedraitis Vytautas	Šiaulių 20-oji vidurinė mokykla, direktorius	72	19
3.	Kalužina Olga	LKP Šiaulių miesto komitetas, Organizacinio skyriaus instruktorė	55	36
4.	Kauneckas Saulius	Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas, Kultūros skyriaus vedėjas	66	25
5.	Mockus Arvydas	LLKJS Šiaulių miesto komitetas, pirmasis sekretorius	69	22
6.	Morkūnas Povilas	Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas, pirmininkas	55	36
7.	Tamulionis Vytautas	Spalio revoliucijos ordino Pabaltijo geležinkelio apygardos Šiaulių stotis, Linijinio vidaus reikalų skyriaus viršininkas	73	18
8.	Urbonas Kostas	Šiaulių „Nuklono“ gamykla, Partinio komiteto sekretorius	55	36
9.	Vaitiekūnas Romasis	Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas, Vidaus reikalų skyriaus viršininkas	85	6
10.	Vilčauskas Sigitas**	Šiaulių „Elnio“ odos ir avalynės gamybinis susivienijimas, generalinis direktorius	49	42

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Darbovietė, pareigos	Balsavo	
			Už	Prieš
11.	Vingras Vaclovas	Lietuvos informacijos mokslinio tyrimo instituto Šiaulių filialas, vedėjas	53	38
12.	Žemaitis Antanas**	Karinis dalinys Nr. 36976, vadas	42	49

* Šaltinis: Partijos miesto komiteto VII–X plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 4, l. 43, 53–55.

11 priedas

LIETUVOS KP ŠIAULIŲ MIESTO KOMITETO ANTROJO SEKRETORIAUS RINKIMŲ REZULTATAI (1989 M. LIEPOS 12 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Balsavo	
		Už	Prieš
1.	Morkūnas Donatas	50	4

* Šaltinis: Partijos miesto komiteto VII–X plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 4, l. 83–84.

Aldona VASILIAUSKIENĖ

2023-ieji – Šventojo Juozapato metai

Nuotraukos iš autorės asmeninio archyvo

2023 metus Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė Šventojo Juozapato metais – praėjo 400 metų nuo kankiniškos Juozapato mirties.

1867 m. popiežiaus Pijaus IX šv. Juozapatą paskelbė šventuoju, tai vienintelis ukrainietis – Rytų (graikų) apeigų katalikas (arba unitas) – Popiežiaus paskelbtas šventuoju.

Jo gyvenimas glaudžiai susietas su Lietuva, Vilniumi. Būsimasis šventasis – Ivanas Kuncevičius – šešiolikos metų (1596 m.) iš Voluinės Volodymyro, kur jis 1580 m. gimė, atvyko į Vilnių mokytis pirklio amato. Augo tikinčių tėvų šeimoje, tad buvo giliai religingas. Neatsitiktinai jį labai sujaudino 1604 m. gegužės 10–12 d. (tris dienas) Vilniuje vykę renginiai, iškilmingai sutinkant popiežiaus Klemenso VIII brevę, kuria Lietuvoje ir Lenkijoje buvo leista švęsti šv. Kazimiero (Karalaičio Kazimiero, 1458–1484) šventę. Ir ne tik sujaudino, bet ir pagreitino Ivano Kuncevičiaus įstojimą į vienuolyną.

1604 m. Ivanas Kuncevičius įstojo į Švč. Trejybės vienuolyną, pasirinko vienuolinį Juozapato vardą. Tais pačiais metais Kijevo metropolitas Ipatijus Pociejus Juozapatą įšventino į diakonus: nuo tada jis ne tik giedojo ir tarnavo cerkvėje (bažnyčioje), bet ir sakė labai dvasingus, jį išgarsinusius pamokslus. Jo iniciatyva 1604 m. prie Švč. Trejybės bažnyčios esančiame vienuolyne buvo įkurtas naujokynas (tai jaunuolių – naujokų, besiruošiančių stoti į vienuolyną, – gyvenamoji vieta). 1604–1609 m. Juozapatas intensyviai mokėsi. 1609 m. jis Kijevo metropolito Ipatijaus Pociejaus buvo įšventintas į kunigus. Kartu su 1607 m. į vienuolyną įstojusiu Ivanu Veljaminu Rutskiu (jis pasirinko vardą Juozapas) mokė naujokus. Nuo 1608 m. pabaigos Veljaminas Rutskis buvo paskirtas Vilniaus bazilijonų vienuolyno archimandritu (vyriausiuoju).

1609 m. karalius Zigmantas III Vaza karališkuoju ediktu perdavė graikų apeigų katalikams Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčią ir vienuolyną. Šią mūrinę bažnyčią (vietoj buvusios medinės) 1514 m. pastatė kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis kaip padėką Dievui už pergalę prieš Maskvos kariuomenę 1514 m. mūšyje prie Oršos.

1613 m. liepos 18 d. mirus Kijevo metropolitui Ipatijui Pociejui, popiežius Paulius V Kijevo metropolitu patvirtino Veljaminą Rutskį. Vilniaus bazilijonų vienuolyno archimandritu 1614 m. buvo išrinktas Juozapatas.

Itin svarbi data – 1617 metai. Tais metais Juozapatas ir Veljaminas Rutskis Rūtos dvare (prie Naugarduko) sukvietė bazilijonų vienuolynų kapitulą (vyresniųjų susirinkimą), kuri sujungusi penkis bazilijonų vienuolynus (Vilniaus, Bitėnų, Žyrovičų, Minsko ir Naugarduko) įkūrė Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną – Švč. Trejybės kongregaciją – su centru Vilniuje. Tad Vilnius tapo Šv. Bazilijaus

Šv. Juozapato paveikslas (dailininkas Igoris Kistečokas)

Mūšos miško (A. Svarinsko) parke (Ukmergės r.) minint monsinjoro Alfonso Svarinsko jubiliejų. Po šv. Mišių vienuoliai bazilijonai su Ukmergės dekanu Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios klebonu kun. Raimundu Kazaičiu (dešinėje). Šalia jo t. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis) OSBM, t. Tadas (Volodymyras Godovanecas) OSBM

Didžiojo ordino lopšiu. Akcentuotina, kad tai vienintelis Lietuvoje įkurtas ordinas. Visų kitų ordinų ar kongregacijų nariai vyko į Lietuvą iš įvairių kraštų skleisti katalikų tikėjimą, puoselėti dvasingumą, vystyti mokslą, kultūrą, švietimą... Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas – Rytų (arba graikų) apeigų katalikų ordinas. Rytų (arba graikų) apeigų katalikams priklausantys tikintieji dar vadinami unitais – taip jie pavadinti po Brastos bažnytinės unijos (1596 m.), kada dalis stačiatikių pripažino vienybę su Popiežiumi.

1617 m. Juozapatas buvo išrinktas Polocko vyskupu.

1623 m. lapkričio 12 d. vizitacijos Vitebske metu Juozapatas buvo nužudytas prieš bažnyčios vienybę kovojusių priešų. 1643 m. Juozapatą popiežius Urbonas VIII paskelbė palaimintuoju, o 1867 m. popiežius Pijus IX – šventuoju.

1963 m. šv. Juozapato palaikai perlaidoti Šventojo Petro bazilikoje, dešinėje navoje, Šv. Bazilijaus Didžiojo altoriuje.

Sudėtingas buvo vienuolių bazilijonų gyvenimas ir veikla. Apie tai rašyta žurnale „Padubysio kronikos“ (2021 m., t. 2 (17), p. 1–32), dr. A. Vasiliauskienės straipsnyje „Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčios atgavimo 30-metis“.

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, 1991 m. ukrainiečiams – graikų apeigų katalikams – buvo sugrąžinta Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčia. Nuo pat bažnyčios sugrąžinimo pradėta rengtis įvairiems jubiliejams: 500 metų bažnyčios jubiliejui (2014 m.), 400 metų Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui (2017 m.), 400 metų Šventam Juozapatui (2023 m.). Jiems pasirengimai vyko įvairiomis kryptimis. Dera pastebėti, kad itin daug reikšmingų darbų tuo metu nuveikė Šiaulių universitetas ir Bazilionų vidurinė mokykla.

Pirmieji du jubiliejai iškilmingai minėti ne tik Lietuvoje (Vilniuje, Bazilionuose, Skapiškyje, kitose Lietuvos vietose), bet ir Ukrainoje, kitose šalyse.

Garsinant Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną, Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčią ir šv. Juozapatą, Lietuvoje ir Ukrainoje organizuotos tarptautinės mokslinės konferencijos „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“, publikuoti straipsniai ir informacinės žinutės periodikoje, parašyti moksliniai straipsniai, lietuvių ir ukrainiečių kalbomis išleisti trys mokslo leidiniai: „Vasilijaus Zinko studija „Sesuo Rafaila“: istorinis biografinis kontekstas, moksliniai komentarai ir teologinė terminologija“ (dr. A. Vasiliauskienė, monografija, Roma: Analecta, 2014, t. 53, 680 p.); „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: iš liaudies – liaudžiai“ (mokslinių straipsnių

t. Robertas (Romanas Lisejko) OSBM, 2007–2012 m. Metropolito Josyfo Veljamino Rutskio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų institute Briuchovyčuose rektorius, nuo 2022 m. liepos 20 d. išrinktas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino protoarchimandritu (ordino generolu)

rinkinys, parengtas pagal tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčios 500 metų jubiliejui, pranešimų medžiagą, sudarytojos dr. Aldona Vasiliauskienė, doc. dr. Olena Lukačuk, Šiauliai, Lvovas, 2017, 292 p.); „Lietuva – Ukraina: religija, mokslas, kultūra Vilniaus vienuolių bazilijonų veikloje“ (dr. A. Vasiliauskienė, mokslo studija, Lvovas, 2021, 1112 p.). Šie leidiniai parengti įgyvendinant trijų institucijų (Šiaulių universiteto, Lvovo nacionalinio Ivano Franko universiteto ir Metropolito Josyfo Veljamino Rutskio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų institute Briuchovyčuose) 2004 ir 2005 m. pasirašytas bendradarbiavimo sutartis bei išleisti lietuvių ir ukrainiečių kalbomis.

Jubiliejinių metų pradžia

2022 m. lapkričio 6 d. Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčioje iškilmingomis šv. Mišiomis pradėti jubiliejiniai Šventojo Juozapato metai, kurie, kaip jau minėta, Lietuvos Respublikos Seimo paskelbti 2023 m.

Prieš šv. Mišias iškilminga dvasininkų procesija atėjo į išvakarėse parengtą Šv. Juozapato koplyčią, kurioje buvo išdėstytos šventojo ikonos, relikvijos, o aukštai lange – šv. Juozapato vitražas. Igumentas t. Mykolajus (Ruslanas Kozelkivskis) *OSBM* atidengė naują šv. Juozapato paveikslą – ikoną (dailininkas Igoris Kistečokas). Vyskupas iš Lenkijos Arkadijus Trochanovskis pašventino ikoną. Vyskupai ir kunigai giedojo specialias maldas šv. Juozapatui. Tikintieji buvo palaiminti šventojo relikvijomis.

Šv. Mišias aukojo naujasis Šv. Juozapato bazilijonų ordino protoarchimandritas t. Robertas (Romanas Lysejko) *OSBM*, atvykęs iš Romos, Ukrainos Švenčiausiojo Išgelbėtojo provincijos protoigumenas t. Joanas (Rostyslavas Školykas) *OSBM*, Švč. Mergelės Marijos Globėjos provincijos Lenkijoje protoigumenas t. Mykola (Petro Kozickis) *OSBM*, vyskupas t. dr. Irinėjus (Ihoris Bilykas) *OSBM* (Romos Švč. Mergelės Marijos Madžorėje kanauninkas). Kadangi Ukrainos graikų apeigų katalikų bažnyčios vadovas aukščiausiasis arkivyskupas Sviatoslavas Ševčiukas negalėjo atvykti, jį pavadavo vyskupas iš Lenkijos Arkadijus Trochanovskis (giedojo djakas Bohdanas Petnočko). Šv. Mišiose meldėsi kiti vienuoliai bazilijonai – garbūs svečiai iš Ukrainos (t. dr. Pantalejmonas (Denysas Trofimovas) *OSBM*, t. Mychailo (Mykola Lučkivas) *OSBM*), Lenkijos (t. Stanislovas Tarapadskijus, t. Artūras Maslejus), Estijos (kun. Edgaras Versockis – Estijos apaštalinė administratūra), Vengrijos (t. dr. Pavlo (Mychailas Krečunas) *OSBM*).

Skapiškyje (Kupiškio r.) prie ilgamečio Šv. Hiacinto (Jackaus) parapijos klebono kan. Nikodemo Kasperiūno kapo ir Lurdo. Iš kairės: Povilas Puronas, Vita Vadoklytė, Irena Mockuvienė, klebonas Albertas Kasperavičius, t. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis) OSBM, t. Tadas (Volodymyras Godovanecas) OSBM, Kupiškio meras Dainius Bardauskas, Ona Leknickienė, Povilas Virelūnas

Vienuoliai bazilijonai Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčioje prie naujai pašventinto Švč. Mergelės Marijos (Odigitrijos) altoriaus. Iš kairės: t. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis) OSBM, t. Tadas (Volodymyras Godovanecas) OSBM, t. Mykalojus (Ruslanas Mykosovskis) OSBM ir br. Mychailas (Vasilijus Hošivskis) OSBM

Iškilmingoje šventėje paskelbiant jubiliejinius Šventojo Juozapato metus meldėsi apaštalinis nuncijus Lietuvai arkivyskupas dr. Petaras Antuanas Rajičas, Vilniaus arkivyskupas dr. Gintaras Grušas, vysk. augzilijaras Darius Trijonis, kiti atvykę dvasininkai ir Šv. Juozapato bazilijonų ordino Vilniaus vienuolyne besidarbuojantys kunigai.

Vyskupas Arkadijus Trochanovskis pradėdamas pamokslą sveikino visus svečius, vyskupus dvasininkus, vienuolių bazilijonų vadovybę ir kunigus bei seseris vienuoles, atvykusius iš įvairių vietų į gražią šventę. Perduodamas aukščiausiojo Ukrainos arkivyskupo Svetoslavo Ševčuko sveikinimą, kalbėjo apie sektiną šv. Juozapato pavyzdį – tai buvo žmogus, kuris gyveno tarnaudamas Dievui ir mokė žmones sekti Dievu. Supažindindamas su šventojo biografiniais faktais, vyskupas akcentavo, kad meilės Dievui, bažnyčiai ir žmonėms jį išmokė motina.

Ivanas Kuncevičius – šventasis Juozapatas – būdamas skirtingose situacijose liko ištikimas bažnyčiai, tai įkvepiantis pavyzdys. Yra ne tik mirtis, bet ir Prisikėlimas – Amžinasis gyvenimas, tad vyskupas ragino būti vieningus maldoje, išlaikyti tikėjimą ir stengtis viską daryti kuo geriau. Reikia gerai žinoti savo tautos istoriją, tada bus išsaugota tauta, neleisti, kad kas nors įpirštų klaidingą požiūrį. Koks gali būti „brolis“, jei jis ateina, niekina ir naikina, – tai velnio sėkla. Reikia vienybės ir solidarumo – to visada siekė šv. Juozapatas. Vyskupas sakė: „Mes privalome vienas kitą palaikyti, teikti Dievo viltį – blogį nugali gėris, Dievo meilė.“ Linkėjo visiems vienybės, ragino susitelkti bendrai maldai, geriems darbams.

Po šv. Mišių arkivyskupas Gintaras Grušas pasveikino visus ypatingos šventės proga – pradedami Šventojo Juozapato metai, kuriuos paskelbė Lietuvos Respublikos Seimas, – tad dėkojo Seimui už jubiliejinių metų paskelbimą. Arkivyskupas G. Grušas kalbėjo, kad šie metai – kada vyksta karas Ukrainoje – ypatingi. Prašykime šv. Juozapato užtarimo, kad greičiau baigtųsi karas Ukrainoje ir visame pasaulyje: „Šventasis Juozapatai, melskis už mus ir vesk į taiką.“

Vyskupas t. dr. Irinėjus (Ihoris Bilyk) *OSBM* kalbėjo apie didelius darbus, kurie laukia 2023-iais – Šventojo Juozapato metais. Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčiai įteikė specialų Popiežiaus palaiminimą.

Naujasis Šv. Juozapato bazilijonų ordino protoarchimandritas t. Robertas (Romanas Lysejko) *OSBM*, sveikindamas šventės dalyvius, sakė, kad šv. Juozapatas – vienybės apaštalas, vienijęs visas tautas, tad minint jo kankiniškos mirties 400 metų reikia būti vieningiems.

Sveikino Ukrainos ir Vilniaus vienuolių bazilijonų bičiulis Erikas (Taivanio ambasada). Nors mūsų šalis nėra didelė, tačiau žmonių širdys Ukrainai – plačios, stengsimės padėti šiai bažnyčiai.

Sveikino Ukrainos ambasados atstovas – ambasadoriaus patarėjas Viktoras Gamockis.

Šventės pradžioje, prieš iškilmingą procesiją, keletą posmų pasakė ukrainiečių vaikai, o pabaigoje solo ir duetu, pritariant bandūra, buvo atliktos kelios dainos.

Po šv. Mišių buvo pašventinti nauji vitražai: vienas skirtas Brastos bažnytinei unijai (lėšos gautos Vilniaus ukrainiečių draugijos (pirmininkė Natalija Šertvytienė) pastangomis) – jis papuošė chorus (vietą aukštai, bažnyčios gale, kur gieda choras). Kitiems vitražams lėšų išskyrė Finansų ministerija: tai trims vienuoliams bazilijonams – Drohobyčo kankiniams – skirtas vitražas ir Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino herbas – degantis krūmas. Vitražų komplekso autorė žinoma Ukrainos menininkė vitražistė Irina Markuseva (istorinis parengimas – prof. Igorio Skočiliaso). Vitražą, skirtą Brastos bažnytinei unijai, pagamino Lietuvos menininkė vitražistė Eglė Valiūtė.

Šiuo metu Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčioje ir Šv. Juozapato bazilijonų ordino Vilniaus vienuolyne darbuojasi trys vienuoliai – tėvai bazilijonai: vienuolyno igumenas (vyresnysis) t. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis) *OSBM*, t. Tadas (Volodymyras Godovanecas) *OSBM* ir t. Mykalojus (Ruslanas Mykosovskis) *OSBM*. Vienuolyno igumenas kartu yra ir Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios klebonas, kiti du kunigai eina vikarų pareigas, šv. Mišios aukoja ukrainiečių kalba graikų apeigomis. Šv. Mišios aukojamos ne tik Vilniuje, bet ir Kaune, Klaipėdoje. 2022 m. gegužės 27 d. šv. Mišios ukrainiečių kalba graikų (Rytų) apeigomis buvo aukotos Skapiškio Šv. Hiacinto (Jackaus) bažnyčioje. Tai pirmą kartą Panevėžio vyskupijoje ukrainiečių kunigų vienuolių bazilijonų aukotos šv. Mišios. 2022 m. rugsėjo 10 d. šv. Mišios ukrainiečių kalba pirmą kartą buvo aukotos Šiluvoje, Apsireiškimo koplyčioje.

Plečiamas darbų ratas

Periodikoje spausdinami straipsniai, kuriuose informuojama apie Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų bažnyčioje besilankančius svečius – ministerijų atstovus, kultūros darbuotojus, mokslininkus ir menininkus, meno renginius bei knygų pristatymus, apie energingai besidarbuojančių ukrainiečių kunigų atliktus darbus bažnyčioje, apie maldai parengtą Šv. Luko koplyčią, kurioje mėgo melstis šventasis Juozapatas (reikia pastebėti, kad šiai koplyčiai t. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis) *OSBM* jau užsakęs paveikslą – ikoną (šv. Luko ikoną tapys tas pats Ukrainoje žinomas dailininkas Igoris Kistečokas, kurio jau du darbai puošia bažnyčią). Spaudoje informuota apie bažnyčioje, šalia zakristijos, igumeno iniciatyva įkurtą laikiną muziejų (restauravus varpinę, sukaupti muziejaus eksponatai bus patalpinti specialiose, varpinėje įrengtose patalpose), apie bažnyčios puošimą informatyviomis nuotraukomis, paveikslais, ikonomis. Rašyta apie paveikslą – ikoną Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu (Odigitriją), jo sukūrimą, remiantis šaltiniais, ir altoriaus bei jame patalpintos ikonos pašventinimą. Rašyta apie darbus su vaikais – sekmadieninių katechezių bei vaikų vasaros stovyklų „Linksmos atostogos su Dievu“, bažnytinio choro organizavimą.

Jubiliejiniais metais numatyta tęsti darbus periodikoje, suplanuota ir kitų svarbių darbų – svarbiausia, kuo plačiau skleisti žinias apie Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną ir jo įkūrėją šventąjį Juozapatą bei vienuolius bazilijonus. Tuo tikslu numatyta organizuoti konferencijas, specialius šventajam Juozapatui skirtus skaitinius, į lietuvių kalbą jau išversta t. dr. Pavlo (Mychailo Krečuno) *OSBM* knyga „Šventasis Juozapatas“, bukletai, skirti Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui ir šv. Juozapatui, Marijos ir kitos radijo bei televizijos laidos. Numatyta ir daug kitų svarbių darbų, o tarp jų ir naujojo šv. Juozapato paveikslo maldinga ir švietėjiška piligrimystė po Lietuvos bažnyčias.

Vilniaus arkikatedroje prie šv. Kazimiero altoriaus bazilijonai su lietuviais kunigais. Iš kairės – kun. Rimantas Kaunietis, t. Mykalojus (Ruslanas Mykosovskis) OSBM, br. Markijanas (Romanas Korolis) OSBM ir arkikatedros administratorius dekanas Virginijus Česnulevičius

Vaidotas KANIŠAUSKAS

Pirmasis *Laitis*

XX a. pabaigoje Lietuvoje istorikas Artūras Dubonis ir kalbininkas Simas Karaliūnas išplėtojo lietuvių kilmės iš XIII a. vidurio – XVI a. pirmosios pusės Lietuvos didžiojo kunigaikščio žmonių, atliekančių leitišką tarnybą, teoriją. A. Dubonis nuo leičių neskyrė ir laičių, nors šie daugiausia paliudyti to paties vardo kaimais, kurių yra nemažai išlikusių iki šių dienų. Ar laičiai / leičiai egzistavo anksčiau, niekas nebandė išsiaiškinti. Romos imperijoje nuo I a. pradžios pradėjo atsirasti nemažai nevietinės kilmės romėnų, daugiausia kariškių, turinčių trečią vardą (kognomeną) *Laetus*, kuris iki III a. tariamas kaip *Laitus*, o vėliau – *Letus*. Ar šie laičiai susiję su A. Dubonio leičiais / laičiais, ar ne? Norint atsakyti į tą klausimą reikia sužinoti, kaip kognomenas *Laetus* pateko pas romėnus. Viena vertus, kažkuriam nevietinės kilmės romėnui galėjo patikti lotyniškas žodis *laetus*, reiškiantis 'linksmas, džiugus, malonus, laimingas, nupenėtas / riebus, turtingas ir pan.', todėl jis, gavęs romėnišką pilietybę, prie pirmųjų dviejų romėniškų vardų kaip savo asmeninį vardą kognomeną pasirinko vardą *Laetus*. Jei tai būtų tiesa, tai toks kognomenas turėjo atsirasti romėnų visuomenėje gerokai anksčiau, o ne tik nuo I a. Realiausia, kad vardas *Laetus / Laitus* yra ne vietinės kilmės ir turi savo individualią kitą prasmę. Todėl privalu surasti pirmąjį romėną, pasivadinusį kognomenu *Laetus*, kad atsektume to vardo kilmę. Gali būti, jog tokiu vardu vadinosi karinga barbarų gentis, kurią įveikęs romėnų karvedys prie savo turimų vardų įtraukė *Laetus* vardą, – tokia tradicija būdinga romėnų karvedžiams. Jei taip realiai buvo, tai reikia patyrinėti romėnų karvedžių antruosius – giminės – vardus, jų kelią istorijos tėkmėje, ypač jei kuris tos giminės palikuonis rašytiniuose šaltiniuose jau turėjo kognomeną *Laetus*.

Įvairiuose romėnų rašytiniuose šaltiniuose yra užfiksuota kelios dešimtys asmenų su kognomenu *Laetus*. Tarp jų daugiausia buvo kariškių – legionų veteranų, centurionų, tribūnų, legatų, Augusto legatų, armijų (kelių legionų) vadų, provincijų vietininkų. *Laetus* vardą turėjo ir Romos miesto meras (mūsų prasme), du imperatoriaus asmeninės sargybos vadai, du konsulai, šventoji mergelė vestalė ir keli Graikijos olimpinių žaidynių nugalėtojai, tarp kurių buvo viena mergina, kurios tėvo trečias vardas buvo *Laetus*. Norėdami sužinoti, kuris rašytiniuose šaltiniuose paminėtas *Laetus* yra pirmas, t. y. seniausias, atidžiai perskaitykite visą straipsnį.

1. Istoriniai asmenys, turintys kognomeną *Laetus*

Nors istoriškai patvirtintų asmenų, turinčių kognomeną *Laetus*, yra apie trisdešimt, tačiau tik keli iš jų yra visuotinai žinomi ir informacija apie juos lengvai prieinama. Ne vienerius metus rinkau

duomenis apie asmenis, turinčius *Laetus* vardą Romos visuomenėje, naudodamas įvairius šaltinius, iš kurių pagrindinė buvo „Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby“ (EDCS) – lotyniškosios epigrafijos duomenų bazė su daugiau kaip 510 tūkst. užrašų lotynų kalba ir nuorodomis į 785 tūkst. publikacijų.

Dėl kognomeno *Laetus* tarimo remsimės kalbininku Zigmu Zinkevičiumi: „Iš senųjų lotyniškų įrašų žinome, kad dvibalsis *ai* rašomas *ae* maždaug nuo II amžiaus prieš Kr. <...> Dvibalsio *ae* < *ai* vienbalsinimas yra vėlesnių laikų padaras. Lotynistai tvirtina, kad Romos imperijos laikotarpiu *ae* vienbalsinimas, atsiradęs pirmiausia kaimuose apie Romą, laipsniškai išplito sostinėje ir pagaliau tapo visuotinis. Apie III–IV amžius po Kr. toks tarimas virto literatūrinės kalbos norma. Vietoj buvusio dvibalsio imta tarti ilgą atvirą balsį ē, skirtingą nuo senojo ē, kuris buvo uždaras balsis. Ir tik imperijos laikotarpio pabaigoje, kada lotynų kalboje išnyko balsių kiekybės skirtumas ir išliko tik kokybės skirtumai, iš *ae* atsiradęs balsis sutapo su senuoju *e*.“[1]

Nors mano tikslas buvo pateikti kuo daugiau asmenų su kognomenu *Laetus*, nes jie daugumai lietuvių nėra žinomi, svarbiausios yra tik kokios penkios giminės, kurios jau turėjo kognomeną *Laetus* I a. pirmojoje pusėje. Todėl didelę dalį tų asmenų pristatysiu, trumpai apibūdindamas jų gyvenimą, veiklą ir statusą, atkreipdamas dėmesį į jų giminės (antrą) vardą ir datą, kada užrašas apie asmenį identifikuotas. Tie *Laetus*, kurie gyveno nuo I a. pabaigos iki V a., negalėjo būti pirmieji, kuriems suteiktas *Laetus* kognomenas, todėl apie juos užsiminsiu kuo trumpiau, išskyrus ypatingus jų gyvenimo epizodus. Pateikimo tvarka nebus svarbi, išskyrus tai, kad pirmasis *Laetus*, nuo kurio pradėjau paieškas, buvo *Suetonius Laetus*, žymaus Romos rašytojo tėvas:

1. *Gaius* (?) *Suetonius Laetus* (kaip įprasta visiems *Laetus* vardo nešiotojams, jie vadinami dviem vardais – giminės (antruoju) ir pravardės (trečiuoju) vardais: *Suetonius Laetus*) – turtingas raitelio statusą turintis didikas, gimęs apie 49 m. po Kr., jei manysime, kad ten pat, kur ir sūnus *Tranquillus*, tai greičiausiai *Hippo Regius* vietovėje, Šiaurės Afrikoje, Šiaurės rytiniame Alžyro kampe, netoli Tuniso, kur dabar Anabos pakrantės miestas. 69 m. pilietiniame keturių imperatorių kare *Suetonius Laetus* kaip karinis tribūnas tarnavo XIII Geminos (lot. Dvynių) legione, palaikydamas imperatorių Otą (*Marcus Salvius Otho*), kuriam po nesėkmingų kovų nusižudžius išėjo į atsargą. *Suetonius Laetus* istorijoje žinomas tik kaip įžymaus rašytojo *Gaius Suetonius Tranquillus* (apie 71–apie 135 m. po Kr.), parašiusio daug veikalų, iš kurių reikšmingiausia knyga „Dvylikos Cezarių gyvenimas“, tėvas. Ar *Suetonius Laetus* kognomeną *Laetus* gavo gimimo metu ar vėliau, nėra žinoma, nors raitelio statusą turintis žmogus, greičiausiai paveldėjęs vardus iš tėvo, jau gimimo metu turėjo turėti trečią vardą *Laetus*, nes Romos Senato 230 m. pr. Kr. nutarimu vyriausias sūnus paveldi tėvo vardą (t. y. visus tris vardus). Kuris vaikas buvo *Suetonius Laetus*, nežinoma. Jei pirmasis, tai ir jo tėvas turėjo vadintis *Gaius Suetonius Laetus*. Yra užuominų, kad *Gaius Suetonius Tranquillus* buvo antras *Suetonius Laetus* vaikas, todėl natūralu, kad jo trečias vardas buvo *Tranquillus*, t. y. kitas, ne *Laetus*. Kai kurie istorikai užsimena, kad *Gaius Suetonius Tranquillus* senelis, vadinasi, *Suetonius Laetus* tėvas, tarnavo imperatoriui Kaligulai, buvusiam valdžioje 37–41 m. Imperatorius Kaligula draugavo ir su Polemonu II ir grąžino jam Polemonui I priklausiusią Ponto karalystę. Panašu, kad ši informacija mažai mums ką padės, nors raitelio titulą ir (galbūt kognomeną *Laetus*) *Tranquillus* senelis galėjo gauti esant valdžioje Kaligulai. Iš trumpo *Suetonius Laetus* gyvenimo apibūdinimo mums svarbūs trys faktai: tarnyba XIII Geminos legione, giminės vardas *Suetonius* ir tai, kad giminė kognomeną *Laetus* galėjo gauti apie 30 m. ar net anksčiau per *Gaius Suetonius Tranquillus* senelį (ar prosenelį, ar proprosenelį ir t. t.), galbūt turėjusį vardą *Gaius Suetonius Laetus*, ką būtų galima sužinoti po papildomų tyrimų.

2. *Quintus Aemilius Laetus* – vienas žymiausių *Laetus*, kurio gyvenimas mažai žinomas, išskyrus tai, kad 191 m. imperatoriaus *Commodus* paskirtas *Pretorian Guard* prefektu (imperatoriaus asmeninės sargybos vadu), kuriuo buvo iki 193 m., t. y. savo mirties. Prieš tai *Laetus* dalyvavo sąmoksle prieš *Commodus* ir jo nužudyme. Pretorių gvardija pardavė imperatoriaus sostą *Marcus Didius Julianus*, kuris vėliau nužudė Pretorių gvardijos vadą *Quintus Aemilius Laetus* bijodamas, kad

[1] Zinkevičius Z., Aisčiai ir Estija, *Voruta*, Nr. 7 (697), 2010-04-10, p. 1, 12. Prieiga internete: http://www.voruta.lt/aisciai-ir-estija.

1 pav. Epigrafinis laisvo žmogaus T. Aemilius Laetus užrašas, Roma, Porta Salarija
Šaltinis: https://usepigraphy.brown.edu/projects/usep/inscription/KY.Lou.SAM.L.1929.17.441/

jis neprisijungtų prie kitų naujai atsiradusių pretendentų į imperatoriaus sostą. Manoma, kad į *Aemilius* giminę, kartu gaunant Romos pilietybę, *Laetus* protėviai įėjo per *Marcus Aemilius Lepidus* (89–13 m. pr. Kr.), vieną iš triumvirato narių, užėmusį daug aukštų postų, buvusį konsulu 46 ir 42 m. pr. Kr. *Aemilius* giminė buvo labai įžymi Romos respublikos laikais, kada jos atstovai tuo pačiu – *Marcus Aemilius Lepidus* – vardu buvo konsulais 285, 232, 187, 175, 158, 126, 78, 46, 42 m. prieš Kr. *Quintus Aemilius Laetus* gyveno II a. antrojoje pusėje, kai kognomenas *Laetus* jau buvo gana žinomas, ir todėl nustatyti, kada jo giminėje atsirado kognomenas *Laetus*, sunku.

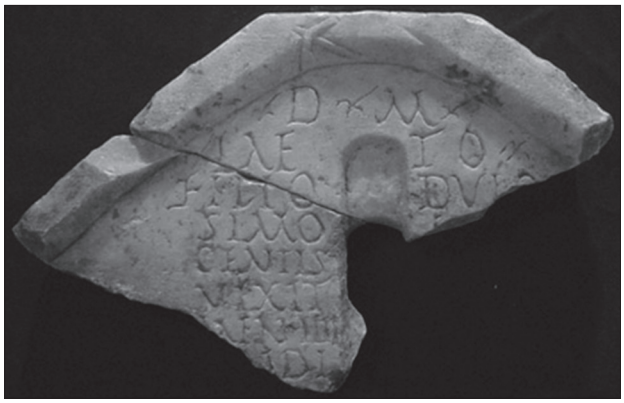
3. *T. Aemilius Laetus* – užrašas, padarytas I a. ankstyvojoje pradžioje Romoje, Porta Salarijoje, gerai išsilaikęs (1 pav.). Tuo užrašu *Aemilius* giminė patenka į pirmą trejetuką giminių, kurie pirmieji turėjo kognomeną *Laetus*.

4. *Laetus* – iš išlikusios dalies antkapinio užrašo (2 pav.), padaryto I–II a. Romoje, Porta Salarijoje.

5. *Marcus Pomponius Laetus* be tikslios datos žinomas pagal antkapinį užrašą, kur nurodyta, kad Sellia Felicula Romoje pastatė antkapį savo keturiasdešimties metų vyrui *Marcus Pomponius Laetus*[2]:

publication: CIL 06, 24623 **EDCS-ID:** EDCS-13800870
province: Roma **place:** Roma
[Di]s Manibus / M(arcus) Pomponius / Laetus / vixit ann(os) XXXX / Sellia Felicula / coniugi suo carissimo
inscription genus / personal status: mulieres; tituli sepulcrales; tria nomina; viri

[2] Prieiga internete: https://db.edcs.eu/epigr/epi_url.php?s_sprache=en&p_publication=CIL+06%2C+24623&r_sortierung=Belegstelle.

2 pav. Laetus paminklas, Italija, Roma, Porta Salarija
Šaltinis: https://usepigraphy.brown.edu/projects/usep/inscription/KY.Lou.SAM.L.1929.17.599AandB/

Pomponius yra sena ir įžymi plebėjų šeima senovės Romoje, galbūt kilusi iš etruskų, tarp kurios narių buvo daug konsulų tiek respublikos, tiek imperijos laikais. Kognomenas *Laetus* nebuvo būdingas šiai giminei, todėl *Laetus* protėviai galėjo būti nevietiniai, gavę *Pomponius* giminės vardą kartu su Romos pilietybe.

6. *P. Selius Laetus* – centurionas ir legiono stovyklos prefektas Egipte Kaligulos ar Nerono valdymo metu, t. y. nuo 41 iki 68 m.[3] *Sellia* ar *Selia* buvo nelabai įžymi plebėjų giminė senovės Romoje, turėjusi, kiek žinau, tik vieną konsulą *Gaius Selius Rufus* 41 m. po Kr.

7. *Catius Laetus* – iš epigrafinių duomenų suvestinės[4]. *Catia* giminė, panašu, iš Šiaurės Italijos, viena iš Romos plebėjų šeimų, pradėjusi reikštis po II pūnų karo. Nuo I iki III a. giminės atstovai kiekviename amžiuje turėjo po vieną ar du konsulus ar sufekt. konsulus. Mums svarbu, kad tos giminės atstovas *Publius Catius Sabinus* buvo III a. pradžioje XIII Geminos legiono, buvusio Dakijoje, legatas, t. y. vadas.

[3] Dobson B., *The primipilares of the Roman army*, Durham E-Theses, Durham University, 1955, p. 276–277. Prieiga internete: http://etheses.dur.ac.uk/8434/2/8434_5438-vol2.PDF.

[4] *Anthologia veterum Latinorum epigrammatum et poematum*, ed. H. Meyerus, II t., Lipsiae, 1835, p. 169. Prieiga internete: https://books.google.lt/books?id=TMJeypCCM2cC&pg=PA169&lpg=PA169&dq=-Catius+Laetus&source=bl&ots=3m3QfdDtLR&sig=ACfU3U1emB95MUGAg_VqpokLBP-8MB3zFg&hl=lt&sa=X&ved=2ahUKEwjf_5_z_PvyAhVxs4sKHXgQAisQ6AF6BAgaEAM#v=onepage&q=Catius%20Laetus&f=false.

8. *Quintus Maecius Laetus* (II) – nežinomos kilmės Romos politikas, senatorius, buvo pretorių prefektu, Arabijos ir Egipto provincijų valdytoju, o 215 m. buvo išrinktas konsulu. Tai vienas iš dviejų aukščiausiai iškilusių *Laetus* atstovų kartu su *Q. Veranius Laetus*, 49 m. konsulu. *Maecius* yra sena plebėjų giminė senovės Romoje, labiausiai iškilusi imperijos laikais. Jos atstovai 98, 100, 101 m. buvo sufekt. konsulais, o 215, 228, 343, 481 m. – konsulais.

9. *Julius Laetus*, trumpai vadinamas *Laetus*, – žymiausias ir kartu nelaimingiausias karvedys iš visų *Laetus*, tarnavęs legatu imperatoriaus *Septimus Severus* armijoje. Apie jo gyvenimą mažai žinoma[5], išskyrus kelis paminėjimus istorijose. Jis buvo karininkas, tikriausiai aukšto rango, galbūt legatas Panonijos legionuose, kur vietininku Aukštutinėje Panonijoje buvo *Septimus Severus*. *Laetus* greičiausiai suteikė karinę paramą *Septimus Severus* 193 m. užimant imperatoriaus sostą. Yra užuominų, kad *Laetus* buvo užverbavęs 15 tūkst. karių Panonijoje imperatoriaus *Severus* įsakymu. 195 m. *Laetus* vadovavo vienam imperinės armijos sparnui, jos kompanijoje Oreoni, gelbstint apgultą Nesibio miestą. Po dvejų metų (197 m.) *Septimus Severus* kovojo prieš *Klodius Albinus* vadinamajame Lugdunumo (dabar – Lionas) mūšyje, kur, manoma, dalyvavo 300 tūkst. karių iš abiejų pusių. *Julius Laetus* buvo atsakingas už svarbius *Septimus Severus* armijos rezervus. Buvo rašoma, kad jis delsė stoti į mūšį, tikėdamasis, kad abu priešininkai mirs ir jis taps imperatoriumi. Žinoma, tai tik kalbos, bet kuriuo atveju *Laetus* laiku metė į mūšį rezervus, kas užtikrino visišką *Septimus Severus* pergalę[6]. Pagal kitą versiją[7] mūšio metu *Septimus Severus* turėjo pranašumą karių skaičiumi, bet *Albinus* paslėpė iškastas duobes, į kurias pateko *Severus* su kitais kariais ir dėl to supanikavo. *Septimus* buvo numestas nuo žirgo ir turėjo pėsčiomis suburti savo vyrus, chaotiškai besiblaškančius. Jis net bėgo, tačiau *Severus* kavalerija, vadovaujama *Laetus*, atėjo padėti ir pagaliau užtikrino pergalę. *Julius Laetus* autoritetas tarp karių buvo toks didelis, kad šie norėjo būti vadovaujami tik *Julius Laetus*. Gal dėl to, o gal kad neužsimanytų tapti imperatoriumi, juk armija *Laetus* palaikė, *Septimus Severus* Partų karo metu Mesopotamijoje prie Hatros miesto, kai kariai atsisakė tęsti miesto apgultį dėl jos beprasmiškumo, apie 198 m. kovo mėn., nužudė *Julius Laetus*, vėliau tuo kaltino kitus. Ne veltui *severus* lot. kalba reiškia žiaurus.

10. *P. Pacilius Zenon Laetus*[8] – aukščiausio rango (lot. *primus pilus*) centurionas iš *Pacilius* giminės:

publication: CIL 14, 04002 = CIL 06
dating: 71 **to** 200 **EDCS-ID:** EDCS-17900078
province: Latium et Campania / Regio I
place: Cesarina / Casale Cesarina / Caesarina / Ficulea
P(ublius) Paci[lius P(ubli) f(ilius)] Zenon Laetus p(rimus) p(ilus) bis / aedil(is) praef(ectus) iur(e) dic(undo) et sacris faciundis / aedem Fortunae et Victoriae sua pec(unia) ref(ecit) communivitq(ue)
inscription genus / personal status: milites; ordo decurionum; tituli operum; tituli sacri; tria nomina; viri

Pacilius yra neaiškios kilmės plebėjų giminė senovės Romoje, greičiausiai kilusi iš vardo, pridėjus priesagą *-ilius*. Nors giminė nėra labai įžymi, tačiau istoriškai išliko daug jos antkapinių užrašų.

11. *Quintus Longinius Laetus* – legionierius iš *Pomentina* genties, iš Lucus vietovės, ištarnavęs 15 metų *Cornelius Severus* centurijoje[9] (3 pav.):

Q(uintus) Longinius / Pomentina(!) / Laetus Luco / stip(endiorum) XV / |(centuria) Corneli Severi / [---
Data: 70–100 m. po Kr.

Pomentina (dažniau *Pomptina*) genties vardas sako, kad tai Ispanijos gyventojas, jos vietininku

[5] Bunson M., *Encyclopedia of the Roman Empire*, 2005. Prieiga internete: https://www.academia.edu/37871607/Encyclopedia_of_the_Roman_Empire_pdf.
[6] *Ten pat.*
[7] *A Chronology of the Roman Empire*, ed. T. Venning, 2011. Prieiga internete: https://books.google.lt/books?id=TnoxvIOoVzsC&pg=PA569&lpg=PA569&dq=Sergius+Laetus&source=bl&ots=tVBxcsEKyr&sig=ACfU3U2MsIk5DaGKERe63RHHFZXSEYrDhA&hl=lt&sa=X&ved=2ahUKEwjex4uGn_T5AhVHmIsKHaohD9U4WhDoAXoECBcQAw#v=onepage&q=Sergius%20Laetus&f=false.
[8] Dobson B., *The primipilares of the Roman army*, p. 234. Prieiga internete: https://db.edcs.eu/epigr/epi_einzel.php?s_sprache=en&p_belegstelle=CIL+14%2C+04002&r_sortie-rung=Belegstelle.
[9] Prieiga internete: http://lupa.at/14918.

3 pav. Quintus Longinius Laetus antkapinis užrašas, Anglija, Chester
Šaltinis: https://romaninscriptionsofbritain.org/inscriptions/535

būnant Galbai, būsimajam imperatoriui. *Luco* žymi *Lucus Augusti Tarraconensis* Ispanijoje.

Longinius yra *Cassia*, iš pradžių patricijų, vėliau plebėjų, giminės šaka senovės Romoje, tarp kurių buvo daug įvairios veiklos įžymių žmonių – nemažai karškių ir konsulų.

12. *Quintilius Laetus* – Romos miesto prefektas (*Praefectus Urbi* – meras mūsų prasme) 398 / 399 m. po Kr.[10]

13. *P. Clodius Laetus Macrinus* – imperinis legatas Lusitanios provincijoje, Ispanijoje, III a. pabaigoje, apie kurį išliko užrašas[11]:

Imp(eratori) Caes(ari) / Publio [[Li[cinio Egnatio]]] / [[[Gallieno Pio Felici Aug(usto)]]] / p[o]ntifici maximo Daci(co) / maximo Germ(anico) max(imo) tr(ibunicia) / pot(estate) X co(n)s(uli) III Imp(eratori) III pr(o)co(n)s(uli) / p(atri) p(atriae) / P(ublius) Clodius Laetus / Macrinus v(ir) c(larissimus) leg(atus) eor(um) / pr(aeses) pr(ovinciae) devotus [n]umini / maiestatique eius.

14. *Tiberius Flavius Laetus* – romėnų didikas Ispanijoje, apie kurį kalba užrašas, datuojamas 337–340 m.[12]:

floren[tissimo ac b]{a}eatissimo s[ae]culo favente (vacat) / feli[ci]tate [et clementia] dominorum Imperatorumque / nostror[um] [[[Flav(i) Claudi Constantini maximi] victoris]] / et Flav(i) Iul(i) Constanti et Flav(i) Iul(i) [[[Constant]]]is victorum fortissi/morumque semper Augustorum circum vetustate conlapsum / Tiberius Flav(ius) Laetus v(ir) c(larissimus) comes columnis erigi novis ornamen/torum fabricis cingi aquis inundari disposuit adque(!) / ita insistente v(iro) p(erfectissimo) Iulio Saturnino p(raeside) p(rovinciae) L(usitaniae) ita conpetenter / restituta eius facie{s} sp<l>endidissimae coloniae Emeriten/sium quam maximam tribuit voluptatem (vacat).

15. *Caius Popilius Laetus* žinomas iš epigrafinio užrašo[13]:

Number 424: HD000480

Transcription: Dianae / Aug(ustae) / pro salute / Imperato/rum domi/norum no/strorum / Invictis/simorum / L(uci) Septimi Se/veri et M(arci) Aure/li Antonini Au/gustorum / et Iuliae / Augustae / matris Au/gusti et sen(atus) / et castro/rum cu/ria Com/modiana // curiales cur(iae) / Commodianae / L(ucius) Maenius Vibidi/anus / M(arcus) Annius Faus/tus / **C(aius) Popilius Lae/tus** / L(ucius) Longeiius(!) Pri/mus / L(ucius) Licinius Hono/ratus / M(arcus) Volussenius Fo/rtunatus

[10] Prieiga internete: https://db.edcs.eu/epigr/epi_url.php?s_sprache=it&p_publication=CIL+09,+04051&r_sortierung=-Belegstelle.

[11] *The Administration of Lusitania from the reforms of Diocletian to c. 340*, J. d'Encarnação, M. Conceição Lopes & P. C. Carvalho (eds.), Lusitânia entre romanos e barbaros, Coimbra–Mangualde: Universidade de Coimbra, 2016, p. 185. Prieiga internete: https://www.academia.edu/30176824/_The_Administration_of_Lusitania_from_the_reforms_of_Diocletian_to_c._340_in_J._d_Encarna%C3%A7%C3%A3o_M._Concei%C3%A7%C3%A3o_Lopes_and_P._C._Carvalho_eds._Lusit%C3%A2nia_entre_romanos_e_barbaros_Coimbra_Mangualde_Universidade_de_Coimbra_2016_179-221.

[12] Ten pat, p. 199; 212.

[13] *Epigraphic Database Heidelgerg*. Prieiga internete: https://edh.ub.uni-heidelberg.de/inschrift/suche?hist_periode=per_4&lang=en&sort=hd_nr&start=400&anzahl=100.

/ Q(uintus) Caecilius Atean/us / Q(uintus) Timinius Felix / Q(uintus) Lurius Seve/rus / P(ublius) Caelius Satu/rninus / Ti(berius) Cl(audius) Victor / L(ucius) Iulius Dona/tus mag(ister) / L(ucius) Statius Max/imus / M(arcus) Cornelius Ser/vandianus / C(aius) Clodius Satur/ninus / L(ucius) Aulonius Felix / L(ucius) Valerius Vic/tor / C(aius) Albanius Aeli/anus / P(ublius) Aelius Victor / M(arcus) Aennius Sat/urninus Leporin(us) / M(arcus) Acilius Luca/nus / Q(uintus) Sallustius Ca/ndidus / Q(uintus) Iulius Thele/mac(h)us // Q(uintus) Helvius Muri/cus / Q(uintus) Iulius Mychr/onius / C(aius) Publilius For/tunatus / M(arcus) Ulpius Felix / L(ucius) Aedius Ianuar/ius / L(ucius) Caeladius Sat/urninus / Q(uintus) Grattius Fortu/natus / M(arcus) Antonius Satur/ninus / L(ucius) Egnatius Agric/ola / M(arcus) Ulpius Peculia/ris / P(ublius) Pactimeius Fe/lix / Q(uintus) Antonius Sulla / M(arcus) Acilius Celadia(nus) / P(ublius) Fabius Catulian(us) / Q(uintus) Iulius Sapa / L(ucius) Aemilius Vict(or) / C(aius) Annius Posianu(s) / L(ucius) Claudius Festiv(u)s / T(itus) Flavius Cumin(us) / L(ucius) Aemilius Dona(tus) / Q(uintus) Pomponius Gemin(us) / Q(uintus) Grattius Donat(us) / L(ucius) Blossius Honor(atus) / Q(uintus) Cornelius Vict(or) / L(ucius) Valerius Felix / Q(uintus) Iulius Fortuna(tus) / P(ublius) Camerius Fa/ustus / C(aius) Peticius Castus / Q(uintus) Arrius Processus / Stablicus

Find spot: Timgad (Thamugadi) – Byzantinische Festung
Province: Numidia (Algeria)
Chronological data: 211 AD

16. *P. Laetori Laeti* žinomas iš epigrafinio užrašo, kuris teoriškai gali būti vienas iš pirmųjų, turintis kognomeną *Laetus*[14]:

Number 499: HD000580
Transcription: Dis Manibu[s] / Cori / **P(ubli) Laetori La[eti?]** / vernae E(?)[---]/rchis(?) Pr[---] / Proc[ulus? ---] / ind[ulgentissimo? ------
Find spot: Tivoli, bei? (Tibur, bei?) – Grab bei Fosso Capaldo
Italic region: Latium et Campania (Regio I) (Italy)
Chronological data: 1 AD – 200 AD

17. *Clodia Laeta* (mirė 213 m.) buvo viena iš keturių vestalių mergelių, kurias nužudė imperatorius Karakala. Dėl nekaltybės praradimo jai, kaip ir dar trims vestalėms, buvo atlikta tradicinė egzekucija – ji buvo užmūryta, t. y. palaidota gyva. Ji ištvėrė procedūrą šaukdama, kad Karakala žino, jog ji yra nekalta[15]. Pagal romėnų tradiciją vestalės galėjo būti tik kilmingų tėvų, senatorių rango dukros. Šioje situacijoje panašu, kad imperatorius Karakala pats siekė išniekinti vestalę *Clodia Laeta*, o šiai pasipriešinus, ją apkaltino nekaltybės praradimu, kas mergelei vestalei buvo mirtina nuodėmė.

[14] *Epigraphic Database Heidelgerg*. Prieiga internete: https://edh.ub.uni-heidelberg.de/inschrift/suche?hist_periode=per_4&lang=en&sort=hd_nr&&start=500&anzahl=100.
[15] Bunson M., *Encyclopedia of the Roman Empire*.

18. *Quintus Caecilius Laetus – Quirina Laeto* sūnus, senatorius, Augusto legatas XIII Geminos legiono Dakijos provincijoje Apulumo mieste, Baeticos provincijos valdytojas, tikintis deivę nenugalimą Saulę, užfiksuotas keliuose užrašuose, iš kurių viename rašoma:

CIL III, 1013:

Soli Invicto, Q. Caecilius Laetus, legatus Augusti legionis XIII Geminae, votum libens solvit.

Manoma, kad *Q. Caecilius Laetus* yra greičiausiai afrikietiškos kilmės iš senovės Numidų karalystės sostinės Cirtos (dabar – Konstantinas, Alžyras). Karjera vystėsi Italijoje, Dakijoje ir Ispanijoje. Iš afrikietiško užrašo (CIL VIII, 8207 = 19973) žinoma, kad šio veikėjo senatoriaus karjera turėjo prasidėti paskutiniais II a. dešimtmečiais, kai buvo suteikta pretorystė, t. y. prižiūrėti dviejų Italijos miestų finansinį funkcionavimą (*curator coloniarum*). Po šio administracinio valdymo etapo Italijoje *Quintus Caecilius Laetus* buvo paskirtas vadovauti (*legatus legionis*) XIII Geminos legionui, dislokuotam Dakijos mieste Apulume (šiandien – Alba Julija, Rumunija), kur jo pėdsakas išliko ant trijų altorių (CIL III, 1011–1013)[16]. *Caecilius* buvo labai įžymi plebėjų šeima senovės Romoje, savo pradžią siejanti su mitine asmenybe *Caeculus*, tarp savo narių turėjusi daugybę įvairaus rango pareigūnų. Kognomenas *Laetus* nėra būdingas tai giminei, vadinasi, kažkuris *Caecilius Laetus* protėvis gavo Romos pilietybę iš aukšto pareigūno, pvz., provincijos vietininko *Caecilius* giminės.

19. *Q. (Quintus) Veranius Laetus* – legionų vadas, provincijų valdytojas ir konsulas, paveldėjęs raitelio rangą iš tėvo ir senelio, kuriuos taip pat vadino *Q. Veranius* (nežinoma, ar jie turėjo dar ir kognomeną *Laetus*)[17]. Jo gyvenimo pradžios įvykiai gana painūs, nes senelis ir tėvas turėjo tuos pačius vardus, todėl remsiuosi Anthony'aus R. Birley'aus knyga „The Roman Government of Britain", kurioje rašoma, kad *Q. Veranius* gimė apie 12 m. po Kr.,

785	32	C. Domitius Ahenobarbus.	799	46	C. Valerius Aſiaticus. M. Valerius Meſſala.
		A. Vitellius.	800	47	Claudius Cæſar.
		M. Furius Camillus, in the Place of Vitellius.	801	48	L. Vitellius. A. Vitellius. L. Vipſanius Poplicola.
786	33	Ser. Sulpitius Galba.			
		L. Cornelius Sulla, L. Salv. Otho, in the Place of Galba.	802	49	C. Pompeius Longinus Gallus. Q. Veranius Lætus.
		Vibius Marſus, in the Place of Sulla.	803	50	C. Antiſtius Vetus. M. Suillius Rufus Nervilianus.
787	34	L. Vitellius Nepos.			
		Paulus Fabius Perſicus.	804	51	Claudius Cæſar. Ser. Corn. Scipio Orfitus.
788	35	C. Ceſtius Gallus.			
		M. Servilius Geminus.	805	52	P. Cornelius Sulla Fauſtus. L. Salvius Otho.
789	36	Sextus Papirius Gallianus.	806	53	D. Junius Silanus. Q. Hatirius Antoninus.
		Q. Plautius Plautianus.			

4 pav. Q. Veranius Laetus, 49 m. konsulas
Šaltinis: Luffman J., Elements of Universal History and Chronology, p. 152

30 m. tarnavo kariniu tribūnu IV *Scythos* legione Mezijoje, ėjo kvestoriaus pareigas apie 37 m. Po to trejus metus nedirbo, kas normalu nenuspėjamo imperatoriaus Kaligulos laikais. 42 m. ėjo pretoriaus pareigas, 43 m. imperatorius Klaudijus jį paskyrė pirmuoju Likijos legatu, kur jis praleido penkerius metus – nuramino šalį (per šį laikotarpį numalšino Kilikijos Trachėjos maištą) ir įvedė romėnų valdžią (Likija buvo paversta romėnų provincija). Grįžęs iš Likijos, 49 m. *Q. Veranius* buvo paskirtas konsulu – jam tada buvo tik 36 metai. Tuo laikotarpiu jis buvo įtrauktas į prestižinę kunigų kolegiją – *augurus* – ir paskirtas patricijumi. Po keturių darbo konsulu mėnesių jis tapo šventyklų, viešųjų pastatų ir darbų kuratoriumi. Jis galėjo eiti šias pareigas kelerius metus, galbūt net iki 57 m. Prieš paskyrimą Didžiosios Britanijos valdytoju (legatu administratoriumi) jis privalėjo dalyvauti Nerono organizuotose žaidynėse 57 m. Marso laukuose[18]. Nuo 57 iki 58 ar 59 m. *Q. Veranius*, eidamas Didžiosios Britanijos karinio ir civilinio vadovo pareigas, išlaikė esamas sienas ir pradėjo karines operacijas prieš maištingas vietines gentis

[16] *Quintus Caecilius Laetus*. Prieiga internete: https://dbe.rah.es/biografias/23074/quintus-caecilius-laetus.

[17] Luffman J., *Elements of Universal History and Chronology: From the Most Remote Period of Antiquity to the Commencement of the Nineteenth Century: Shewing the Origin of States and the Revolutions of Empires*, I, London, 1814, p. 152. Prieiga internete: https://books.google.ps/books?id=7F49AAAAYAAJ&pg=PA3&hl=lt&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false.

[18] Birley A. R., *The Roman Government of Britain*, Oxford, 2005, p. 37–42. Prieiga internete: https://books.google.lt/books?id=6w1REAAAQBAJ&pg=PR9&dq=I+High+Officials+of+the+Undivided+Province,+43%E2%80%93c.213&hl=lt&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q=I%20High%20Officials%20of%20the%20Undivided%20Province%2C%2043%E2%80%93c.213&f=false.

5 pav. Q. Veranius galvos atvaizdas monetoje, Azijos provincija, 43 / 48 m.
Šaltinis: https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/2889

dabartiniame Velse, kur ir mirė. Tai, kad *Q. Veranius*, 49-tų metų konsulas, turėjo dar vieną vardą *Laetus*, sužinojau iš autoriaus Johno Luffmano, kuris tai nurodo savo knygoje pateiktoje Romos konsulų pagal tarnavimo metus lentelėje (4 pav.)[19]. Ant monetų yra išlikęs šio *Laetus* portretas (5 pav.). Tai žmogus, kurio gyvenimas sukosi arčiausiai Romos imperatorių šeimos.

20. *M.* (*Markus*) *Vetulenus* (*Vettulenus*, *Vetlenus* ar *Vetilenus*) *Laetus*. Jo dukra *Cassia / Kasia* – 200 olimpinių žaidynių, vykusių 21 m. po Kr., nugalėtoja. *Cassia* brolis *L. Vetulenus Florus* – 53 m. vykusių olimpinių žaidynių nugalėtojas. *Cassia* brolio sūnus *L.* (*Lucius*) *Vetulenus Laetus* 85 m. buvo pagerbtas sportininkų, pastačiusių dvi statulas; taip pat jis minimas olimpiniame konsiliume 96–98 m. Ši *Vetulenus* šeima iš Elio regiono susijusi su olimpinėmis žaidynėmis ne tik I, bet ir II a. iki III a. vidurio, organizuojant ir kontroliuojant jas ir, aišku, dalyvaujant jose[20]. Ypač *L. Vetulenus Laetus* pasižymėjo olimpinėse žaidynėse, kai 81 m. kilmingam romėnui *Tiberius Claudius Rufus* priteisė pergalę mišriųjų kovos menų su bokso ir imtynių elementais (*pankration*) rungtyje, nors teoriškai turėjo būti lygiosios, nes tarpusavio kovą nutraukė naktis. *Vetulenus* šeima naudojo pakaitomis du kognomenus – *Laetus* ir *Florus*. Akivaizdu, kad *Casia* tėvas ir senelis gyveno I a. prieš Kr., todėl ir kognomenas *Laetus* tuo metu buvo vartojamas. Tai senatorių rango šeima, manoma, kilusi iš Vidurio Italijos, kur gyveno gimininga Romos senatorių šeima. *Vetulenus* paliko pėdsakų I a. pr. Kr. Rodos saloje – išliko *Vetulenus Pola* antkapis. Galvojama, kad II ar I a. pr. Kr. *Vetulenus* atsikraustė į Graikiją, Elio kraštą, ir čia įsitvirtino. Kadangi *Cassia* 21 m. laimėjo olimpiadoje, lenktynėse su žirgais, tai manoma, kad *Vetulenus* šeima augino išskirtinai gerus žirgus ir tai buvo vienas iš jų pajamų šaltinių. Tarp šeimos narių minimas ir kariškis tribūnas (*tribunus militum*)[21].

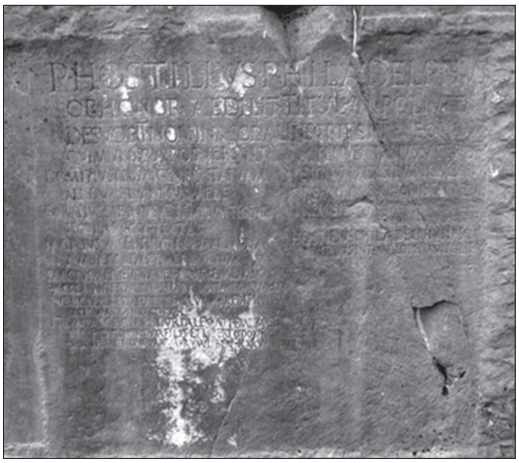
21. *Marcus Publicius Laetus* yra žinomas kaip II a. vienas iš mecenatų, užfiksuotų ant Pilypo archeologinio ansamblio Silvano šventyklos sienos dviejuose užrašuose[22] (6, 7 pav.):

[19] Luffman J., *Elements of Universal History and Chronology*, p. 152.

[20] *New Directions in the Study of Women in the Greco-Roman World*. Prieiga internete: https://books.google.lt/books?id=sa8gEAAAQBAJ&pg=PA164&lpg=PA164&dq=M.+Vetulenus+Laetus&source=bl&ots=M9tXc5FwHh&sig=ACfU3U19jXgMh94E56Zjpl3gjThAMFfgMQ&hl=lt&sa=X&ved=2ahUKEwiOrIbxvfv5AhVK6CoKHeXsAx84FBDoAXoECBMQAw#v=onepage&q=M.%20Vetulenus%20Laetus&f=false.

[21] Zoumbaki S., Zu einer neunen Inschrift aus Olympia: Die Familie der Vettuleni von Elis, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 99, 1993, p. 227–232. Prieiga internete: http://www.uni-koeln.de/phil-fak/ifa/zpe/downloads/1993/099pdf/099227.pdf.

[22] Ascough R. S., Harland P. A., Kloppenborg J. S., *Associations in the Greco-Roman World*, Berlin, 2012. Prieiga internete: http://philipharland.com/greco-roman-associations/41-contributions-to-the-temple-of-silvanus-by-members-of-an-association/.

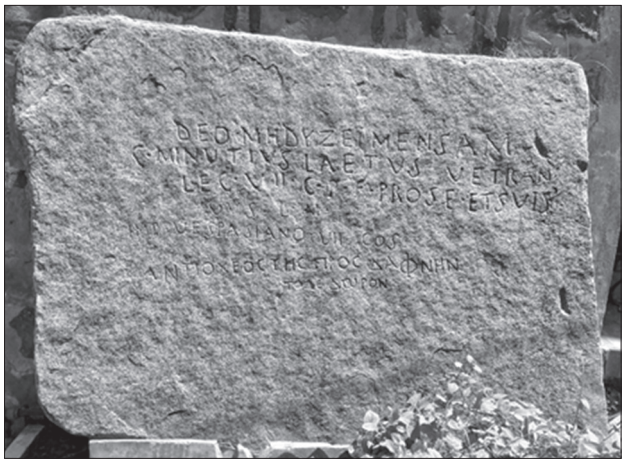
6 pav. Silvanus. I įrašas
Šaltinis: http://philipharland.com/greco-roman-associations/41-contributions-to-the-temple-of-silvanus-by-members-of-an-association/

7 pav. Silvanus. II įrašas
Šaltinis: http://philipharland.com/greco-roman-associations/41-contributions-to-the-temple-of-silvanus-by-members-of-an-association/

(I) P(ublius) Hostilius Philadelphus, | ob honor(em) aedilit(atis) titulum polivit | de suo et nomina sodal(ium) inscripsit eorum,qui munera posuerunt. || Domitius Primigenius statuam | aeream Silvani cum aede. | C(aius) oratius Sabinus at templum tegend(um) | tegulas CCCC tectas. | Nutrius Valens sigilla marmuria || dua Herculem et Mercurium; | Paccius Mercuriales opus cementic(ium) | X CCL ante templum et tabula picta Olympum X XV. | **Publicius Laetus** at templus aedifi|candum donavit X L. || Item Paccius Mercuriales at templum | aedificandum cum filis et liberto don(avit) | X L, item sigillum marmurium Liberi X XXV. | Alfenus Aspasius sacred(os) | signum aer(eum) Silvani cum basi, || item vivus X L mortis causae sui | remisit. | Hostilius Philadelphus inscin|dentibus in templo petram excidit | d(e) s(uo).

(II) P(ublius) Hostilius P(ublii) l(ibertus) Philadelphus | petram inferior(em) excidit et titulum fecit, ubi | nomina cultor(um) scripsit et sculpsit sac(erdote) Urbano, s(ua) p(ecunia). [col. A] L(ucius) Volattius Urbanus sac(erdos), | L(ucius) Nutrius Valens iun(ior), | Hermeros Metrodori (servus), | C(aius) Paccius Mercurialis, || P(ublius) Vettius Victor, | C(aius) Abellius Anteros, | Orinus coloniae, | M(arcus) Publicius Valens, | Crescens Abelli, || C(aius) Flavius Pudens, | M(arcus) Varinius Chresimus, | M(arcus) Minucius Ianvarius, | P(ublius) Hostilius Philadelphus, | P(ublius) Herennius Venustus, || L(ucius) Domitius Ikarus, | **M(arcus) Publicius Laetus**, | C(aius) Abellius Agathopus, | C(aius) Curtius Secundus, | P(ublius) Ofillius Rufus, || C(aius) Horatius Sabinus, | T(itus) Claudius Magnus, | L(ucius) Domitius Primigenius, | L(ucius) Atiarius Thamyrus, [col. B] M(arcus) Herennius Helenus, | C(aius) Atilius Fuscus, | C(aius) Atilius Niger, | Tharsa coloniae, | Phoebus coloniae, | L(ucius) Laelius Felix, | M(arcus) Plotius Gelos, | P(ublius) Trosius Geminus, | M(arcus) Plotius Valens, | M(arcus) Plotius Plotianus f(ilius), | M(arcus) Plotius Valens f(ilius), | L(ucius) Atiarius Successus, | C(aius) Herennius Valens, | L(ucius) Atiarius Successus, | C(aius) Herennius Valens, | C(aius) Velleius Rixa, | T(itus) Flav[iu]s Clymenus, | L(ucius) Domitius Callistus, | C(aius) Decimus Germanus, | M(arcus) Publicius Primigenius, | C(aius) Paccius Trophimus, | L(ucius) Atiarius Firmus, | P(ublius) Vettius Aristobulus, | Chrysio Pacci, [col. C] Hostilius Natales, | C(aius) Paccius Mercuriales l(ibertus), | M(arcus) Alfenus Aspasius sacerdos, | C(aius) Valerius Firmus, || Velleius Paibes, | A(ulus) Velleius Onesimus, | Phoibus colon(iae), | C(aius) Flavius Pudens, | L(ucius) Volattius Firmus, || M(arcus) Publicius Cassius, | C(aius) Abellius Secundus, | Atilius Fuscus, | L(ucius) Domitius Venerianus, | L(ucius) Volattius Urbanus, || C(aius) Iulius Philippus, |

8 pav. C(aius) Minutius Laetus antkapis, 76 m. po Kr. Šaltinis: https://proxy.europeana.eu/2058805/PLUS__0959768e03df8e636579e41f3f9d2ea2__artifact__cho?view=http%3A%2F%2Fwww.ubi-erat-lupa.org%2Fimg%2Fmonuments%2F22253-1.jpg&disposition=inline&api_url=https%3A%2F%2Fapi.europeana.eu%2Fapi

9 pav. Elio regionas, Graikija Šaltinis: http://ancientolympics.arts.kuleuven.be/eng/TA020EN.html

L(ucius) Domitius Icario, | Canuleius Crescens, | L(ucius) Atiarius Moschas, | Fontius Capito, || M(arcus) Glitius Carus, | L(ucius) Atiarius Suauis, | Domitius Peregrinus, [col. D] Iulius Candidus, | Valerius Clemens.

22. *C(aius) Minutius Laetus* – VII legiono veteranas, žinomas iš 76 m. antkapinio užrašo (8 pav.):

RegionsThrace and Danube (IG X)Thrace and Moesia Inferior

IGBulg III,1 1410 IGBulg III,1 1409 IGBulg III,1 1411

[ ] Philippopolis (Plovdiv) — Branipole — 76 AD — CIL III 6120 — cf. IGBulg V 5520(2)

deo Μηδυζει mensam

C(aius) Minutius Laetus vet(e)ran(us) leg(ionis) VII C(laudiae) P(iae) F(idelis) pro se et suis

v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Imp(eratore) Vespasiano VII co(n)s(ule).

Ἀντιοχέος τῆς πρὸς Δάφνην

τόδε δῶρον.

2. Pirmojo *Laetus* / *Laičio* kilmė

1. Graikiška

Peržiūrėjus surinktus asmenis iš antikinio pasaulio su (vardu) kognomenu *Laetus / Laitus* aiškėja, kad to vardo kilmė greičiausiai bus graikiška ir pirmiausia susijusi su *Vettulenus* (ar *Vetlenus*, ar *Vetilenus*) šeima, gyvenusia Elio regione (9 pav.), kur buvo organizuojamos olimpinės žaidynės, kuriose trečias vardas *Laetus* buvo įsitvirtinęs, t. y. nuolat vartojamas jos asmenų nuo I a. pr. Kr. pabaigos iki III a. vidurio. Kokia giminės *Vettulenus* kilmė, tiksliai nežinome. Viena vertus, ją norima sieti su Vidurio Italijos kilmingaisiais romėnais, nes yra panašių lotyniškų žodžių: *vetus* – ‘senas’; *vetulus* – ‘susenęs, senukas’. Tačiau *Vettulenus* kilmė gali būti etrustiška, nes yra miestas Etrūrijoje Vetulonija, o *vetulonienses* – Vetulonijos gyventojai. Naudojanti *Vet-* šeima gali turėti ispaniškų šaknų, būti kilusi iš tų vietų, kur Antikos laikais gyveno *vettones* gentis, labai karinga gentis, kurios kariai tarnavo romėnams ir jos Ala (raitelių kohorta) vadinosi *Vettonum Hispanorum*. Antroji vardo *Vettulenus* dalis *-lenus*, kaip ir *-liene*, yra paplitusi netoli nuo *Vettulenus* šeimos gyvenamosios vietos: Graikijoje, Trakijoje, Makedonijoje, tai svarbus argumentas atmesti romėnišką-lotynišką vardo kilmę. Jei giminė ne romėniška, tai ką tada jai reiškia kognomenas *Laetus*? Dauguma tyrinėtojų *Vettulenus* giminę laiko romėniška, nes kognomenas *Laetus* yra lotyniškas, nors tai neįrodyta, išskyrus tai, kad yra lotyniškas žodis *laetus*. Rimtesni istorikai pripažįsta, kad *Laetus* vardo reikšmė gali būti individuali, t. y. ne lotyniška.

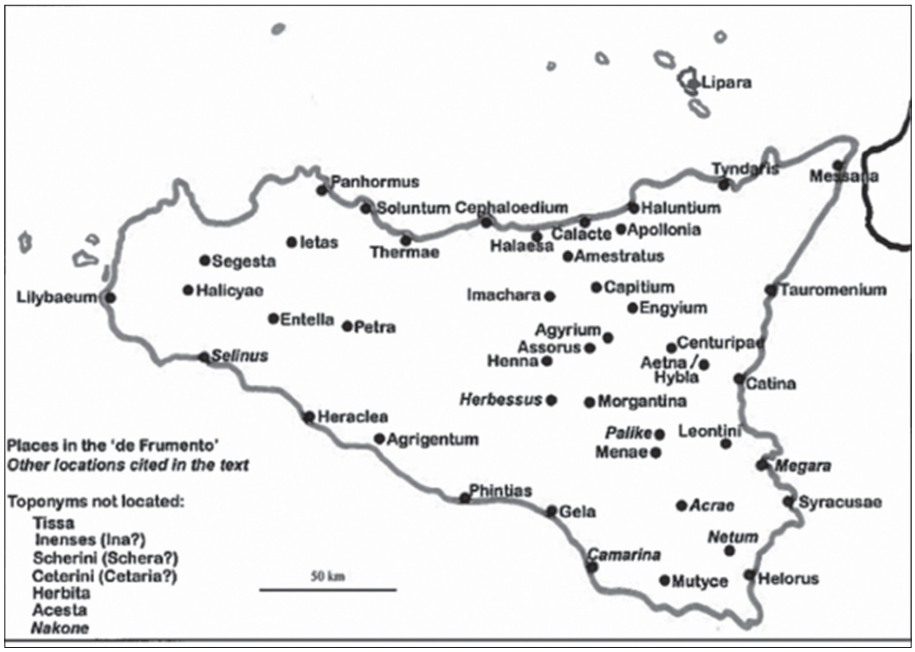
10 pav. Bojotijos (Boeotia) regionas
Šaltinis: Gill N.S., 30 Maps of Ancient Greece Show How a Country Became an Empire, 2019. Prieiga internete: https://www.thoughtco.com/maps-of-ancient-greece-4122979

Jei giminė *Vettulenus* yra graikiška, tai jie galėjo pasiimti kognomeną iš savo tautos istorijos, kokio įžymaus kario vado, kurio vardas artimas lot. žodžiui *Laetus / Laitus*. Iš tikro toks karys yra. Tai – Leitas (gr. *Λήϊτος Leïtos*, lot. *Leitus*), gr. mitologijoje argonautas, Alektoro sūnus, Bojotijos būrio vadas, Trojos kare sužeistas Hektoro[23]. Bojotija yra gana netoli nuo *Vettulenus* gyvenamosios vietos Elio (10 pav.), todėl senovinis vardas Leitas čia turėjo būti žinomas ir laisvai galėjo būti sulotynintas į *Laetus / Laitus* vardą, norint save padaryti labiau panašų į romėną, ką dažnai darydavo neromėniškos tautos. Kokią prasmę turėjo vardas *Laetus / Laitus*? Kadangi *Vettulenus* buvo olimpinių žaidynių ir olimpinių čempionų giminė, tai tiktų žodis *Laetus*, susijęs su sportu, t. y. fiziškai stiprus, sportiškas ir gražus žmogus, nes senovės Graikijoje fiziškai gražaus žmogaus kultas buvo visuotinai priimtas. Kaip čia neprisiminus Simono Daukanto minėtų Lietos vyrų – stuomeningų, gražiai nuaugusių, tinkančių ir ūkyje, ir kare, kurie pažodžiui reiškė kilmingus, garbingus žmones, didikus[24]. Algirdo Patacko nuomone, šis vardas kilęs iš graikiško žodžio λ ε ι τ ο γ = λ η ι τ ο γ (*lēiton*, *leito*), kuriuo achajai savo ankstyvojoje istorijoje vadino rinktinių vyrų tarybą – *leito pritaneion* – ir pastatą, kur ši taryba rinkdavosi, – *lietos pritanija*, t. y. rinktinė atstovybė Atėnuose, savotiškas senatas, tam tikram laikotarpiui išrenkamas iš 50-ies senatorių, turėjusių visą vykdomąją valdžią[25].

2. Romėniška

Ištyrus asmenų su kognomenu *Laetus* datavimą paaiškėjo, kad jie pirmiausia pasirodė I a. pr. Kr., galbūt tik jo pabaigoje, nes ankstesnių įrašų nerasta. Lotyniškas žodis *laetus*, reiškiantis ‘linksmas, džiugus, malonus, laimingas, nupenėtas / riebus, turtingas’ ir pan., pagal idėją romėnų visuomenėje turėjo būti pradėtas vartoti anksčiau, tačiau to neįvyko. Ir jei romėnai kognomeną *Laetus* pradėjo vartoti I a. pr. Kr. pabaigoje, tai tam turėjo būti rimtų priežasčių. Ir tokių priežasčių buvo. Tai žymaus Antikos ir romėnų poeto Publijaus Vergilijaus Marono (lot. *Publius Vergilius Maro*, 70–19 m. pr. Kr.) herojinio epo „Eneida“ pasirodymas graikų ir romėnų visuomenėje prieš pat Vergilijaus mirtį 19 m. pr. Kr. Autorius norėjo, kad šis kūrinys būtų sudegintas jam mirus, bet imperatorius Augustas tam pasipriešino. „*Eneidos* istorija – tai istorija apie narsų ir kilmingą trojėną, deivės Veneros ir Anchiso sūnų Enėją, kuris, graikams nugalėjus Troją, paklusęs dievų įsakymui ir su likusiais trojėnais palikęs gimtinę ir išplaukęs ieškoti senosios Ilijo, Trojos miesto įkūrėjo, tėvynės. Pasakojama, kad Italijoje iš trojėnų ir vietinių gyventojų kilo garsios romėnų giminės, tarp jų ir Romos miesto įkūrėjai dviniai Romulas ir Remas, o Enėjo sūnus Askanijus (kitur dar vadinamas Julu) yra laikomas Julijų giminės, taigi Cezario ir Augusto, protėviu. Tad Julijų giminė savo genealogiją vedė iš trojėno Enėjo ir jo dieviškos motinos Veneros.“[26] Kuo čia dėtas kognomenas *Laetus*? Ogi tuo, kad šiame kūrinyje žodis *laetus* buvo užrašytas 96 kartus[27]. „Eneidoje“ aprašoma garbinga romėnų praeitis, jie išaukštinami, todėl tai, kad jame labai dažnai vartojamas žodis *laetus*, gali būti ženklas, kad tai geras žodis, todėl garbinga tokį žodį vartoti kaip savo pravardę-kognomeną.

[23] Veličkienė A., *Antikos mitologijos žinynas*, Kaunas, 1995, p. 187.
[24] Daukantas S., *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1955, p. 451.
[25] Patackas A., *Kas ta „Lieta“?* Prieiga internete: https://www.lietosfondas.lt/lt/straipsniai.
[26] *Vergilijus*. Prieiga internete: http://www.šaltiniai.info/index/details/790.
[27] Wiltshire D. C. A., *„Hopeful Joy“: A Study of Laetus in Vergil's Aeneid*, 2012, p. 4. Prieiga internete: https://core.ac.uk/download/pdf/210601141.pdf.

11 pav. Antikiniai Sicilijos miestai, tarp kurių yra Ietas
Šaltinis: Grijspaardt T., Quod omnium nationum exterarum princeps Sicilia, 2017. Prieiga internete: https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/26808/Masterscriptie%20T.P.%20Grijspaardt.pdf?sequence=2

3. Siciliška

Antikos laikais, bent jau V a. pr. Kr., Sicilijos šiaurės vakaruose netoli nuo Panormus (dabar – Polermas) stovėjo miestas-tvirtovė Iaetas[28] (11 pav.), graik. *Ἴεται* (versijos: *Iaetas*, *Iaitas*, *Ietas*, *Ietae*, *Jetae*, *Iato*), kurį įžymus romėnų politikas ir rašytojas Ciceronas (*Marcus Tullius Cicero*, 106–43 m. pr. Kr.) savo raštuose kartais rašė kaip *Letini*, t. y. pirmą raidę laikė *L*. Taip atsirado žodžiai: *Letas*, *Laitas*, *Laeta*, *Letae*, *Lato*, kas suteikia rimtą pagrindą kognomeną *Laetus* kildinti iš šio miesto. Miestas Iaetas buvo gana žinomas Antikos laikais, nes čia vyko I pūnų karo kovos. Be to, miesto autentiškumą patvirtina antikinės monetos su aiškiai įžiūrimu miesto vardu (12, 13 pav.).

3. *Laitis* – lietuvių asmenvardis

Ankstesniuose savo straipsniuose „Padubysio kronikose“ pasitelkus matematinę statistiką teko nagrinėti *aičių*, *lionų*, *onių*, *gelų*, *būdinų* ir *tautų* genčių asmenvardžių skaičių pagal Zigmo Zinkevičiaus duomenų bazę „Lietuvių asmenvardžiai“ koreliaciją su lietuvių asmenvardžių skaičiais pagal abėcėlės raides. Dabar pažiūrėsime, kokią vietą tarp tų genčių užima *laičių* asmenvardžiai, t. y. dvikamieniai asmenvardžiai, kurių antrasis sandas yra *-laitis*. Priminsiu, kad Z. Zinkevičiaus knygoje „Lietuvių asmenvardžiai“ yra pateikti 29 367 lietuvių asmenvardžiai, 318 *laičių* asmenvardžiai.

Z. Zinkevičiaus „Lietuvių asmenvardžių“ duomenų bazėje yra pateikti 29 367 asmenvardžiai, iš kurių raide A prasideda 1 202 asmenvardžiai, žym. A(1202), raide B prasideda 2 035 asmenvardžiai, žym. B(2035) ir t. t.: C(71), Č(314), D(1323), E(385), F(61), G(1850), H(40), I(213), J(1479), K(2732), L(1422), M(2381), N(773), O(130), P(2069), R(1497), S(2920), Š(1388), T(1075), U(412), V(2408), Z(324), Ž(863).

Analogiškai „Lietuvių asmenvardžių“ duomenų bazėje yra 318 *laičių,* iš kurių raide A prasideda 13 vardų / vienetų, t. y. A(13), B(18), C(1), Č(1), D(23), E(7), F(0), G(28), H(0), I(3), J(26), K(32), L(8), M(28), N(7), O(2), P(21), R(17), S(19), Š(8), T(9), U(0), V(32), Z(2), Ž(13). Tie duomenys pateikti 1 lentelėje.

[28] Iaeta, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 1854. Prieiga internete: https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0064:entry=iaeta-geo.

12 pav. Iaiti moneta, Dzeuso galva ir Artemis, Sicilija, II a. pr. Kr. pabaiga – I a. pr. Kr. pradžia
Šaltinis: https://cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=299680

1 lentelė. Lietuvių ir laičių asmenvardžių skaičiai pagal pirmąją raidę

	A	B	C	Č	D	E	F	G	H
Laičiai ()	13	18	1	1	23	7	0	28	0
Lietuviai ()	1 202	2 035	71	314	1 323	385	61	1 850	40
	I	J	K	L	M	N	O	P	R
Laičiai ()	3	26	32	8	28	7	2	21	17
Lietuviai ()	213	1 479	2 732	1 422	2 381	773	130	2 069	1 497
	S	Š	T	U	V	Z	Ž		
Laičiai ()	19	8	9	0	32	2	13		
Lietuviai ()	2 920	1 388	1 075	412	2 408	324	863		

Dabar kiekvieną abėcėlės raidę atitinka skaičių pora (), i = 1, 2, ..., 25. Ištirsime, ar tarp tų skaičių yra priklausomybė, skaičiuodami empirinį koreliacijos koeficientą.

1 lentelės duomenis surašome į formulę:

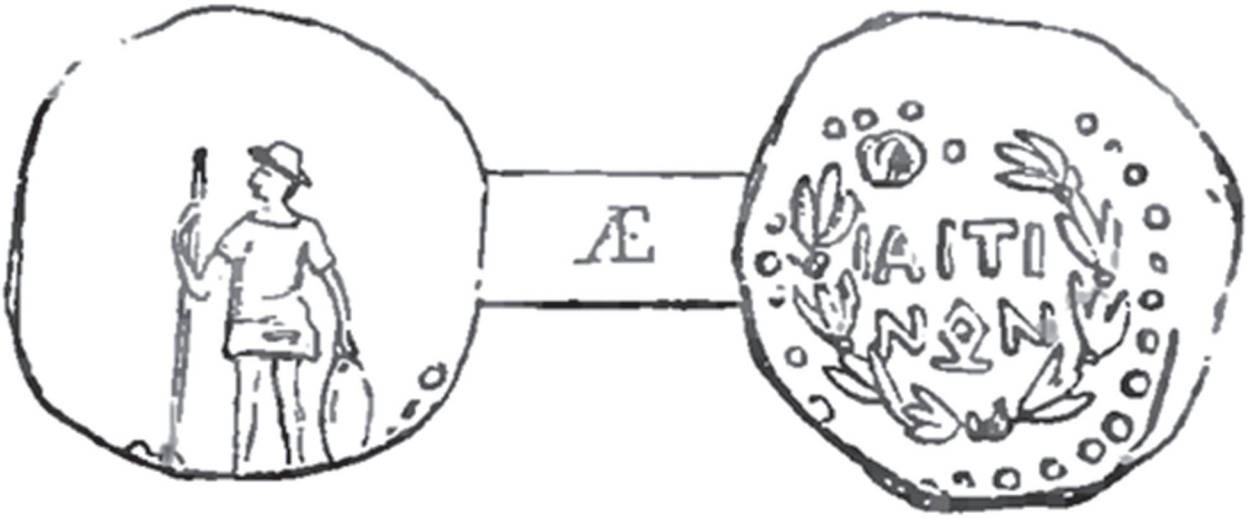
$$R = \frac{\sum_{i=1}^{n}(X_i-\bar{X})(Y_i-\bar{Y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n}(X_i-\bar{X})^2 \sum_{i=1}^{n}(Y_i-\bar{Y})^2}} = 0{,}88 \approx 0{,}9.$$

Gavome, kad empirinis koreliacijos koeficientas R = 0,9, t. y. artimas vienetui. Tai rodo stiprią tiesinę priklausomybę tarp duomenų. Analogiškai ištyrę *laičių* koreliaciją su *aisčiais* gauname koreliacijos koeficientą *R(Aičiai;Laičiai)=0,89≈0,9*. *Laičių* asmenvardžių koreliacija su *oniais*, *aičiais*, *lionais*, *geliais*, *budinais* ir *tautais*:

R(Laičiai;Oniai)=0,85, R(Laičiai;Aičiai)=0,89, R(Laičiai;Lioniai)=0,72, R(Laičiai;Geliai)=0,74, R(Laičiai;Budinai)=0,26, R(Laičiai;Tautai)=0,37.

Tos koreliacijos rodo artimą priklausomybę *laičių* žmonių grupės su senovinėmis *aičių*, *onių*, *gelų* / *gelonų* ir *lionių* gentimis. Taigi, ***laičių* praeitis turėjo siekti Antikos laikus, mažiausiai V a. pr. Kr. dominuojant *oniams* ir *gelams* / *gelonams*.**

Iš pateiktų skaičių nesimato tos stiprios *laičių* ir *lietuvių* asmenvardžių skaičių priklausomybės, nes *lietuvių* asmenvardžių skaičiai pagal pirmąsias raides yra daug didesni už *laičių* asmenvardžių atitinkamus skaičius. Kad taip nebūtų, sunorminame 1 lentelėje esamus skaičius, visus *lietuvių* asmenvardžių skaičius dalydami iš jų sumos – 29 367, o *laičių* asmenvardžių skaičius dalydami iš jų sumos – 318. Rezultatas pateiktas 2 lentelėje ir diagramoje (14 pav.). Matome harmoningą priklausomybę ir panašias proporcijas.

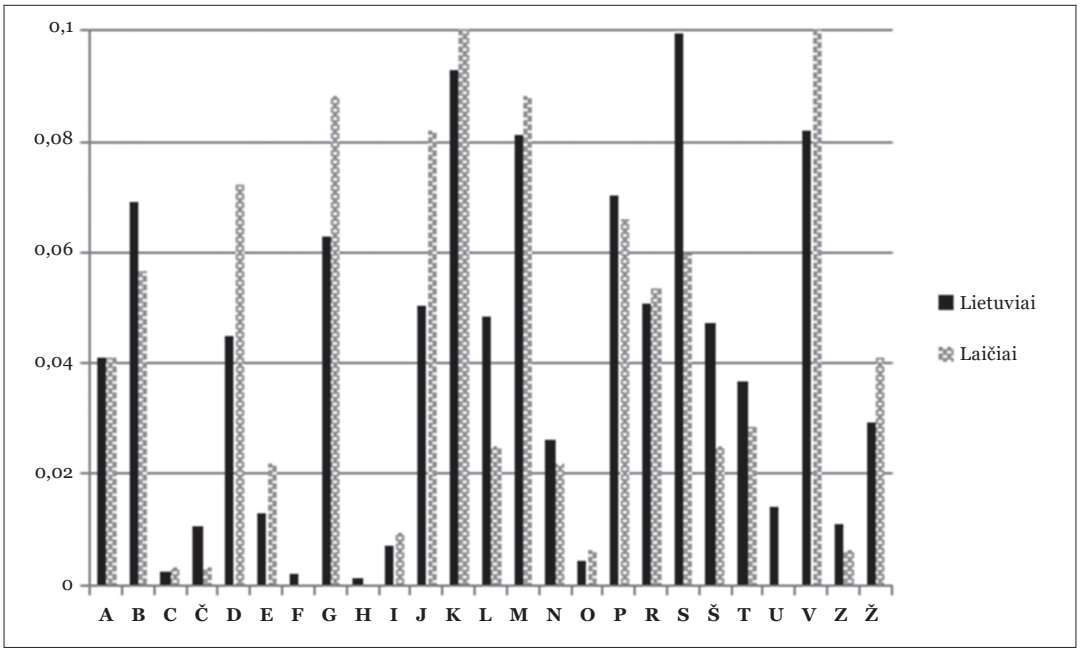

13 pav. Iaiti moneta, Sicilija
Šaltinis: iliustracija iš „Dictionary of Greek and Roman Geography", Vol. II. https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Coins_of_ancient_Sicily#/media/File:Coin_of_Iaeta_DGRG.png

2 lentelė. Asmenvardžių skaičių proporcijos pagal pirmąją raidę

	A	B	C	Č	D	E	F	G	H
Lietuviai	0,04093	0,06930	0,00242	0,01069	0,04505	0,01311	0,00208	0,06300	0,00136
Laičiai	0,04088	0,05660	0,00314	0,00314	0,07233	0,02201	0,00000	0,08805	0,00000
	I	J	K	L	M	N	O	P	R
Lietuviai	0,00725	0,05036	0,09303	0,04842	0,08108	0,02632	0,00443	0,07045	0,05098
Laičiai	0,00943	0,08176	0,10063	0,02516	0,08805	0,02201	0,00629	0,06604	0,05346
	S	Š	T	U	V	Z	Ž		
Lietuviai	0,09943	0,04726	0,03661	0,01403	0,08200	0,01103	0,02939		
Laičiai	0,05975	0,02516	0,02830	0,00000	0,10063	0,00629	0,04088		

Pateikiu kai kuriuos *laičių* vardus: Adrulaitis, Adulaitis, Akelaitis, Andriulaitis, Aržuolaitis, Aukštelaitis, Bačulaitis, Bakulaitis, Balaitis, Bertulaitis, Bylaitis, Bubilaitis, Budvilaitis, Bumbulaitis, Burnelaitis, Butkelaitis, Cicilaitis, Čekelaitis, Dagilaitis, Daugulaitis, Danielaitis, Daugėlaitis, Deivelaitis, Dievalaitis, Donelaitis, Dorelaitis, Dulaitis, Dundulaitis, Dvilaitis, Dobilaitis, Eimulaitis, Endriulaitis, Enzelaitis, Ermulaitis, Gabrielaitis, Gaigalaitis, Gaidelaitis, Gailaitis, Gaivalaitis, Galaitis, Gerulaitis, Girulaitis, Godelaitis, Grigelaitis, Gudelaitis, Gulaitis, Glušelaitis, Indriulaitis, Jakelaitis, Janulaitis, Jarulaitis, Jasulaitis, Juodelaitis, Jurgelaitis, Jurolaitis, Kalaitis, Karalaitis, Kavalaitis, Keblaitis, Kelaitis, Kevalaitis, Kiaulaitis, Kilaitis, Kirvelaitis, Kolaitis, Kubilaitis, Kulaitis, Kumelaitis, Kurelaitis, Laugelaitis, Lužilaitis, Lelaitis, Lilaitis, Liulaitis, Macelaitis, Makalaitis, Maselaitis, Maslaitis, Matulaitis, Meilaitis, Melaitis, Mieželaitis, Mikolaitis, Milaitis, Molaitis, Mozelaitis, Narvilaitis, Nikelaitis, Novilaitis, Obulaitis, Oželaitis, Palaitis, Peslaitis, Pilvelaitis, Poculaitis, Prabulaitis, Priepilaitis, Prūselaitis, Puodelaitis, Puslaitis, Račiulaitis, Radvilaitis, Raitelaitis, Ramulaitis, Rėklaitis, Ropulaitis, Roželaitis, Rudelaitis, Rulaitis, Samalaitis, Saniulaitis, Saulaitis, Senulaitis, Stebulaitis, Stiklaitis, Strakalaitis, Sunelaitis, Šalaitis, Šaulaitis, Šiaulaitis, Šudelaitis, Talaitis, Tevelaitis, Tirkšlaitis, Totilaitis, Turlaitis, Vabalaitis, Vaičulaitis, Vailaitis, Vaišvilaitis, Valaitis, Vargalaitis, Velaitis, Vėželaitis, Vilaitis, Vingelaitis, Vismilaitis, Voželaitis, Zamalaitis, Zelaitis, Žarulaitis, Želaitis, Žemulaitis, Žygulaitis, Žilaitis, Žugelaitis, Žuvelaitis, Žverelaitis, Žvirblaitis.

14 pav. Lietuvių ir laičių asmenvardžių skaičių proporcijos pagal pirmąją raidę

4. Ar galėjo *Laetus* būti baltiškos kilmės?

Remiantis atlikta Romos imperijoje buvusių *Laetus* apžvalga, galima teigti, kad nėra pagrindo *Laetus / Laitus* kildinti iš baltų – antikinių lietuvių. Tačiau iš atliktos lietuvių asmenvardžių statistinės analizės aiškėja, kad *Laitis* yra lietuviškas asmenvardis, gerai įsitvirtinęs mūsų visuomenėje. Iš to galime daryti išvadą, kad nemaža dalis romėnų asmenų su kognomenu *Laetus*, patekę į antikines lietuvių žemes, čia įsitvirtino.

Ar galėjo *laičiai* būti antikinė lietuvių gentis, kurią įveikę romėnų kariai ar karininkai garbės sumetimais savo trečiuoju vardu pasirinko tos genties vardą *Laetus / Laitis*? To dar tvirtinti negalime, tačiau pėdsakų, kad taip galėjo būti, aptikau. Stipriausias pėdsakas susijęs su *C(aius) Minutius Laetus* – VII legiono veteranu, mirusiu 76 m. po Kr. Branipolio kaime, šiuolaikinės Bulgarijos pietuose. Pirmiausia svarbu tai, kad kalbininkas Zigmas Zinkevičius patvirtino asmenvardžių *Minuta*, *Minutas*, *Minutka* egzistavimą Lietuvoje, o asmenvardžių su šaknimi *Min-* knygoje „Lietuvos asmenvardžiai“ yra 103[29]. Tai iš tikro labai daug. Vadinasi, *Minutius* yra mums artimas vardas ir galbūt senovėje mes turėjome tokiu vardu baltišką gentį. Bulgarija yra antikinės Dakijos teritorijoje, o Dakija kalbiniu požiūriu labai artima baltams – vieni kalbininkai ją laiko baltiška, kiti, atsargesni, sako, kad senų senovėje baltai ilgai gyveno šalia dakų. *Caius Minutius Laetus* buvo legiono veteranas, vadinasi, tarnavo ne mažiau kaip 20 metų (nes tik tada jie laikomi veteranais), be to, jis tarnavo legione, vadinasi, buvo Romos pilietis ir turėjo gimti apie 20–30 m. Pagal romėnų tradiciją, jei tai buvo vyriausias sūnus, tėvas, gimęs I a. pradžioje ar I a. pr. Kr. pabaigoje, galėjo turėti tuos pačius vardus *Caius Minutius Laetus*. *Minutius* neatitinka jokios romėnų giminės, vadinasi, tėvas ar senelis ir t. t. galėjo būti nevietinės kilmės didikas, gavęs romėnų pilietybę kariniame konflikte už nuopelnus I ar II a. pr. Kr. – tada karinių konfliktų buvo pakankamai. Galėjo būti, kad kažkuris *Caius Minutius Laetus* protėvis gavo pilietybę didiko iš *Minucius* giminės, tik vėliau atsistatė *Minucius* į sau artimą *Minutius*. O *Minucius* – labai kilminga romėnų giminė, turėjusi nemažai konsulų, prokonsulų, kurie padėjo romėnams užkariauti Italijos šiaurę III–II a. pr. Kr. ir Makedoniją II a. pr. Kr. Legendinėje Lietuvos praeityje yra minimas Litubos miestas, kuris, anot T. Livijaus (*Livius* XXXII, 29, 6–8), realiai buvo Italijos šiaurėje ir kurį 197 m. pr. Kr. užkariavo *Q. Minucius*: „Q Minucius in laeva Italiae ad inferum mare flexit iter Genuamgue exercitu ducto

[29] Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius, 2008, p. 743–744.

ab Liguribus orsus bellum est. Oppida Clastidium et Litubium, utraque Ligurum, et duae gentis eiusdem civitates Celeiates Cerdiciatesque, ses dediderunt.“ Čia minimos dvi pasidavusios gentys *Celeiates* ir *Cerdiciates* primena *kelaičius* (vns. vard. *kelaitis*, kas yra lietuvių karių *Laitis* sinonimas) ir *skerdikus* (su nunykusia žodžio pradžioje raide s) – lietuvių vyriausius piemenis. *Minucius Laetus* po šio užkariavimo galėjo atsirasti dviem būdais. *Q. Minucius* galėjo suteikti romėnišką pilietybę kai kuriems vietiniams didikams, kad juos patrauktų į romėnų pusę, nes vyko aršios kovos su vietinėmis gentimis, perduodamas savo giminės vardą *Minucius*. O tada mūsų protėvis, naujasis romėnas *Minucius*, pabrėždamas savo tikrąją kilmę, papildomai pasivadino *Laetus*, kas yra sulotynintas *Laitis*. Gavome *Minucius Laetus* su nesvarbu kokiu pirmuoju vardu, kurio palikuonis po daugelio kartų paliko savo vardą *Caius Minutius Laetus* antkapyje Bulgarijoje 76 m. Reikia paminėti, kad romėnų senovinių vardų specialistai visiškai tapatina giminės vardus *Minucius* ir *Minutius*. Pagal antrąją versiją užkariavęs Litubą, *kelaičius* ir *skerdikus* *Q. Minucius* kartu užkariavo ir *laičius*, kurie tada galėjo būti netapatūs *kelaičiams*. Vietiniai *laičiai* buvo tokie narsūs, kad *Q. Minucius* pasivadino tuo vardu ir tapo *Q. Minucius Laetus*, kurio palikuonis 76 m. po Kr. paliko savo vardo užrašą šiuolaikinėje Bulgarijoje. Kad viena iš tų versijų turėtų stipresnį pagrindą, reikia rasti Litubos užkariautojo vardą su *Minucius Laetus* arba nors vieną jo palikuonį II ar I a. pr. Kr. Kad *Q. Minucius* galėjo turėti kognomeną *Laetus*, rodo konsulo *Q.* (*Quintus*) *Veranius Laetus* pavyzdys – 90 proc. užrašų apie šį asmenį yra be kognomeno *Laetus*, šio kognomeno neminėjo nei jo tėvas, nei jo senelis, nors realu, kad galėjo turėti.

Ir be to palikuonio, mes turime dar keturis asmenis su kognomenu *Laetus*, kilusius iš Šiaurės Italijos, t. y. gal net iš antikinės Litubos miesto. Ankstyvoje I a. pradžioje užfiksuotas *T. Aemilius Laetus* vardas (1 pav.), o kitas – *Quintus Aemilius Laetus* – 191 m. imperatoriaus *Commodus* paskirtas *Pretorian Guard prefect*. Svarbu, kad *Aemilius* labai kilminga romėnų giminė, kurios palikuonys II a. pr. Kr. užbaigė karus Šiaurės Italijoje, nutiesė greitkelį, kuris vadinasi jų vardu ir pats regionas iki dabar vadinasi jų vardu – *Reggio Emilia*. Vadinasi, *T. Aemilius Laetus* galėjo būti antras Litubos regiono prolietuvių *laičių* palikuonis. Kiti du *Laetus*, t. y. *Marcus Pomponius Laetus* ir *Catius Laetus*, taip pat buvo iš Šiaurės Italijos.

Jonas KIRILIAUSKAS

Kuršėnų gatvių raidos istorijos bruožai

Nuotraukos iš autoriaus archyvo

2022 m. vasario 24 dieną prasidėjus Rusijos invazijai į Ukrainą ir šiai valstybei pareiškus apie buvusios SSRS atkūrimo planus Rytų Europoje, Baltijos valstybėse vėl buvo prisiminti palikti čia ir nesunaikinti tam tikri sovietiniai simboliai, paminklai. Jie pasirodė ne tokie jau ir nekalti savo buvimo prasme, ypač po to, kai Rusija užimtose Ukrainos žemėse ėmė naudoti sovietinę simboliką, pradėjo kalbėti apie norą grąžinti sovietinius pavadinimus miestams, gatvėms ir pan. Lietuvoje irgi atgijo idėja pabaigti „desovietizaciją visiems laikams“. Straipsnyje aprašoma, kaip sovietmečiu buvo drastiškai pakeistos Kuršėnų miesto gatvių pavadinimai, siekiant ištrinti, sunaikinti buvusią senąją miesto dvasią, ir kaip iki šių dienų nėra atkurti seni gatvių pavadinimai ar pakeisti senieji sovietiniai. Taip pat trumpai apžvelgiama ir gatvių raidos istorija mieste. Straipsnis parengtas pagal skaitytą visuomenei paskaitą.

Įvadas

Straipsnio tikslas – trumpai paanalizuoti Kuršėnų miesto gatvių raidos istorijos bruožus.

Uždavinys – apžvelgti ir papasakoti gatvių atsiradimo ir raidos istoriją nuo XVI a. iki šių dienų.

Kaip ir nemažai įvairių reiškinių Kuršėnuose, taip ir gatvių raidos istorija yra praktiškai netyrinėta, istoriografija palyginti menka, išskyrus Algimanto Miškinio fundamentalų darbą, išleistą 2004 m. ir skirtą urbanistiniam paveldui bei jo vertybėms[1]. Šio leidinio vienoje dalyje, skirtoje Kuršėnams, yra apžvelgiama gatvių raidos istorija iki pokario pradžios. Be jo, dar yra mokytojų Stasio Rumbino ir Raimondos Rumbinaitės kuklus apžvalginis straipsnis kolektyviniame kraštotyros darbų rinkinyje „Kuršėnai“, išleistame 2003 m.[2] Šiame rinkinyje yra istoriko Juozo Skiriaus, architektūros istoriko Algimanto Miškinio ir istoriko Povilo Spurgevičiaus straipsniai, kuriuose pateikta truputį žinių apie gatves istorijos tėkmėje. Minėto istoriko J. Skiriaus straipsnis, skirtas tarpukario Kuršėnų valsčiaus gyvavimo temoms analizuoti, buvo publikuotas ir kitame kolektyviniame straipsnių rinkinyje, pasirodžiusiame 2001 m. ir skirtame Kuršėnams[3]. Nedidelis straipsnis, skirtas miesto gatvėms, yra ir taip vadinamojoje „Kuršėnų enciklopedijoje“, išleistoje 2005 m.[4] Vytautas Kirkutis knygelėje, skirtoje L. Ivinskiui ir pasirodžiusioje 2008 m., analizuoja ir keletą pokario gatvių

[1] Miškinis A., *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. T. 3. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. 1 knyga*, Vilnius, 2004.

[2] Rumbinas S., Rumbinaitė R., Miesto gatvių vardynas, *Kuršėnai*, Klaipėda, 2003.

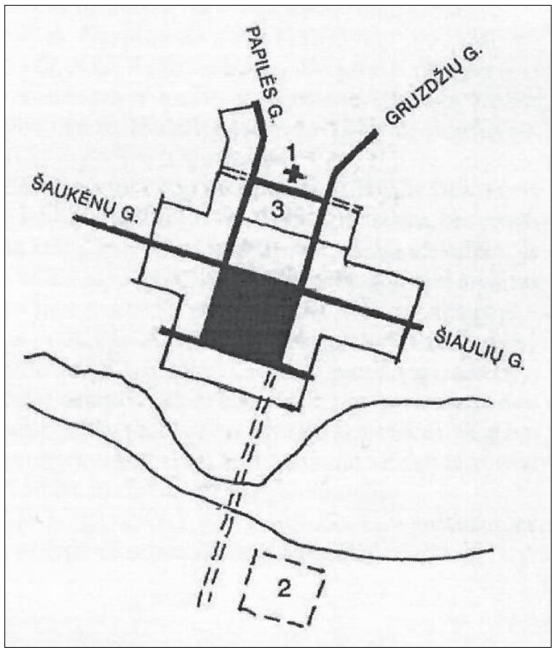
[3] Skirius S., Vitkauskas V., Lipskis S., Tamošaitis R., Kiriliauskas J., *Kuršėnams 420 metų*, Kuršėnai, 2001.

[4] *Kuršėnų enciklopedija*, Vilnius, 2005.

miesto centre atsiradimo istoriją[5]. Gedimino gatvės istorijai yra skirta viena dalis J. Kiriliausko knygoje, išleistoje 2018 m.[6]

Štai ir visa negausi istoriografija, skirta Kuršėnų gatvių raidos istorijai, kuri buvo skelbta monografijose ar straipsnių rinkiniuose.

Tačiau svarbiausias dalykas, kuris ypač aktualus šiandien, – pokario miesto gatvių istorija – praktiškai yra netyrinėta, o ji mums šiandien yra pati svarbiausia, nes, nežinodami sovietizacijos masto, apėmusio gatvių keitimo politiką pokariu, negalime atsispirti desovietizavimui ir realiai įvertinti tai, ką reikia pagaliau daryti su gatvėvardžiais mūsų mieste. Naudodamas Šiaulių regioninio valstybinio archyvo fondų medžiagą savo straipsnyje pateiksiu nepublikuotus duomenis apie gatvių pavadinimų keitimus ir naujų gatvėvardžių teikimą nuo XIX a. iki šių laikų, taip pat pabandysiu paanalizuoti keitimo logiką ir tikslus.

XIX a. pradžios Kuršėnų miestelio retrospektyvinė plano schema. Sudarė Algimantas Miškinis

Gatvių raida iki Pirmojo pasaulinio karo

Kuršėnų gatvių istorija prasideda nuo pirmojo rašytinio miesto paminėjimo **1563 m.**, kai išmatavus jo teritoriją buvo suformuota turgaus aikštė ir keturios gatvės prie jos šonų.

Tačiau gatvių pavadinimus architektūros istorikas Algimantas Miškinis randa tik **1805 m.** Kuršėnų dvaro inventoriuje, kuriame rašoma, kad Kuršėnai „yra miestas ir valsčiaus centras“, be to, jame buvo turgaus aikštė ir keturios gatvės: **Papilės, Šaukėnų, Gruzdžių** ir **Šiaulių**. Tos pačios gatvės randamos ir **1811 m.** dvaro inventoriuje. Kad galėtume įsivaizduoti, kokie Kuršėnai buvo XIX a. pradžioje, pateiksiu iš minėto inventoriaus namų skaičių gatvėse (gyventojai, kurių pareigos neįvardytos, vertėsi žemės ūkiu).

Prie turgaus aikštės buvo 13 namų ir austerija (užvažiuojamieji namai).

Papilės gatvėje – 18 namų (čia gyveno miesto vaitas, siuvėjas, 2 tekintojai, kalvis, račius ir odminys, kiti vertėsi žemės ūkiu).

Šaukėnų gatvėje – 4 namai.

Gruzdžių gatvėje – 8 namai (odminys).

Šiaulių gatvėje – 21 namas (sinagoga, žydų špitolė, **pirtis** (**mieste 1811 m. pirmą kartą minima pirtis!**), bravoras, siuvėjas, šimtininkas ir vežėjas)[7].

Dabar šios gatvės pervadintos taip:

Šaukėnų – Basanavičiaus gatvė.

Papilės – Dariaus ir Girėno takas.

Gruzdžių – Kapų gatvė.

Šiaulių – Vilniaus gatvė.

Žemaitijos vyskupijos istorikas, kunigas Vincentas Juzumas XIX a. antrojoje pusėje Kuršėnuose „rado“ irgi keturias gatves, tik pavadinimai truputį skyrėsi – **Luokės, Papilės, Šiaulių** ir **Bažnyčios**[8]. Manome, kad Luokės gatvė galėjo būti pokariu „dingusi“ Tilto gatvė, o Bažnyčios – Papilės gatvės atkarpa nuo dabartinės Basanavičiaus iki Vydūno, arba jis suklydo užrašydamas pavadinimus. Dar V. Juzumas priduria, kad jo buvimo metu Kuršėnų turgaus aikštę iš trijų pusių supo žydų namai, o iš ketvirtos buvo *„ilga parduotuvių, įrengtų po vienu stogu, eilė“*[9].

Kuršėnų miestas, kaip matome, nuo XVI iki XIX a. pabaigos po truputį plėtėsi tik minėtose keturiose gatvėse.

[5] Kirkutis V., *Tekančio laiko įrašai*, Vilnius, 2008.

[6] Kiriliauskas J., *Visi keliai veda į Kuršėnus*, Vilnius, 2018.

[7] Miškinis A., *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. T. 3. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. 1 knyga*, Vilnius, 2004, p. 316.

[8] Juzumas V., Žemaičių vyskupijos aprašymas, Varniai, 2013, p. 483.

[9] *Ten pat.*

Kuršėnai 1918 m.

Situaciją iš esmės pakeitė Liepojos–Romnų geležinkelio nutiesimas ir stoties atidarymas **1873 m.** Kuršėnuose (dab. Drąsučių kaime).

Tad **1883 m.** mieste jau buvo 1 000 gyventojų.

1886 m. – 20 parduotuvių, alaus darykla, valsčiaus valdyba ir dar daug visko kitko.

1897 m. surašymų duomenimis, buvo 3 189 gyventojai (1 543 žydai), 81 krautuvė ir kitokios verslovės. Per keturiolika metų gyventojų skaičius patrigubėjo – galima tik įsivaizduoti augimo tempus.

Tarpukariu

Pereinant į tarpukario laikotarpį, verta priminti, kad 60 procentų Kuršėnų miestelio sudegė per Pirmąjį pasaulinį karą.

Kaip Kuršėnai vystėsi toliau?

Anot istoriko Juozo Skiriaus, *„nuo kelių, tiltų ir gatvių kokybės priklausė taip pat ir valsčiaus gerovė. 1924 m. sausio 12 d. Tarybos posėdyje buvo plačiai aptartas Kuršėnų miesto gatvių stovis ir nuspręsta pagal turimas galimybes pradėti brukavoti (grįsti akmenimis) pagrindines miesto gatves: Šiaulių, Biržų ir Krasos. Tuo reikalu savivaldybei pavesta sustatyti gatvių brukavijimo sąmatą.*

Nuo 1926 metų prasidėjo konkretus darbas – Kuršėnų miesto gatvių tvarkymo pradžia. Tam reikalui savivaldybė skyrė 3000 litų. Paskutinė stambi suma – 1679 litai miesto tvarkymui buvo skirta 1934 metais, o kitais metais tik simbolinės sumos – 30 litų. Reikia manyti, kad gatvių brukavojimo ir esminio tvarkymo darbai tuo metu galėjo būti baigti.“[10]

Taigi, dar tarpukario pradžioje randame naujas gatves miesto centre – Biržų ir Krasos (šio žodžio reikšmę internetinis terminų žodynas nusako dvejopai: *„**1.** pakinkytų arklių laikymo prie valsčiaus prievolė, pastotė: Pora arklių ir trečiasis žmogus stovėjo tris dienas ant krãsos pas viršininką. Atstovėjau krãsą. Važiuoti į krãsą. Krãsos arkliai, krãsos vežėjas. Pobėgis pry dvaro, krasà pry valsčiaus. Ant vieškelių užvesta arklių krasa. **2.** paštas: Lenkiškosios kilmės krãsos „pašto“ rašomoji kalba nėra reikalinga. Kai mes maži buvome, nei tų krasų buvo tiek daug, nei tų gromatų nieks rašydavo. Nunešęs laišką įmesk į krasą.“*[11]

Taigi, visai gali būti, kad tai buvo Pašto gatvė, vėliau patapusi Stoties, o dar vėliau – Vytauto, nes pašto pastatas nuo XIX a. ir visą tarpukarį buvo minėtoje gatvėje. Biržų gatvė irgi galėjo būti kažkuri vedanti minėto miesto link.

[10] Skirius J., Kuršėnų miestas ir valsčius 1918–1940 metais, *Kuršėnams 420 metų*, sudarė Skirius S., Vitkauskas V., Lipskis S., Tamošaitis R., Kiriliauskas J., Kuršėnai, 2001, p. 43.

[11] Prieiga internete: https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/k/krasa.

Senoji Kuršėnų turgaus aikštė

1928 m. randame jau 28 gatves (!) 6 km ilgio, iš jų 16 negrįstų, o centre – 8 gatves, grįstas akmenimis, 1 km ilgio.

1933 m. buvo atliktas miestelio žemės matavimas (atliko matininkas J. Umbrasas), rastos jau 32 gatvės ir skersgatviai. Pateikiame pavadinimus, kad būtų galima įsivaizduoti, kur ir kaip tuo metu buvo padidėję Kuršėnai.

Lauko, Žvejų, Pavasario, Žalgirio, Palaukio, Valančiaus, Gedimino, Kęstučio, Vytauto, Vydūno, Dariaus ir Girėno, Basanavičiaus, Tilto, Ventos, Pavenčio, Kapų, Ivinskio, Naujoji, Kreivoji, Kudirkos, Peralėjos, Gergždelių, Šaltinio, Užmiesčio, Užkapių, Pelkės, Vilniaus, Kurtuvėnų ir Darbo (4 gatvės tokiais pat pavadinimais)[12].

Gatvių keitimo procesas tuo metu galėjo būti organizuojamas ir kaip šventė. Vienas toks pavyzdys iš ketvirtojo dešimtmečio gyvenimo.

Kaip atrodė iškilmingas gatvės pakeitimas? Publikacijoje, paskelbtoje „Šiaurės Lietuvoje“ 1933 m., apie tai, kaip buvo švenčiama spalio 9-oji diena – Vilniaus gedulo bei Dariaus ir Girėno žuvimo paminėjimas (tais metais Kuršėnuose ji buvo minima spalio 8 d. – rašoma:

„Nuo pat ryto miestelis pasipuošė vėliavom, bet daug vėliavų buvo senos, nublukusios. Dalyvaujant tautininkų, šaulių ir kitoms organizacijoms ir mokykloms, prie nepriklausomybės paminklo pakelta vėliava ir nueita bažnyčion pamaldų.

Po pamaldų iškilmingai Bažnyčios gatvę parkrikštyta Dariaus ir Girėno vardu. Čia kalbėjo šaulių būrio vadas Jablonskis, viršaitis perskaitė valsčiaus tarybos protokolą ir mok. Štraupys aktą, po kuriuo pasirašė organizacijų atstovai.

Perėjus nauja gatve, mok. Štraupys pasakė gražią kalbą, primindamas Dariaus ir Girėno žygio reikšmę, jų pasiaukojimą tėvynei ir mūsų kai kurių tautiečių išsigimimą, judošiškumą, „kurie vos pašvebeldžiuoja lenkiškai ir jau skaitosi lenkais, nors jų protėviai buvo tikri lietuviai“. Baigiantis iškilmėms J. E. Respublikos Prezidentui sušukta garsus valio.

17.00 val. nuleista vėliava. Šaulių salėje mokyt. Petrauskas skaitė paskaitą apie Lietuvos praeitį. Visiems sustojus, perskaityta lenkų sušaudytų Bakanausko, Šimkūno ir kitų laiškai. Moksleiviai gražiai padeklamavo, o šaulių choras padainavo patriotiškų dainų. Vakaras baigtas tautos himnu.“[13]

[12] Miškinis A., *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. T. 3. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. 1 knyga*, Vilnius, 2004, p. 324.

[13] Kuršėnai jau turi Dariaus ir Girėno gatvę, *Šiaurės Lietuva*, 1933, Nr. 42, p. 3.

Dingusi Tilto gatvė 1923 m. Mečio Barkausko nuotrauka

Apie 1934 m. buvo teigiama, kad centrinės miesto gatvės ir turgavietė yra išgrįstos akmenimis ir išlieti betoniniai šaligatviai. Be to, mieste buvo išvedžiota elektra ir nemažai žmonių turėjo telefonus. Taip teigė spaudoje interviu valsčiaus viršaitis Stasys Luinys, pagrįstai manęs, kad 1934 m. Kuršėnai buvo pasiruošę gauti miesto teises, *„nes yra pasiruošę, išgrįsta turgavietė ir visos gatvės“*[14].

1937 m. miestui praplėsti iš Kuršėnų dvaro buvo paimta 21 ha žemės pietinėje Ventos pusėje ir suformuoti 124 sklypai dviejose vietose prie žydų kapinių.

1937 m. iš Milvydų dvaro paimtos žemės buvo suformuoti 22 sklypai prie Pavenčių geležinkelio stoties.

Tais pačiais metais buvo parengtas ir Kapų gatvės tiesinimo ir praplėtimo projektas.

1938 m. sudarytas Kuršėnų „mūro rajono planas“ (apskrities inžinierius Gargasas), pagal kurį miestelyje aplink turgaus aikštę ir Basanavičiaus gatvėje iki Šaulių namų (Vytauto gatvės pradžia) leista statyti tik mūrinius namus.

1940 m. gyveno apie 4 000 žmonių, parapijoje – daugiau kaip 9 000[15].

Sovietinės okupacijos metais

Po Antrojo pasaulinio karo (per kurį vėl buvo sunaikinta apie 60 procentų miestelio pastatų) okupacinė valdžia **1945 m.** sudarė Kuršėnų tikrosios būklės planą, o **1946 m.** parengė Kuršėnų miesto projektinę schemą (autorius J. Jozonis) – 5 metams miesto vystymo perspektyvą „ant senų miesto griaučių“[16], pagal ją numatyta, kad po 15–20 metų mieste gyvens apie 6 500 gyventojų. Schemoje buvo suplanuota nauja centrinė aikštė ir kelios naujos gatvės[17].

Reikia pasakyti, kad pirmos naujos gatvės atsirado tik 1949 m. – Mičiurino, Darbininkų ir M. Gorkio[18].

1948 m. birželio 10 d. Kuršėnų DŽDT VK priėmė pirmą sprendimą keisti gatvių pavadinimus:

1. Lauko – į Žemaitės;
2. Kapų – į Karolio Požėlos;
3. Užmiesčio – į Marytės Melnikaitės;
4. Kurtuvėnų – į Petro Cvirkos;

[14] Kiriliauskas J., *XIX a. – XX a. pirmosios pusės Kuršėnai. Gyvenimo fragmentai, laikas ir žmonės*, Šiauliai, 2014, p. 220.

[15] Miškinis A., *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. T. 3. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. 1 knyga*, Vilnius, 2004, p. 324.

[16] *Ten pat*, p. 325.

[17] *Ten pat.*

[18] *ŠRVA*, f. 308, ap. 1, b. 5, l. 7.

Stoties gatvė Kuršėnuose 1923 m. Mečio Barkausko nuotrauka

5. Pelkės – į Salomėjos Neries;
6. Gergždelių – į Komunarų;
7. Kreivoji – į Juliaus Janonio;
8. Senojo Turgaus – į Sergejaus Kirovo;
9. Užkapių – į V. Belinskio.

Tais pačiais metas miesto DŽDT VK pirmininkas Andrius Bartuška buvo pašalintas iš pareigų už savivaliavimą ir girtuokliavimą, todėl sprendimas, matyt, liko neįgyvendintas[19].

1951 m. kovo 31 d. pakartotas sprendimas keisti gatves, tik sąrašas papildytas dar 9 naujomis gatvėmis:

1. Gaisrininkų – į Mokyklos;
2. Kudirkos – į Gegužės 1-osios;
3. Dariaus ir Girėno – į Tarybų;
4. Vytauto – į Komjaunimo;
5. Daukanto – į Papilės;
6. Valančiaus – į Biliūno;
7. Kęstučio – į Vienybės;
8. Darbų – į Žižmos;
9. Vydūno – į Lysenkos[20].

Kaip matome, keitimo logika „labai aiški“ ir suprantama, nors senąją turgaus aikštę pavadinti S. Kirovo vardu buvo jau rusakalbių vadų idėja, nes sąsajų su Kuršėnais nėra jokių, nebent dėl „K“ raidės, juokaujant galima parašyti.

Po karo pirmą kartą Kuršėnų miesto ribos buvo praplėstos **1949 m. balandžio 9 d.** DŽDT VK nutarimu *„sąryšyje su miesto augimu... nusprendė prijungti prie Kuršėnų miesto:*

1. Užmiesčio kaimą – 93,67 ha;
2. Strugaičių k. – 86,59 ha;
3. Varlynės – Pakuršėnių k. – 29,92 ha;
4. Skirolaukio k. – 29,79 ha;
5. Valstybinį Strugaičių mišką – 4,5 ha;
6. Buvusio Gruževskio žemės – 13 ha“[21].

1951 m. vasario 10 d. miestas prisijungė Gruževskio parką (3,5 ha ploto), esantį kitoje Ventos pusėje, kol jo neiškirto Kuršėnų tarybinių ūkių grupės darbuotojai kontorai (dvaro pastatui) ir kitiems išlikusiems pastatams šildyti (malkoms)[22].

1954 m. Strugaičių rajone duoti pavadinimai buvusioms gatvėms – Pionierių, Liudo Giros, Mickevičiaus-Kapsuko.

Kuršėnuose prie stadiono – Taikos gatvė[23].

1955 m. rugsėjo 24 d. prie Kuršėnų buvo prijungti Pavenčių ir Daugėlių kaimai.

Nauji gatvių pavadinimai Pavenčiuose buvo suteikti tokie: **Ventos, Duonelaičio** (dokumento kalba netaisyta – *J. K.*), **Gogolio, Spartuolių, Sierakausko, Giedrio, Taikos, Stoties,**

[19] *ŠRVA*, f. 303, ap. 1, b. 5, l. 9.
[20] *ŠRVA*, f. 308, ap. 1, b. 26, l. 6.
[21] *ŠRVA*, f. 308, ap. 1, b. 11, l. 7–8.
[22] *ŠRVA*, f. 308, ap. 1, b. 26, l. 1.
[23] *ŠRVA*, f. 308, ap. 1, b. 42, l. 106.

Kuršėnai 1944 m. rudenį

Vytauto Montvilos, Durpynų, Žemaičių ir Čiurlionio.

Daugėliuose: **Daugėlių ir Pramonės.**

Kuršėnuose Taikos gatvė pervadinta į Stadiono[24].

1959 m. miesto gatvės pradėtos asfaltuoti.

1959–1960 m. „verdant aistroms“, koks paminklas turi stovėti Kuršėnų rajono centrinėje aikštėje, kaip kompromisas atsirado P. Ziberto gatvė vietoj J. Basanavičiaus. Kuršėnų miesto VK sprendimą priėmė 1960 m. liepos 21 d.: „*Ryšium su Tarybų Lietuvos 20-osiomis metinėmis, pakeisti Kuršėnų mieste esančios Basanavičiaus gatvės pavadinimą ir pavadinti ją revoliucionieriaus Prano Ziberto vardu.*“[25]

Vėlyvuoju sovietmečiu, matyt, „sovietiniai herojai“ baigėsi ir naujos gatvės pradėtos vadinti medžių, gėlių ir paukščių vardais bei vieno, kito rašytojo, klasiko, matyt, priklausomai nuo to, kas dirbo Kuršėnų miesto DŽDT VK, vardu.

Atkūrus Nepriklausomybę

Atkūrus Nepriklausomybę situacija buvo tokia. Nuo 1989 m. iki 1995 m. dar buvo keičiami gatvėvardžiai, pavyzdžiui, 1995 m. K. Požėlos gatvei buvo grąžintas senasis Kapų gatvės pavadinimas[26].

2001 m. vasario 15 d. Šiaulių rajono taryba būsimoms gatvėms, suprojektuotoms individualių gyvenamųjų namų statybos kvartale tarp Maironio gatvės ir Ventos upės, suteikė žymių kraštiečių – S. Anglickio, J. Ruzgio, J. Ambraškos, K. Kymantaitės – vardus[27].

Tačiau vertinant iš esmės, galima teigti, kad Kuršėnuose ir apskritai Šiaulių rajone gatvėvardžių teikimo politika liko nepakitusi nuo sovietmečio, nes dar 2019 m. viena gatvė buvo pavadinta Voveraičių vardu, 2020 m. dviejuose kaimuose randame Milžinkapio, 2022 m. – Upelio, Šaltinio, Tvenkinio gatves. Nors 2019 m. kaip stebuklas koks randama rašytojos Vidmantės Jasukaitytės vardu pavadinta gatvė.

Pasižvalgę po Šiaulių rajono seniūnijų centrus Gruzdžiuose randame gatvių pavadinimus su asmenvardžiais – Vytauto, Vaitkaus, Katiliškio, Šliūpo, Dariaus ir Girėno, bet dar yra ir Puškino, Janonio, Gagarino, Raudėnuose – K. Pakalniškio aikštę, o kituose miesteliuose jau dominuoja medžių, gėlių ir kiti pavadinimai, nieko nesakantys apie vietovę, – Jaunimo, Pirties, Topolių, Parko,

[24] *ŠRVA*, f. 308, ap. 1, b. 45, l. 141.

[25] Kirkutis V., *Tekančio laiko įrašai*, Vilnius, 2008, p. 45.

[26] Rumbinas S., Rumbinaitė R., Miesto gatvių vardynas, *Kuršėnai*, Klaipėda, 2003, p. 164.

[27] Gatvės, *Kuršėnų enciklopedija*, Vilnius, 2005, p. 84–85.

Kuršėnai apie 1964 m.

Gėlių ir t. t. Kaip jau minėta, Voveriškių kaimas nuo 2019 m. turi V. Jasukaitytės gatvę, Bazilijonai – Vytauto ir B. Mejerytės gatves. Autorius detaliau nenagrinėjo mažesnių kaimų, bet tendencija, deja, yra tokia.

O kada Kuršėnuose atsirado Šampinionų, Kiškių, Varnėnų, Miško gėlių ar Lakštingalų trėlių gatvės, geriau neklausti, kaip ir Alytaus gatvė, esanti pakeliui į Papilę.

Kaip teigiama viename straipsnyje, **2001 m.** Kuršėnų mieste buvo 124 gatvės, ilgiausia – Vytauto gatvė, trumpiausia – Rugių[28].

2005 m. duomenimis, jau buvo 147 gatvės, ilgiausia įvardyta Ventos gatvė – 2 658 metrai, kurios plotis buvo 7 metrai[29].

2022 m. duomenimis, Kuršėnuose yra 148 gatvės. Artimiausioje perspektyvoje gali pasipildyti dar penkiomis gatvėmis ir joms reikės naujų pavadinimų.

Pirmuosiuose susirinkimuose dėl gatvių keitimo 2022 m. gyventojai pareiškė visišką nenorą keisti sovietines gatves Kuršėnuose, taip pat ir Gruzdžiuose. Vadinasi, Rusijos propaganda veikia ir gana sėkmingai, jei žmogus nori ir toliau gyventi Mičiurino, Gagarino, L. Giros ir panašių pavadinimų gatvėse.

Išvados

Pabaigoje straipsnio reikėtų apibendrinti visa tai ir atsakyti sau ir jums, ar tikslas buvo įgyvendintas, ar iškeltas uždavinys įvykdytas?

Sužinojome, kaip ir kada atsirado gatvės, kaip keitėsi jų skaičius, kaip kito pavadinimai, priklausomai nuo to, kas valdė miestą ir Lietuvą. Ir, žinoma, atsakyti sau ir visiems: tai desovietizuojame Kuršėnų gatves, kuriam vietos *genius loci*, ar paliekame taip, kaip buvo, nes tai yra įprasta?

Bet nieko nekeisti, kas palikta iš sovietų laikų, yra dabartinės Putino Rusijos propagandos tikslas ir uždavinys, nes jie atėję pasakys, ką keisti. Tai mes gyvename laisvoje nepriklausomoje valstybėje ar Putino „artimajame užsienyje“? Kaip matome, tie visi dalykai nėra tokie jau ir nekalti, prisidengę įvairiais šūkiais, mes su praeitimi nekariaujame ir t. t. Tačiau realiai su praeitimi yra kariaujama ir dar kaip, kai perrašoma ir klastojama sovietmečio ir kita istorija ir tas klastotes bandoma primesti mums su jumis.

Gatvių vardų keitimas, naujų kitą prasmę įgaunančių pavadinimų suteikimas yra dar vienas žingsnis vaduojantis iš sovietinės okupacijos gniaužtų. Šiandien akivaizdu, kad reikia tų

[28] Rumbinas S., Rumbinaitė R., Miesto gatvių vardynas, *Kuršėnai*, Klaipėda, 2003, p. 162.
[29] Gatvės, *Kuršėnų enciklopedija*, Vilnius, 2005, p. 84.

Lauryno Ivinskio skveras Kuršėnuose apie XX a. 7–8 deš.

atminimo ženklų nepalikti niekur, kur tik įmanoma ir kur tik leidžia įstatymai, tik taip galima susigrąžinti istorinį teisingumą, tik taip galima atkurti savigarbą ir pažvelgti į savo miestą, miestelį ar kaimą laisvo piliečio, laisvos valstybės akimis.

Manau, reikėtų bendruomenei (-ėms) surengti plačią ir atvirą diskusiją šia aktualia tema, bet ne apie tai, kaip palikti senus pavadinimus, o kaip geriau pakeisti gatvių vardus mieste, pasinaudojant istoriko Justino Dementavičiaus išsakyta mintimi, kad istoriniai paminklai, šiuo atveju kaip istorinis paminklas yra mūsų aptariamos gatvės, yra išreiškiančios konkrečios politinės (ir pilietinės) bendruomenės istorinę ir kultūrinę savivoką, simbolizuojančios jos išskirtinumą ir aktualius principus[30]. Bet su istorine savivoka kol kas mūsų bendruomenėje (-ėse) truputį nekaip yra. Bet viskas juk pataisoma, reikia pradėti kalbėti, reikia keisti.

[30] Dementavičius J., Lituania Restituta: paminklo supolitinimo ir nupolitinimo aspektai posovietinėje Lietuvoje, *Istorija kaip politinio mąstymo veiksnys*, Vilnius, 2012, p. 350.

Jonas SIREIKA

Petras Linkevičius – paskutinis Šiaulių miesto burmistras

Petras Linkevičius buvo paskutinis tarpukario, arba Nepriklausomos Lietuvos (1918–1940 m.), Šiaulių miesto burmistras, savo, kaip savivaldybės vadovo, pareigas ėjęs prieš pat Antrąjį pasaulinį karą ir jo pradžioje. Burmistro asmenybe ir veikla susidomėjau gana seniai. Pirmiausia paskelbiau nedidelės apimties tekstą[1]. Po kelerių metų, rašydamas mokslinį straipsnį, vėl „susidūriau“ su šia asmenybe[2]. Dar vėliau, jau rengiant „Šiaulių miesto istoriją“, teko rašyti apie P. Linkevičių kaip miesto burmistrą nacių okupacijos metais[3]. Dabar, gerokai patyrinėjęs negausią literatūrą ir šaltinius, nusprendžiau pateikti visuomenei šį straipsnį, kuris, nors ir nepretenduoja į išsamų darbą, visgi giliau ir detaliau negu ankstesni mano tekstai nušviečia nagrinėjamą temą.

P. Linkevičius Rusijoje: pirmųjų išbandymų metas

P. Linkevičius gimė 1898 m. gruodžio 2 d. Kalevų kaime (Šiaulių apskritis, Pašvitinio valsčius). Jo tikroji pavardė – Kazilionis. Savo pavardę pakeitė į Linkevičiaus* 1919 m. Rusijoje, patekęs į bolševikų nelaisvę. Tai padarė, kad tėvai Lietuvoje išvengtų galimų nemalonumų[4]. Pokario metais emigravęs į JAV, Linkevičiaus pavardę jis susitrumpino į Linkaus.

1915 m. P. Linkevičius baigė Rygos realinę gimnaziją. 1917 m., vykstant Pirmajam pasauliniam karui, buvo mobilizuotas į Rusijos armiją, įstojo į aukštąją Vladimiro karo mokyklą Sankt Peterburge. Dėl didelio karininkų poreikio Rusijos armijoje Vladimiro mokykloje buvo organizuoti sutrumpinto mokymo (keturių mėnesių) kursai, kuriuos P. Linkevičius baigė 1917 m. pabaigoje ir įgijo pirmąjį karininko, paporučiko (j. lnt.), laipsnį. 1918 m. sausio–kovo mėnesiais „tarnavo Vitebsko lietuvių batalione“[5]. Bet tų pačių metų vasarą jis jau buvo Rytų Sibire, kur netrukus prisidėjo prie antibolševikinių karinių dalinių formavimo. Kaip šis jaunas karininkas atsidūrė taip toli nuo Vitebsko ir Lietuvos? Teisininkas J. Nekrašius rašo, kad, kai P. Linkevičius tarnavo Vitebsko batalione, jis buvo „Čeliabinsko karininkų kuopoje“[6]. Nežinau, kokia

[1] Sireika J., Paskutinysis Šiaulių burmistras, *Savivaldybė*, 1993, Nr. 6–7, p. 60–62.

[2] Sireika J., Vietos savivaldybių naikinimas ir vykdomųjų komitetų sudarymas 1940–1941 m., Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai, *Istorija*, t. XXXIV, Vilnius, 1996, p. 114–126.

[3] *Šiaulių miesto istorija. 1940–1995*, sud. J. Sireika, ats. red. J. Matusevičius, Šiauliai, 1997, p. 53–58.

* Linkevičius buvo svainio pavardė.

[4] Petras Linkus (Linkevičius-Kazilionis). Prieiga internete: https://www.geni.com/people/Petras-Linkus-Linkevi%C4%8Dius-Kazilionis/6000000069118766964.

[5] Nekrašius J., *Lietuvos advokatūra: Šiaulių advokatai (XVII a. – XXI a. pradžia)*, Vilnius, 2013, p. 126.

[6] *Ten pat*.

Petras Linkevičius. Nuotrauka iš LNM archyvo

tai buvo „karininkų kuopa“, nes kuopą paprastai sudaro kareiviai, vadovaujami karininko, bet šiuo atveju svarbus Čeliabinsko paminėjimas. Tikriausiai toje kuopoje buvo nemažai lietuvių iš Čeliabinsko, svarbaus Pietų Uralo pramonės centro. P. Linkevičius, kuriam, kitaip nei daugumai Vitebsko bataliono lietuvių, dėl kažkokių priežasčių nepavyko grįžti į Lietuvą, išvyko į Čeliabinską ar kokį kitą miestą netoli Čeliabinsko ir veikė kaip karininkas Rytų Sibire. Tuo metu ten buvo nemažai lietuvių tautybės kareivių. Vien Omsko ir Tomsko įgulose tarnavo apie 1 000 lietuvių[7].

1917 m. pabaigoje įvykus bolševikiniam perversmui Rusijoje, Sibire prasidėjo kova tarp bolševikų ir jų priešininkų baltųjų rusų (baltagvardiečių), kuriems padėjo Antantės valstybių pasiųsti anglų ir prancūzų daliniai. Jiems vadovavo prancūzų generolas Pjeras Morisas Dženinas (*Pierre Maurice Janin*). 1918 m. vasarą Rytų Sibire buvusieji Rusijos tautinių mažumų žmonės pradėjo kurti savo kariuomenes. Pirmieji tai padarė čekai ir slovakai, carinės Rusijos karo belaisviai, atsidūrę Sibire, vėliau – latviai ir lenkai. Šis klausimas iškilo ir lietuviams, nes antibolševikinė Laikinoji Sibiro vyriausybė lietuvius ėmė į savo kariuomenę ir vertė kariauti už Rusiją.

1918 m. kovo mėnesį, dar bolševikams turint valdžią Sibire, Novonikolajevske (dabar – Novosibirskas) įvyko Sibiro lietuvių suvažiavimas, kuriame buvo išrinktas Centralinis lietuvių biuras Sibire (CLBS), turėjęs tapti lietuvių atstovybe tuose kraštuose. Nors CLBS, remdamasis tautų apsisprendimo teise ir Lietuvos valstybės paskelbimu, protestavo, Sibiro lietuvius laikė ne Rusijos, o Lietuvos piliečiais, baltųjų valdžia Sibire į tai nekreipė dėmesio. Tuomet lietuviai, siekdami išvengti mobilizacijos, stojo į lenkų karinius junginius. Mat lenkai nebuvo mobilizuojami į baltagvardiečių kariuomenę, nes pastarieji pripažino Lenkiją kaip nepriklausomą valstybę. Susiklosčius tokioms aplinkybėms, Čeliabinsko lietuvių komitetas nutarė kurti ir lietuvių karinį junginį, iš pradžių tik kuopą, nors CLSB tam nepritarė, manė, kad lietuviai neturi kištis į rusų vidaus reikalus. Kadangi nei susikurti, nei išsilaikyti be stipresniojo paramos nebuvo galima, kreiptasi į čekoslovakų korpuso vadovybę, bet gautas neigiamas atsakymas. Reikalui nepavykus, susisiekta su lenkų karinės vadovybės atstovu Čeliabinsko rajone Suchaneku-Suchodolskiu, prašyta leisti suformuoti atskirą lietuvių kuopą lenkų batalione. Suchanekui-Suchodolskiui sutikus, Čeliabinsko lietuvių komitetas pavedė paporučikui P. Linkevičiui tai suorganizuoti. 1918 m. rugpjūčio 7 d. P. Linkevičius, Čeliabinsko lietuvių komiteto pirmininkas V. Gačionis ir sekretorius J. Makrickis su Suchaneku-Suchodolskiu pasirašė lietuviškos kuopos steigimo sutartį. Sutartyje rašoma, kad kuopa steigiama kovai su bendru priešu – vokiečiais*, siekiant Lietuvos išvadavimo ir nepriklausomybės. Nustatyta, kad lietuvių kuopa paklūsta lenkų vadovybei, veikia pagal lenkų daliniuose nustatytą tvarką, reglamentą, yra aprūpinama iš lenkų turimų išteklių. Lietuviai išsiderėjo teisę išsiskirti iš lenkų vizualiai – ant milinės ir palaidinės nešioti „tautines juosteles iš žalios, baltos ir raudonos spalvų“[8]. Dar svarbesnis dalykas buvo tas, kad lenkai sutiko nekliudomai išleisti lietuvius iš savo dalinių, jei būsimoji Lietuvos valdžia** nutartų formuoti savo kariuomenę.

Sudarant lietuvių kuopą iš lenkų pusės vadovavo Kazimieras Rumša, T. Kostiuškos vardo lenkų šaulių būrio vadas. Jis įsakė išskirti iš lenkiškų kuopų apie 80 lietuvių ir perduoti poporučikui P. Linkevičiui vadovauti jiems. Dar kelios dešimtys savanorių atvyko iš lietuvių kolonijų Sibire ir prisidėjo prie kuopos branduolio Buguruslane (dabar – Orenburgo srities miestas), už 160 varstų*** į rytus nuo Samaros. Naujajai lenkų pulko kuopai vadovybė pavedė saugoti kai kuriuos miesto objektus. Savo atsiminimuose P. Linkevičiaus rašo, kad lietuviai išsiskyrė drausmingumu, rimtumu ir todėl greitai pelnė lenkų bei čekų, slovakų pasitikėjimą. Kuopos karininkai ir kariai buvo pakilios nuotaikos: „Lietuviškos dainos plačiai aidėjo rusiškame mieste.“[9]

Santykinai ramus gyvenimas tęsėsi neilgai. Raudonoji armija sėkmingai puolė. Teko stiprinti

[7] Linkevičius P., *Sibiro batalionas*, Kaunas, 1939, p. 17.

* Tokia formuluotė buvo reikalinga tam, kad Antantės atstovas gen. P. M. Janinas, kuriam buvo pavaldūs visi tautiniai daliniai, neprieštarautų. Mat tarp Antantės valstybių ir Vokietijos bei jos sąjungininkų tuomet dar vyko Pirmasis pasaulinis karas.

[8] *Ten pat*, p. 51.

** Tuo metu Lietuva buvo okupuota vokiečių ir savo vyriausybės neturėjo.

*** Varstas – 1066,8 m.

[9] Linkevičius P., *Sibiro batalionas*, p. 54.

frontą, todėl lapkričio 2 d. lietuvių kuopa buvo išsiųsta į Totoriją ir prijungta prie baltagvardiečių plk. Vladimiro Kappelio korpuso. Nuo 1918 m. lapkričio 7 d. iki gruodžio pradžios kuopa kovėsi su Raudonosios armijos daliniais. Kautynės lietuviams buvo gana sėkmingos. Jie įvykdė vadovybės skirtas užduotis, patyrė nedidelių nuostolių. Žuvo vienas, o sužeista buvo 18 karių, įskaitant patį vadą, kuriam buvo sužeista koja. Tokių rezultatų pasiekta, nepaisant to, kad mūšių metu jam tebuvo 20 metų. Galima daryti prielaidą, kad P. Linkevičius buvo gabus jaunasis vadas. Be to, dauguma jo kuopos, kuriai priklausė apie pusantro šimto karių, turėjo patirties, įgytos Pirmajame pasauliniame kare. Už jų žygius lietuviams padėkojo pulk. K. Rumša ir pulk. V. Kappelis, kurį P. Linkevičius laikė vienu geriausių baltųjų generolų, neatitrūkusiu nuo liaudies ir kareivių labai gerbiamu.

P. Linkevičius, išgydytas Čeliabinsko ligoninėje, kontroliuojamoje čekų ir slovakų, grįžo į tarnybą.

1919 m. sausio 8–9 d. Irkutske įvyko II Sibiro lietuvių suvažiavimas, kurio delegatai pasisakė už nepriklausomą Lietuvą, išrinko naują CLBS su Kaziu Pabrėža priešakyje. Buvo nutarta „lietuvių kariuomenės nesteigti“[10], nes Pirmasis pasaulinis karas jau pasibaigė. Taip pat nenorėta, kad lietuvių kuopa būtų įtraukta į admirolui Aleksandrui Kolčakui pavaldžią baltagvardiečių kariuomenę. Dėl šios priežasties P. Linkevičius pradėjo laipsnišką kuopos išformavimą. Tačiau dėl A. Kolčako vyriausybės politikos – vykdyti jaunų vyrų, nepriklausomai nuo tautybės, mobilizaciją į baltagvardiečių kariuomenę – pradėtas darbas įstrigo ir įvykiai pasisuko visai kita linkme. Nutarta kuopos nebenaikinti, o steigti didesnį karinį vienetą – batalioną. Kadangi net ir esantiems už tūkstančių kilometrų nuo Lietuvos, atkirstiems fronto lietuviams darėsi aišku, kad lietuvių ir lenkų valstybiniai interesai skiriasi, P. Linkevičius bandė derėtis dėl būsimo lietuviško bataliono prisijungimo tiesiogiai prie Antantės dalinių štabo, prie čekų ir slovakų, prie latvių pulko*, bet kai tai nepavyko, vėl apsistota ties lenkais, pas kuriuos tarnavo nemažai lietuvių. Beje, tie lietuviai, kurie priklausė lenkų divizijai, išvengdavo šaukimo į A. Kolčako kariuomenę, o kai kurie net priėmė Lenkijos pilietybę. P. Linkevičius kartu su poručiku Tomkumi, paporučiku Navaku, karužais Podgaiskiu ir Kasakaičiu parengė lietuvių bataliono kūrimo lenkų divizijoje projektą, o lietuvių Novonikolajevsko (ten tuomet buvo iš dalies išformuota kuopa) tautos taryba 1919 m. gegužės 27 d. kreipėsi į lenkų kariuomenės Rytų Rusijoje vadą plk. Valerianą Čumą (*W. Czuma*). Gavus teigiamą atsakymą, pradėtas formuoti batalionas. Tą darbą spartino labai palanki K. Rumšos, kurį gen. V. Čuma ar gen. P. M. Janinas jau buvo paskyręs 5-os lenkų divizijos vadu, pozicija. K. Rumšos įsakymu visos Sibiro miestuose buvusios lenkų komendantūros išskyrė lietuvius ir siuntė P. Linkevičiui į Novonikolajevską. Kyla klausimas, kodėl K. Rumša buvo toks palankus lietuviams ir kodėl? Kazimieras Rumša (lenk. *Kazimierz Rumsza*) gimė 1886 m. Vilkų kampe netoli Švėkšnos (dabar – Šilutės r.)[11]. Pagal kilmę jis buvo lietuvis (žemaitis). 1906 m. baigė Palangos gimnaziją, 1909 m. – Vilniaus karo mokyklą ir pagaliau 1918 m. pirmojoje pusėje – Rusijos armijos Generalinio štabo akademijos kursą. P. Linkevičiaus liudijimu, gerai kalbėjo lietuviškai, laikė save lietuviu. Tiesa, neaišku, ar jis tai darė oficialiai, ar neoficialiai. P. Linkevičius rašo, kad K. Rumša buvęs labai griežtas su savo pavaldiniais, kurie, anksčiau ilgą laiką būdami rusų nelaisvėje, buvo atpratę nuo drausmės, kartais tvarką palaikydavo „žiauriausiu būdu“[12]: „Šis savo kilme lietuvis buvo kietos valios ir atkaklaus būdo, reikalavo iš lenkų griežtos drausmės ir dėl to nelabai jų mėgiamas.“[13] Buvo net atvejis, kai bolševikų suagituoti kai kurie lenkų kareiviai pradėjo maištauti. Pasak P. Linkevičiaus, K. Rumša lietuvių kuopą panaudojo tvarkai įvesti, lietuvius laikė lyg ir savo atrama. Atrodo, kad K. Rumša su savo pavaldiniais galėjo ne visada tinkamai elgtis. Šiuolaikinis lenkų istorikas Dariušas Radzivilovičius (*Dariusz Radziwiłowicz*), ištyręs K. Rumšos kaip karvedžio kelią, pabrėžia, kad pulkininkas buvo puikus vadas, gebėjęs veikti ekstremaliomis sąlygomis, tačiau linkęs į prievartą ir savo pavaldinių

[10] *Ten pat*, p. 90.

* Latviai sutiko priimti lietuvius, bet tik tokiu atveju, jei Lietuvos vyriausybė įsipareigos kompensuoti jų išlaidas.

[11] Kazimierz Rumsza. Prieiga internete: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Rumsza.

[12] Linkevičius P., *Sibiro batalionas*, p. 116.

[13] *Ten pat*, p. 115.

Atskirojo lietuvių bataliono Vitebske štabas prieš grįžtant į Lietuvą 1918 m. Nuotrauka iš Lietuvos vaizdo ir garso archyvo

žeminimą[14]. Pulk. K. Rumša užtikrino gerą lietuvių bataliono materialinį aprūpinimą: „<...> maistas, mundiravimas ir ginklai be jokių kliūčių buvo gaunami iš lenkų intendantūros.“[15] K. Rumša visada padėdavo, kai tik P. Linkevičius prašydavo.

1919 m. birželio pabaigoje bataliono kariams buvo paskelbti du dokumentai: vado poručiko* P. Linkevičiaus įsakymas ir bataliono karininkų atsišaukimas į savo pavaldinius. Pirmajame dokumente, pavadintame „Karininkai“ (t. y kariai), vado kalba buvo politiškai apdairi: dėkojo lenkams už jų sutikimą priimti lietuvių batalioną, ragino karius būti mandagius bendraujant su lenkais. Reikia turėti omenyje, kad P. Linkevičiaus įsakymai buvo siunčiami lenkų vadovybei. Kreipdamasis į lietuvius P. Linkevičius pabrėžė sugyvenimo, santarvės būtinumą: „Aš, kaip tos šeimynos vadas, prašau karininkų (karių) padėti man sunkiame karininkų darbe.“[16] Jis taip pat perspėjo, kad už įsakymų nevykdymą baus pagal karo meto įstatymus. Bataliono karininkų atsišaukimas „Lietuviai“ – visai kitoks: patriotiškos dvasios, jame akcentuojama kova už laisvę, Lietuvos nepriklausomybę. Dokumentas baigiamas žodžiais: „Šalin svyravimas. Tegyvuoja Laisva Nepriklausoma Lietuva.“[17] Kurdami batalioną karininkai manė, kad bolševikai bus nugalėti ir kariai lietuviai pergalingai grįš namo, prisijungs prie Lietuvos kariuomenės.

Šį kartą bataliono karių ir karininkų uniforma labai skyrėsi nuo lenkų uniformos. Kepurė ir antpečiai turėjo vytį raudoname skyde su sidabro apvadais, buvo panaši į Lietuvos kariuomenės karių uniformą. Visų nuotaika buvo puiki, ant Didžiosios Sibiro upės Obės kranto, netoli Novonikolajevsko, kur buvo įsikūrę lietuviai, skambėjo lietuviškos karinės komandos ir „<...> plačiai sklido lietuviškų dainų aidas“[18].

1919 m. rugsėjo mėnesį gen. A. Kolčako kariuomenės padėtis labai pablogėjo. Jo ir Antantės kariuomenėms kenkti Bolševikų partija suorganizavo raudonųjų partizanų būrius, kurie baltagvardiečius puldinėjo iš užnugario, darė daug žalos. Todėl pulk. K. Rumša kovoti su jais pasiuntė ir lietuvių batalioną, kuriam teko susiremti su priešu.

Grįžus į Novonikolajevską buvo galvojama apie lietuvių bataliono atskyrimą nuo lenkų divizijos, bet nieko nespėta padaryti. A. Kolčako armijai

[14] Dariusz Radziwillowicz. Prieiga internete: https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.desklight-ee96f109-8673-4fcb-a7ad-ade7428cb6bc?&locale=pl.

[15] *Ten pat*, p. 123.

* Paporučikas P. Linkevičius jau vadinamas poručiku (vyr. ltn.). Vadinasi, jam suteiktas aukštesnis laipsnis. Tikriausiai tai padarė gen. P. M. Janinas.

[16] Linkevičius P., *Sibiro batalionas*, p. 118.

[17] *Ten pat*, p. 122.

[18] *Ten pat*, p. 124.

pralaimėjus karą su bolševikais, prasidėjo antibolševikinių karinių dalių evakuacija iš Rytų Sibiro. Lapkričio viduryje kapitono P. Linkevičiaus vadovaujamas batalionas pulk. K. Rumšos buvo pasiųstas saugoti Transsibiro magistralės Altajaus atšakos, atvyko į Čerepanovo stotį. Tuomet batalionas turėjo 460 karininkų ir kareivių[19]. Batalionas įsikūrė vagonuose. Pagal evakuacijos iš Sibiro planą lietuviai turėjo praleisti čekus ir slovakus, tuomet vykti į Vladivostoką patys ir ten persikelti į laivus.

Lapkričio 25 d. nedidelė dalis kareivių (apie 30), užsimaskavusių bolševikų*, vadovaujamų Juozo Steponaičio, kuris grįžo į Rusiją ir tapo bolševiku (anksčiau buvo Didžiosios Britanijos lietuvių socialistų sąjungos veikėjas)[20], įvykdė perversmą. Nematant kareiviams jie suėmė karininkus, buvusius vagonuose, ir po to paaiškino kareiviams, kad užtikrins jų grįžimą namo tiesiai, per Rytų Europą, o ne per Tolimuosius Rytus, Vladivostoką, kaip planavo bataliono vadovybė[21].

P. Linkevičius savo prisiminimus dėsto kaip pasakotojas iš šalies, nieko nerašo apie save kaip vadą kritišku momentu. Kyla klausimų, į kuriuos atsakymo P. Linkevičiaus memuaruose, paskelbtuose 1939 m., nesurasime. Kodėl vos 30 maištininkų sugebėjo neutralizuoti karininkus, kuriuos, pasak P. Linkevičiaus, kareiviai mylėjo[22], ir faktiškai užgrobti valdžią. Kodėl 14 karininkų**, išskyrus P. Černeckį***, tuo metu budėjusį, nepasipriešino užpuolikams? Kodėl šimtai ginkluotų kareivių pakluso saujai maištininkų? Į šiuos klausimus P. Linkevičius iš dalies atsakė po daugelio metų. Likus kelioms dienoms iki mirties, JAV lietuvių žurnalui „Lietuvių tautos praeitis“ jis įteikė straipsnį „Sibiro lietuvių bataliono žlugimo klausimu“[23]. Parašyti šį darbą paskatino susipažinimas su plk. K. Rumšos memuarais. P. Linkevičius pateikė daugiau detalių apie maištą ir pakeitė savo nuomonę apie plk. K. Rumšą. Pasirodo suokalbininkai* pasinaudojo labai palankia aplinkybe. Mat lapkričio 25-ąją, paryčiui organizuotose pratybose, kariai ir karininkai labai pavargo ir anksti rytą sumigo vagonuose. Suprantama, kad užklupti miegančius karininkus buvo nesudėtinga, o pažadinti kariai, atskirti nuo karininkų, kuriuos suėmę ir nuginklavę maištininkai uždarė viename vagone, nesusigaudė, kas ir kaip. Tačiau vis tiek neaišku, kodėl kariai lengvai pakluso neva perduotam bataliono vado įsakymui išlipti iš vagonų ir sėsti į roges kažkur vykti, jei nematė nei paties bataliono vado, nei savo tiesioginių kuopų vadų?

Jei Lietuvoje paskelbtuose atsiminimuose savo santykius su divizijos vadu plk. K. Rumša ir jo asmenybę P. Linkevičius iš esmės vertino teigiamai, tai priešmirtiniame straipsnyje jau rašė kitaip. Jis darė prielaidą, kad K. Rumša, pasiųsdamas lietuvius į šalutinį Sibiro magistralės kelią, tyčia užvilkino bataliono kelionę į Vladivostoką, norėjo batalioną sužlugdyti. Taip esą lenkų pulkininkas siekė, kad Sibiro batalionas nepasiektų Lietuvos, nesustiprintų jos kariuomenės**. Ši prielaida turi tam tikro pagrindo.

Maištininkų vedamo, faktiškai jau buvusio Sibiro lietuvių bataliono vyrai po poros dienų buvo nuginkluoti raudonųjų partizanų. Netrukus lietuviai, kurių dalis pakeliui išsibėgiojo, pasiekė Čeremuškino gyvenvietę, kur 1919 m. gruodžio 8 d. atvyko ir raudonieji partizanai. Čia dėl J. Steponaičio ir jo sėbrų kaltės buvo suorganizuotas dalies lietuvių karininkų tardymas, o po to susidorota su, matyt, labiausiai pavojingais laikytais karininkais ir kareiviais. Gruodžio 9 d., spiginant 30 laipsnių šalčiui, pasmerktieji nuvesti į kapines, jiems liepta nusirengti nuogai. Tuomet partizanai sukapojo kardais 11 karių. Žuvo 8 lietuviai (5 karininkai, 3 eiliniai) ir 3 rusai, tarnavę batalione. Vienas karininkų, Bronius Šukevičius, buvo iš Šiaulių[24].

P. Linkevičiaus teigimu, po susidorojimo su 5 karininkais kilo didelis karių pasipiktinimas.

[19] *Ten pat*, p. 160.

* Formuojant batalioną buvo padaryta lemtinga klaida – priimta apie 90 buvusių raudonųjų partizanų iš lietuvių kuopos, sumuštos baltagvardiečių.

[20] Adomaitis G., *Vytauto Didžiojo Sibiro lietuvių batalionas: kelias į Tėvynę paženklintas aukomis*. Prieiga internete: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2015/12/11/istving_01.html.

[21] Linkus P., *Dėl Sibiro lietuvių bataliono, Lietuvių tautos praeitis*, t. V, kn. 2 (18), 1982, p. 125.

[22] Linkevičius P., *Sibiro batalionas*, p. 179.

** Vienas karininkas, Tribendis, prisidėjo prie sąmokslininkų.

*** P. Černeckis nesidavė areštuojamas, nušovė jį užpuolusį kareivį ir pats buvo nušautas.

[23] Linkus P., Dėl Sibiro lietuvių bataliono, *Lietuvių tautos praeitis*, t. V, kn. 2 (18), 1982, p. 91–134.

* Šiame straipsnyje P. Linkevičius rašo, kad suokalbininkų (maištaujančių karių) buvo apie pusšimtį.

** Tuo metu Lietuva kariavo su Lenkija dėl Vilniaus krašto ir Suvalkijos.

[24] Linkevičius P., *Sibiro batalionas*, p. 178.

Atskirojo lietuvių bataliono Vitebske vėliava 1917–1918 m. Nuotrauka iš Lietuvos vaizdo ir garso archyvo

Jie pareikalavo paleisti likusius gyvus karininkus iš arešto. J. Steponaitis, norėdamas sumažinti karių nepasitenkinimą, padarė nuolaidą. Išgavęs karių laidavimą, kad paleisti iš arešto karininkai nepabėgs, kol bus teisiami ČK*, karininkus paleido. Vėliau P. Linkevičius buvo teisiamas du kartus, bet pripažintas nekaltu. Antrą kartą jam pavyko išsisukti tik todėl, kad pažįstamas lietuvis teisėjams iš ČK slapta pakišo pirmojo teismo išteisinantį nuosprendį.

Panaikinus batalioną lietuviai, taigi ir P. Linkevičius, buvo priskirti Raudonosios armijos 212 pulkui kaip eiliniai kareiviai. 1920 m. pavasarį P. Linkevičiui pavyko iš to junginio nelegaliai pasitraukti, teko slapstytis pas draugus. Norint suklaidinti buvusią P. Linkevičiaus valdžią, jai buvo pasiųsta suklastota telegrama apie jo mirtį nuo šiltinės[25], tuo metu išplitusios Sibire. Nežinia, kas būtų nutikę buvusiam bataliono vadui vėliau, jei ne palanki aplinkybė. 1920 m. rudenį bolševikinė Rusija, jau pasirašiusi su Lietuva taikos sutartį, keitėsi įkaitais. P. Linkevičius, sprendžiant iš jo atsiminimų, ta aplinkybe sumaniai pasinaudojo.

1920 m. spalio mėnesį, įveikęs įvairias kliūtis, P. Linkevičius kartu su savo žmona Elžbieta, kitais įkaitais traukiniu kirto Rusijos ir Latvijos sieną, po to pasuko į Lietuvą ir mėnesio pabaigoje atvyko į Kauną[26]. Kaune jis gyveno iki 1926 m., kol tapo taikos teisėju Šiauliuose.

Žmona Elžbieta, vykdama į Lietuvą, kartu vežėsi ir Sibiro lietuvių bataliono vėliavą. Per visą ilgą kelionę ją teko slėpti nuo bolševikų. Latvijos pasienio patikrinimo punkte vėliavą pavyko išsaugoti paslėpus ją prie krūtinės. P. Linkevičius prisiminė: „Grubios komunistų rankos, darydamos asmens kratą, nesurado vėliavos, nes jos ieškojo aukso. Atiduotas paskutinis auksinis daiktas, bet užtat vėliava išgelbėta.“[27] Parvežtąją vėliavą P. Linkevičius perdavė Kauno karo muziejui, kur ji buvo eksponuojama. Sovietmečiu vėliavą teko slėpti. Po Antrojo pasaulinio karo ji dingo.

Pati E. Linkevičienė neilgai džiaugėsi laisve. Susirgusi tuberkulioze, 1923 m. sausio mėnesį mirė. Vyrui paliko auginti sūnų Kęstutį.

* ČK rusiškai Čerevyčajnaja komisija, Ypatingoji komisija kovai su kontrrevoliucija. Paprasčiau sakant, politinio saugumo tarnyba, garsiojo KGB pirmtakė.

[25] *Linkevičius P., Sibiro batalionas*, p. 213.

[26] *Ten pat*, p. 219.

[27] *Ten pat.*

Sugrįžus į Lietuvą.
Nuo Lietuvos karininko iki advokato ir politiko

Kai P. Linkevičius grįžo į Lietuvą, dar vyko karas su Lenkija, šalies šiaurėje šeimininkavo bermontininkai. Todėl karininkų ypač reikėjo. Lapkričio 2 d. P. Linkevičių mobilizavo į Lietuvos kariuomenę[28], jis tapo atsargos bataliono karininku. Naujasis karininkas buvo integruotas į Lietuvos karininkų laipsnių sistemą, iš pradžių jam suteiktas leitenanto, kiek vėliau – vyresniojo leitenanto laipsnis. 1921 m. birželio 9 d. P. Linkevičius paskirtas į Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo (LKGŠ) Žvalgybos skyrių, kuriame dirbo dvejus su puse metų[29]. Tai, kad toks jaunas karininkas buvo nukreiptas į LKGŠ Žvalgybos skyrių, liudija jo turimos karinės patirties ir dalykinių savybių pripažinimą.

P. Linkevičius, grįžęs į Lietuvą kaip P. Kazilionis-Linkevičius, turėjo apsispręsti, ar grąžinti tikrąją, ar pasilikti prisiimtąją pavardę. 1923 m. vasarą pavardės reikalu jis kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją, paprašė jam patvirtinti Linkevičiaus pavardę. Rugpjūčio 10 d. Lietuvos Vyriausybė patenkino prašymą[30]. Keista, kad Vidaus reikalų ministerija tai paskelbė tik 1926 m. balandžio mėnesį.

Nors P. Linkevičius ir buvo mokęsis aukštojoje karinėje Vladimiro mokykloje, dėl trumpos mokymosi trukmės aukštojo išsilavinimo neturėjo. Tai komplikavo jo tolesnę tiek karinę, tiek ir civilinę karjerą. Suvokdamas savo trūkumą, P. Linkevičius įstojo į Lietuvos universitetą studijuoti teisės. Sėkmingos studijos universitete garantavo ir sklandžią karjerą, ir aukštesnį karinį laipsnį. 1925 m. gegužės mėnesį P. Linkevičiui suteiktas kapitono laipsnis*, o rugsėjo mėnesį jis paskirtas KAM „Ūkio ir finansų skyriaus ypatingųjų reikalų karininku“[31]. Po trijų mėnesių P. Linkevičius perkeltas į LKGŠ Informacijos skyrių. Tai suprantama, nes P. Linkevičius turėjo gebėjimų dirbti su įvairia informacija, taip pat komunikuoti. Tie gebėjimai išryškėjo dar jam esant Sibire ir vadovaujant lietuvių kariniam daliniui. 1926 m. vasario 16-ją (!) P. Linkevičiui suteiktas pirmasis vyresniojo karininko – majoro – laipsnis.

Turimi faktai rodo, kad karinė karjera šiam karininkui buvo garantuota, bet P. Linkevičius, kaip ir daugelis kitų karininkų, baigusių teisės studijas, jos atsisakė ir išėjo į atsargą. Jis pasirinko teisininko karjerą, kuri, nors ir neužtikrino ramaus gyvenimo, bet buvo santykinai stabilesnė ir saugesnė. Pradėjęs nuo Šiaulių I nuovados taikos teisėjo pareigų 1926 m.[32], jau kitais metais perėjo į advokatus ir advokatu dirbo iki 1938 m. rugsėjo mėnesio, kai pradėjo eiti Šiaulių miesto burmistro pareigas. Nuo 1932 m. P. Linkevičius turėjo prisiekusiojo advokato kategoriją. Teisininkams, siekiantiems gauti šią kategoriją, pagal to meto Lietuvos įstatymus buvo privalu turėti nepriekaištingą reputaciją, teisinį aukštąjį išsilavinimą ir 5 metų darbo teismo įstaigose stažą arba 7,5 metų patirtį dirbant prisiekusiojo advokato patarėju[33]. Dėl kažkokių priežasčių vieno iš paskutinių reikalavimų P. Linkevičius neatitiko: teismo įstaigoje jis dirbo tik metus, o prisiekusiojo advokato padėjėju, J. Nekrašiaus duomenimis, jeigu jie tikslūs, – tik 5 metus (nuo 1927 m. rugsėjo iki 1932 m. rugsėjo). Vadinasi, jam buvo padaryta išimtis.

P. Linkevičius buvo aukštos kvalifikacijos teisininkas, Šiauliuose gerai žinomas advokatas. Jis galėjo vesti bylas Lietuvos Vyriausiajame Tribunole[34].

Kaip rodo P. Linkevičiaus veikla Rusijoje, jis buvo energingas, iniciatyvus ir politiškai orientuotas žmogus. Su politika susidūrė tvarkydamas Sibiro lietuvių kuopos, vėliau bataliono reikalus, susirašinėjo su CLBS, vietinėmis Sibiro lietuvių bendruomenėmis, bendravo su antibolševikinės koalicijos Sibire karinių dalinių vadais, pasirašė lietuviškų karinių formuočių steigimo dokumentus. Niekur neapsieta be politikos.

Kyla klausimas, kokia ideologija jis vadovavosi, kokiai partijai priklausė? Šiaulių miesto istorijoje

[28] *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 5, Vilnius, 2005, p. 76.
[29] *Ten pat.*
[30] *Vyriausybės žinios*, Nr. 221, 1926-04-07.
* Savo straipsnyje dėl Sibiro lietuvių bataliono P. Linkevičius rašo, kad 1919 m. liepos mėnesį Novonikolajevske bendrame čekų slovakų, lenkų ir lietuvių karių parade dalyvavęs adm. A. Kolčakas su lietuviais pasisveiko žodžiais „Sveiki, vyrai!“ ir poručikui P. Linkevičiui suteikė kapitono laipsnį.
[31] Linkevičius (Kazilionis-Linkevičius, Linkus), *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 5, p. 76.
[32] Nekrašius J., *Lietuvos advokatūra: Šiaulių advokatai*, p. 126.
[33] Markauskas L., *Lietuvos Respublikos prokuratūra*. Prieiga internete: https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-respublikos-advokatura/.
[34] Nekrašius J., *Lietuvos advokatūra: Šiaulių advokatai*, p. 127.

Lietuvos kariuomenės karių mitingas Kaune prie Įgulos bažnyčios, prieš išvykstant į frontą. 1920 m. vasaris. Nuotrauka iš Lietuvos vaizdo ir garso archyvo

apie jo, kaip burmistro, politines pažiūras rašoma: „<...> pradžioje socialdemokratas, vėliau tautininkas.“[35] Teiginys, kad P. Linkevičius iš pradžių priklausė Lietuvos socialdemokratų partijai, yra akivaizdi klaida, atsiradusi tik todėl, kad dėl tam tikrų priežasčių šiuo atveju nebuvo pasinaudota kelias svarbiais miesto istorijos šaltiniais. Dar 1925 m., studijuodamas teisę Lietuvos universitete, P. Linkevičius priklausė Studentų varpininkų draugijai, buvo vienas jos steigėjų ir pirmosios valdybos narys[36]. Ši draugija buvo ne socialdemokratų, bet valstiečių liaudininkų. Ilgą laiką, daugiau kaip dešimtmetį, P. Linkevičius priklausė Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungai (LVLS), bet kada jis įstojo į šią partiją, neaišku. Aišku tik, kad, atvykęs į Šiaulius, jis buvo kairiųjų pažiūrų žmogus. Mat miesto burmistras 1925–1931 m. J. Sondeckis savo atsiminimuose, apibūdindamas po valstybės perversmo 1926 m. susiklosčiusią situaciją Šiauliuose, rašo, kad gruodžio 17 d. „būrelis šiauliškių, tą vakarą susirinkę į „Kultūros“ bendrovės* patalpas, sutarė pulko** štabe pasiteirauti apie padėtį <...>. Šitą misiją jie įpareigojo atlikti miesto ir apskrities valdybų galvas – mane, Švambarį ir teisėją P. Linkevičių.“[37] J. Sondeckis neprisiminė, ką pavyko išsiaiškinti pulko štabe, bet užtat gerai prisiminė, kad Kūčių rytą minėta trijulė buvo suimta, visą dieną pralaikyta ir kaltinta priklausymu organizacijai, norinčiai atkurti senąją tvarką[38]. Nepraėjus nė metams po valstybės perversmo, po 1927 m. rugsėjo 9 d. įvykusio Tauragės pučo*, P. Linkevičius vėl buvo suimtas ir, įtarus jį prisidėjus prie pučo, kalintas tris dienas[39]. Kad P. Linkevičius buvo liaudininkas, o ne socialdemokratas, žinome tiek iš P. Bugailiškio atsiminimų, tiek ir jo redaguoto „Šiaulių metraščio“ 1918–1938 m. P. Bugailiškis savo atsiminimuose išvardijo veiklesnius liaudininkų veikėjus Šiauliuose ir apskrityje per prieškarinį dešimtmetį, prie jų priskirdamas ir P. Linkevičių[40], beje, ne paskutinėje vietoje. P. Linkevičius Šiauliuose

35 *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, ats. red. L. Mulevičius, Šiauliai, 1991, p. 210.

36 Barščius A., Studentų varpininkų draugijos steigėjai. Studentų „Varpo“ draugijos sukaktis, *Sėja*, 1973, Nr. 4, p. 39.

* „Kultūros“ bendrovė veikė 1920–1927 m. Jos valdybai priklausė kairiųjų ar kairiesiems prijaučiančių politinių pažiūrų šiauliečiai.

** Turimas omenyje 8-asis kunigaikščio Vaidoto pėstininkų pulkas.

37 Sondeckis J., Mano gyvenimo stotys, *Gyvenimas Lietuvai*, sud. ir ats. red. J. Sireika, Šiauliai, 1993, p. 151.

38 *Ten pat*.

* Tauragės pučas buvo dalies kairiųjų radikalų (socialdemokratų ir liaudininkų) mėginimas pašalinti iš valdžios A. Smetoną.

39 Sireika J., Paskutinysis Šiaulių burmistras, *Savivaldybė*, 1993, Nr. 6–7, p. 60.

40 Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1993, p. 244.

jau buvo 1926 m. pavasarį, nes nuo balandžio 21 d. pradėjo dirbti taikos teisėju[41].

Kai pokariu P. Linkevičius atsidūrė JAV, jis jau buvo žinomas kaip aktyvus tautininkas, Amerikos lietuvių tautinės sąjungos narys. Tačiau, kas paskatino jį tapti tautininku ir kada tai įvyko, neaišku. Galima spėti, kad didelę įtaką P. Linkevičiaus politiniam persiorientavimui turėjo pirmosios sovietų okupacijos įvykiai, dalies Lietuvos kairiųjų politikų (valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų) prisidėjimas prie bolševikų.

P. Linkevičius buvo kitoks tautininkas* nei A. Smetonos vadovaujamos Lietuvių tautininkų sąjungos nariai, todėl neabejotina, kad jo politinė orientacija visiškai pasikeitė po to, kai 1944 m. viduryje paliko Lietuvą. Jis turėjo savybių, reikalingų politikui. Dalis jų atsiskleidė dar būnant Sibire, kitos – jau Lietuvoje. P. Linkevičius gebėjo ir sklandžiai kalbėti, ir rašyti, ir organizuoti. Advokatų padėjėjams surengtose konferencijose Šiauliuose skaitė pranešimus[42]. Dirbo lektoriumi kairiųjų politikų (socialdemokratų ir liaudininkų) įkurtame Liaudies universitete. Ten skaitė pranešimus teisės klausimais[43]. Tiesiogiai politika, nors ir vietinio lygio, P. Linkevičius užsiėmė, kai 1935 m. tapo miesto tarybos nariu. 1935 m. kovo 15–16 d. įvykusiuose miesto tarybos rinkimuose P. Linkevičius dalyvavo kaip sąrašo Nr. 10, kurį socialdemokratai vadino Pažangiosios visuomenės sąrašu, o žmonės vadino tiesiog socialdemokratų sąrašu**, kandidatas[44]. Šis sąrašas, kuriame kandidatavo kairiųjų pažiūrų (socialdemokratų, liaudininkų) ir jiems prijaučiančių nepartinių veikėjai, gavo daugiausia balsų, net 40 550 iš 141 019, ir užsitikrino 6 vietas iš 21 miesto taryboje. P. Linkevičius surinko 1 981 balsą, gerokai nusileido iš viso daugiausia balsų gavusiam J. Sondeckiui (3 201)[45], bet aplenkė daug savo sąrašo (jame buvo 20 kandidatų) ir kitų sąrašų kandidatų.

[41] Nekrašius J., *Lietuvos advokatūra: Šiaulių advokatai*, p. 126.

* Apie tai bus toliau.

[42] *Ten pat*, p. 90.

[43] Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, p. 323.

** Oficialiai partinių sąrašų nebuvo, bet sąraše Nr. 10 vyravo socialdemokratai. Jame buvo žymiausi Lietuvos socialdemokratų partijos veikėjai Šiauliuose.

[44] Sireika J., Burmistras Jackus Sondeckis, *Gyvenimas Lietuvai*, p. 48.

[45] Naujoji miesto taryba, *Įdomus mūsų momentas*, 1935-03-24, p. 1, 3.

Šiaulių miesto burmistras

Būdamas miesto tarybos nariu 1935–1938 m., per jos posėdžius P. Linkevičius didesniu aktyvumu nepasižymėjo.

1938 m., iškilus naujo burmistro rinkimų klausimui, socialdemokratai su savo šalininkais taryboje pirmiausia tarėsi su žydų tautybės tarybos nariais. Susitarimo pagrindas – burmistro padėjėjo (pavaduotojo) posto perdavimas žydų atstovui.

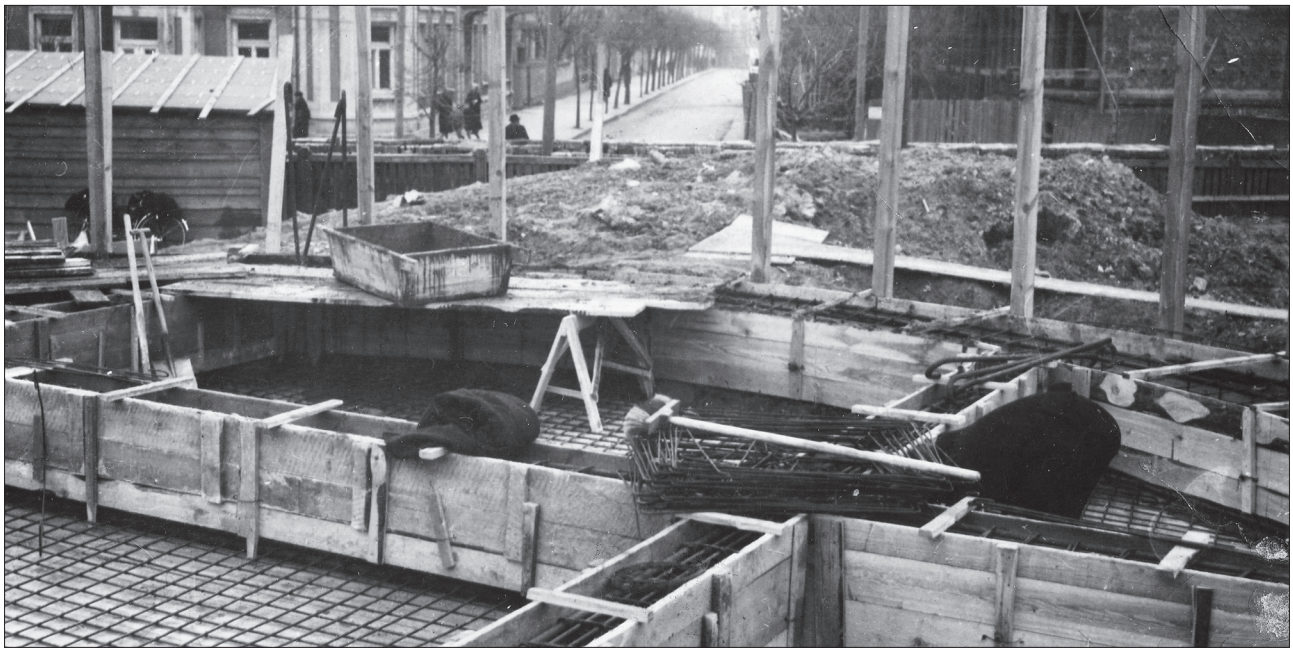
Miesto burmistro J. Valančiaus 7 metų kadencija baigėsi 1938 m. liepos mėnesį. Tautininkai, turėdami miesto taryboje tik vieną savo atstovą, K. Ubeiką, naujo burmistro kandidatūros nekėlė. Rugpjūčio 18 d. miesto taryba susirinko rinkti burmistro ir jo padėjėjo. Tarybos narys valstietis liaudininkas Česlovas Liutikas iškėlė P. Linkevičiaus kandidatūrą, kitų kandidatūrų nebuvo. Balsavime dalyvavo ir buvęs burmistras J. Valančius, ir jo padėjėjas M. Petuchauskas. Be abejonės, dėl P. Linkevičiaus kandidatūros buvo apsisprendę socialdemokratai, pirmiausia įtakingiausi: K. Venclauskis, J. Sondeckis, V. Bielskis ir jų šalininkai liaudininkai. K. Venclauskis, kaip Šiaulių prisiekusiųjų advokatų seniūnas, gerai pažinojo P. Linkevičių nuo jo atvykimo į miestą 1926 m., todėl, manau, jo žodis čia buvo svarbiausias. Nesant kitų kandidatūrų, už P. Linkevičių balsavo 18, 4 balsavimo kortelės (dabar tokie dokumentai vadinamas biuleteniais – *J. S.*) rastos neužpildytos, t. y. sugadintos[46]. Burmistro padėjėju iš trijų kandidatūrų išrinktas S. Petuchauskas, kuris tas pareigas nepaliaujamai ėjo nuo 1920 m.

Burmistro rinkimų rezultatai liudija, kad P. Linkevičius buvo ne tik gerai žinomas, bet ir pripažįstamas kaip politikas, galintis sėkmingai vadovauti miestui.

1938 m. rugsėjo 5 d. trumpame miesto tarybos posėdyje P. Linkevičius davė priesaiką kaip burmistras: „Aš, Petras Linkevičius, iškilmingai pasižadu įstatymus pildyti ir pavestas man pareigas sąžiningai eiti.“[47] Prisistatydamas kaip burmistras, jis išreiškė norą dirbti kartu, paprašė bendradarbiauti: „Iš tarybos narių savo darbui prašysiu glaudaus

[46] Kaip įvyko Šiaulių miesto burmistro rinkimai, *Lietuvos žinios*, 1938-08-20, p. 9; Sl, Šiauliai išrinko naują burmistrą, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-08-21, p. 1, 3.

[47] Naujas burmistras jau eina pareigas, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-09-11, p. 1.

Šiaulių vandentiekio bokšto statyba 1939 m. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

bendradarbiavimo.“[48] Kalbėjęs trumpai P. Linkevičius tik išvardijo savo veiklos gaires, daugiausia dėmesio skirdamas socialinės politikos klausimams ir pabrėždamas taupymo svarbą.

Naujoji miesto taryba ir beveik keturiasdešimtmetis burmistras savo veiklą pradėjo energingai: „Savivaldybėje darbas verda ne tik oficialiomis valandomis, bet ir vakarais.“ Šiauliuose tuo laiku ėjusiame savaitraštyje rašyta: „Burmistras, padėjėjas, įvairios komisijos posėdžiauja veik kasdien iki vėlyvo vakaro.“[49] Detaliau susipažinęs su rasta padėtimi, P. Linkevičius, remdamasis miesto tarybos dauguma, ėmėsi veiksmų padėčiai gerinti. Pirmiausia buvo padaryta savivaldybės administracijos organizacinės struktūros pakeitimų. Kadangi, kaip anksčiau atskleidė revizoriai iš laikinosios sostinės, miesto inžinieriaus techniko V. Bitės vadovaujamame skyriuje ir jo padaliniuose buvo didelių trūkumų, lapkričio 17 d. miesto taryba šį skyrių panaikino. Jo funkcijos buvo perduotos Buhalterijos ir Statybos skyriams. Statybos skyrius pervadintas į Technikos skyrių[50]. Antras žingsnis, bandant pagerinti reikalų tvarkymą administracijoje, buvo vidaus statuto (administracijos darbo teisinio reguliavimo) priėmimas. Apie tai savaitraščio korespondentą informavo pats burmistras: „Sudarytas organizacinis savivaldybės vidaus statutas, kuriuo duotas pagrindas savivaldybės tarnautojų veiklai, aiškiai nustatant ir apibrėžiant kiekvieno tarnautojo pareigas ir atsakomybę.“[51]

1938 m. pabaigoje miesto taryba priėmė savivaldybės biudžetą 1939 m., pusę milijono didesnį negu 1938 m., numatė pagrindines veiklos kryptis. Duodamas interviu miesto savaitraščio korespondentui, naujasis burmistras pabrėžė, kad mokesčiai nebus padidinti, o kai kurios pajamos peržiūrėtos, kad labiau atitiktų realijas[52]. P. Linkevičius tikėjosi gauti gerokai daugiau pajamų iš savivaldybės įmonės, Elektros stoties. Mat, sparčiai vykstant miesto elektrifikacijai, burmistro žodžiais, „savivaldybė buvo tiesiog užversta prašymais įvesti elektrą vis naujuose rajonuose“[53]. P. Linkevičius pranešė, kad 1939 m. planuojama nutiesti 10 km elektros linijų ir pastatyti keletą transformatorių[54], kad būtų patenkinti labai išaugę elektros vartotojų poreikiai. Paklaustas dėl vandentiekio darbų, burmistras

[48] *Ten pat.*
[49] Rep, Šiaulių miesto burmistras apie savivaldybės planus 1939 metams, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-12-31, p. 1.
[50] Šiaulių miesto taryba posėdžiavo, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-11-20, p. 4.
[51] Rep, Šiaulių miesto burmistras apie savivaldybės planus 1939 metams, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-12-31, p. 1.
[52] *Ten pat.*
[53] *Ten pat.*
[54] *Ten pat.*

Šiaulių miesto vaizdas iš oro. Aušros alėja. Nežinomas fotografas. 1940 m. kovo 1 d. ŠAM T-N 3553

atsakė: „Ateinančiais metais vandentiekiui įrengti pradžia tikrai bus padaryta.“[55] Neaišku, kodėl P. Linkevičius ignoravo prieš tai, miestą valdant J. Valančiui, atliktus vandentiekio įvedimo parengimo (šulinių gręžimo, jų sujungimo į galeriją vandenvietėje prie Pabalių ir kitus) darbus? Tikriausiai burmistras laikėsi nuomonės, kad vandentiekis kaip sistema mieste dar neegzistuoja, nes miesto centre dar nebuvo nei pagrindinių vandentiekio linijų, nei bokšto. Be to, daugelis pasiturinčių namų savininkų buvo įsivedę vandenį į savo namus savarankiškai. Kalbėdamas apie terminus, burmistras pabrėžė, kad, kai tik bus gautas inž. Stepono Kairio parengtas vandentiekio įrengimo planas, vandentiekio tiesimo darbai bus nedelsiant pradėti.

Kadangi tinkamo vandentiekiui vandens buvo rasta padarius gręžinį prie Salduvės, nutarta ten pirkti žemės vandenvietei įrengti ir vandentiekio linijos į miestą pradžiai nutiesti. 1940 m. vasario 7 d. miesto taryba, gavusi informacijos, kad burmistras jau sutarė su savininku Vincu Janavičiumi dėl žemės prie Salduvės pirkimo, leido P. Linkevičiui sudaryti sandorį – pirkti 3,5 ha už 7 000 Lt[56].

1939 m. savivaldybė už pusę mln. Lt nusipirko vamzdžių ir kitos įrangos, reikalingos vandentiekiui tiesti. Gavus inž. S. Kairio parengtą vandentiekio planą, nuo būsimo vandentiekio bokšto S. Dariaus ir S. Girėno gatvėje (dabar – Vasario 16-osios) pradėtos tiesti dvi linijos: viena K. Venlauskio, Ežero, Vilniaus gatvėmis (iki Papievių gatvės) būsimos vandenvietės prie Salduvės link, kita – Dariaus ir Girėno gatve į Vilniaus gatvę. Iki pirmosios sovietinės okupacijos laikų buvo nutiesta 6 km vandentiekio linijų. Atsižvelgiant į vandentiekio ir kanalizacijos svarbą miestui, būtinumą administruoti naująjį miesto ūkio sektorių, 1940 m. pradžioje savivaldybėje įkurtas Vandentiekio ir kanalizacijos skyrius. Dar anksčiau pradėjo veikti Elektros skyrius. Kad būtų tvarka, pagerėtų miesto sanitarinės sąlygos, padidėtų savivaldybės pajamos, 1939 m. gegužės 27 d. P. Linkevičius paskelbė privalomą įsakymą dėl miesto gyventojų, turinčių savo namus, privalomo prisijungimo prie kanalizacijos ir vandentiekio tinklų, kai tik atsiranda techninės galimybės, t. y. tam tikroje gatvėje jau yra arba nutiesiami reikalingi vamzdynai[57].

Kanalizaciją miesto centras jau turėjo, todėl planuota ją plėsti į pakraščius. Kiti svarbūs darbai buvo naujo, išsamaus miesto plano rengimo paskubinimas, modernios 8 kompleksų pradinės mokyklos centre (Pagyžių g.) statyba, sporto stadiono statybos užbaigimas. Jau senokai Šiauliams reikėjo naujos ligoninės, bet šiuo klausimu viena miesto savivaldybė sprendimo priimti negalėjo, nes interesų čia turėjo ir apskrities savivaldybė, ir Respublikos Raudonojo Kryžiaus organizacija.

Po kelerius metus trūkusių bevaisių pastangų, nepavykus susitarti su apskrities savivaldybe, 1939 m. pagaliau pradėta statyti miesto ligoninė. Jos statybą finansavo Lietuvos Raudonasis Kryžius. 1940 m. sausio 24 d. burmistras P. Linkevičius žurnalistams pranešė, kad architekto V. Landsbergio-Žemkalnio suprojektuotos dviejų korpusų ligoninės* vieno korpuso pamatai jau baigti ir iki rudens tikimasi sumūryti sienas, uždengti stogą[58]. Viena didžiausių statybų buvo naujo viešbučio Pagyžių gatvėje. Kai kurie šiauliečiai, neturėdami reikalingos informacijos apie ją, net kaltino savivaldybę ir, žinoma, burmistrą, kad lėšas leidžia ne ten, kur reikėtų. Bet jie buvo neteisūs. Statyti viešbutį Šiauliuose savivaldybei pasiūlė Lietuvos Vyriausybė. Ji tam reikalui skyrė ir lėšų. Mat 1940 m. Suomijos sostinėje Helsinkyje turėjo įvykti Olimpinės žaidynės ir galvota, kad į Helsinkį per mūsų šalį vyks daug turistų, kuriems pakeliui reikės pailsėti. O gal ir pasižiūrėti Šiaulius? Miestui tai būtų buvę ekonomiškai naudinga. Deja, 1939 m. pabaigoje, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, olimpiada Helsinkyje atšaukta. Tuomet buvo nutarta statomą viešbutį pritaikyti iš nacių užgrobtos Klaipėdos į Šiaulius atkelto Prekybos instituto poreikiams. Taip ir padaryta**.

Nors buvo praėję jau du Nepriklausomybės dešimtmečiai, savivaldybė vis dar neturėjo tinkamų

[55] *Ten pat.*

[56] M. St., Mokykla, vandentiekis, sklypas, tarnautojai..., *Įdomus mūsų momentas*, 1940-02-11, p. 1.

[57] *Šiaulių vandenys. Istorija*. Prieiga internete: https://www.siauliuvandenys.lt/istorija/.

* Siekdamas, kad ligoninės pastatas būtų modernus, V. Landsbergis-Žemkalnis buvo nuvykęs į Švediją ir išstudijavo vienos naujos ligoninės pastatą.

[58] *Ten pat.*

** Po karo Prekybos institutas panaikintas. 1958 m. įsteigus Šiaulių pedagoginį institutą, pastate įsikūrė ši aukštoji mokykla, vėliau pastatas priklausė Šiaulių universitetui, o dabar – VU ŠA.

savo patalpų. Problemą būtų išsprendusi rotušės statyba. Bet klausimas ir vėl nepajudėjo iš vietos. Miesto techniko inžinieriaus V. Bitės Laisvės aikštėje planuotos rotušės statybos idėja liko neįgyvendinta dėl kelių priežasčių. Pirma, pats V. Bitė, buvusio Ūkio skyriaus vedėjas, atsakingas dėl revizorių iš Kauno nustatytų kai kurių pažeidimų jam pavaldžiuose savivaldybės padaliniuose, pasitraukė iš pareigų. Antra, pradėjus esminius vandentiekio įvedimo mieste darbus, tokio didelio objekto kaip rotušė statybai lėšų savivaldybė neturėjo. Trečia, 1939 m. pabaigoje prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas sutrikdė ne tik šalies, bet ir miesto gyvenimą, vertė atsisakyti didesnių projektų įgyvendinimo. 1940 m. parengtas rotušės projektas[59] taip ir nebuvo realizuotas.

Advokato, Šiaulių miesto burmistro Petro Linkevičiaus namas. Nežinomas fotografas, XX a. 3 deš. vid. – XX a. 4 deš. ŠAM F-IF 3465

Miesto tvarkymo baruose jokių didesnių naujovių, išskyrus buvusios Rinkos aikštės tvarkymą, neplanuota ir neįgyvendinta. Tęsti anksčiau vykdyti gatvių grindimo ir kiti darbai. 1938 m. gruodžio 1 d. miesto taryba jau kiek aptvarkytą buvusią Rinkos (Turgaus) aikštę pavadino Laisvės aikšte, tuo įprasmindama kovą už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Gruodžio 31 d., Naujųjų metų išvakarėse, savivaldybės vadovų sprendimu parodyta graži iniciatyva – pirmą kartą aikštėje pastatyta ir papuošta miesto naujametinė eglutė, organizuota šventinė radijo transliacija iš Kauno[60]. Tai tos tradicijos, kuri gyvuoja dabar Šiauliuose, Prisikėlimo aikštėje, – pradžia.

Kadangi miesto taryboje vyravo kairieji politikai, o burmistras buvo jų atstovas, kiek daugiau dėmesio susilaukė socialinė politika. Pirmiausia stengtasi padėti vargingai gyvenantiems miestiečiams, bedarbiams. Bedarbių skaičius 1940 m. sausio mėnesį pasiekė 1 600. 1940 m. viešiesiems darbams buvo numatyta skirti net 300 000 Lt[61]. Labai šaltą 1939–1940 m. žiemą varguomenei savivaldybė nemokamai skyrė malkų.

Didelė dalis biudžeto lėšų buvo išleidžiama švietimo ir socialinės globos poreikiams tenkinti. 1939 m. savivaldybės išlaidos socialinei globai sudarė apie 350 tūkst. Lt, kai visas biudžetas buvo 3,756,6 mln. Lt[62]. 1940 m. vasario 7 d. miesto taryba susipažino su Pagyžių gatvėje planuotos modernios pradinės mokyklos projektu. Dviejų aukštų pastate turėjo tilpti 8 klasės ir didelė salė. Pastato statybos kaina – 200 000 Lt[63]. Rėkyvoje planuota užbaigti psichiškai nesveikų žmonių prieglaudą[64]. Rėkyvos vaikų prieglaudoje 1939 m. buvo išlaikomi 93 vaikai. Iš jų 32 vaikai gyveno pas ūkininkus, o savivaldybė mokėjo jų globėjams. Vyresnio amžiaus vaikai vasaromis buvo nukreipiami dirbti pas ūkininkus, o jų gautas atlyginimas už darbą laikytas savivaldybės kasoje. Palikdami prieglaudą vaikai atgaudavo uždirbtus pinigus. Be to, prieglaudoje buvo mokoma ir amato. Be savivaldybės išlaikomų senelių globos namų Rėkyvoje, kur 1939 m. gyveno 58 seneliai, dar buvo globos namai. Juose gyveno 135 žmonės, kurie buvo viskuo aprūpinti, išskyrus maitinimą. Stipresnieji patys apsitarnaudavo, pasigamindavo valgius, o silpnesniuosius aptarnaudavo keturios samdomos tarnaitės. Beturčiams teikta nemokoma medicinos pagalba. Savivaldybė finansiškai rėmė labdaringas visuomenės organizacijas – žydų „Ezro“ draugiją, „Labdarių“ draugiją, „Motinos ir vaiko“ draugiją. Savivaldybė dar išlaikė vaikų darželį, kurį lankė 40 neturtingų tėvų vaikų, ir materialiai rėmė 823 besimokančius beturčių

[59] Ulinskytė-Balzienė V., Balza R., Šiaulių miesto Prisikėlimo aikštės istorinė urbanistinė raida, *Šiaulių „Aušros“ muziejaus metraštis*, Šiauliai, 2020, p. 103.

[60] M. St., Mokykla, vandentiekis, sklypas, tarnautojai..., *Įdomus mūsų momentas*, 1940-02-11, p. 1.

[61] Aktualieji Šiaulių miesto reikalai, *Įdomus mūsų momentas*, 1940-01-28, p. 1.

[62] Šiaulių m. sav-bės socialinė globa, *Įdomus mūsų momentas*, 1940-02-04, p. 1; *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 211.

[63] M. St., Mokykla, vandentiekis, sklypas, tarnautojai..., *Įdomus mūsų momentas*, 1940-02-11, p. 1.

[64] Rep, Šiaulių miesto burmistras apie savivaldybės planus 1939 metams, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-12-31, p. 1.

vaikus, skirdama jiems medžiagos drabužiams siūti ir mokymo priemonių[65].

1939 m. rugsėjo 1 d. nacistinei Vokietijai užpuolus Lenkiją, prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, dėl kurio Lietuvoje atsirado naujų ekonominių problemų ir priplūdo daug karo pabėgėlių, daugiausia žydų iš Šiaurės Lenkijos. Dalis jų atbėgo ir į Šiaulius. Nors pabėgėlių priėmimu daugiausia rūpinosi miesto žydų bendruomenė, tačiau buvo nemažai klausimų, susijusių su atvykėlių apgyvendinimu ir statusu, kurie priklausė savivaldybės kompetencijai.

Tarptautinė situacija sparčiai blogėjo ir neigiamai veikė visą miesto gyvenimą, žmonių nuotaikas. Tuo metu, kai labai reikėjo tvirtų asmenybių, gebančių priimti racionalius sprendimus, miesto taryba neteko paties žymiausio savo nario ir didžiausio autoriteto advokato K. Venclauskio, mirusio 1940 m. vasario 24 d. Kitas patyręs labai populiarus savivaldybininkas, tarybos narys J. Sondeckis buvo pasiųstas dirbti atsakingo darbo į Vilnių. Tai apsunkino ir visos tarybos, ir burmistro P. Linkevičiaus veiklą.

Kaip visuomenininkas P. Linkevičius labiau nepasižymėjo. Jo burmistravimo metu dėl tautininkų vyriausybės daryto spaudimo visuomeninis gyvenimas buvo apmiręs. P. Linkevičius vadovavo Žiemos pagalbos komitetui ir veikė 1939 m. įsteigtos visuomeninės organizacijos „Tėvynės sąjunga“ Šiaulių skyriuje, buvo skyriaus pirmininko D. Jasaičio pavaduotojas[66]. Lietuvai atgavus Vilnių, nustojo veikti Vilniui vaduoti sąjungos Šiaulių skyrius, bet buvo įkurtas Šiaulių komitetas Vilniaus kraštui šelpti, kuriam taip pat vadovavo P. Linkevičius[67].

1940 m. balandžio 3 d. įvyko paskutinis Šiaulių miesto tarybos posėdis. Jame priimta 1939 m. miesto biudžeto apyskaita. Biudžeto pajamos gerokai viršijo išlaidas, net 9 488 Lt[68]. Tarybos kadencija baigėsi, turėjo įvykti nauji savivaldos rinkimai.

Burmistru P. Linkevičius dirbo mažiau kaip dvejus metus, nors buvo išrinktas 7 metų kadencijai. Kaip miesto vadovas jis atsiskleidė tik iš dalies. Atrodo, kad spartus tarptautinės ir Lietuvos situacijos blogėjimas, ypač po Klaipėdos praradimo 1939 m. pavasarį, miesto tarybos, jos ir savivaldybės administracijos vadovo veiklai didesnės įtakos neturėjo. Bet artėjančio karo pavojus, o nuo 1939 m. rudens ir jo pasekmės Lietuvai buvo aiškiai juntami ir mieste – neigiamai veikė žmones, kėlė įtampą ir baimę.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad, valdant P. Linkevičiui, savivaldybės įstaigose įdiegta daugiau tvarkos, racionalumo, išvengta korupcijos apraiškų, taupiau gyventa.

Pirmosios sovietų okupacijos laikais. Šeimos tragedija

1940 m. birželio 15 d., po pietų, 15 Raudonosios armijos divizijų pajudėjo per Lietuvos sieną, prasidėjo pirmoji sovietinė okupacija. Jau kitą dieną sovietiniai kareiviai pasiekė Šiaulius: „Prie aerodromo miškelyje pasirodė pirmieji sovietiniai šarvuočiai. Po poros valandų atskrido ir sovietiniai lėktuvai, kurie virš aerodromo suko ratus ir tūpė ant žemės.“[69] Birželio 17 d. miesto gatvėmis jau žlegsėjo tankai, o paskui juos sekė kareivių kolona. Tą pačią dieną nuo miesto įstaigų, vadinasi, savivaldybės taip pat, kur buvo P. Linkevičiaus ir apskrities viršininko kabinetai, pastatų* sienų liepta nuimti valstybės simbolius ir A. Smetonos portretus[70]. Kiek vėliau komunistų jau kontroliuojamas miesto savaitraštis rašė: „<...> visose įstaigose buvo nuo sienų nukabinėjami „tautos vado“ paveikslai, įvairios vinjetės ir užtepami rašalu A. Smetonos atvaizdai, atspausdinti konstitucijoj.“[71]

Manau, kad dėl A. Smetonos portreto nukabinimo P. Linkevičius neišgyveno, nes pats buvo nukentėjęs nuo sunaikinto režimo, bet valstybės simbolio Vyčio nuėmimas neabejotinai kėlė skausmą ir žadino liūdnas mintis apie ateitį.

Mieste kilo didžiulis nerimas, dalis žmonių panikavo. Vienas kitas geriau informuotas pareigūnas suprato, kas vyksta ir kad reikia gelbėtis.

[65] Šiaulių m. sav-bės socialinė globa, *Įdomus mūsų momentas*, 1940-02-04, p. 1.
[66] Įsteigta net 2 Tėvynės sąjungos skyriai, *Įdomus mūsų momentas*, 1939-11-19, p. 1.
[67] *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 193.
[68] M. St., Paskutinis miesto tarybos posėdis, *Įdomus mūsų momentas*, 1940-04-07, p. 1.
[69] *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 194.
* Burmistras ir dauguma skyrių buvo įsikūrę V. Vaitkaus name Bažnyčios ir Vilniaus g. kampe, o viršininko administracija – Aušros alėjos name, netoli Šv. Petro ir Povilo bažnyčios (dabar tai savivaldybės pastato dešiniojo sparno 1 ir 2 aukštai).
[70] *Ten pat*.
[71] Šiauliečiai didžiųjų įvykių raidoje, *Įdomus mūsų momentas*, 1940-06-23, p. 3.

Sovietinis mitingas Šiauliuose 1940 m. birželio 27 d. Maušos Fligelio nuotrauka. ŠAM T-N 2434

Jie nesėkmingai bandė parduoti savo būstus ir, pasiėmę būtiniausius daiktus, pinigų, naktį paliko Šiaulius, pasuko prie Vokietijos sienos, kurią jau buvo kirtęs A. Smetona.

Stalino iš Maskvos į Kauną pasiųstam SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojui V. Dekanozovui komanduojant, birželio 17-ąją sudaryta marionetinė kairiųjų pažiūrų žurnalisto, simpatizavusio Sovietų Sąjungai, Justo Paleckio* vyriausybė pradėjo griauti Lietuvos valstybės pamatus. Nors komunistų tikslas buvo kuo skubiau perimti visas Lietuvos valstybės institucijas ir jas pakeisti sovietinėmis, iš karto tai nebuvo padaryta dėl kelių priežasčių. Pirma, siekta apgauti ir Lietuvos, ir pasaulio visuomenę, sudaryti demokratiškos, antismetoninės revoliucijos įspūdį. Antra, VKP (b) padalinys, Lietuvos KP (b), beveik neturėjo išsilavinusių narių, galinčių perimti įvairius postus. Todėl iš pradžių senosios valdžios struktūra buvo palikta, bet pakeisti valdžios ir valdymo institucijų vadovai. Pirmiausia pakeisti apskričių viršininkai, kurie dar A. Smetonos laikais kontroliavo situaciją vietose ir buvo senojo režimo esminė dalis. Šiaulių apskrities viršininkas V. Vitkus, paskirtas į šias pareigas tik prieš pusmetį, t. y. 1940 m. sausio mėnesį[72], buvo atleistas. Nauju viršininku paskirtas A. Smetonos valdžios paleistos Valstiečių liaudininkų partijos aktyvus narys, už režimo kritiką kalintas Varnių priverčiamųjų darbų stovykloje, mokytojas Česlovas Liutikas (1903–1984)[73].

Birželio 18 d. Lietuvos komunistų partijos (toliau – LKP) nutarimu iš pareigų atleista 11 iš 12 pirmaeilių miestų* burmistrų, vienintelis P. Linkevičius paliktas savo poste. Tai beveik stebuklas turint omenyje, kad 1919 m. jis su savo Sibiro lietuvių batalionu kovėsi prieš Raudonosios armijos ir bolševikų partizanų dalinius. P. Linkevičiui pasisekė, nors neilgam, dėl paprastos priežasties. Mat buvęs jo kolega miesto taryboje Valerijonas Knyva, kuriam, pasak P. Linkevičiaus dukters Gražinos, jos tėvas buvo daug gero padaręs[74], to neužmiršo. Perėjęs pas bolševikus, jis tapo Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamento vadovu ir dalyvavo sprendžiant burmistrų atleidimo klausimą. V. Knyva, matyt, įrodė, kad P. Linkevičius nėra

* Justas Paleckis yra liūdnai pagarsėjusio Algirdo Paleckio senelis.

[72] Naujas Šiaulių apskrities viršininkas, *Įdomus mūsų momentas*, 1940-01-14, p. 1.

[73] Česlovas Liutikas. Prieiga internete: https://www.mke.lt/%C4%8Ceslovas_Liutikas.

* Pirmaeiliais miestais laikyti didieji miestai, kurie buvo savarankiški, turėjo apskrities savivaldos teisę.

[74] Peleckis-Kaktavičius L., Valdo Adamkaus pusseserė perėjo pragaro ratus, *Lietuvos aidas*, 2000-03-18.

liaudies priešas, nes pats nuo A. Smetonos režimo buvo nukentėjęs. O apie P. Linkevičiaus veiklą Sibire LKP veikėjai tuomet dar nežinojo.

Marionetinio prezidento J. Paleckio įsaku birželio 20 d. iš Šiaulių sunkiųjų darbų kalėjimo paleisti 44 politiniai kaliniai, 27 iš jų – žydai, buvusio A. Smetonos režimo priešininkai[75]. Jiems iškilmingai sutikti ir pasirūpinti buvo sudarytas 7 asmenų, lietuvių ir žydų, komitetas, vadovaujamas Antano Ulpio, būsimojo DŽDT Vykdomojo komiteto pirmininko. Dalis to komiteto narių priklausė anksčiau veikusios Kalinių globos draugijos Šiaulių skyriui. Išlaisvintieji buvo nuvežti į vieną užkandinę Bubiuose, kurortinėje vietovėje, vadintoje Bubių kurortu. Jie buvo pavaišinti ir aprūpinti drabužiais, kitais reikalingais daiktais, galėjo komfortiškai pernakvoti[76]. Daugelis paleistųjų į laisvę vėliau įsitraukė į okupacinį valdžios aparatą, jo represines struktūras.

Likęs savo poste P. Linkevičius turėjo vykdyti okupantams reikalingą politiką. Pasitarti su taryba nebegalėjo, nes dėl okupacijos miesto tarybos posėdžiai nebevykdavo*. 1940 m. liepos 16 d. vadinamosios Liaudies vyriausybės sprendimu savivaldybių tarybos buvo paleistos[77]. Rugpjūčio 16 d. Vidaus reikalų ministerijos (VRM) Savivaldybių departamentas leido miestų burmistrams patiems, be tarybos, tvarkyti jiems pavestus reikalus[78]. Vienas pačių nemaloniausių reikalų burmistrui buvo vadovavimas Sekvestro komisijai, į kurią įeidavo sovietinio saugumo (NKVD) ir Raudonosios armijos karininkai, dėl savo užimamos padėties turintys daug teisių. Paveldėtą iš ankstesnės valdžios Sekvestro įstatymą okupacinė valdžia papildė taip, kad būtų galima jį pritaikyti savo poreikiams. Raudonosios armijos karininkams, jų šeimoms, įvairiems sovietiniams pareigūnams apgyvendinti buvo sekvestruotos, t. y paimtos okupantų reikmėms, paleistų Lietuvos visuomeninių organizacijų patalpos ir daug patalpų privačiuose namuose. Įstatymu nustatyta pirmaeiliuose ir antraeiliuose* miestuose gyvenamojo ploto norma vienam gyventojui – tik 9 kv. m[79].

LKP vadovybė su iš kalėjimo paleistu ir birželio 19 d. Valstybės saugumo departamento direktoriumi paskirtu A. Sniečkumi, buvusiu ir LKP CK sekretoriumi, Šiauliuose veikė tiesiogiai per savo siunčiamus atstovus ir apskrities komitetą. Siekdami politinių (greičiau įtvirtinti naująjį režimą, parodyti, kad žmonės masiškai jam pritaria, įbauginti nepritariančiuosius) ir ideologinių (viešai paskelbti komunistines ir totalitarines idėjas) tikslų jie nusprendė birželio 27 d. organizuoti pergalės mitingą ir eitynes Šiauliuose. Nebūdami tikri, kad patiems tai pavyks padaryti, įpareigojo miesto ir apskrities savivaldybių vadovus, t. y. P. Linkevičių ir Č. Liutiką**, sušaukti žmones iš fabrikų, įmonių, mokyklų. Komunistai pasirūpino plakatais su komunistiniais šūkiais, J. Stalino, J. Paleckio portretais ir raudonomis vėliavomis, taip pat kalbėtojais, tiksliau sakant, agitatoriais ir propagandistais. Mitingas įvyko turgavietės teritorijoje, prasidėjo 18 valandą. Specialiame miesto savaitraščio straipsnyje[80], parašytame arba kieno nors iš propagandistų, arba panaudojus prievartą laikraščio korespondento, galbūt paties redaktoriaus ir leidėjo Prano Buišo, apie jo pradžią rašoma: „Viduryje (aikštės – *J. S.*) tribūna, virš kurios aukštai plevėsuoja raudonos vėliavos. Apie tribūną išties miškas raudonų vėliavų, portretų ir plakatų. <...> Tos laisvės džiaugsmo demonstracijos organizatoriai apie visą rinką įrengė eilę garsiakalbių, kad kiekvienas galėtų girdėti kalbėtojus.“ Propagandinį mitingą transliavo per radiją visai Lietuvai. Kaip ir kituose miestuose organizuotuose tokio pobūdžio renginiuose, pirmiausia dėkota Sovietų Sąjungai, Raudonajai armijai, „išvadavusiai šalį iš Smetonos fašizmo“, „proletariato vadui draugui“ Stalinui. Siekiant sudaryti regimybę, kad mitinge atstovaujama visiems pagrindiniams visuomenės sluoksniams, amžiaus grupėms, kalbėjo net tik

[75] *Šiaulių miesto istorija (iki 1941 m.)*, p. 195.
[76] Šiaulių s. d. kalėjime laikyti kaliniai išvydo savo laisvę, *Įdomus mūsų momentas*, 1940-06-23, p. 3.
* Būta ir išimčių. Antai Panevėžio, Ukmergės apskričių tarybos okupacijos pradžioje dar buvo šaukiamos.
[77] Apskričių viršininkams ir apskričių valdyboms, *Savivaldybė*, 1940, Nr. 7–8, p. 233.
[78] Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių direktoriaus 1940-08-16 raštas, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. R–110, ap. 1, b. 1, l. 156.
* Antraeiliai miestai – mažesnieji, kurie turėjo valsčių savivaldos teises.
[79] Patalpoms sekvestruoti įstatymas, *Savivaldybė*, 1940, Nr. 7–8, p. 223.
** Č. Liutikas buvo ir apskrities viršininkas, ir apskrities savivaldybės valdybos pirmininkas.
[80] Milžiniška pergalės džiaugsmo manifestacija Šiauliuose, *Įdomus mūsų momentas*, 1940-06-30, p. 1.

Sovietinis mitingas Šiauliuose 1940 m. birželio 27 d. Maušos Fligelio nuotrauka. ŠAM T-N 2429

darbininkai, bet ir mokinys, ir ūkininkas. Mitingas baigtas šūkiais, šlovinančiais „darbo žmonių vadą ir mokytoją“ Staliną, reikalavimu legalizuoti LKP, iš valstybės aparato pašalinti liaudies priešus, keliais populiariais šūkiais, kaip antai dvarų žemės išdalinimas bežemiams, bedarbių aprūpinimas darbu ir kt.[81] Pasibaigus mitingui, žmonės pagal komandą susirikiavo į didžiulę eiseną, kuri Vilniaus gatve, pro Vlado Vaitkaus namus, kuriuose buvo savivaldybės nuomojamos patalpos, įskaitant burmistro kabinetą, nuėjo iki Ežero gatvės ir ten išsiskirstė. Eisenos dalyviai, išskyrus nedidelę dalį nesusigaudančių politikoje arba prijaučiančių komunistams (nemažai neturtingų žydų)*, buvo tiesiog politiškai išprievartauti, o beveik keturiasdešimt tūkstantiniam miestui dar kartą parodyta, kas yra jo naujieji šeimininkai.

Buvusios Lietuvos Respublikos valdžios struktūros, tik laikinai paliktos mieste, pakeitus jų vadovus (išskyrus P. Linkevičių), normaliai veikti negalėjo. 1940 m. rugpjūčio 25 d. vadinamajam Liaudies seimui priėmus LSSR konstituciją[82], net ir formaliai iki tol galiojęs 1931 m. Vietos savivaldybės įstatymas visiškai prarado savo galią. Tačiau okupacinė valdžia, labai stigdama lojalių specialistų, nesiskubino visiškai panaikinti vietos savivaldos likučių. V. Knyva, VRM Savivaldybių departamento direktorius, 1940 m. spalio 5 d. netgi išsiuntė raštą apskričių viršininkams, apskričių valdyboms ir pirmaeilių miestų burmistrams[83], kuriuo ragino neatleidinėti iš darbo patyrusių ir savo veikla nekenkiančių „socialistinei valstybinei santvarkai“[84] darbuotojų ir burmistrų.

LKP, sudėtinė VKP (b)* dalis, mieste skubėjo kurti savo tikrąją valdžią, tokią, kuri buvo Sovietų Sąjungoje, t. y. LKP Šiaulių miesto komitetą (toliau – LKP MK) ir Darbo žmonių deputatų tarybos (DŽDT) Vykdomąjį komitetą. Iš mieste iki birželio 15 d. pogrindyje buvusių komunistų ir naujai priimtųjų buvo sudarytas vadinamasis Organizacinis

[81] *Ten pat.*

* Dalis žydų tautybės šiauliečių, žinodami, ką naciai su jų gentainiais padarė Vokietijoje, sveikino Raudonąją armiją ir pritarė sovietų okupacijai. Jie manė, kad Raudonoji armija apsaugos Lietuvą ir juos nuo nacių.

[82] Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos konstitucija (pagrindinis įstatymas), *Lietuvos valstybės konstitucijos*, Vilnius, 1989, p. 89–112.

[83] Apskričių viršininkams, apskričių valdyboms ir pirmaeilių miestų burmistrams, *LCVA*, f. R–489, ap. 1, b. 2, l. 390.

[84] *Ten pat.*

* VKP (b) – Visasąjunginė komunistų partija (bolševikai).

komitetas[85]. 1940 m. rugsėjo mėnesį pavyko sudaryti LKP Šiaulių MK, kurio vadovu, pirmuoju sekretoriumi, paskirtas jaunas žydų tautybės komunistas Alteris Kleineris (1907–1942)*. Šis vyras, prieš įstodamas į nelegalią LKP, dirbo šaltkalviu, už antivalstybinę veiklą kalintas net 6 kartus[86]. Sovietinėje sistemoje LKP pirmasis sekretorius buvo svarbiausia politinė figūra mieste. Jokie svarbesni sprendimai be jo negalėjo būti priimti. P. Linkevičius, kaip ir kiti šiauliečiai, pasidarė priklausomi nuo A. Kleinerio, menką išsilavinimą, tikriausiai tik pradinį ar net mažesnį, turėjusio, bet sovietinėje partinėje hierarchijoje užėmusio aukštą vietą (nuo 1937 m. A. Kleineris buvo LKP CK narys).

Sovietinėje dualistinėje valdžios sistemoje partiniai organai priimdavo politinius sprendimus, o nutarimus tiems sprendimams įgyvendinti konkrečiais valdymo klausimais įvairiose srityse formaliai priiminėdavo DŽDT, faktiškai tų tarybų vykdomieji komitetai. 1940 m. vasarą ir rudenį organizuoti net formalių, nedemokratinių rinkimų į DŽDT okupacinė valdžia nedrįso. Todėl buvo nuspręsta pirmiausia sudaryti laikinus apskričių, valsčių ir miestų vykdomuosius komitetus, kurie turėjo perimti reikalus iš atitinkamų savivaldybių institucijų (burmistrų, viršaičių, savivaldybių skyrių). Vykdydamas Maskvos nurodymus, LKP CK biuras 1940 m. spalio 17 d. nutarė likviduoti savivaldybes ir jų vietoj suformuoti laikinus vykdomuosius komitetus. Biuro posėdyje patvirtinta 4 didžiųjų Lietuvos miestų vykdomųjų komitetų asmeninė sudėtis[87]. Lapkričio 13 d. LSSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumas patvirtino Antaną Ulpį Šiaulių miesto Vykdomojo komiteto pirmininku, o 1940 m. lapkričio 26 d. įvyko pirmasis Šiaulių miesto Laikinojo vykdomojo komiteto posėdis, kurio pirmasis klausimas buvo suformuluotas taip: „Savivaldybės perėmimas iš P. Linkevičiaus.“[88]

Atleistas iš darbo P. Linkevičius įsidarbino prekybos įmonėje. Vėliau LKP Šiaulių MK sekretorius A. Kleineris, sužinojęs apie jo veiklą Sibire, 1941 m vasario 13 d. įvykusiame LKP V suvažiavime piktinosi. Jis sakė, kad P. Linkevičius, nors kovojo prieš Raudonąją armiją ir buvo atleistas iš užimamų pareigų, kažkas iš Komunalinio ūkio liaudies komisariato darbuotojų (tikriausiai pats komisaras V. Knyva arba jam pavaldus darbuotojas – *J. S.*) padėjo jam įsidarbinti juristu[89]. Nors ir labai keista, pagal sovietinę terminologiją „liaudies priešas“ P. Linkevičius net po A. Kleinerio kritikos vis dar nebuvo represuotas, laikėsi po V. Knyvos ir jo šalininkų „skėčiu“. 1941 m. balandžio 2 d. LKP CK biuras davė pylos teisingumo liaudies komisarui Povilui Pakarkliui, kad jis tebelaiko senus kadrus. Vienu iš tų „kadrų“ paminėtas P. Linkevičius[90] – jį vėl atleido iš darbo, juo susidomėjo NKVD*. Eksburmistrui iškilo didžiulis pavojus, bet dar kartą jį gelbėjo V. Knyva. P. Linkevičiaus duktė Gražina prisimena, kad vieną dieną, jos tėvui būnant Šiauliuose, savo namuose, paskambino V. Knyva, kuris perspėjo P. Linkevičių kuo greičiau palikti namus, nes kitaip suims[91]. P. Linkevičius atsisveikino su žmona prie savo namų durų, o iki kitos gatvės tėvą palydėjo duktė. Eksburmistras pradėjo slapstytis. Vėliau, jau prasidėjus SSRS ir Vokietijos karui, jis rašė: „Jau kelintas mėnuo, kaip besislapstant nuo čekistų nagų, teko pakaitomis gyventi Vilniuje ar Kaune.“[92]

1941 m. birželio viduryje buvo vykdomi masiniai trėmimai, nulėmę tūkstančių Lietuvos žmonių tragediją. Atėjo eilė ir Linkevičiams. P. Linkevičiaus duktė, Sibiro tremtinė, Gražina Linkevičiūtė-Giedraitienė, prisimena, kad jų išvežti sunkvežimiu

[85] *Šiaulių miesto istorija. 1940–1995*, sud. J. Sireika, ats. red. J. Matusevičius, Šiauliai, 2007, p. 20.

* 1942 m. kovo mėnesį LKP CK narys A. Kleineris iš Maskvos buvo pasiųstas į Lietuvą organizuoti pogrindinio darbo. Nusileidęs parašiutu su kitais, Šiaurės Rytų Lietuvoje žuvo susirėmime su vokiečiais. Antrosios sovietų okupacijos metu A. Kleinerio garbei Šiauliuose Trakų gatvė buvo pavadinta jo vardu.

[86] Štaras P., Alteris Kleineris, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 2, Vilnius, 1986, p. 338.

[87] LKP (b) CK biuro 1940 10 17 nutarimas dėl laikinųjų vykdomųjų komitetų sudarymo, *Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas* (toliau – *LVOA*), f. 1771, ap. 1, b. 15, l. 2–3.

[88] Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo įsakas Dėl apskričių ir respublikinės reikšmės miestų vykdomųjų komitetų pirmininkų patvirtinimo, *Tarybų Lietuva*, 1940-11-14, p. 10; Šiaulių miesto vykdomojo komiteto posėdžio protokolai, *LCVA*, f. R–754, ap. 3, b. 257, l. 13.

[89] LKP V suvažiavimo protokolų stenogramos, *LVOA*, f. 1771, ap. 2, b. 4, l. 74.

[90] LKP CK biuro 1941 m. balandžio 2 d. nutarimų protokolai, *LVOA*, f. 1771, ap. 2, b. 84, l. 10.

* NKVD, rus. Narodnyj komisariat vnutrenich del, liet. Vidaus reikalų liaudies komisariatas, Sovietinė saugumo tarnyba.

[91] Peleckis-Kaktavičius L., Valdo Adamkaus pusseserė perėjo pragaro ratus, *Lietuvos aidas*, 2000-03-18.

[92] Kaip aš sutikau karą?, *Tėviškė*, 1943-06-19.

atvyko trys žydų tautybės vyrai ir keli automatais ginkluoti rusų kareiviai. Neradę P. Linkevičiaus, saugumiečiai, matyt, labai susinervino: „Liepė rengtis ir tuoj važiuoti <...> neleido pasiimti net duonos gabaliuko, išvežė mus kaip stovėjom.“[93]

Janina Linkevičienė (merg. Adamkavičiūtė), antroji P. Linkevičiaus žmona, Prezidento V. Adamkaus pusseserė, P. Linkevičiaus sūnus iš pirmosios santuokos Kęstutis, Vytauto Didžiojo universiteto studentas, ir duktė iš antrosios santuokos Gražina buvo išvežti į Altajaus kraštą, netoli SSRS sienos su Kinija. Ten gyveno metus, dirbo kolūkyje. Sąlygos buvo pakenčiamos. 1942 m. dauguma lietuvių tremtinių iš Altajaus krašto buvo perkelti į šiaurinius rajonus, Linkevičiai atsidūrė net už poliarinio rato, prie Laptevų jūros. Atvežti ten, į labai atšiaurią vietą, iš pradžių net neturėjo kur gyventi, nebuvo jokio būsto. Vėliau pasistatė baraką. Maisto davinys vienam žmogui – 150 g prastos duonos. Daugelis neišgyveno. Sausio 13 d. pirmas mirė K. Linkevičius, paskui, kovo 20 d., – ir J. Linkevičienė. Kaip prisiminė Gražina Linkevičiūtė-Giedraitienė, „juos pakirto badas ir šiltinė“[94].

Gražinai pasisekė – ji išgyveno. Dėl mamos priešmirtinio prašymo ją priėmė tremtinių Bajarskų šeima, kuri rūpinosi mergaite. Po Antrojo pasaulinio karo kažkas iš tuometės Lietuvos valdžios organizavo lietuvių vaikų, likusių be tėvų, gražinimą į tėvynę. Tarp tų vaikų pakliuvo ir G. Linkevičiūtė[95].

Tik 1985 m., nuvykusi į JAV, į Čikagą, duktė pamatė jau sunkiai sergantį tėvą, kuriam buvo likę vos vieni gyvenimo metai.

Miesto burmistras nacių šešėlyje

1941 m. birželio 22 d. prasidėjo SSRS ir Vokietijos karas. Kartu su nacistinės Vokietijos kariuomenės įsiveržimu į Lietuvą kilo ir LAF'o organizuotas antisovietinis sukilimas. Birželio 23 d. Kaune pradėjusi veikti Lietuvos laikinoji vyriausybė paskelbė apie Lietuvos valstybingumo atkūrimą ir iki 1940 m. birželio 15 d. buvusių įstatymų galiojimą, paragino atnaujinti 1940 m. sovietų nutrauktą vietos savivaldos institucijų veiklą.

P. Linkevičius, atskirtas nuo savo šeimos, nieko, išskyrus ištrėmimą, apie ją nežinodamas ir pats vos išsigelbėjęs, džiaugėsi prasidėjusiu karu. Po dvejų metų nuo karo pradžios jis, duodamas interviu Šiauliuose leistam laikraščiui „Tėviškė“, sakė: „Tą šiltą rytą plieno paukščiai iš vakarų „užgriežia“ savo muziką viršum Šiaulių... Pakyla dūmai ir ugnis virš Šiaulių ir Gruzdžių aerodromų*. Pasigirsta smarkūs sprogimai. Mums tie pirmieji vokiški lėktuvai – tai kregždės, kurios paskelbia pavasarį – viltį, išsigelbėjimą ir gyvybę.“[96] Vokiškų bombų sprogimus P. Linkevičius pavadino „gražiausia simfonija“[97].

Birželio 23 d. P. Linkevičių, kaip karininką, Laikinoji vyriausybė paskyrė Kauno karo komendantūros Apsaugos skyriaus viršininku[98].

Birželio 26 d. vokiečių kariuomenė užėmė Šiaulius. Okupantai nedelsdami organizavo savo karines įstaigas, pradėjo veikti ir lietuvių civilinė administracija. Tiesa, tai padaryta iš dalies ne pačių lietuvių, o vokiečių karinės valdžios iniciatyva. J. Sondeckis, kuris nacių okupacijos laikais dirbo savivaldybėje Finansų skyriaus vedėju, apie laikinojo burmistro (Juozo Naujalio – *J. S.*) paskyrimą savo atsiminimuose rašo taip: „Gražų rytą jį iš lovos pakėlęs vokiečių karininkas, kuris liepęs jam važiuoti pas generolą. Tas generolas, matyt, buvo vokiečių komendantas. Generolas paklausęs, ar J. Naujalis buvęs miesto burmistras?“[99] J. Naujalis mėginęs aiškinti, kad burmistru nebuvęs, bet generolas nenorėjęs jo aiškinimų klausytis: „Tu esi burmistras, iki vakaro turi viską sutvarkyti. O dabar marš ir žiūrėk, kad tai būtų įvykdyta.“[100] Šis įvykis yra geras vokiečių ir lietuvių pareigūnų santykių, galių pavyzdys, vaizdžiai rodantis, kas buvo kas nacių okupacijos laikais.

Netrukus, birželio 10 d., Lietuvos laikinoji vyriausybė, matyt, susizgribo ir, atleidusi P. Linkevičių

[93] Peleckis-Kaktavičius L., Valdo Adamkaus pusseserė perėjo pragaro ratus, *Lietuvos aidas*, 2000-03-18.
[94] *Ten pat.*
[95] *Ten pat.*

* Norėdama daugiau savo karinių lėktuvų dislokuoti Lietuvoje, sovietinė valdžia laukuose prie Gruzdžių įrengė karinį aerodromą. Įrengimo darbams panaudojo ir prievarta suvarytus vietos gyventojus.
[96] Mano pirmieji įspūdžiai pirmąją karo dieną, *Tėviškė*, 1943-06-19.
[97] Kaip aš sutikau karą?, *Tėviškė*, 1943-06-19.
[98] Linkevičius (Kazilionis-Linkevičius, Linkus) Petras, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 5, Vilnius, 2005, p. 76.
[99] J. Naujalis buvo miesto valdybos narys 1925–1931 m., kai burmistru dirbo J. Sondeckis, todėl turėjo reikalingos patirties.
[100] Sondeckis J., Mano gyvenimo stotys, *Gyvenimas Lietuvai*, sud. ir ats. red. J. Sireika, Šiauliai, 1993, p. 195.

iš pareigų Kaune bei, tikriausiai, reikalą suderinusi su vokiečiais, pasiuntė jį į Šiaulius vadovauti savivaldybės administracijai. Savivaldybė privalėjo užtikrinti miesto gyvenimą per sau pavaldžias tarnybas.

Burmistro pavaduotojais paskirti Vaclovas Gedvila ir Antanas Stankus[101]. J. Sondeckis dar mini V. Paužą, kuris priklausė Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) Šiaulių skyriaus valdybai. Kaip žinoma, LAF'e būta stiprių antisemitinių nuotaikų. J. Sondeckis savo atsiminimuose pabrėžė, kad „burmistrą prižiūrėti turėjo jo pavaduotojas Pauža"[102]. Savivaldybės padėtį ir statusą nulėmė okupantų politika Lietuvoje. 1941 m. liepos 5 d. okupacinė valdžia paleido Lietuvos laikinąją vyriausybę ir vietoj jos įkūrė Generalinių tarėjų instituciją. Nepripažindama Lietuvos kaip valstybės, praktiškumo sumetimais nacistinė Vokietija paliko vietinę lietuvių administraciją – apskričių viršininkų ir miestų burmistrų institucijas. Lietuviškos administracijos įstaigos buvo tiesiogiai pavaldžios vokiečių civilinei valdžiai Lietuvoje, paskelbtai liepos 25 d.[103], ir griežtai kontroliuojamos. Šiaulių miesto savivaldybę, tiksliau, jos administraciją, kontroliavo Ostlando krašto* Šiaulių apygardos komisariatas, kurio vadovu Lietuvos generalinis komisaras Adrianas von Rentelnas paskyrė vokietį Hansą Gevekę (*Gewecke*)[104]. Apygardos komisaras duodavo nurodymus, siųsdavo nutarimus dėl vokiečių politikos Lietuvoje įgyvendinimo Šiauliuose, iš savivaldybės nuolat reikalaudavo informacijos apie padėtį mieste ir vokiečių valdžios direktyvų vykdymą. Norėdamas priimti sprendimą kokiu nors klausimu, burmistras privalėdavo kreiptis į apygardos komisarą ir gauti jo sutikimą. Tarp apygardos komisariato ir savivaldybės įstaigų vyko nuolatinis susirašinėjimas vokiečių kalba, savivaldybėje dirbo vertėjas. 1942 m. gegužės 14 d. Ostlando valdytojas H. Lozė (*Lohse*) išleido potvarkį „Dėl komunalinės savivaldos įvedimo"[105], kuriuo formaliai buvo pripažinta savivalda, tačiau niekas nepasikeitė. Iki pat okupacijos pabaigos savivaldos nebuvo nė kvapo. Be kita ko, tai liudija ir toks faktas: miesto burmistro pasirašyti dokumentai, siunčiami į lietuviškas įstaigas, būdavo patvirtinami spaudu su Lietuvos herbu, o siunčiami į apygardos komisariatą – neantspauduojami.

Sovietmečiu ilgai ir sėkmingai vadovavęs miesto Vykdomajam komitetui, Vilius Kazanavičius atsiminimuose rašo apie vieną savo buvusį darbuotoją, kuris, pasirodo, nacių okupacijos laikais dirbo savivaldybėje. Tas darbuotojas Vykdomojo komiteto pirmininkui yra sakęs, kokie buvo santykiai su vokiečių valdžia, darbo atmosfera: „Ryte ateini į darbą ir sužinai, kad jau nebėra kokio darbuotojo – nei darbe, nei namuose – ir labai neretai."[106]

Tai ir rodo tikrąją burmistro ir jo administruojamos savivaldybės padėtį, jų statusą.

Naciams rūpėjo ne lietuvių savivaldos reikalai, nuo savivaldos priklausančių gyventojų poreikių tenkinimas, bet jos panaudojimas karo su SSRS reikmėms patenkinti, pergalei pasiekti. 1943 m. liepos 23 d. į Lietuvos generalinį komisariatą Kaune dvejų metų civilinės valdžios įvedimo proga sukvietęs apskričių viršininkus ir miestų burmistrus, Lietuvos komisaras A. von Rentelnas kalbėjo be užuolankų: „Lietuvių savivaldos atstovai galės kaip tik patvirtinti, kad aš nesuskaitomais atvejais nuolat stengiausi administracinių ir ūkinių reikalų tvarkymą pavesti lietuvių savivaldai, jeigu tuo užtikrinama kuo didžiausia nauda karo pastangoms."[107]

P. Linkevičiaus vadovaujama, bet griežtai kontroliuojama okupacinės valdžios, savivaldybės administracija privalėjo dirbti taip, kad pirmiausia būtų užtikrintas vokiečių pareigūnų ir karinių dalinių, apsistojusių Šiauliuose, komunalinis aptarnavimas: elektros, vandens tiekimas, kanalizacija, sklandus parduotuvių ir buitinių paslaugų teikimo darbas, viešoji tvarka mieste.

Dėl nacistinės Vokietijos politikos savivaldybės administracija, jos vadovas burmistras buvo įtraukti į nusikalstamą veiklą – žydų, miesto gyventojų ir karo pabėgėlių, diskriminacijos,

[101] *Šiaulių miesto istorija (1940–1995)*, p. 82.
[102] Soneckis J., Mano gyvenimo stotys, *Gyvenimas Lietuvai*, p. 195.
[103] Gražiūnas A., *Lietuva dviejų okupacijų replėse 1940–1944*, Vilnius, 1996, p. 201.
* Ostlandas – nacių sukurtas okupuotų teritorijų – Baltijos valstybių ir Baltarusijos – teritorinis administracinis vienetas.
[104] Gražiūnas A., *Lietuva dviejų okupacijų replėse 1940–1944*, p. 203.
[105] *Ten pat*, p. 293.
[106] Kazanavičius V., Žvilgsnis į ateitį iš praeities, *Šiaulių kraštas*, 2021-12-01.
[107] Venkime patarnavimo bolševizmui, *Tėviškė*, 1943-07-30.

Žydai varomi į getą Šiauliuose. Dešinėje plaikstosi nacių vėliava. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

genocido politiką. Apygardos komisaro reikalavimu burmistras 1941 m. du kartus pateikė duomenis apie miesto gyventojų tautinę sudėtį. Suprantama, nacius labiausiai domino žydų tautybės gyventojų skaičius. 1941 m. rugpjūčio 20 d. Šiauliuose gyveno 36 200, o lapkričio mėnesį – 39 678 žmonės. Iš jų žydų atitinkamai buvo 5 034 ir 4 674[108]. Be abejonės, pateikta statistika netiksli, nes iki lapkričio mėnesio vyko intensyvios žydų žudynės, buvo nužudyta ne keli šimtai, kaip rodo statistiniai duomenys, o tūkstančiai Šiaulių žydų.

Kaip ir kitų miestų burmistrai, P. Linkevičius pasirašė skelbimus ir įsakymus dėl visuotinio žydų diskriminavimo, pilietinių teisių atėmimo ir pagaliau pagal okupacinės valdžios sprendimą dėl žydų izoliavimo, perkeliant juos į savivaldybės nurodytas vietas, getus. Nuo 1941 m. liepos 18 d. žydams įsakyta nešioti ant krūtinės kairės pusės prisiūtą, juos iš kitų išskiriantį geltoną lopą su Dovydo žvaigžde ir nuo rugpjūčio 26 d. liepta persikelti į savivaldybės paskirtas vietas[109]. Rugpjūčio 2 d. uždrausta eiti šaligatviais, naudotis poilsio vietomis, važiuoti viešojo transporto priemonėmis ir net atsisėsti ant suolų, esančių viešosiose vietose[110]. Į getus perkeliamiems žydams leista parduoti savo nekilnojamąjį turtą, tačiau dalį kilnojamojo iš jų atėmė. 1941 m. lapkričio mėnesį, vykdydamas nacių nurodymą, burmistras įpareigojo savivaldybės skyrių viršininkus* surinktą iš žydų turtą parduoti iki lapkričio 20 d., o gautas lėšas pervesti į apygardos komisariato sąskaitą „I“[111].

Burmistro įsakymus vykdė savivaldybės įgaliotinis žydų reikalams, oficialiai vadintas „žydams tvarkyti įgaliotiniu“ A. Stankus, įsikūręs savivaldybės valdybos patalpose Ugniagesių gatvėje 3. Jis savo nehumaniškas pareigas ėjo iki 1941 m. vasario 1 d.

Gebitskomisaro įsakymu P. Linkevičius prisidėjo prie pagalbos teikimo vokiečių kariuomenei, kovojančiai Rytų fronte. Žlugus „blickrigo“, žaibo karo, planams, labai šaltą 1941–1942 m. žiemą vokiečių kareiviai neturėjo šiltos aprangos, stipriai šalo. 1941 m. gruodžio 19 d. Ostlando komisaras Lozė (*Lohse*) kreipėsi į Rytų okupuotų kraštų gyventojus dėl „savanoriško“ kailių atidavimo už „tinkamą“ kainą[112]. Panašu, kad kailių ir kitokių kūną šildančių

[108] *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, p. 53, 84.
[109] Burmistro skelbimas, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas* (toliau – *ŠRVA*), f. 269, ap. 1, b. 27, l. 21.
[110] Burmistro įsakymas Nr. 9, *ŠRVA*, f. 269, ap. 1a, b. 27, l. 39.
* Taip vadinti skyrių vedėjai.
[111] *Lietuvos MA bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *LMAB RS*), f. 76, b. 180, l. 20.
[112] Į Rytų kraštų gyventojus, *ŠRVA*, f. 76, ap. 1, b. 27, l. 164.

reikmenų pirminis surinkimas nacių valdžios nepradžiugino, todėl komisaras dar kartą kreipėsi: „Kadangi labai daug drabužių sunaudojama kovose sniege ir leduose, tai priešakinėse linijose kovojantiems kariams, be jau surinktų daiktų, skubiai reikia kailinukų, šiltų liemenių, kailinių (taip pat vatinių), kailinių bei žieminių kepurių ir ypač kailinių batų ir vailokų.“[113] Burmistras nurodė surinkimo daiktų vietą ir, tikriausiai apygardos komisaro spaudžiamas, 1942 m. sausio 30 d. pats paragino gyventojus: „Visi vieningai vykdykime šiltų drabužių ir avalynės rinkimo vajų!“[114] 1942 m. pavasarį Vokietijos karo pramonei labai trūko spalvotųjų metalų, todėl okupacinė valdžia įsakė juos rinkti iš įmonių, įstaigų ir net gyventojų. Lietuvos komisaras A. von Rentelnas ragino gyventojus aukoti bronzos, cinko, alavo, nikelio, švino gaminius[115]. 1942 m. gegužės 6 d. burmistras P. Linkevičius kreipėsi į miesto gyventojus, kviesdamas aukoti daugiau: „Daug durų ir langų rankenų gali būti pakeista medinėmis ! Namų savininkai, valdytojai, įmonių ir įstaigų vedėjai iki gegužės 30 d. prašome metalines rankenas pristatyti į metalo rinkimo punktą.“[116] Ir pridėjo: „Daugybė papuošalų tebėra dar šeimose, dar yra virtuvės indų, muzikos instrumentų, peleninių, svarsčių, rėmų ir papuošimų, plokštelių ir rankenų, vario stogų ir termosų.“[117] Paklausius šių burmistro raginimų, kai kurie namai galėjo likti be stogų, durys ir langai – tik su medinėmis rankenomis, o indų, išskyrus ketaus, muzikos instrumentų ir kitų kultūringo gyvenimo palydovų visai nelikti.

1941 m. lapkričio 12 d. burmistras griežtai uždraudė miesto gyventojams šelpti įkalintus karo belaisvius[118].

Kadangi šalies ūkis pirmiausia turėjo tenkinti karo poreikius, civiliams gyventojams pradėjo trūkti kai kurių prekių, pirmiausia maisto produktų. Burmistrui teko įvesti korteles. Jau nuo 1941 m. liepos 16 d. tik pagal korteles buvo galima nusipirkti nustatytą kiekį maisto produktų: duonos, miltų, kruopų, mėsos gaminių, sviesto, kitų riebalų, sūrio, pieno, druskos, pramonės prekių, muilo ir žibalo. Miestas suskirstytas į tris rajonus, paskirtos parduotuvės. Diskriminuojami žydai galėjo įsigyti prekių trijose atskirose parduotuvėse[119]. Reicho, t. y. Vokietijos, piliečiai apsipirkdavo irgi atskirose parduotuvėse, kurių ir prekių asortimentas, ir darbo laikas skyrėsi nuo ne „arijams“ skirtų.

Atrodytų, kad išlikę to laikotarpio savivaldybės dokumentai liudija lietuvių pareigūnų, pirmiausia burmistro, visišką atsidavimą nacių režimui, antisemitizmą. Tačiau viskas gerokai sudėtingiau. Nei P. Linkevičiaus ikikarinėje veikloje, nei karo meto oficialiuose pasisakymuose jokių antisemitizmo apraiškų aptikti nepavyko, manau, kad jų tikrai nebuvo. Be oficialiosios burmistro veiklos, buvo dar ir neoficiali, niekur nedokumentuota, susijusi su žydais. J. Sondeckis, kurio sūnus Saulius ir duktė Danguolė išgelbėjo buvusio viceburmistro S. Petuchausko sūnų Marką, pats kurį laiką dirbo savivaldybės Finansų skyriaus viršininku, padėjo žydams. Kaip jis pats rašo, netikrino pinigų sumos, kurią gyvenanti getuose žydų bendruomenė mokėdavo savivaldybei už prievarta nuomojamus būstus. O Sveikatos skyriaus viršininkas D. Jasaitis su burmistru P. Linkevičiumi daug kartų „ėjo pas komisarą Gevekę prašyti tokios ar kitokios lengvatos žydams!“[120] Kad J. Sondeckis padėjo žydams, pripažįsta ir jie patys. Turint omenyje, kad J. Sondeckis buvo sąžiningas ir gerbiamas žmogus, nėra jokio pagrindo netikėti tuo, ką jis sakė ir apie burmistrą P. Linkevičių.

Leiba Lipšicas (1925–2002), vienas iš nedaugelio holokaustą pergyvenusių Šiaulių žydų, kurį teko pažinti ir su juo bendrauti, kaip ir J. Sondeckis, buvo sąžiningas, bet gana kategoriškas žmogus. P. Linkevičiaus, kaip burmistro, ir visos savivaldybės administracijos veiklą nacių laikais jis vertino tik neigiamai, netgi tvirtino, kad savivaldybė norėjusi kuo greičiau sunaikinti žydus, to prašiusi vokiečių[121]. Su tuo sunku sutikti, nes mažiausiai keli neeiliniai savivaldybės darbuotojai žydams padėjo. Tačiau tai jokiu būdu nepanaikina burmistro P. Linkevičiaus, savo veikla padėjusio nacistiniams okupantams įgyvendinti nežmonišką

[113] *Ten pat*, l. 170.
[114] *Ten pat*, f. 229, ap. 1, b. 28, l. 7.
[115] *Ten pat*, f. 229, b. 27, l. 20.
[116] *Ten pat*, l. 27.
[117] *Ten pat*.
[118] Burmistro skelbimas Nr. 25, *ŠRVA*, f. 269, ap. 1a, b. 27, l. 140.
[119] Burmistro skelbimas, *ŠRVA*, f. 269, ap. 1a, b. 27, l. 21; Raštas Šiaulių miesto burmistrui, *LMAB RS*, f. 76, b. 180, l. 27.
[120] Sondeckis J., Mano gyvenimo stotys, *Gyvenimas Lietuvai*, p. 196.
[121] Lipšicas L., Šiaulių getas, *Šiaulių kraštas*, 2001-07-24–28.

žydų atskyrimo, izoliacijos politiką, kurios galutinis tikslas buvo jų iššudymas, atsakomybės. P. Linkevičius, jeigu ir ne iš karto, tai tada, kai suprato, turėjo pasitraukti iš savo posto, nors tai ir nebūtų buvę paprasta, tikriausiai gana pavojinga. Bet juk Šiaulių apygardos komisaro paskirtas apskrities viršininku advokatas Ignas Urbaitis (1896–1952) pasitraukė iš savo pareigų, kai suprato, ką turės daryti vadinamuoju žydų klausimu.

Amerikos lietuvių tautinės sąjungos veikėjas

1944 m. liepos mėnesį, Raudonajai armijai artėjant prie Šiaulių, P. Linkevičius, kaip ir daugelis kitų šiauliečių, paliko Tėvynę, pasitraukė į Vokietiją. Žlugus Trečiajam reichui, buvęs burmistras atsidūrė JAV kariuomenės okupuotoje ir administruojamoje zonoje.

1947 m. gruodžio 12 d. P. Linkevičius atvyko į Jungtines Amerikos Valstijas[122]. Jis įsikūrė Čikagoje, kur jau gyvavo didelė lietuvių kolonija. Netrukus naujasis imigrantas įsitraukė į politinę veiklą, pradėjo aktyviai reikštis kaip tautininkas šalyje, kur lietuviai tautininkai buvo susiskaldę į kelias organizacijas.

P. Linkevičius gyvendamas Lietuvoje tarpukariu pasižymėjo kaip kairiųjų pažiūrų žmogus, tad toks jo politinis debiutas Amerikoje reiškia, kad buvusio Nepriklausomos Lietuvos miesto burmistro politinės pažiūros pasikeitė. Kada įvyko šis pasikeitimas, neaišku, bet yra pagrindo manyti, kad į Ameriką jis atvyko jau kaip dešinysis. Reikalas tas, kad vos už kelių mėnesių nuo atvykimo, 1948 m. gegužės 15–16 d., J. Bačiūno vasarvietėje, žinomoje Tabor farmos vardu, tautinės srovės organizacijų atstovų pasitarime, nutarta suvienyti tris tautinės srovės organizacijas – Amerikos lietuvių tautininkų centrą, Lietuvai vaduoti sąjungą ir Amerikos lietuvių misiją[123]. Naujos organizacijos, į istoriją įėjusios Amerikos lietuvių tautinės sąjungos (ALTS) vardu, programos ir įstatų projektams parengti, parengiamiesiems naujos organizacijos (partijos) steigimo darbams atlikti buvo sudaryta Organizacinė komisija. Į mišrios sudėties Komisiją, sudarytą iš senųjų amerikiečių (grinorių) ir naujųjų (dipukų) pateko ir P. Linkevičius, Amerikoje žinomas Linkaus pavarde: „Komisija sudaroma iš šių asmenų: J. Bačiūno, P. J. Žiūrio, A. Olio, V. Abraičio, A. Trečioko, J. Ginkaus, A. Nasvyčio, P. Linkaus ir V. Rastenio.“[124] 1949 m. gegužės 22 d. Niujorke įvykusiame Amerikos lietuvių tautinės sąjungos Steigiamajame seime buvo išrinkta 21 asmens ALTS taryba. Remdamasi statutu Taryba iš savo narių išrinko 7 narių prezidiumą (valdybą). P. Linkevičius tapo abiejų šių institucijų nariu, valdybos sekretoriumi[125]. Dėl to P. Linkevičių galima laikyti vienu iš pagrindinių ALTS steigėjų. Maža to, nepraėjus nė mėnesiui, birželio 4 d., įkuriamas ALTS Čikagos skyrius, vienas svarbiausių, kurio vadovu išrenkamas ne kas kitas, o P. Linkevičius. Jis ALTS Čikagos skyriaus vadovu dirbo daugiausia iš visų, net 4 kadencijas[126]. Čikagos skyriui priklausė daug narių, iš jų nemažai buvo turinčių didelį autoritetą ir darančių didelę įtaką visuomenės veikėjų. Todėl tai, kad P. Linkevičius buvo perrenkamas skyriaus pirmininku net tris kartus, liudija jo organizacinius ir bendravimo gebėjimus. 1953 m. gegužės 24 d. žymiam ALTS veikėjui J. Bačiūnui (1893–1969) sukako 60 metų. Ta proga Čikagos skyrius padarė jam siurprizą. Tabor farmoje pas J. Balčiūną buvo suorganizuotas šventiškas vakaras, kurio metu „staiga lempos užgeso ir užsidegė 60 žvakučių ant milžiniško torto, kurį vos pakėlęs per salę atnešė P. Linkus“[127]. Vakaro pabaigoje jo dalyviai aukojo numatomam surengti Vašingtone lietuvių sąskrydžiui. P. Linkevičius su žmona paaukojo 15 dolerių[128].

1953 m. kovo 14–15 d. Filadelfijoje įvykęs III ALTS seimas visą ALTS valdybą išrinko vien tik iš Čikagos skyriaus narių. P. Linkevičius vėl tapo valdybos sekretoriumi dvejų metų kadencijai[129]. 1957 m. P. Linkevičiaus baigė vadovauti Čikagos skyriui. 1955 m. birželio mėnesį įvykusiame V ALTS

[122] P. Linkaus fondo aprašas, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras Čikagoje. Prieiga internete: https://www.lithuanian-research.org/LT/aprasai/personalijos/petras-linkus/.

[123] *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*, red. J. Puzinas, J. P. Palukaitis, Chicago, 1979, p. 287, 288.

[124] *Ten pat*, p. 288.

[125] *Ten pat*, p. 298.

[126] *Ten pat*, p. 298, 343.

[127] Čikagiečiai pagerbė J. Balčiūną ir suaukojo sąskrydžiui 460 dol., *Dirva*, 1953-06-04, p. 2.

[128] *Ten pat*.

[129] *Ten pat*, p. 300.

Petras Linkevičius JAV. Nuotrauka iš LNM archyvo

seime P. Linkevičius dirbo sekretoriumi[130]. Į ALTS vadovaujančius organus daugiau nebuvo renkamas.

P. Linkevičius prisidėjo ir prie kitos organizacijos – Lietuvių karių veteranų sąjungos „Ramovė“ – kūrimo. Aktyvūs Lietuvos kariuomenės karininkai, atsidūrę už Atlanto, 1950 m. vasario 26 d. susirinko ALTS žurnalo „Margutis“, kurio redaktoriumi neseniai buvo pradėjęs dirbti P. Linkevičius, patalpose Čikagoje pasitarti dėl savo organizacijos kūrimo. Be P. Linkevičiaus, kiti vienijimosi iniciatoriai buvo M. Michelevičius, generolai P. Plechavičius, M. Rėklaitis ir kt. Buvo sutarta vienytis. Balandžio 2 d. sušauktas visuotinis buvusių karių, gyvenančių Čikagoje, susirinkimas, kurio dalyviai „nutarė Sąjungą steigti, išrinko laikinąją Sąjungos centro valdybą ir priėmė laikinąjį Sąjungos statutą“[131]. P. Linkevičius pateko į gen. P. Plechavičiaus vadovaujamą Sąjungos valdybą, gavo iždininko pareigas[132]. Jis taip pat dalyvavo įkuriant „Ramovės“ skyrių Čikagoje.

1941 m. priverstas atsiskirti nuo savo šeimos ir slapstytis, P. Linkevičius tikriausiai labai ilgai nieko nežinojo apie ištremtos šeimos narių likimą. Netekęs antros žmonos Janinos, jis vedė trečią kartą. Šįkart Jonę Lapinskaitę (1913–2007), kuri buvo 15 metų jaunesnė už savo vyrą. 1948 m. abu jau gyveno JAV. Pirma atvyko J. Linkevičienė, paskui – jos vyras. P. J. Linkevičiui pakeitus savo pavardę į Linkaus, jo žmona angliškai buvo vadinama Jennie Linkus[133], o lietuviškai – Jone Linkuviene. J. Linkuvienė buvo ALTS narė, aktyvi visuomenininkė, kartu su vyru dalyvaudavo ALTS renginiuose. 1953 m. ALTS Čikagos skyrius ją išrinko į Čikagos lietuvių tarybą[134]. XX a. pabaigoje J. Linkevičienė buvo išrinkta į ALTS Čikagos skyriaus valdybą. Kaip valdybos narė 1994 m. kartu su kitais organizavo A. Smetonos gimimo 120-ųjų metinių minėjimą[135].

J. ir P. Linkai Amerikoje neskurdo. 1956 m. įsigijo vasarnamį Kristianos Lodžo (*Christiana Lodge*) vietovėje Edvardsburge[136] (*Edwardsburg*) Mičigano (*Michigan*) valstijoje. Vėliau apsigyveno Ouk Lone (*Oak Lawn*), Ilinojaus (*Illinois*) valstijoje, kur P. Linkevičius ir mirė[137].

XX a. 8-ajame dešimtmetyje žydų organizacijos, pirmiausia Pasaulio žydų kongresas, pradėjo kelti klausimą dėl pokario metais iš Europos šalių atvykusių migrantų, kurie prisidėjo prie holokausto, deportacijos. 1976 m. JAV buvo užvesta byla lietuviui Broniui Kaminskui, kurį įtarė dalyvavus žudant žydus Kražių apylinkėse. Suprantama, kad dėl savo praeities ir P. Linkevičius negalėjo jaustis saugus. Apskritai holokausto Lietuvoje tema jam labai rūpėjo, nes ta tema skaitė įvairius straipsnius laikraščiuose ir juos išsikirpęs pasidėdavo. Tos iškarpos dabar saugomos P. Linkaus fonde Lituanistikos tyrimo ir studijų institute Čikagoje.

Nors P. Linkevičius turi nuopelnų Lietuvos valstybei ir lietuvių tautai dėl kolaboravimo su naciais jis laikytinas kontroversiška asmenybe.

[130] P. Linkaus fondo aprašas, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras Čikagoje. Prieiga internete: https://www.lithuanian-research.org/LT/aprasai/personalijos/petras-linkus/.

[131] Lietuvių veteranų sąjunga „Ramovė“. Prieiga internete: http://www.partizanai.org/karys-1962m-3-4/5271-lietuviu-veteranu-sajunga-ramove.

[132] *Ten pat.*

[133] P. Linkaus fondo aprašas, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras Čikagoje. Prieiga internete: https://www.lithuanian-research.org/LT/aprasai/personalijos/petras-linkus/.

[134] Reporteris, Tautinės sąjungos skyriuose, *Dirva*, 1953-10-08, p. 2.

[135] Valiukėnas M., Keletas minčių apie Antaną Smetoną, *Dirva*, 1994-05-26, p. 1.

[136] P. Linkaus fondo aprašas, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras Čikagoje. Prieiga internete: https://www.lithuanian-research.org/LT/aprasai/personalijos/petras-linkus/.

[137] Petras Linkus (1898–1981). Prieiga internete: https://www.ancientfaces.com/person/petras-linkus-birth-1898-death-1981/46273769.

Virgilijus LUKOŠIUS

Linksmos minties savaitraštis „Kuntaplis“ apie Pašiaušę ir apylinkes

Nuotraukos iš autoriaus archyvo

Praėjusiame „Padubysio kronikų“ numeryje spausdinome prieškarinio laikotarpio atsiminimus apie Meižius, nedidelį kaimą buvusį tarp Pašiaušės ir Kiaunorių[1]. Atsiminimuose aprašytas tuometis Konstancijos ir Zigmanto Tolučių dvarelio gyvenimas, jo pramogos ir įvairenybės taikos metu prieš karą bei sunkumai ir skausmai sudėtingu Antrojo pasaulinio karo ar pokario laikotarpiu. Juose taip pat paminėta, kad Meižiuose buvo skaitomas ir „Kuntaplis“. Abisino, sūnaus Katrinos, eilėraštį „Kelionė per Pašiaušę“ turbūt daugelis tuomečių pašiaušiškių buvo skaitę ir žinojo, bent jau tų prisiminimų autorė Zofija Gedvilaitė-Lukošienė jį deklamuodavo visą iš atminties.

„Kuntaplį“ dėdei užsakydavo dažnai Meižiuose lankydavęsis Zigmanto Tolučio sūnėnas Česlovas Lukošius. Jis tuo metu Kaune kurį laiką gyveno su Teofiliu Tilvyčiu viename name, bendravo su juo. Kaip ir daugelis jaunų žmonių, mėgdavo tuomet aktyviai dalyvauti Kauno boheminiame gyvenime, pasėdėti Konrado kavinėje, pabendrauti ir išgerti kavos su kitais „Metropolyje“ ar „Versalyje“. Turbūt, tai buvo toks to laikotarpio taip vadinamasis „auksinis jaunimas“ – nerimstantis, ieškantis nuotykių, bet kartu ir kūrybingas, veržlus. Pats „Kuntaplis“ savo humoristinėje enciklopedijoje rašė, kad „Konrado kavinė – pensininkų ir menininkų darbo stovykla“. Tad neatsitiktinai Č. Lukošius savo humoristinio turinio žinučių iš jam artimų Raseinių, Pavandenės, Kolainių, Karklėnų, taip pat Pašiaušės apylinkių pateikdavo ir „Kuntapliui“.

Laikinojoje sostinėje Kaune buvo leidžiama keletas humoro žurnalų („Spaktyva“, „Aitvaras“, kurį laiką ir „Šluota“), o „Kuntaplis“ tarp jų buvo ilgiausiai išsilaikęs, sutelkęs daug žymių humoristų bei dailininkų-karikatūristų. Savaitraštis nebuvo didelis – paprastai 4 puslapių, bet buvo labai populiarus tiek laikinojoje sostinėje, tiek miesteliuose, tiek kaime. Iš pradžių, t. y. 1933 m. vasarą, jis kainavo 20 centų, tačiau jau nuo kitų metų kaina pakilo iki 30 centų ir tokia buvo visą laiką. Jau prieš uždarymą 1940 m. pabaigoje kaina buvo 30 kapeikų. Populiarumo viršūnė buvo keletas paskutinių metų iki Nepriklausomybės netekimo. Tada žurnalas turėjo daugiau kaip 10 000 prenumeratorių, o skaitytojų – neabejotinai kelis kartus daugiau. 100-ajame jubiliejiniame numeryje rašyta, kad pirmasis „Kuntaplis“ gimė „Kauno miesto sode centralinėje alėjoje ant suoliuko iš kairės po septinta liepa“. O baigėsi? O baigėsi 1940 m. prieš Kalėdas, kai apie amžinąjį atilsį „Kuntapliui“ giminėms ir pažįstamiems pranešė pats velionis. Atėjus naujai sovietinei valdžiai jis dar išbuvo pusmetį, bet

[1] Lukošius V., Meižiai – kaimas prie Šiaušės – istorijos tėkmėje ir prisiminimuose, *Padubysio kronikos*, 2022, Nr. 1, p. 1.

Česlovas Lukošius

kadangi buvo pasirinkta kairiųjų „Šluota“, dviejų tokio pobūdžio leidinių valdžiai nebereikėjo.

„Kuntaplis“ kritikavo valdžios machinacijas, valdininkų biurokratizmą, gobšumą, pajuokė žmonių ydas ir socialinio gyvenimo klystkelius. Visi straipsniai, feljetonai, žinutės ar šaržai buvo pasirašomi slapyvardžiais arba iš viso be parašų. Plačiau buvo aptariami Kauno politinio ir kultūrinio gyvenimo užkulisiai, o karštuoju metų laiku dėmesys nukrypdavo į vasaros sostinę Palangą. Pašaipos paliesdavo tiek lietuvius, tiek įvairių tautinių mažumų atstovus ar artimesnių valstybių kaimynių gyventojus. Kaip buvo galima nemėgti tokių, tarkim, įvykių aprašymų: „*Kauno miesto tarybos posėdyje paaiškėjo, jog 107000 litų išleista tokiai gatvei grįsti, kurios Kaune visai nėra*“, ar pasiūlyta idėja pastatyti paminklą nežinomam valstybės turto išeikvotojui.

Pagrindinis savaitraščio variklis buvo poetas ir ilgametis jo redaktorius Teofilis Tilvytis (slapyvardžiai Jul. Boks, Alatantas, Dulkė, Vargo Dulkė, Juoz. Bijūnas, Kelio Akmenėlis, Tomas Kaunietis ir kt.), rašęs kandžius satyrinius eilėraščius. Jo prieškariniai satyriniai kūriniai – „Ministerijos rožė“, „Dičius“, „Kelionė aplink stalą“, „Nuo Maironies iki manęs“ – įeina į satyrinės lietuvių literatūros aukso fondą. Vėlesnis šio iš Aukštaitijos kilusio poeto bendradarbiavimas su sovietine valdžia vis dėlto nenubraukia jo ankstyvosios kūrybos vertės. Jis bandė suprasti socialistinį realizmą, bet jo kandžiam liežuviui šis kažkaip tai nepritiko.

Savaitraštis turėjo nemažai nuolatinių bendradarbių, taip pat daug informacijos šaltinių iš provincijos. Daug rašė buvęs leidinio redaktorius Henrikas Ernestas Blazas (slapyvardis H. Dautartas), feljetonistė Liūnė Janušytė (pasirašinėjusi savo pavarde ir slapyvardžiu Eikytė Pasikarkytė, Gagris, Marsas bei kt.), H. Baltrušaitis (Alb. Zabediejus, Silvestras Skystimas, Kirstukas Simparijonas ir kt.), J. Šimkus (Petras Pūkelis), J. Čibiras (Jonas Šumas), M. Bagdonas (A. Vabalkšnis), K. Andrašiūnas (Br. Šamarlakas), P. Andriušis (P. Kultuvas), J. Dičpetris (J. Pusbutelis), D. Roda (P. Būbnelis), Č. Spirauskas (Česlovas Slyva), A. Lititauskas (A. Labutis ir M. Zoščenkos vertėjas), J. Baltušis (Praksitelius), L. Dovydėnas (Levas Žiūronas), A. Gustaitis (Tili Bom), M. Zakarauskas (Grigo Ratai), J. Biržinis ir kt., o kai kurių kitų autorių slapyvardžiai liko neišaiškinti. Iki šiol nostalgiškai prisimenamas legendinis „Kuntaplio“ personažas Melchijoras Putelė.

Aukšto meninio lygio šaržus ir karikatūras kūrė Maksas Ginsburgas, Jonas Martinaitis, Borisas Jermolajevas (pasirašinėdavo trumpiniu Bor-Jer), Stepas Žukas, Telesforas Kulakauskas, Zigmas Žilinskas. Bendradarbiavo Juozas Buivydas, Rimtas Kalpokas, Petras Tarabilda ir kiti dailininkai. Karikatūras mėgo spausdinti ir kiti to meto Lietuvos laikraščiai bei žurnalai, nes jose buvo galima iliustruoti aktualijas, skirtingas nuomones ar įvairias problemas.

Ne paslaptis, kad satyra labiau mėgstama, kai yra tam tikra cenzūra. Be abejo, prieškario cenzūros nė iš tolo negalima lyginti su sovietine, bet ne viskas buvo leidžiama. Gal labiau cenzūruojami buvo kino filmai, bet ir už spausdintinį žodį „Kuntaplis“ buvo neretai baudžiamas. Kita vertus, tai leidiniui ne taip ir blogai – juk tai tokia gera reklama. „Lietuvos aido“ ir kitų oficiozinių dienraščių skelbiama medžiaga duodavo peno „Kuntaplio“ humoreskoms ar feljetonams.

Ko gero, ne tik šiuolaikiniam, bet ir ano laiko skaitytojui nežinant konteksto, ne taip lengva buvo suprasti žinutes, mįsles ar uždavinius, ateinančius iš provincijos. O jų buvo daug. Skyrelis „Gražu mūs Lietuvoj“ apėmė visą Lietuvą – Kėdainius, Telšius, Biržus, Alytų, Skaudvilę, Kelmę ar Šiaulius. Atgavus

Titulinis „Kuntaplio“ puslapis

Vilniaus kraštą, jau buvo skelbiamos ir „vilenskos naujienos“. Aišku, kai kur vietiniai korespondentai, žinių pateikėjai buvo aktyvesni, kitur – ne tokie aktyvūs. Kauno gandai buvo labiau matomi ir žinomi – visgi laikinoji sostinė.

Savaitraštyje netrūko komercinės reklamos, kuri taip pat buvo dažnai humoristinė. Kaip pavyzdys pridedama Močiškio siuvyklos reklamos nuotrauka arba įdomi štai tokia reklama: *„Muzikos instrumentus, pradedant patefonų adatom, baigiant vargonais, patogiausia pirkti J. Karvelio ir J. Rinkevičiaus prekybos namuose.*“ „Mano bičiulio“ cigarečių reklamos pakartoti dabar gal jau nebetinka, o galima pateikti kitą charakteringą vietinės lietuviškos pramonės reklamą:

Ei, pilieti, ką darai?
Yra vietos kibirai!
Pirk tik juos – jie pigesni
Ir truputį geresni!
Užsienio prekėms artinas galas,
Jas jau pakeičia Šančiuos „Metalas“.

arba kitas žaismingas ketureilis:

Pas tą išsivysčiusi sąmonė,
Kas remia lietuvišką pramonę!
Markė žinoma seniai
Kaunas „Drobės“ gaminiai.

Šiais laikais žmonės juokauti ar anekdotus pasakoti irgi mėgsta, bet tai jau kitoks laikas, kitoks ir humoras. Televizija, internetas pakeitė jį, tik gal per dažnai humoras atstovauja kokioms nors politinėms jėgoms. Internetiniai „įtakotukai“, jei ir pajuokauja, tai tik dėl to, kad kuo daugiau turėtų sekėjų. Na, o internete galima susipažinti ir su daugeliu senesniųjų leidinių, tarp jų ir „Kuntapliu“ (žr. internetinę svetainę „E. paveldas“[2]).

Toliau skaitytojams pateikiama keliolika prieškario „Kuntaplio“ žinučių, susijusių su Pašiauše ir aplinkinėmis vietovėmis. Kai kurios iš jų buvo spausdintos savaitraščio skyreliuose „Gražu mūs Lietuvoj“ ar „Patarkit ką daryti?“, nors buvo ir pavienių. Jos šiuolaikiniams skaitytojams gali būti įdomios ir padėti geriau pajausti tuometį provincijos gyvenimą. Vietiniai šio krašto gyventojai gal žinos ir kai kuriuos čia minimus specifinius nebeišlikusius vietų pavadinimus – Zavarhanas, Kiralkai, Makaras ar kai kuriuos asmenis.

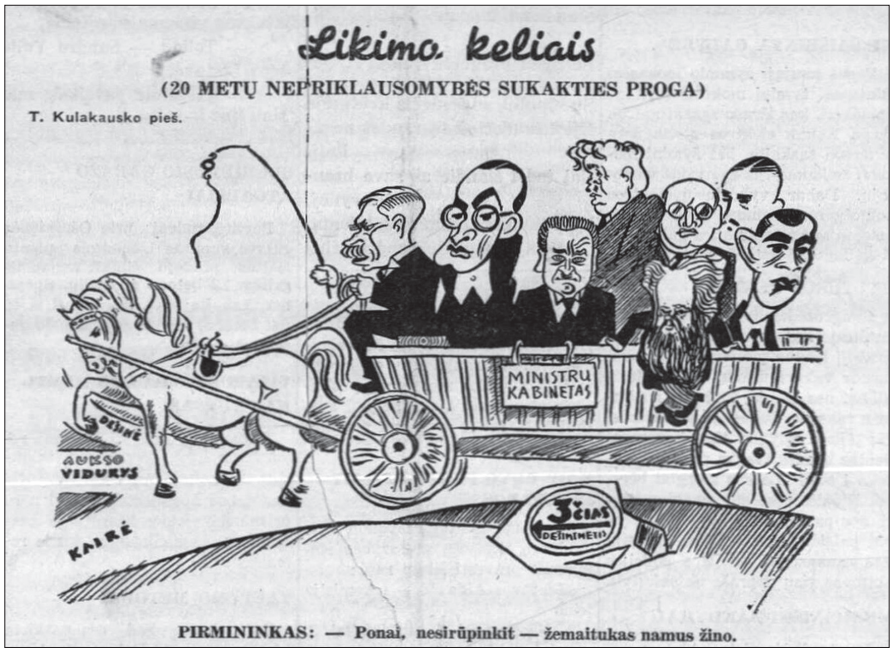
Ištraukų kalba ir stilius beveik netaisyti.

***

1933 01 25
Amžinos atostogos

Bubiuose Šiaulių apskrities žemės ūkio draugija „Vienybė“ nutarė pasistatyti ūkininkų poilsiui namus. Vasarnamio iniciatoriai prašo vyriausybę,

[2] Prieiga internete: https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003778935.

„Kuntaplis“ 1938 m. vasario 13 d.

kad be varžytinių jiems duotų statybai medžiagos, nes išvaržyti ūkininkai vasarą neturėsią ką veikti.

1933 09 24

Rugsėjo mėnesio 8 dieną per Tautos Šventę[3] Pakapės parapijos klebonas Mirskis visą šeimyną išvarė į laukus dirbti. Parapijonims iš anksto paskelbė iš sakyklos, kad toji diena ne šventa ir jokių pamaldų nebūsią.

Patarkit, ką daryti, – Policija.

1933 10 08

Gudrūs gandrai

Šiomis dienomis Rokišky vieno žymaus piliečio žmona pabėgo į Kauną. Be to, žada dar dvi poniutės palikti savo vyrus. Turbūt dėl to, kaip „M. laikraštis“[4] praneša, Šiaulių apskr. ties Bazilionais pastebėti trys gandrai, kurie nežiūrint vėlybo rudens vis dar nenori skristi į šiltus kraštus ir kažko laukia.

1934 06 24

Su Šiaulių prūdeliu tikras vargas. Rodos, viskas jau paruošta, ir smėlis gražiai pabertas, ir garderobas įrengtas. Šią savaitę jau buvo numatyta maudykles atidaryti, bet klakt! nelauktas siurprizas – vandenėlio pritrūkom. Nuseko Rekijavos durpynas ir daryk ką nori. Jau virš savaitės laiko leidžiamas vanduo, o negiliau kaip žvirbliui iki kelių.

Patarkit, ką daryti, klausia Šiaulių savivaldybė.

1934 11 25

Atgimusi praeitis

Pas pradžios mokyklos inspektorių Šiauliuose lankėsi vienas ūkininkas iš Padubysio valsčiaus ir skundėsi, kad Gailiškių pradžios mokyklos mokytojas mušąs vaikus, nes mušimą jis vartojąs kaip pedagoginę priemonę. Šį reiškinį apylinkės žmonės aiškina kaip mokytojo kerštą, nes anais laikais, kai jis lankęs pradžios mokyklą, rusų mokytojo buvęs skaudžiai lupamas.

1936 05 09

Iš Pašiaušės pasišiaušusios pakūgės

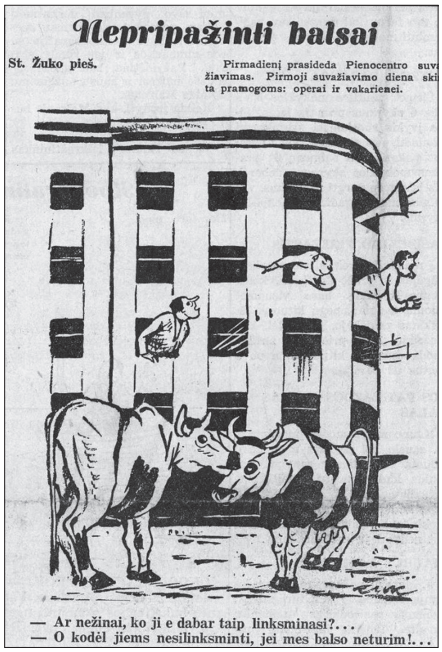
Šeštinių vakarą „Chata Rodzinnos“ laisvi vietos korespondentai Pająk ir Sowa[5] susitiko ant Šiaušės krantų ties Meižiais ir nagrinėdami šiuos apylinkės aktualius klausimus:

a) malokarnės jubiliejaus reikšmė pieno statytojams;

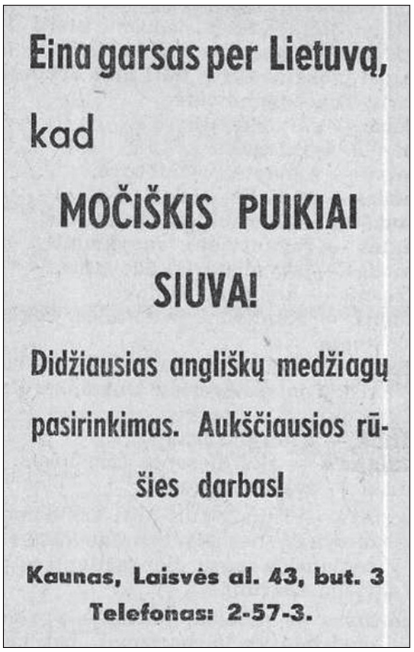
[3] 1930 metais, minint dėl techninių kliūčių neįvykusio Vytauto Didžiojo karūnavimo 500 metų sukaktį, vyriausybė paskelbė kiekvienų metų rugsėjo 8 dieną Tautos šventė.

[4] „Mūsų laikraštis“ – savaitraštis, ėjęs 1928–1940 m. Kaune.

[5] Voras ir Pelėda (lenkų k.).

„Kuntaplis“ 1937 m. birželio 13 d.

„Eina garsas per Lietuvą...“

b) neišbrendamo nuo Užpelkių gelžkelio stoties Pašiaušės link vieškelio taisymas;

c) Zavarhano palociaus kaipo moderniosios urbanizacijos išlikusio pavyzdžio perdavimas Lietuvai Pagražinti Draugijai (ypač puošiantis Pašiaušėje aikštę su Nepriklausomybės paminklais),

- nutarė: pasiųsti luxus užuojautos telegramą pernai nukentėjusiam buvusiam viršaičiui ir jo bičiuliams, be to, prašyti teatralų grupės pakartotinai suvaidinti komediją „Eksportinis sviestas ir meilė“ ir padėti pavasarininkams pasiųsti jų Kėdainių eucharistinian kongresan nors dvigubai daugiau už 16 žaliukų[6], vykstančių į savo sąskrydį.

1936 10 11

Iš skyrelio „Gražu mūs Lietuvoj“:

Iš Pašiaušės pašiūrės – stadalos laktų

- kodėl ties Kiralkais eina viešas kelias?

- puošia, kaip Zavarhano daržinės – triobos galas miestelio aikštę.

- kuris tarybos narys nei griovius kasa, nei žvyro veža ant kelio?

- nusigyveno, kaip Pašiaušiuko proszę pana.

- kokia Bazilionų galva, kur tik valgė pietus, tiems pataikauja?

- ateina, kaip meižiškiui Bronislovui po varžytinių liūdnos dienos.

- ar ne laikas nugriauti Makaro melo pastatą prieš Nepriklausomybės paminklą?

- netaiso, kaip šalia Gedvilaičių kelią.

- apleistas kelias, kaip nuo Užpelkių stoties link Šimšės.

- kam Šiaulių viešbuty degė kaldra?

- apsidirbo, kaip su buvusiu viršaičiu.

1936 10 18

Šiaulių baruose nieko naujo (Raišasis Zuikis)

Kas link mūsų meno ir kultūros, tai Bubių pieninės antram aukšte kažkieno originali muzika praeivius tebevilioja...

1936 10 25

Iš Kiaunorių vargamistros portfelio:

- neišvažiuojamas, kaip nuo Užpelkio gelžkelio stoties Pašimšės link vieškelis.

- kam labiausia buvo reikalinga naujai įsteigta pašto agentūra?

- išrūpino, kaip parapijai teises.

- kodėl niekas neliepia Pašiaušy Zavarhanui nugriauti baisią lūšną, kuri riogso prieš nepriklausomybės paminklą?

- laukia, kaip atidarant monopolį.

- ar ilgai dar bus mokykla Barsukynėj?

[6] Nevisiškai aišku, ką tuomet vadino žaliukais?

„Kas skaito rašo – Kuntaplį išsirašo“

- eina, kaip iš bažnytkaimio į Alviravą arba Gedvilaičius teliponu kalbėtis.

- kas žada steigti antrą krautuvę?

1936 11 13

Ištrauka iš Tomas Kaimiečio feljetono „Telefonas – mūsų ūkio pažangos sąlyga“

...Telefonas gali patarnauti daugeliu atvejų. Taip, pavyzdžiui, ūkininkas nori išsiaiškinti kai kuriuos klausimus su agronomu. Paima kukavinį telefono ragelį, surenka skaitlines ir klausia: „Alio! Ponas agronomas? Čia kalba Šiaudinis Jonas iš Pašiaušės vienkiemio. Norėjau, pone agronome, paprašyti atvažiuoti apžiūrėti mano ūkį ir t. t.“ Bet dabar tokiais keliais tokiu laiku važinėti! Kam? Agronomas stačiai jam atsako: „Alio! Girdite? Važiuoti pas tamstą man nėra jokio reikalo. Ražienos ariamos panašiai kaip ir pūdymas. O pūdymą gi – žinote. Tai ką, pagaliau, arti nemokate? Jei nedygs, paskambinkite man pavasarį. Viso labo.“

... Telefonas neatidėliotinai reikalingas degtindariams. Vienas jų pamato ateinantį policininką. Ima triūbelę ir skambina savo kaimynui, kad tas greičiau piltų į brogą druskos.

...Kam paštas reikalingas? Dienraščius gauname visus šešis numerius vienu kartu sekmadienį. Imi triūbelę ir sakai pirmam pasitaikiusiam abonentui: „Labas. Kas naujo? Girdėjai? Atsistatydino. Taigi. Nežinau kas bus nauju. Rodos, kad tas... Žinai gi. O žinai, kas dabar bus su užsienio politika... Taigi, taigi... Velniai žino kas ir bus.“

1936 11 29

Iš po Kiaunorių kalvės skliautų:

- ar pavyks įsteigti ir grietinės nugriebimo punktą?

- apsidirbo, kaip Padubisy su valsčiaus tūzais.

- užpuola kaip vieškely?

1936 12 29

Pašiaušės advento škicai

Prieš šventes Kuntaplio atstovas atsilankęs Pašiaušėn, vos-vos surado Šimšės pelkėse „Chata Rodzinnos“[7] korespondentą Pająką, kuris čiulbdamas muškato riešutą rankiojo zubruvką (*taurażoles*) samadryliaus užkrosijimui, pasidalijo su juo prieššventiniais įspūdžiais. Anot Pająko, tai staršinai ir jo pisoriui būsiančios strošnai liūdnos Kalėdos, nes prieš Visus Šventus buvo šalta ir juos ciongas perpūtė. Jo rūmo visas galas nuo gatvės nugriuvo ir vėtra išmėtė paramstytus lentgalius, stebėtina tik, kad niekas lig šiol jam neliepia nei griauti, nei remontuoti. Šiaip kitur padidės strakaliavimas, o Kiaunoriuos bei Alviravoj, jei nebus sniego ir

[7] Prieškaryje Kaune leistas prolenkiškas laikraštis.

telefonas veiktų, tai tikrai ne nuo p. Gandos gaus Kalėdoms dovanų...

1937 06 06

J. Pusbutelis piktinasi nupiginto alaus gėrimu Šiauliuos bei Kelmėj ir nori, kad vietoj šio pilseno etiketėmis pasipuošusio stalo alaus būtų grąžinta sena alaus kaina ir standartas.

1938 06 19

Šiauliai po 20 metų

Viengungis pasakoja skaitytojams savo sapną (*dabar tai atrodo kaip puiki ateities vizija*): „einu, faktiškai neinu, bet šaligatvyje stoviu, o šaligatvis tik eina, tik eina... Važiuoja daugybė elektra varomų automobilių, kurie pagaminti iš nedužtamo stiklo-gumos mišinio. Telefono, telegrafo ir elektros stulpų nematyti... Miesto savivaldybėje visa raštinė atitverta permatoma stiklo siena, ant burmistro durų iškabinta kortelė: „Pasikalbėjimo valandos nuo 8–14 val.“ Šiaip burmistras neužsiima pašaliniais darbais, o dirba tik tą darbą, kurį jam patikėjo 60000 šiauliečių...[8] Įvestas kiekvieno piliečio priverstinis sveikatos apžiūrėjimas kiekvieną mėnesį... Geležinkelio stotis, aerodromas, užmiesčio ir vietos stotys vienoje vietoje, viskas centralizuota. Autobusai „Šiauliai–Bubiai–Pagelava“ kursuoja ten ir atgal kas 10 minučių. Galų gale sėdu į autožirą ir per keletą minučių nuskrendu į Palangą, pasineriu į Baltijos vandenis ir... pasirodo šeimininkė užpylė visą stiklinę vandens“.

1939 08 06

Šiaulių Dulkės pranešimas iš Šiaulių

...Kas nevalgo – gyventi nenori. Yra ir užkandinių, ir valgyklų. Reprezentantinė – Bubių užkandinė. Šiaip čia nieko sau. Tik antras kartais būna susenęs ar labai kietas. Anksčiau, kol atnešdavo į stalą, galėjai perskaityti rytinę ir popietinę Liet. Aido laidas, bet dabar jau susitvarkė be Kuntaplio įsikišimo. Kitur – blogiau. Valgysi – sirgsi, nevalgysi – mirsi...

Česlovas Lukošius

1939 10 29

Šiauliuose vieni džiaugiasi, kiti rauda – kuntaplininko Melchijoro Pūtelės kelionės įspūdžiai

...Yra Šiauliuose ir Bubių pieno. Didelė užkandinė visuomet pilna alkanų, kurie džiaugiasi tiek bulvėm su rūgštum pienu, tiek užkandinės panomis, kurios visuomet kaip pavasario dangus giedros, nors daug kas išeina ir neapmokėjęs už saldų pienelį, už riebią Bubių grietinėlę.

1940 12 08

Priešpaskutinis numeris (jau liūdnokas): žinutėje „Šiauliškio gyvenimo trupiniai“ Abstraktis aprašo „paskutinę „sensaciją“ – rublių į apyvartą išleidimą. Vos tik Kauno radijušas spėjo apie juos prasižioti, Šiaulių pletkininkai paleido maždaug tokius gandus: „Baigta, girdi, su litu, mėšlo, atsiprašant, nevertas. Litas – pusantros kapeikos.“ Kitą rytą prasidėjo krautuvių okupavimas. Apie jas daugiausiai būriavosi prisiekę atsargų sudarinėtojai. Tūlos poniutės mindo tūliems ponams ant mozolių: „Pra-a-leis-kiit“... „Ne-e-lei-siu“, tada „Po-o-liciją pa-ašauk-siu“... „Ša-au-(o jėzus marėlytė)-kiit““.

[8] Šiauliuose tuo metu gyveno daugiau kaip 30 tūkst. gyventojų, gal autorius turi omenyje didesnį regioną.

Romualdas OZOLAS

Dienoraštis. 1958–1959 metai

1958 m. gruodžio 23 d., antradienis

Sunki diena. Nutariau ryt žūtbūt gauti literatūros istorijos įskaitą, šiandien – fizinio lavinimo. Iš ryto, dar prieš devynias, šaudau į polikliniką. Gerai, susitvarkau. Nieko manyje neranda, kas įgalintų paskirti spec. grupėn.

Lukšienės paskaita. O po to įskaita. Bet aš grįžtu ir mokausi. Pareina Garbės seniūnas su savo kolegom gavę įskaitas. Kaip pavydu. Aš pradedu jaudintis, įnirtingai kimbu į mokslą. Darau trumpas santraukas. Nuo keturių einu į med. kontrolę. Trukdosi laikas. Bet gerai, nunešu pažymėjimą, dėstytojas tuoj pasirašo. Norėjau eiti laikyti marksizmo, nes kiti gavo. Bet neradau.

Parėjęs vėl kibau. Iki 2 val. perskaičiau. Nugara skauda, bet miego nesinori. Galva skauda, nes ištisą dieną mokytasi, o dar ateina visokie draugai, trukdo.

Šiušelis graužiasi – negavo anglų. Gaila jo brolio, negali net pavaikščioti, nėra laiko.

Gulu su didžiuliu malonumu.

1958 m. gruodžio 24 d., trečiadienis

Pažadina Jarmala pusę 8. Kaip sunku keltis! Perskaitau viską. Pavalgau. Su Jarmala einam. Visai nesijaudinam. Oras – viena migla.

Lukšienė davė iškart klausimus. Man – Poškos literatūriniai laiškai. Pasinaudojau knyga, bet beveik nereikėjo. Atsakinėjau gerai, tik pamelavau, kad skaičiau Lebedžio monografiją, Maciūną ir kt. Nieko, perskaitysiu.

O kaip gera, kai išlaikai. Nelabai tikėjausi. Ėjau taip sau. Paskui kitiems padedu, kusenu, kad eitų laikyti.

Gavau laišką iš namų. Mama atsiuntė plotkutę. Sako, prisimink Kūčių eilėraštį. Tikrai graudu.

Nueinu pas Urboną, pakalbam apie žurnalisto darbą. Prasiblaškau, sėdu vėl dirbti. Po įskaitos reikėtų pailsėti, bet nėra laiko – poryt karinis. Bet mokytis tiesiog neapsakomai sunku – galva visko pilna; mes skaitom ir kalbamės, kalbamės ir skaitom.

Kūčių vakaras. Liūdna. Namuose turtinga, o čia. Gavau laišką. Mama rašo, kad prisiminčiau eilėraštį apie Kūčias. Prisimenu. Prisimenu...

Nejučiomis išeina kalba apie Kūčių atšventimą. Yra siuntinys, sumetam pinigų ir nueinam. Su Jarmala pasiimam siuntinį, nuperkam degtinės. Pradedam gerti, bet ateina Nastopka, paskui Patašius, tai prinervuoja, kol išeina. Patašius flegmatiškai valgo, geria, paskui rūko. Galva sukasi. Kad tik jis greičiau išeitų.

Pagaliau išėjo, mes vėl ištraukiam butelį ir baigiam gerti, sumetam dar vienam puslitriui, Bibliotekarijus nueina ir parneša. Kiek šį vakarą norėjau išgerti, tiek dabar nebenoriu. Darosi kažko ilgu, apsirengiu ir išeinu į miestą.

Nueinu iki Liu namų, paslankioju, pagalvoju ir labai labai pamažu grįžtu namo.

Šiek tiek paskaitau ir gulu – velniop!

1958 m. gruodžio 25 d., ketvirtadienis

Iš ryto istorijos paskaita. Paskutinė. Skaitė apie buržuazinio laikotarpio meną ir teatrą. Gana įdomu. Gaila, kad ne visą laiką skaičiau ir lankiau paskaitas.

O po paskaitos Vilenskio konsultacija. Kas iš jos, jei nieko neskaitęs.

Parėjęs namo, negaliu iš karto gulti ir skaityti. Pasivalkioju, pamiegu, o vakare vėl išeinu į miestą, pavaikštau prospekte. Tik vakare kaip reikiant susirūpinu mokymusi, nes tikrai daug klausimų yra visai nežinomų. Jaučiu baimę, bet kartu kažkaip tikiu, kad viskas bus gerai.

Kartoju su Visocku, Romu, Pupkiu. Pagaliau atsigulu. Skaitysiu. Bet kur tau! Miegas stipresnis už viską.

1958 m. gruodžio 26 d., penktadienis

Atsikeliam anksti, einam valgyti ir visur jaučiame – įskaita. Kai žiūri į neskubančius žmones, darosi pikta.

Bet labai drebėti nebuvo ko – greitai pašaukė. Į pirmąją seriją patekau. Klausimus gavau labai nesunkius, atsakinėjau „blestiašče“, bet paklausė, kaip pagal nomenklatūrą nustatyti mastelį, susimoviau; ženklus žinojau puikiai. Gavau 4. Paskui pagyrė, kad aš visus metus gerai mokiausi. O Visgirdai nesiseka. Galėjo gaut 5, bet vis nepavyksta, paklausia, ko nežino.

Pradžioje viskas ėjo idealiai puikiai, paskui pavarė kelis iš eilės – Bruką, Ulį ir kitus.

Man gera – įskaitos jau baigtos. Ramu. Su Patašium einam ieškoti bilietų į Oistrachą, bet niekur nebegaunam. Paskui paima iš manęs pinigų, nuperka po 18 rub. Reginai ir sau. Bet kaip jis sakė, Regina nesutiko eiti, nes pirmadienį jai buvo egzaminas, ir jis nuėjo vienas, susipyko su ja. O kaip jis džiaugėsi, kad tai būsiąs puikus vakaras. Romka, matysi! Dažniausiai išeina taip...

Vakare – repeticija. Grojom nedaug, apsvarstėm gastrolių planą. Šokėjai turi rimtai dirbti, nes varžysis dėl teisės važiuoti į VII jaunimo pasaulio festivalį. Tik kažin, ar pavyks. Pedagoginis tapo labai stiprus.

Vakare, kai jau ėjau namo, mane pašaukė Gražka ir pati atbėgo. Sako, noriu pakalbėt! Liu serga, prašė ateit. Ir tuojau tiesiai – tu tikrai nutarei su ja vestis. Ji taip įtikinėja, kad mums dar ne laikas, kad suspėsim. O dabar reikia mokytis, jūs neturit materialinio pagrindo. Imsit pyktis. Tu, sako, nepažįsti jos. Ji esanti nepastovi, visko nori, pyksta, kai neturi. Nusibos greitai jums ir judu mušitės. Pažinkit vienas kitą. Nors iki rudens padraugaukit. Aš ją nuraminau, nes ji tik neverkia.

Be reikalo Liu išpūtė šį reikalą.

1958 m. gruodžio 27 d., šeštadienis

Reikia būtinai nueiti pas Liu. Sugalvoju – nupirksiu kokią nors dovaną. Iš ryto nueinu į blyninę, pavalgau, nueinu į skaityklą, paskaitau iki 3 val. istoriją ir išeinu. Ieškau, ką gi reikia nupirkti, nėra ką. Auskarus norėjau nupirkti, bet reikia pradurtų ausų. Žiedelio gražaus irgi nėra, o ir piršto nežinau.

Nusispjaunu ir nuvažiuoju be niekur nieko. Sėdi ji ant sofos su chalatu, išblyškusi. Kaip gerai, kad tu atėjai... Būčiau numirusi iš nuobodulio. Atjaučiu, žinau, ką reikštų man gulėti, jei ji neateitų. Jos motina išėjo, senė irgi išėjo, mes likom vieni. Ji virpa, apsikabinusi mane, žiūri tokiom vaikiškom akutėm. Juokiasi, kada aš pasakoju, ką sakė Gražka.

Paskui atėjo Dalka. Pakalbėjom.

Išėjau patenkintas.

1958 m. gruodžio 28 d., sekmadienis

Prasitrainiojau visą dieną. Pats nežinau kur. Vakare vėl buvau pas Liu. Kai įėjau, senė su motina kažką sumurmėjo, lyg tai: na štai, ar nesakėm... Kai išeina, vėl bučiuoju aš ją ir gera, nesinori nieko galvoti.

Ateina Jonas, paplepam apie viską, apie mergas. Žiužio Laimą. Jis, aiškiai, jau bodisi Gražka. Kai ta nusisuka, rodo grimasas.

Liu rodė man savo ir motinos albumus. Motina buvus labai graži. Tikrai nebloga bobelė. Liu mažesnė irgi buvo graži, ypač mokyklos vyresniosiose klasėse. Kai matau jos simpatijas arba tiesiog kokius nors fruktus, darosi pikta. Nuotaika buvo labai bloga. Galvoju apie materialinę padėtį. Ji sako: „Tu vaikas.“ Ne, Liučik, man jau tas laikas praėjo. Arba jei ne – tai tu tikrai irgi dar nesi moteris. Moterys kitokios.

Per kiaurą naktį dirbu nuotraukas. Norisi miego, pasiutiškai norisi. Bet susivaldau. Rūkau. Pasidaro taip bloga, kad vos netenku sąmonės. Širdis susitvarko, bet pasišlykštėjimas rūkymu nepraeina.

Sulaukiu ryto, nueinu pavalgyt ir tada dedu į akį.

1958 m. gruodžio 29 d., pirmadienis

Miegu iki 1 valandos. Mano draugai išėję į įskaitą. Girdėnas pareina patenkintas, Visockas irgi. Tik Patašius atgriūva – negavo. Prabindzinėju, šeštą nueinu pas Liu susitarti dėl Naujųjų metų sutikimo. Ji žada su savo chebra būti pas mane.

Ji šiandien viena. Kokia ji plonutė, vieni kauliukėliai! Ji vaišina mane obuoliais, o aš jai sukuliu nosį. Tarp kitko, ji sako, kad aš riestanosis, o Dalka sako, kad ir jos nosis ne tobulybė. Tai pastebiu ir aš.

Mes sėdėjom prie stalo. Ji žiūrėjo į mane ir tarė:

– O mūsų ateitis labai miglota.

Man pasidarė gana skaudu, kad ji taip mano. Nors ir aš kartais pagalvoju, kas bus ateityje, bet abejojimas iš jos pusės tuo labiau skaudus. Aš klausiu, kodėl, Liu? Ji sako, tarp mūsų nešvaru. Aš mat pasakojau, kad Žiužys metė Laimą, sakydamas, kad savęs prievartaut negali, o ji jam nusibodus. Sakau ir aš – teisingai, savęs neprievartausi. Ją labai paveikė tas žodis. O aš ėmiau kalbinti ją. Sakau, Gražia sakė, kad tau viskas greitai nusibos. Nejau tai tiesa, Liu? Ji žiūrėjo, žiūrėjo, nusijuokė ir puolė prie manęs, apsikabino. Kaip aš laiminga, kad mes tokie pat, kaip buvę. Juk tai rodo ir tas, kad kaltinam vienas kitą. Reiškia, mylimės kaip ir pirma.

Ir mes vėl kalbėjom. Buvo Dalka, susitarėm dėl Naujųjų metų sutikimo. Padėjau jos mamai įnešt vaiką su vežimėliu, bet kalbėt nėra apie ką. Jaučiuosi toks mažas prieš ją, net kvailas. Liu negerai padarė, kad prasitarė. Bet ją paveikė momentas! Juk mane jis irgi buvo paveikęs. Kas buvo mano namuose?

Grįžau. Sniegas krinta. Tikra žiema. Pernai, atsimenu, vaikštinėjom su Bučiu ir Mikailioniu panašų vakarą, ir jie deklamavo eilėraščius. Šiandien aš visai kitoks. Mane myli, aš myliu. Turėčiau būt laimingas. O su kokiu džiaugsmu prisimenu aš anas dienas. Darosi gera ir graudu.

Tarp kitko, vakar klausiau Liu, aš laimingas ar ne? Ji lyg ir įsižeidė, tik nepravirko. Gal ir be reikalo paklausiau. Betgi juk tai tiesa, aš pats nežinau.

Grįžęs žadėjau dirbt nuotraukas. Bet nusispjoviau ir užmigau.

1958 m. gruodžio 30 d., antradienis

Ką ne ką, o išsimiegojau tai tikrai klasiškai. Nuo vienuoliktos iki pirmos dienos. Netikėjau, kad aš galiu tiek miegoti. Aiškaus darbo plano nėra, tai nusiprausiu, susitvarkau ir išeinu į miestą. Pašte atsiimu iš namų gautus pinigus, apeinu krautuves, nusiperku vokų ir užeinu į juvelyrinę krautuvę. Daug nesvarstau – imu ir nuperku Liu žieduką už 71 rublį. Taip ar taip nėra pinigų.

Gatvėj susitikau Arnašių. Jis laukia Agos, bet bijo, ar nebus jo tik „nupirkę“. Jie dažnai dabar pirkinėja. Durnas įprotis.

Grįžęs namo, rašau laiškus. Parašau Laimai ir Zachariju.

Paskui nueinu pas Ireną. Gyvena gretimai, Kačalovo gatvėj. Ji graži, moteriška. Tik jos grožyje nėra nieko stichiško. Ji mane vakar kvietė sutikti pas ją Naujus metus, bet aš jau vakar žinojęs, kad sutiksiu su Liu, pasakiau, kad prižadėjau dėdei, jis atvažiuos paims, aš negalįs atsisakyt, galiu ateit tik antrą dieną. Susitikom Žiužį, susitarėm nueiti abu. Ji kviečia. Gerai, kodėl neiti... be to, ji turi daug pinigo, ir ta draugystė bus naudinga. Tik kaip su Liu? Ar aš nebijosiu pažvelgt jai į akis? Ar nebus tai mūsų tragedijos pradžia?

Valgykloj sutinku Bruką, paskolinu pinigų ir užverbuoju, kad ryt jis bus pas mane.

Paskui patikrinu loterijos bilietus, dešimt kartų nusispjaunu ir sėdu prie dienoraščio. Rašau tol, kol reikia pagaliau eiti repeticijon.

1958 m. gruodžio 31 d., trečiadienis

Visa diena – nuolatinis ruošimasis vakarui. Nuperku 3 puslitrius degtinės, cukraus, kavos, tvarkau kambarį. Šeštą ateina Liu su savo draugėm, o pas mus baisi netvarka. Aš susirūpinu, nulekiu pas sandėlininką ir pagal rytinį susitarimą gavau. Kaip gražu! Kokia gera nuotaika!

Jie susirinko vėlai. Mes gėrėm gerokai. Aš pafotografavau germanistus, todėl man ir kliuvo daugiausia.

Bloga, silpna. Ir bjauru. O tie bachuriukai neblogi, Liu. A, nėra minčių. Nenoriu prisiminti. Rašau jau po savaitės. Buvau filme „Centrinė gatvė“, bloga nuotaika.

Ir tie bachurai ne tokie, kokie atrodė. Ne! Visiškai. Jie valkiojasi po kiemus. Aš kartu su jais. Žiūriu, kas bus. Bet kaip lengva, kai atsiskyriau.

Liu, negi tu tiki, kad jie tokie, kokie atrodo? Ne, aš parašysiu tau apsakymą.

1959 metai

1959 m. sausio 1 d., ketvirtadienis

Nejau visi metai bus tokie?

Vakar, einant namo iš naktinio slampinėjimo, kuriuo, tarp kitko, aš buvau nustebintas, tiesiog pritrenktas, man kilo mintis parašyt apsakymą. Apsakymą apie tai, kad ne visada žmogus pasirodo toks esąs iš tikro, koks atrodo iš pirmo žvilgsnio.

Neparašiau.

Pradėjau, porą žodžių. Nuotaika buvo lyg ir gera – kambarys suverstas, išgertos bonkos, bet prie stalo šviesu, ramu.

Rašiau. Atėjo Patašius, paskui dar kažkas ir dar. Ir taip...

O paskui jau pats neprisiverčiau. Ėjau gert kefyro, bet išgėrėm alaus, supykau ant kvailo žydo už amžinus išvedžiojimus ir globėjišką toną, guliau į lovą ir miegojau.

Žinoma, tai lengviausias būdas pabėgti nuo tikrovės.

Užmirštu savo ydas ir visa kita tik tada, kai būna ji.

Nors ji įėjo tyliai, aš pabudau. Sukiojosi po kambarį, tvarkėsi. Kokia ji žavi!

Dirbom abu. Ir atrodo, kad gyvenimas šviesus ir geras.

Paskui vakarieniavom. Ant jos rankos blyksi žiedukas, kurį jai vakar dovanojau. Motina klaususi – tai sužieduotuvių? Ji patvirtino.

Aš nežinau – per jaunas, kad suprasčiau, tai gera ar bloga?

Vakarieniaujam liūdnai. Bet kultūringai. Juokiamės. O Liu buvo patenkinta, taip patenkinta, kad Girdenis su Šiušeliu padėkojo!

Jie paliko mus. Ji nebegali susilaikyti. Romuk, kaip aš pavargus... Jos bliuzelė persišviečianti, petukai menki, drebą...

Žavi ji, nieko daugiau negaliu pasakyti. Gal dėl to, kad meilė daro aklus?

1959 m. sausio 5 d., pirmadienis

Visos dienos buvo ruošimasis egzaminui, nors ruoštis tikrai, mokytis žmoniškai nesugebėjau. Skaitinėjau, gulinėjau ir nieko gero.

Viskas skęsta neaiškume, nors praeitis netolima.

Ir tik susitikimai su Liu išlieka aiškūs, neužmirštami.

Mes buvom kine. Žiūrėjom „Kočubėjų“. Ji sėdėjo šalia; juodi plaukai, balta skarutė. Veidas, įkvėpimo kupinas. Ji spaudžia man ranką, pažiūri į mane.

Džiugu taip.

Tai buvo puikus vakaras. Mes kalbėjom, šalom ir nieko, buvom paženklinti.

Liu klausė manęs, kodėl aš bėgdavęs namo pirmaisiais vakarais. Sakau, nejaučiau to, ką šiandien jaučiu. Reiškia, aš koriausi tau ant kaklo? Ji susimąstė. Aš buvau nustebintas, sakau, aš nieko negalvojau. O tu tada buvai man tik vienas. Nieko ir aš negalvojau.

Paskui išsikalbėjom apie tai, kokius santykius mes esame turėję anksčiau.

Kodėl, sako, tu toks drąsus, nors pasakoji, kad bijojai prisiliesti prie merginos vidurinėje mokykloje?

Sakau, kad amžiaus įtaka. Ji netiki. Bet, sako, man nesvarbu, tu esi ir užtenka. Aš norėjau paklaust, kas ją išmokė bučiuotis, bet susilaikiau. Tiek to. O atsiskirti su ja tikrai sunku. Abu mes turbūt per daug silpni.

Kitą vakarą ji atėjo pas mane. Mes mokėmės abu – mano lovoje. Draugai skaito irgi kas jiems reikalinga, mes savo. Daug nepadarėm. Liu paskui darė eskizėlius, škicus, aš irgi; paskui Šiušelis paveikslavo.

Mes svajojom šį vakarą praleisti šiltai, šeimyniškai, bet taip neišėjo. Liu irgi nebuvo visai patenkinta, nes per daug buvę žmonių. Ji norėjo, kad apsaugai nuo manęs būtų buvęs koks vienas. Juokinga!

1959 m. sausio 6 d., antradienis

Sunki nuotaika būna prieš egzaminą, o tuo labiau kai nesijauti stiprus ir dar gerai neišsimiegojęs.

Vakar vakare iki 3 valandų kalbėjom apie merginas, meilę ir gyvenimą.

Kalbėjau apie Liu. Ji man didžiulis klausimas. Jos namų aplinka; jos elgesio aspektai; charakterio savybės – visa tai kol kas man neaišku. Meilė daro aklą. Gal ir aš nematau nieko. Žiūrėsim.

Girdenis visada nusimena, kai aš pasakau laimingas. Jis sako – apie jį gramatikos, žodynai ir jis – mažas, mažas. O šalia – tuštuma. Liūdna.

Seniūnas rimtai susimąstė, kai aš jam patariau mest trankytis su visom ir susirast vieną. O aš, sako, anksčiau apie tai rimtai ir nepagalvojau.

Užmigom negreit. Skauda galva. Amžina tema. Neišsenkanti.

Taigi, egzaminas.

Pagalvoji, ką žinai, ir matai – nieko. Nusispjoviau ir išėjau.

Gerai, kad nuėjau, – nieko nebebuvo, tuoj įėjau. Gerai, kai nevargini galvos apie baimę.

Gavau žemaičius pajūriečius, am, an, em, en atliepimą tarmėse ir tarybinės epochos reiškinius tarmėse. Atsakinėjau labai gerai, bent sudariau tokį įspūdį, bet nežinojau dalinio kirčio atitraukimo dėsnio ir gavau keturis.

Nuotaika ne tokia, kaip būtų penki, bet iš tikro aš tiek tevertas.

Diena graži, saulėta, po ilgo lietaus pasnigo ir pašalė.

Einu su lietpalčiu. Gan liūdna. Kur Liu?

Namuose imu tvarkytis savo archyvus, atiduodu Urbonui žurnalistinio profilio žurnalus; tegul, jis žada tapti tikru žurnalistu.

O po to – kinas „Centrinė gatvė“. Kas begali būti puikiau! Tuo labiau kad Izabelėje aš matau dalelę Liu temperamento. Negaliu pakęsti, kai Žiužys juokiasi, kada ji kenčia ar džiaugiasi, – man tai visiškai suprantama ir aišku. O jis... Jam tik ši diena ir bukas jausmas.

Kol grįžom namo, neištariau nė žodžio. Ir namie kaip pertrenktas. Nežinau, niekad dar filmas manęs taip nepaveikė.

Repeticija. Į ją einu labai nenoromis. Ir darbas... Vadovų nėra. Vadovas – Daiva. Mes smunkame.

Prasitariau Patašiui, kad vakar kalbėjau su Daiva dėl jo ir Reginos. Ji, sakau, pasakė, kad ne taip, Algi, priėjai prie Reginos. Algis apstulbo. Jis buvo matęs Re su kažkuo, bet Daiva pasakė, kad tas nieko jai nereiškiąs.

Algis nutvėrė, išsikalbėjom dvi valandas. Kaip jis nori draugystės! Ką gi, aš jį skatinu. Jis naivus. Išdidų vaizduoja. Susitvarkys, nieko.

1959 m. sausio 7 d., trečiadienis

Nors ir vėlai atsikėliau, dirbau aktyviai. Skaitykloje. Tik per pietus buvau grįžęs namo ir vakare su Patašium nuėjom pas Reginą. Ten pakalbėjom, paplepėjom, pasakėm Daivai, kad mirė Vitos tėvas, pašnekėjom su Liuce ir aš jį palikau. Įdomu, kaip jam išeis su Regina, juk aš šio reikalo organizatorius. Iš jų nuėjau į kiną.

Filmas „Sudužusios svajonės“ ar panašiai. Prancūzų gamyba. Geras, labai puikus filmas, bet po „Centrinės gatvės“ padarė mažesnį įspūdį. Stengiausi išnaudoti kiekvieną minutę: grįžęs persirašinėjau klausimus, laukdamas kino skaičiau „Pergalę“.

Ir vis dėlto diena buvo ne visai produktinga.

1959 m. sausio 8 d., ketvirtadienis

Šia diena aš visai patenkintas. Visą ją praleidau skaitykloje. Buvau tik sugrįžęs parnešt Baltrėnui klausimus, užsukęs pavalgyt į blyninę, o likusį laiką skaičiau.

Perskaičiau Baltrėno užrašus, toliau skaičiau „Pergalę“ ilsėdamasis. Kaip puiku šitaip dirbti. Aplinka tau beveik nebeegzistuoja, pasineri į įvykius, skaitai, skaitai ir plečiasi tau akiratis, rodos, praturtėji. Gera mokytis. Kartais rodosi, kad reikia mesti ir ansamblį, ir redakciją, kad tik galėtum taip sėdėti ir skaityti. Levukas siūlo – pereik į žurnalistiką, bet nejaučiu nė jokio noro. O kaip aš galvojau pernai tokiu pat laiku...

Blyninėj kaip bjauru. Reikėtų čia Ilfo ir Petrovo. Rašyčiau, o kas spausdins? Bet nejau rašoma vien spausdinimui? Rašoma juk ir amžiams.

Taip, dirbau. Rūkiau, ir tai nėra gerai, bet nervavo valganti saldainius mergiotė ir kitas idiotas, beldžiantis į dantis pieštuku. Reikia čia tik Šimaičio čepsėjimo ir būtų visas koncertas.

Norėjau 7 val. eiti pas Liu, bet susivaldžiau. Nejau žmogus esi visiškai bejėgis?

Grįžau 11 valandą, kai jau uždarė skaityklą. Nenorėjau eiti su Baltrėnu, norėjau pabūti vienas.

Stalino prospektas pažliugęs vandeniu. Eina linksmi išsipuošę vaikiniokai. Gražūs, linksmi ir, matyt, patenkinti gyvenimu. Dažnai juos sutinku. Pagalvojau – koks skirtumas tarp jų ir Baltrėno!

Jis pageltęs, pradeda pastebimai plikti; jie gyvena savu gyvenimu – išgėrimai, pasivaikščiojimai ir dar galas žino kas.

Kuris gyvenimas geresnis?

Aš nenuspręsiu.

Žinoma, neabejoju – tik mokslas žmogų gali padaryti žmogumi, tikru žmogumi. Bet juk ir anas gyvenimas įdomus, norisi jį pažinti. Ar daug reikia, kad aš pasukčiau kuriuo nors iš jų? Ne, nedaug, aš per daug inertiškas.

Kalbėjau su Vasiliausku apie mokslą. Jis domisi, kaip aš gyvenu, kaip sekasi. Mokytis, sakau, studijuoti – tai džiaugsmas. Taip, aš tikiu tuo. Ir tuo, kad ši diena gera.

1959 m. sausio 9 d., penktadienis

Gana keista – jei neparašai nieko dienoraštyje iš praėjusios dienos įvykių, jauti, kad ta diena nebaigta, kažko trūksta. Ir tik kai mintys, įvykiai ir darbai užfiksuoti, jauti, kad gera! Lengva. Tokį jausmą patyriau vakar. Jis dar labiau sustiprėja, jei diena praėjo produktingai. Kai dieną jauti nepasitenkinimą, kai priekyje daug darbų, dienoraščio nesinori imti į rankas, bet kai paimi, rašai, rašai ir jauti, kad viskas sklaidosi, nuotaika gerėja. Taip va ir dabar.

Kaip nenorėjau pradėti. Prisiverčiau. Ir gerai. Užfiksuosiu dienos įvykius, kuriais likau labai nepatenkintas.

Baisiai.

Daug žadėjau nuveikti. O ką padariau? Vis valios nebuvimas.

Pirma, leidžiu pinigus kaip vėją. Valgau nesusilaikydamas. Gerai, kad šiandien rytą nebuvo blynų, tai ėmiau kavą ir varškę. Teišėjo 2 rub. O šiaip 3. Bet užtat pietums! Blyninė neveikė, veikė tik bufetas. Pora bulkučių ir pusė litro pieno – 5 rub. 10 kap. Gražu. Nuo to pieno darosi šalta, skauda skrandį. Tuo labiau bjauru, kai pardavinėja dviejų metrų skersmens žydė, virtuvėje burbuliuoja rusiškai ir rusiškai švyti: *„Kuchnia budet rabotat s 16 čiasov."*

Lietuva čia po velnių ar kas?

Iš pykčio nueinu iki Onos bažnyčios, pažvelgiu į Institutą ir vėl grįžtu.

O kojos šlapios – kiauri batai, kaipgi kitaip!

Taip, skaitykla. Nieko nepadariau! Absoliučiai. Į keletą klausimų atsakiau, ir viskas. Bet nieko, aš padarysiu!

O šiaip iš ryto nuėjau į knygyną, nes žadėjo būti nauja vienatomė „Lietuvos istorija". Kur tau! Ko reikia, to nėra.

Nors, tiesa, skųstis knygų stoka negalima. Daug išleidžia. Ypač mums, lituanistams. Kad tik nebūtų tendencinga, nieko daugiau nenorėčiau.

Dabar skaitai istoriją, ir tik valstiečiai, tik rusai. Vieni judėjo, kiti padėjo, o kur tikrasis Lietuvos gyvenimas?

Kai rusai kariauja – nacionalinis interesas, kai lietuviai – grobikiški feodalų tikslai. Taip...

Nusipirkau „Literatūros ir kalbos" III tomą. Nors pinigų beveik neturiu.

Užsukau į redakciją, gal ten gausiu istoriją. Taip, davė Arnašius, bet I tomą, kurio man nereikia. Aš paėmiau. Kodėl? Aš negalėjau pasakyti, kad nereikia. Keista...

Sako, bus vietų redakcijoj, nes laikraštis eis 6 puslapių. Bet kokia ten slogi nuotaika. Nėra darbo atmosferos. Nežinau, turbūt sutiksiu, nes reikia pinigų. Arnašiui pasakiau, kad galbūt teks važiuoti į Vieną. Jis aiškiai pavydi. Ką gi, sako, teks būti korespondentu.

Ir bijau, ir įdomu būtų.

Bet kur tu žmogus pateksi! Ansamblyje visiška anarchija. Vadovo nėra ir šiandien. Šokėjai be vadovės išbėgo vakar, nebesusikalbėjo. Tikra gėda – vyrai, o nežino, ką daro, – dūksta, siunta. Mane ima pyktis.

Tiesa, šiandien dvi džiugios naujienos: Šiušelis gavo 4 iš lotynų. Iš to džiaugsmo virtuvėj su Girdeniu ir Ina sušoko mirties šokį, sudegino knygą ir išėjo pas Laimą, nors buvo prisiekęs nebeiti. Keistas jis žmogus. Eina pavalgyti ir pergulėti su ja.

Antra, Patašius baigė su Re. Jis sako, gerai padariau, kad nutempiau. Dabar gera, lengva. Išsiaiškino, kad ji nenori. Sako, pagriebęs koridoriuj, ji kad išsigando! Sako, noriu dabar tik ją įskaudinti, įkyrėti. Perdavė per Daivą, kad ją baisiai myli, pasikars. O, tiesa, Liucė man atsiuntė geras dienas. Bet tai poveikio nedaro.

Jonas, matyt, jau stipriai mylisi su Viole. Tik jų ūgiai neatitinka. Tačiau meilei tai nulis.

Urbonas rimtai dirba žurnalistikoj. O aš? Niekur nepritampu.

Velnias žino, kas bus? Šiandien prie knygyno du žmonės, o prie univermago – minia. Nejaugi niekada taip nebus, kad prie knygyno bus minia?

Buvau pas Liu. Nebeiškentėjau. Jos nebuvo. Motina iš karto pasakė, smagi. Laukiau jos, vaikščiojau. Dvi valandos sugaištos kaip... Perkūnas.

Nejau aš niekada nesugebėsiu dirbti žmoniškai?

1959 m. sausio 10 d., šeštadienis

Iš ryto iki penkių skaitykloje ir jokio jausmo – nei didelio pasitenkinimo, nei nepasitenkinimo.

Išėjau, nupirkau popieriaus, ryškalo, pavalgiau. Apie 6 atbėgo Liu ir pasakė, kad ateis tik 9. Gerai, aš sutikau pasitikti. Ji elgiasi jau nebe taip naiviai, paprašo valgyti, jei tik aš turiu pinigų. O kada aš jai neturėjau?

Parėję dirbam. Kur ten dirbam. Kai tik Girdenis išėjo, ji sušnibždėjo: „Romuk..." Gera po savaitės

susitikti ir taip pasibučiuoti. Mes jaučiame vienas kitą.

Užtai nuotraukas padarom tik kelias, kas duoda teisę rytojaus dieną traukti mane per dantį Varnapaukščiui.

Bet palydėjęs ją tikrai kibau į darbą ir padariau iki 5 val. keliasdešimt neblogų iš germanistų baliaus.

O, kaip išvargau!

1959 m. sausio 11 d., sekmadienis

Net jis ramybės neduoda, nes 11 val. repeticija. Nueinu pamažu, nes labai pavargęs. O ten, kaip tyčia, nerandu muštuko. Jau repetuoja, o aš ramiai einu namo, iš Račkaičio paimu plaktuką ir ateinu kaip tik bendrai repeticijai.

Kokie žmonės! Vaidis iš pykčio tik valdosi. Juk Pedagoginis jau aplenkė mus! O šokėjai kaip maži – siunta. Šlykštu žiūrėti. Einu namo jausdamas kartėlį.

Ir visa diena neproduktinga, nors atsakiau į keletą istorijos klausimų. Laukiu Liu ir nelaukiu.

Atėjo vakare. Girdenis su Šiušeliu išėjo, ir mes atsidavėm patys sau. Ji jau nebesakė kaip anąsyk bjauru, šlykštu, bet man lieka kažkoks kartėlis – dar truputį ir viską žinosiu, ką galima žinot apie moterį. Ir kas liks įdomaus. Gerai, kad einant namo siuntam ir svajojam. Ji vėl darosi įdomi.

1959 m. sausio 12 d., pirmadienis

Visa diena praėjo skaitykloje. Iki pat 8 val., kol turėjau eiti repeticijon. Graužiuosi, kad be naudos ėda laiką. Tuo labiau kad ansamblyje pakrikimas.

1959 m. sausio 13 d., antradienis

Ir vėl nuo pat ankstaus ryto skaitykla. Namo negrįžtu iki vėlaus vakaro. Ir vakar grįžau tik naktį. Ir tai iki 3 val. mokiausi skaitykloje, žemai. Grįžau vienas, o tai mano mėgstamiausias dalykas – grįžti naktį vienam prospektu. Jautiesi kažką nuveikęs.

Stipriausias dienos įspūdis, kai nuėjau skaityklon. Sutikau Dzūką, grįžusį iš savo Monikos, kuri pasakė, kad prieš keliolika minučių blyninėj buvo Liu. Gaila ir pikta, juk aš ten einu valgyt, tikėdamas sutikti ją. Po to su įniršiu kimbu į darbą.

1959 m. sausio 14 d., trečiadienis

Laikom istorijos egzaminą. Kiek mažai teperskaityta, kartojam visi, kas ką žinom, bet galvoj tik maišatis.

Tingiu rašyt apie tą jaudinimąsi, apie ruošimąsi, atsakinėjimą. Gaunu 4. Gera dėstytoja, ji ne tik klausinėja, bet ir pati papasakoja. Labai humaniška. Svarbiausia – nerašo trejetų. O man vėl labai nedaug tereikėjo iki 5. Pikta.

O Patašius dar miega. Prikeliu, pavalgom. Išeina skaityt. O vakare – 4. Daug reiškia bendras lavinimasis.

Arnašius eis dirbti milicijos laikraštin. Gera vieta, mat! Aš nepatariu.

Apvaikštau parduotuves, nueinu į skaityklą, pavartau „Inostrannaja literatura“. Repetuoja tik festivalinė grupė. O Liu vakar naktį dirbo, grįžo 9 val., miegojo šiandien.

Gražios šokėjų šlaunelės. Velniop!

1959 m. sausio 15 d., ketvirtadienis

Dirbom – repetavom. Du kartus. Taip bus kasdien iki 25 d. Buvau išėjęs pasigrožėti žiema. Kažko liūdna. Galvoju apie romaną.

Sutikau Liu. Šiandien ji buvo liūdna, nes aš – įsikūnijusi šaltybė. Žiūriu albumą, nepakalbu su ja. Negi bučiuosimės prie Girdenio.

Aš suprantu – ji manęs pasiilgsta, ji pati sako nenorinti skirtis. Lyg man ne. O gal ir ne? Aš pradedu galvoti. O meilė su protu nedraugauja.

1959 m. sausio 16 d., penktadienis

Dirbam kaip vakar, tik šiandien ir vėl nieko nesimokiau. Negaliu. Sukrėtė laiškas.

Žuvo 12 mano draugų. Stepukas, Košaitė, Kontoraitė, Adziukas... Visi artimi, kartu su jais išaugom... Sunku patikėti, sunku įsivaizduoti.

Stepukas... Parvažiavo pusmečiui, kad vėl galėtų stoti kur nors mokytis. Ir žuvo... O juk sėdėjom viename suole, kartu nusirašinėdavom algebrą...

Arba Butviliukas. Prieš mėnesį grįžo iš kariuomenės. Kaip jis grodavo! Kažin, kaip reaguos į tai Anuta. Juk jis jos širdyje turi savo vietą.

Košaitė, Kontoraitė... Jos taip norėjo gyventi! O šiandien tie jauni kūnai sumaigyti ir po žeme...

Sunku pagalvoti, sunku patikėti...

Jaunystė, jaunystė! Kokia ji trapi! Kaip jaunos pušaitės metūgis.

Taip, ašaros nepadės...

1959 m. sausio 17 d., šeštadienis

Liu, mano Liu! Kas bus? Aš stoviu su tavim ir galvoju. Galvoju, o tu ar žinai, ką tai reiškia galvoti?

Tu pasakoji man apie Tiovką, pasakoji gryna širdžia, įsmeigusi akis į mane. Mylinčias akis. O man paširdžiuose kyla negeras jausmas...

Man šalta, ir aš galvoju, kad laikas eiti namo. O tu prisiglaudusi šnabždi, kad nenori manęs paleisti, kad tau sunku vienai.

Anksčiau tu buvai aplink – didelė, visaapimanti. Dabar tu pasitraukei atokiau, ir prieš mane šoka Zizi. Iš tavęs liko tik dantys su per didele spragute.

Tu sakai, kad pažvelgusi į žiedelį tu visada prisimeni mane. Visur ir visada: dirbdama, važiuodama, pabudus.

Tu nori man numegzti megztuką, kad man būtų šilta, kad aš, tavo Šule, Romukas, galėčiau pasakyti – tai padarė mano Liu.

Ne, tas nepadės. Reikia kažko kito.

Tu jau pirmą vakarą, kai drebėdama glaudeisi prie pušies, sakei: „Kaip aš bijau, kaip aš bijau, Romuk, kad viskas nesibaigtų taip, kaip Gražkai su Jonu...“

Gal tu nujautei...

Bet aš nenoriu tikėti. Nenoriu tikėti, kad viskas baigsis. Tai tik laikinai.

Tai tik laikinai, nes aš bėgu pas tave ir, pamačius tave, mano veidas „darosi akvarelinis“.

O jei abejonės neišnyks... tada aš prakeiksiu savo dienoraštį, nes jis pirmąsyk suformulavo šias mintis.

1959 m. sausio 18 d., sekmadienis

Bloga diena. Nepaprastai. Dvi repeticijos, vakare Balčikonio egzamino baimė, bendras mokymasis ir ginčai. Tikriau, aš klausausi šių ginčų.

Buvo Siliūnas su Patašium. Siliūnas paprašė ką nors duoti paskaityti. Sakau – čia neturiu, o juk aš iš viso neturiu ko duoti. Rašytojas... Gerai Liu visada tą žodį ištardavo taip, kad po juo galima padėt daugtaškį.

Mes vaikščiojom su Liu. Snigo. Dribo kąsniais. Mes balti. Ji pasikibus man parankėn, o aš, jei ką kalbu, tai kaip Jonas Gražkai – viską priešingai. Nejaugi viskas baigtųsi? Liu, mano Liu!.. Šiandien taip sunku.

1959 m. sausio 19 d., pirmadienis

Išlaikiau Balčikonio egzaminą. Keturi. Juk tai gerai. Gera, ir diena puiki – saulėta žiemos diena. Vaikštau senomis kreivomis Vilniaus gatvelėmis. Taip norėčiau susitikti su Liu, pasidalinti savo džiaugsmu. Bet jos nėra. Ji irgi laiko įskaitą. Vakar prie Instituto vartelių ji man palinkėjo laimingai išlaikyti, gauti 4. O aš užmiršau.

Gavau du laiškus. Iš Laimos ir namų. Gera.

Tik vėl naujai prislegia ši žinia.

Tėtis rašo, kad juos palaidojo. Rašo jis, kad po laidotuvių norįs rašyti ar piešti ką nors, kas atspindėtų jo nuotaiką. Tik niekas, anot jo, iš to neišėję. Sėkla buvo pasėta tik į akmenuotą dirvą.

Aš dažnai galvoju: iš kur manyje kilo šis baisus noras rašyti. Sėdi kartais, dirbi ar ne, ir norisi viską trenkti ir rašyti, rašyti.

Aš skaičiau tėtės laiškus mamai, tada dar M. Marytei. Prisiminęs juos, pagalvojau, kad bet kas taip neparašys. Paskui – abejonė. Juk meilė ir pilkiausią prozaiką gali padaryti poetu.

Šiandien supratau, kur slypi mano rašymo troškimo šaknys. Tėtis rašė apie laidotuves. Rašė paprastai, ir aš supratau, kad sėkla, gamtos pasėta jo sieloje, būtų subujojusi, jeigu ją būtų auginę švelnūs vėjai, saulė, vanduo...

Neliūsk, tėve, tavo sūnai padarys tai, ko tu nepadarei.

Jie prisiekia!

Tėve, jeigu kartais manęs neliktų, saugokit Pauliuką! Jis padarys už abu, už visus Ozolus.

O juk visko gali būti...

Kas anksčiau galėjo pagalvoti, kad nebebus Stepuko, Kontoraitės?

Aš – niekada.

O taip yra.

Kiek bendrų valandų praleista su jais!

Atsimenu – tai buvo penktoje klasėje. Buožis sumušo Košaitei nosį. Kiek mes juokėmės, kai Šerys liepė jiems pasibučiuoti ir susitaikyti.

O neseniai, dar vasarą, aš šokau su ja. Ji klausinėjo, kaip ten, mieste, kaip sekasi mokytis, ir susižavėjusiomis akimis žvelgė į mane. Ji norėjo, kad aš ją palydėčiau, bet buvau kažko nusiminęs, nepastebėjau to. Petrošius man pasakė. Bet aš nenuėjau su ja. Kas žino, kuo virpėjo jos siela; man tai ji atrodė puiki mergytė.

Kontoraitė. Kiek pamenu, mušdavosi su septintokais, paskui aš išvažiavau ir parvažiavęs matydavau ją kaskart vis besitempiančią, pilnėjančią. Apvalėjo krūtinė, ji darėsi mergina. Ji draugavo su Adu. Šiandien jos nėra, jis guli ligoninėje ir kažin, ar išgis...

O kiek bendro su Adziuku! Kai aš ketvirtame skyriuje sirgau po skiepijimo nuo raupų, jiedu su Algiuku atėjo pas mane vienais megztiniais, ir mama sakė, kad jie stiprūs, niekada neserga, reikia ir man būti tokiam.

Arba dar – švenčiame jo gimimo dieną. Vasara. Sodas. Stalelis. Mes valgom ir krykštaujam. Paskui važinėjamės nuo kalno jo mediniu dviračiu ir ieškom pempių kiaušinių Deglės kimsynėje.

Mokykla. Anuta. Kaip jie draugavo, kaip jie mylėjosi... Vaidinimai, šokių vakarai neapsieidavo be jo ir Anutos.

Paskui Anuta nutolo nuo jo. Mes ėmėm draugauti su ja.

O jis – su Mickevičiūte.

Išėjo kariuomenėn. Grįžo. Ir žuvo. Kaip beprasmiškai...

Kur šiandien visas jo gyvenimas? Paverks tėvai, paliūdės Ona ir Anuta, ir gyvenimo rūpesčiai užspaus žaizdas.

Žmogaus gyvenimas...

Butkiukai. Jie atėjo į ketvirtą skyrių... Stovėjo prie sienos tylūs, nedrąsūs, apiplyšę ir taip panašūs kaip du vandens lašai. Aš visada juos maišydavau, ir Joną šaukdavau Zigmu, Zigmą – Jonu. Net tada, kai žaisdavom pakalnėj, Joniškio pievoje, kvadratą ar kai lakstydavom Bijotės pakrantėmis ir plaukėm į salą žuvėdriukų ieškoti. Motina turėjo juos du ir dukterį. Pernai buvo vienas skausmas – neištekėjusi duktė gimdė. Šiemet naujas skausmas. Ir koks! – nebėra sūnaus.

O jie buvo jos maitintojai. Bet ar galėjo jis galvoti apie tai, kai pamatė sutraiškytus kūnus? Juk tai padarė jis... Tyčia tai ar netyčia – dvylika gyvybių nėra lengvesnė už vieną. Jis pasikorė ant pušaitės savo paties diržu.

Laiminu tave – aš taip irgi padaryčiau.

Atvažiavo nauja kultūros namų vedėja, medicinos sesuo, Šimkutė; kokį įspūdį padarė Bazilionai, nežinia, bet jos atvažiavo čia dirbti, kurti gyvenimo ir gyventi.

Iš tikrųjų – atvažiavo mirti.

Sako, einant laidotuvių eisenai pro žuvusiųjų namus, aidėję klyksmai...

Kaipgi neverks motina ar Stepuko sesuo? Kaip neraudos Butvilienė, Košienė, Kontorienė. Jų vaikai, jų kraujas...

Kai Stepuko mama buvo susilaužiusi stuburkaulį ir pusgyvė gulėjo ligoninėje, jis mokėsi mokykloje ir bėgo namo, kad, atsiraitojęs rankoves, galėtų pašerti kiaules, karves, avis.

Jis kirto, pjovė, džiovino alksnius, kad gyjančiai ir sveikstančiai motinai nereikėtų kankintis dėl malkų. Juk jis buvo vienintelis vyras namuose, jis jautėsi atsakingas už šeimą.

Motina norėjo jį matyti mokytą, gerai gyvenantį. Leido jūrininkų mokyklon. Idėjų kovoje žuvo tėvas, sūnus tapo nepatikimas ir, kai vyresnybė tai sužinojo, kelias į mokslą tapo uždarytas. Jis parvažiavo, kad galėtų vėl išvažiuoti ir mokytis, atnešti motinai laimę.

Bet nebuvo lemta.

Keikis ar verk – vienas ir tas pats. Lieka tik prisiminimai. Papurusio baltagalvio pirmoko, išdykusio, kiek vengiančio kitų trečioko, susimąsčiusio, kuklaus, bet mėgstančio juokus vienuoliktoko.

Išleistuvinėje nuotraukoje jis stovi susimąstęs ir nuliūdęs. Tai jam charakteringa. O gal kartu ir lemtinga?

Prieš trejetą mėnesių jis kalbėjo man: „Atvažiuosiu Vilniun, stosiu į teisę."

Džiaukitės tie, kurie uždarėt jam jūrininkų mokyklos duris! – konkurse į universitetą vienas jau nedalyvaus. Džiaukitės, prakeiktieji, su savo visa šuniška politika!

Tik vargu ar tai jums išeis į gera?.. Kol kas aš nutylu, nors tylėti sunku.

Tačiau žinokit, tik kol kas.

1959 m. sausio 20 d., antradienis

Skaičiau tautosakos medžiagą. O vakare Žiuželio draugas nugirdė mus. Išėjau pas Liu.

Kvailiojau kiek įmanydamas. Tik negerai, kad prasitariau, jog jos draugai jai ne draugai, ji nepažįstanti jų. Sako, pakalbėsiu su Staska. Nusukau, nuvedžiau kalbą, kad atrodyčiau visai girtas. Atsimenu – man buvo pikta. Jos draugai jai buvo viskas, o aš pasijutau svetimas.

1959 m. sausio 21 d., trečiadienis

Skaitykla, o 2 val. – Liu. Pavalgėm blyninėj. Nuėjom iki knygyno. Ji man pasakojo, ką aš vakar veikęs ir kalbėjęs, nes aš vaizdavau, kad nieko nebeprisimenu. Tik apie draugus nieko neužsiminė.

Repeticijoje susinervinau – trūko styga, pagedo nuotaika. Kiek man nedaug tereikia!

Skaičiau Sruogą.

Kaip tai įdomu! Iš kiekvieno dalyko gali paimti ką nors gero. Skaičiau apie rašytojus ir gramatiką, ir man kilo noras tapti puikiu kalbos žinovu ir stilistu. Nutariau – būtinai sutvarkyti parašytą medžiagą, apdirbant ją meniškai, perspausdinant mašinėle, įrišant. Žiūrėsiu, gal išeis...

1959 m. vasario 16 d., pirmadienis

Aš po ligos jaučiuosi gan silpnai. Iš ryto miegojau apsivartydamas. Kaip malonu! Keliuosi vis dėlto noriai.

Buvo atėjus Liu. Malonu. Pas mane ji būdavo beveik kasdien. Mes nuėjom, pavalgėm. Malonu, kai į ją dėmesį daug kas kreipia. Ji graži. Net Ledas pripažino.

Buvau repeticijoj. Sudaro naują orkestrinę grupę, iš konservos, iš mūsų lieka tik Vijolė ir aš. O senieji draugai tik pagalbiniai.

Su paskaitom vėl bus blogai. Darbo darbo! Kas bus?! O aš dar blogai jaučiuosi.

Ilgai nerašiau. Bet tai pasistengsiu padaryt trumpai, bendrais bruožais, kada bus daugiau laiko ir geresnė nuotaika.

Sausio 22 – vasario 15 d.

Reikia prisiversti, tuo labiau kad už neparašytą laikotarpį keletą žodelių žadėjau pabrėžti. O aš noriu, kad mano žodis taptų kūnu. Tą siekimą įkvėpė Liu.

Kaip ten bebūtų, kartkartėmis ji mielesnė, gražesnė, bet apie ją visada galvoju. Namuose irgi. Tądien sirgau, kai gavau laišką. Važiavau gal net specialiai dėl jos. Tikrai, ir ji norėjo mane susitikti. Aš nuėjau, jos dar nebuvo. Tik spėjau grįžti, ji atbėga uždusus. Ir ji sako, kad dėl tavęs grįžau šiandien. Bučiuotis neleido, sako, ryt. O ryt kaip tyčia susipykom. Iš ryto nieko, bet kai vakare atėjo, ir susipykom. Aš pasakiau: „Ko tu laužais?“ O tai ją baisiai įžeidė, privedė iki ašarų. Gerai, kad nors pasakė kodėl, o tai aš galvojau visai apie ką kita. Rytojaus dieną nenuėjau. O ji šoko Čiurliony. Galvojo, kad aš ateisiu. Ryt, sekmadienį, užėjau į Dailės parodą ir susitikau ją su Rita. Susitarėm eiti į teatrą, operą, bet niekur bilietų negavau. Pagaliau Liu atėjo į šokius, bet buvo neįdomu, ir mes atėjom pas mane. Čia įsikalbėjom apie pirmąsias pažinties dienas: ji mane dievinusi, nes mačiusi, kad aš turiu gyvenimo tikslą, dirbu, rašau. Paskui pamačiusi, kad man stokoja valios. Taip, tai tiesa. Ir tą vakarą aš nutariau keistis. Tuo labiau kad ji prisipažino, kad ir jai reikia tvirtos vyriškos rankos.

Šiaip ar taip ta silpnutė mergytė veikia mane, ir gana stipriai. Aš dėkoju likimui, kad kaip tik ji tiko mano daliai. Štai tik jai laikydamas žodį aš neberūkau. Tai šis tas... Ji paprašė kūrybos. Daviau prozos ir eilėraščių. Prozą išpeikė, o poezija buvo sužavėta. Net Adas, sako, išgyręs pasakėčią, dramos etiudą, apie poetus ir poeziją. Gal iš tikro. Bet man tik proza. Ji ateidavo kasdien, kai aš sirgau. Ir vyrukai kalba, kad gera man sirgti, kai yra kas taip prižiūri. Net sirgdami mes nesijaučiame nesveiki – ką gi, kūnai jauni, ir liga tik mažas silpnas valktis, kuris nesugeba sulaikyti jausmo ir jaunystės karščio.

Gera, brangutė mano Liu. Ji daug pasiaukojo man sergant...

Namuose buvau, bet tik todėl, kad reikia. Tėvai pasiilgę, o ir aš iš karto kažkaip norėjau pamatyt, pakalbėt. Ir tas dvi dienas, kurias sugaišau Kaune pas Algį ir pas dėdę Juozą, aš laikiau neproduktingom. Tik paskui supratau, kad jos buvo labai produktingos. Juozas parodė man tiek meno vertybių! Gera būtų pas jį pagyvent, truputį apsišviestum. Tiesa, dabar ir butas jau geras, negalima dejuot.

Na, o namuose skaičiau vaikų literatūrą, keletą knygelių. Daugiau viskas praėjo gėrimų svaiguly. Mat buvo kalenda, kartu padarė mano gimimo dieną, dvidešimtmetį. Pradėjom pas mus, baigėm pas Joniškius.

Nepatiko man tos šventės. Ir kunigas nepatiko, nes norėjau su juo pasikalbėt kaip su rimtu žmogumi, o dabar pasidavė Živilei, nusigėrė ir siuto paskui su visais. Žmogiškoji silpnybė.

Jau man nebe idealas šis kaimiškas išgėrimas. O seniau... Seniau – taip. Buvo sava aplinka, savi žmonės. Dabar aš jaučiuosi svetimas. Nors visi ir gerbia, ir laiko draugu. Kad ir pas Pruncę. Senas draugas, miela pakalbėt, bet jaučiasi skirtumas, ir man sunku. Su Vaičiuliu dar lengviau kalbėti, nes jis, nors ir ne visai supranta kai kuriuos reikalus, žmogus kitokio būdo. Ir tąvakar išgėrėm, buvom smagūs.

O paskui liga; be to, Živilė. Ji sugadino nuotaiką. Kodėl taip yra? Ji graži mergiotė, kai praeina kuris laikas, malonu susitikti, pakalbėti, bet pagyvenk su ja kurį laiką ir nusibos iki gyvo kaulo.

Tai nieko. Bet per ją išėjo nemalonumas su tėvukais.

Parėjo jie visi girti iš Joniškių. Aš jau miegojau. Živilka irgi buvo atsigulus. O Birutis lenda prie jos. Tiesiog ciniškai. Aš supykau. O mama irgi pritaria. Kai jie išėjo, mama užsipuolė Živilę, kodėl ji taip koliojusi Birutį. Aš pasakiau, kad iš mamos pusės irgi negražu kurstyti girtą berną. Mama sumišo, ėmė verkti. Tėtis pasakė: „Žiūrėkit, vaikai, kad tik jūs blogesnių dalykų nepadarytumėt." Kaip man paliko nepatogu! Mama neteisingai darė, bet visgi ji mama, ir aš turėjau valdytis. Ir ji verkė gerą valandą. Iš ryto aš turėjau išvažiuoti, ir tokia bloga nuotaika. Aš jaučiausi kaltas, žinojau, kad ir mama jaučiasi kalta, bet neatsiprašiau.

Jie išleido mus. Šalo gerą pusvalandį, patarinėjo kuo važiuoti, žiūrėjo. Mašina nuvažiavo, o jie vis dar stovėjo ryto prieblandoje, paskui susikabino ir nuėjo. Vargšai senukai!.. Mes turime juos nešioti ant rankų, o kiek skausmo padarome net dabar... Kokie mes neteisingi...

Grįžau į Vilnių.

Jau pirmą vakarą buvo repeticija. Nuo kitos dienos – dvi repeticijos kasdien. Dirbom geležinkeliečių kultūros rūmuose. Gera buvo dirbti, visi savi.

Tik, nelaimei, aš susirgau. O jau buvau pradėjęs lankyt paskaitas, ir visas iš eilės. Gera tik, kad draugai neužmiršo, aplankė kas nors beveik kasdien. O Liu ateina net du kartus. Kartais, žinoma. Ir paskui, pakilęs iš lovos, jaučiausi silpnas. Gal tai nuo to, kad sirgdamas dalyvavau apžiūroje?.. Bet tai niekis; svarbu – mes nugalėjom.

1959 m. vasario 22 d., sekmadienis

Žodis lieka žodžiu, o aš nerašiau visą savaitę.

Bjauri tai savaitė. Nesinori nė prisiminti. Svarbiausia – ansamblis. Einu į visas paskaitas. Kaip sunku keltis! Kelis kartus dvejojau – gulti atgal, išsimiegoti. Bet nugalėjau save – nuėjau į visas paskaitas. Taigi, paskaitos. Jų daug. Mažiausiai iki trijų, penkių valandų. O po to jau repeticija. Kaip nemiela eiti į ją. Kol dirbom su saviškiais, aš lėkte lėkdavau repetuoti. Dabar birbynininkai iš konservatorijos, iš ansamblio liko tik Daiva (bet ji irgi iš konservatorijos), Vijolė ir aš. Kad būtų lengvi dalykėliai, o dabar man tiesiog siaubas. Ir vadovas vis liepia mokytis, mokytis. Vertėtų jam pagalvoti, kad aš pradėjau groti prieš pusę metų, tikrai groti. Ir nori, kad būčiau lygus su konservatoriais. Tačiau tiesa, jei dirbsi – padarysi.

Dirbam daug – grįžtam pirmą, antrą valandą nakties. Bjaurios dienos, tamsios, nėra nė minutės poilsio, todėl taip bjauru sieloj.

Net ir tai, kad neatėjau anksčiau pagroti, o buvau savo apsakymų aptarime, vadovas pyko. Velnias jo nematė! Tegul! Galiu gi ir aš turėti savo reikalų!

Taip nusprendęs ir nuėjau į aptarimą. Kartu su Liu. Liaudies susirinko nemažai, tik nieko nebuvo iš rašytojų. Svarbiausias asmuo – Sprindis. Jis pasakė, kas aš turiu velnišką fantaziją, bet nedaug patyrimo. Kalbėjo, kad moku sumegzt siužetą, jį stipriai įtempti, bet nesugebu sutalpinti medžiagos, metuosi į natūralizmą, kitur – į sentimentalizmą, žodžiu, reikia daug dirbti. Bet jis pažadėjo, kad jie padarysią iš manęs gerą prozaiką, nes aš dar tik antram kurse.

Kalbėjo Vaitkus. Patiko jis man. Mikailionis gerai galvoja, tik jau klasiškai nemoka kalbėti. Po jo įsiplieskė net ginčas.

O Tupčiauskas pasakė: ar ne per daug, kad septyni mirė mano apsakyme.

Tada aš pabaigiau linksmai – pasakiau, kad anksčiau mirdavo dar daugiau, bet, ryšium su gyventojų surašymu, aš apsvarsčiau padėtį, ir naujoje apysakoje bus trys gimdymai. Visi buvo patenkinti ir juokėsi. Net Liu buvo linksma, o aš, nelaukdamas almanacho aptarimo, išlėkiau į repeticiją.

Tik vakar buvo kiek geresnė diena. Buvom susitarę Algis, Rita ir mudu su Liu eiti pažiūrėt gruzinų ansamblio.

Po repeticijos paėmiau iš Patašiaus marškinius, ploviau juos, sutepiau rašalu, paskui vėl ploviau, džiovinau, bet apsivilkau vis tiek šlapius.

Nuėjom laiku, bet prinervavo mūsų mergytės. Jos atėjo gerokai pavėlavusios. Visgi viską atlygino gruzinai. Technika! Jausmas! Vyrai narsūs iki beprotiškumo, moterys lyriškos ir puikios iki pamišimo. Apskritai puikus jų menas. Jis kažkaip geriau lenda širdin, kai netoli plaka artima tau širdis. O Liu! Kaip aš tavęs buvau išsiilgęs! Gera matyt tave. Girdėnas sako, kad dabar aš tavęs nepamesiu. Na, dar metai, ir tu būsi mano kūno dalimi. Gerai pagalvojau ir matau – tiesa.

Liaudis plojo plojo gruzinams! O iš paskutinių eilių bėga prie paltų. Aš pasakiau, kad iš principo nebėgsiu. Liu iškart atsisėdo atgal. Eilėje laukti teko

ilgai. Liu ėmė nekantrauti, bet aš nė kiek nesijaudinau – mano reikalas, jei reikės, palauksim dar.

Algis žiopliukas. Ėjo specialiai kombinuoti prie Ritos, o kai tik išėjom, paėmė Liu ir nulėkė. Mes su Ritka randam kalbos ir jaučiamės kaip geri draugai. Užeinam į krautuvę, nusiperkam sausainių, obuolių sunkos, geriam, valgom, paskui skersgatviais tik nevirsdami lekiam į šokius.

Liu supažindino mane su Adu. Kai pažįstamas, nepikta, kad ir kalba ar šoka su ja, o šiaip aš nirštu. Buvo Liuska, Reginka, Rimas. Pakalbėjau su jais. Paskui tokia mergiotė išvedė šokti ir mes pašokom tris šokius iš eilės. Liu pavaizdavo supykusią. Bet ji labai išvargus, ir mes išėjom. Jos auditorijoj ji nebeiškentė – prisiglaudė prie manęs balta, drebanti. Ji labai sublogus. Paskui aprodė piešinius, savo darbus.

Išėjom kalbėdami apie rašymą. Paėmiau mašiną, ji apsikabino mane. Gera taip – važiuoti šiltai, minkštai ir jausti šalia savęs dar kai ką.

Šį kartą buvau stiprus – pabučiavau porą kartų ir atsiskyriau. O seniau...

Kaip sunku keltis! Norisi dar dar snustelti. Bet reikia pagroti, ir aš verčiuosi.

Ir visgi vadovas pyko, kad nemokėjau biržietiško klumpakojo, sako, jog reikia groti dvidešimt penkias valandas į parą.

Saulėta diena, galėtume kur nors nueiti su Liu, o vargstam ir nervuojamės čia.

Nespėjom nė pavalgyt, kai išvažiavom koncertuot pas kareivius. Aš stengiuosi būti linksmas, siuntu su daug kuo, bet linksma nėra. Kontrabosas mažas, groti nesiseka.

Stengiuosi grįžti, todėl važiuoju troleibusu. Prižadėjau duoti apsakymą, noriu sėsti dirbti, bet negaliu.

Pavalgau ir išeinu pas Liu. Aš dar nežinau, užeisiu pas ją ar ne, bet užtenka nueiti prie jos namų, ir tai geriau.

Vis dėlto prisiverčiau. Užėjau, paklausiau. Liu nebuvo. Nebuvo – nebuvo. O man ant širdies gera. Einu ir svajoju, kaip mes vasarą parvažiuosim į namus, kaip mes atrodysim. Ir grįžęs, klausydamas šokių muzikos, vis dar kuriu vaizdus.

Štai mes einam į Pagelavą, vakaro prieblandoj klaidžiojam kalnu ir pievomis, sutinkam Anutą. O žmonės tik kalba, tik kalba.

Gal ir tiesa, kad mano fantazija velniška.

Ir tik fantazija. Vokiečių neparuošta, apsakymas neparašytas.

1959 m. vasario 23 d., pirmadienis

Paskaitos. Laukiu jų pabaigos kaip išganymo. Be to, norisi valgyti, o kišenėje guli du pranešimai apie siuntinius. Su Patašium, kuris irgi nevalgęs nuo vakar, nusiperkam duonos, parsinešam dovanas ir kertam!

Aplankiau Zigmą, nes jis susirgęs. Kad ir negaluodamas, jis cinikas iki panagių. Sunkus žmogus.

O paskui – redakcija. Pakalbėjom su Arnašium labai jau draugiškai, mane visi ten priima kaip saviškį, o Stasys aiškiai pavydi, kad mes važiuosim. Sakau: „Palauk, brolau!“

Buvo Liu. Tai netikėta ir džiugu. Ji nepatenkinta, kad man repeticija. Mes pavaikščiojom po krautuves, nupirkom mėsos, dešros; atrodo, mes patys šeimininkai.

Bet nebus iš tavęs šeimininkės, Liu.

1959 m. vasario 24 d., antradienis

Paskaitose visai nebuvau, nes repeticija nuo dvyliktos, paskui nuo devynių. Diena lietinga, bjauri, bet repeticijose geriau, nes beveik viską jau moku. Vadovas vis dėlto randa progą prikibti.

Vargšė mano Liu! Ji sirgo, bet atėjo pas mane 6 val., kaip buvo žadėjus. Sėdėjo ant lovos išbalus, surizgus ir glaudėsi prie manęs. O neraliuoti mano draugai ramiai sau lošia šachmatais ir keikiasi. Liu išėjo. Aš pasirodžiau bevalis, nesutvarkiau padėties. O ji, šalčio krečiama, tylėdama, vaikščiojo su manim, važiavo pas Irką, kad tik ilgiau pabūtų. Aš žinau, ji moteris, ji išsiilgo manęs, bet mūsų Magistrui – kas jam?!

Kvaila diena.

1959 m. vasario 25 d., trečiadienis

Dienos turinį sudaro repeticijos, apkaišytos smulkiais nereikšmingais įvykiais.

1959 m. vasario 26 d., ketvirtadienis

Ir šiandien, kaip visą laiką, dvi repeticijos. Iš ryto su Patašium ėjom parsinešti kontraboso. Vėjas, lietus, rūkas, o mums kas – kalbam apie merginas. Tik su Patašium mes pasikalbam visai atvirai. Tiesa, užvakar seniūnas pasakojo įdomią savo istoriją gan atvirai. Ir mudu su Patašium kalbam, kad merginai svarbu figūra ir dar kažkoks ypatingas potraukis.

Vakare mes irgi kalbam apie moteris. Jis sako, kad ieškąs moters abstrakcijos, kaip Siliūnas, kuris

šokęs su Mieželaičio fraze „Moteris – gražiausia žemės rožė“. Girdėnui – priešingai. Žemiška grožybė pilnai patenkina jį.

Aš irgi dažnai galvoju apie moteris. Kodėl? Šiaip ar taip jos mūsų gyvenime užima ne paskutinę, jeigu ne vieną iš pirmaeilių vietų.

Man laikas pagaliau turėti savo pažiūras! Kol kas jos, su nerimu ir smalsumu pastebiu, krypsta Nytšės pusėn. Tačiau su jo moters traktavimu aš nenorėčiau sutikti. Per daug jau nuobodus būtų gyvenimas.

Moteris – gyvenimo variklis. Mylėk moterį; tik ne tą, kuri glaudžiasi prie tavęs, kad patenkintų patelės geidulį, paskui rytais neštų kavą tau besivartant lovoje ir šertų vaikus. Ne. Tu jos ir norėdamas nemylėsi, nes tavo siekimai aukštesni už virvės su vystyklais lygį.

Mylėk moterį tą, kuri suteikia galimybę pajusti gamtos kūrybos tobulumą, bet taip, kad tu vis siektum pažinti daugiau, ir moteris sugebėtų palaikyti tau tą aistrą tai priglausdama, tai vėl atstumdama. Tada tu jausi kūrybinę galią, tu kursi. Tu garsėsi. Tu nežiūrėsi jėgų. Tu būsi antžmogiu. Garbė tau!

Arba dar geriau: surask moterį, kurią mylėdamas kartu nekęstum jos. Laiminsiu tave: tu degsi kerštu, tu dirbsi be miego ištisais metais. Nesvarbu, ar ši moteris bus geraširdė. Graži ar nevykėlė ir tironė. Rask ją – savo kankintoją, ir būsi antžmogiu.

Tik niekada nesileisk supančiojamas – vargas tau tada!

Taip, moteris daug gali padaryti. O kuri negali – ji tik gyvas sutvėrimas. Ir tik.

Vakar kalbėjom apie rašytojo darbą. Girdenis sako, kad nereikia galvoti apie jį, jei nori būti rašytoju. Tai įvyks savaime.

Vis dėlto tokia kalba kvaila ir nelogiška. Jeigu jis kala šešias kalbas, tai jis turi tikslą tapti mokslininku, lituanistu. Jeigu aš gyvenu, siekiu kuo daugiau pergyventi, kodėl aš negaliu turėti tikslo – juk to reikės rašytojo darbui. Kodėl man bijoti prisipažinti. O Girdenis visas persisunkęs troškimo tapti mokslininku, tik jis skrupulingai tai neigia. Širdyje jis įsitikinęs, kad bus. Nes vakar išsireiškė, kad jam pasiekti ko nors yra daugiau galimybių negu man, nes viskas pas jį paremta darbu ir nereikalauja talento.

Ką aš padarysiu, kad aš tikiu savo jėgomis, kurios sugebės iki maksimumo padidinti naudingo darbo procentą. Apie talentą nekalbu – neturiu jokio supratimo. Nors galvoju, kad jei žmogus neturi nė krislelio talento, jame nedegs ir rašymo kibirkštėlė.

Kuriems perkūnams man save apgaudinėti?!

Sako, tu nedirbi. Tiesa, nedirbu. Neturiu valios. Neturiu pažiūrų. Neturiu gyvenimo patirties. Kas po to?

Rašyti pirmą pasitaikiusią nesąmonę? Ne, manau, reikia pirma išaugti iki tam tikro lygio.

Nors, po velnių, ir čia mano silpnaviškumo pasireiškimas – teisinu save, kai tikrai turėčiau apie ką rašyti. Nesiteisinsiu laiko stoka, baisia stoka; nors ji ir baisi, stiprus visada nugalės save ir dirbs. Kalbėjom vakar su Patašium, kaip pagelbėti Lukšienei. Ją gali ir turbūt atleis iš darbo. Sakom, reikia ruošti peticiją universiteto mastu, kaip dėl Balčikonio mūsų kursas. Bet tai maža padės. Ot, kad taip demonstracija!

Skaičiau šeštą „Studento“ numerį. Partinis biuras pliekia mūsų katedros klaidas. Apolitiškumas, buržuazinis nacionalizmas, antimarksistinės tendencijos. Vargšai, ką jūs tuo nuveiksite! Jūs atleisite ją iš darbo? Ji pragyvens, bet rašys taip, kad jūs iš tikro gailėsitės. Jūs nespausdinsit? Nereikia, ateis laikas, išspausdins!

Jeigu objektyvumą vadiname nemokšiškumu, tai kuo, draugai, pasivadinsim mes patys save? Man jūsų gaila, o vargšai!

1959 m. vasario 27 d., penktadienis

Iš ryto sugebėjau prisiversti ir dirbti: parašiau dienoraštį, perrašiau keletą lapų kursinio darbo, po dieninės repeticijos irgi kelis lapus, tik po koncerto nebegalėjau – priguliau pagulėt ir užmigau. Tai mano silpnumas, nes buvau žadėjęs perrašyti kursinį darbą.

Nesiteisinu, tik konstatuoju faktą – pavargsti velniškai. Buvo vakar atėję į repeticiją Pilypaitis, Ferensas, Šepetys, mes grojom. Kai pabaigėm, aš nebemačiau natų, o ir žmonės matėsi pro miglas. O čia dar vakare koncertas, vargas su instrumentais, nes Patašius anksčiau nesusitarė, negavo mašinos ir teko vežti su „Pobiedom“. Nors aš labai nesijaudinau, bet į nervus veikia. Keista, pagalvojau, kad gali išmesti už neatvežimą, bet neišsigandau, netgi nudžiugau, – atsibodo, matyt, viskas.

Tik koncerto metu aš buvau linksmas, nors mūsų sekstetas sugrojo nekaip, ypač aš. Tai, tokia ten publika – Žemės ūkio ministerijoj.

Prieky sėdėjo kažkokios mergiotės, tai aš su jomis juokavau. Paskui, kai po koncerto atsistojom nusilenkti, jie prašė kartoti, o aš besilankstydamas taip įsismaginau, kad Vijolei teko priminti. Visi virto iš juoko.

Vargas su instrumentais. Maišatis... Vežam namo autobusu, pliurpiam ir koliojamės su Patašium. Jis sako, kad aš kaip vaikas.

Tikrai, man reikia būt rimtam. Bet, tiesa, iš ryto buvau rimtas, tai beveik visi, net gatvėje, klausia, kodėl aš toks piktas.

Ir suprask jų nuomonę. Aš neprievartausiu savęs – būsiu linksmas. Taip geriau.

Tik kodėl aš nesutinku Liu? Ko ji neateina?

1959 m. vasario 28 d., šeštadienis

Niūri ir nevykusi diena, kaip ir savaitė prieš ją einančių. O gal daugiau kaip savaitė, visas šis mėnuo man niūrus kaip niekada.

Svarstau ir galvoju – ilgai šitaip bus? Ką man duos ansamblis? Žinių? Kokių?

Tiesa, mano gyvenime jis jau daug davė, nors aš su juo surištas ne per seniausiai – mažiau kaip metai.

Pirmieji metai buvo baisus kantrybės išbandymas. Visi dirba, groja, tarp jų jaučiasi kolektyvas, o aš vienas savo kambarėly daužau kontrabosą. Visi susirinko daugiau ar mažiau ragavę muzikos, o aš natų nepažinau. Bet sėdėjau. Daužiau stygas. Niršau. Ir vėl daužiau.

Pagaliau kontrabosas pakluso. Taip, jis klausė manęs, o ne aš jo. Pirma aš jaučiau jį didelį, slegiantį mane, o dabar aš jį daužiau, ir jis skambėjo pagal mano valią.

Vita man sakė: „Aš nežinau, ar turi kas nors daugiau kantrybės negu tu.“ O aš galvoju: „Negi aš vien tik iš pasiryžimo nugalėjau?“ Man buvo gėda atsisakyti, bijojau, kaip į tai pažiūrės draugai. Ir išmokau. Taip aš galvoju. O gal, pagaliau, aš ir turėjau bent kiek savarankiško užsispyrimo, padėjusio nugalėti ir save, ir kontrabosą.

Kai pasiknaisioju prisiminimuose, atrodo, kad turėjau.

Ryga ir Kaukazas. Štai kur esmė, kuo ansamblis man padėjo. Čia aš išsprendžiau du svarbius klausimus: Lietuvos pasaulio scenoje padėties ir nacionalinį.

Anksčiau aš niekinau, na, jei ne niekinau, tai į mūsų dainas, šokius žiūrėjau su atlaidžiu pasigailėjimu. Lietuvių liaudies daina! Kas ji! Kažkas neaiškaus. Kodėl taip buvo? Grubi kaimo aplinka nesuteikė poezijos lietuvių dainai, aš pats jaučiausi nepritapęs prie kaimo visuomenės, be to, matydavau vien tik blogai parengtus šokius ir dainas.

Išgirdau ansamblį. Kūnu vaikščiojo šiurpuliai. Įstojau. Grojau. Bet nuo to dar nepamilau lietuvių liaudies dainos.

Tik užsienyje, toli nuo namų, supratau, ką reiškia Lietuva, lietuvių kalba, lietuviška daina.

Kai aplink tave skamba nesuprantama kalba, kaip tu jos išsiilgsti, tos anksčiau nevertintos lietuvių kalbos!

Baku sutikome kareivių lietuvių. Koks buvo džiaugsmas, kai galėjom pasikalbėti, suprasti vienas kitą!

O kai atvažiavome iki Ašmenos, nervai įsitempė, ir aš laukiau – štai, štai, bus lietuviškas užrašas. Kaip piktina tada tos iškabos su slavų ženklais! Ir Vilniuj, kai mus sutiko draugai, pažįstami, kalbino ir sveikino lietuviškai, norėjosi verkti. Nežinau, bet atrodo, kad ne man vienam.

Atsimenu, grįžau iš pajūrio į Baku. Sausos stepės, naftos bokštai, kaitra. Stoviu prie lango. Ilgu ir liūdna.

– Uždainuokim, – pasiūlė kažkas.

Iš karto nedrąsiai, pamažu, paskui vis daugiau balsų, daina stiprėjo, kol susirinko mūsų vagonas – visi, ir visi dainavo.

Dainavau ir aš. Pasukau galvą, kad matyčiau tuos skurdžius laukus. Bet aš nematau. Matau mūsų miškus, ežerus, Vilnių.

Graudu ir gera.

Jaučiu ant savo veido vienos azerbaidžanės žvilgsnį. Ji įdėmiai klausosi. Klausosi visas vagonas. Ir staiga mane apėmė nepaprastas pasididžiavimas: klausykite, žinokite – tokias dainas sukūrė Lietuva; niekas kitas, tik Lietuva!

Ir kur mes beeitumėm, ką bedarytumėm, vėliau visi stengėmės dainuoti. Gal ne visi. Bet aš – taip.

Ir dar. Gruzinai, armėnai, visi, kuriuos mes sutikom kelionės metu, su nepaprastu pasididžiavimu rodė savo kraštą.

Štai Nizami paminklas, jo muziejus, štai Sevanas, čia Urartu valstybės griuvėsiai, o čia vynuogės.

Aš pagalvojau: „Ar pas mus kas taip aprodytų Lietuvos grožybes?“

Pagaliau, kaip daryčiau aš? Juk man nieko ypatingo nesakė Vilniaus skersgatviai, Gedimino pilis...

Daug ką pajutau tą momentą: ir kad aš menkas vabalas, nežinąs, kas yra tėvynė, ir kad aš jos iš tikro nepažįstu, o svarbiausia, pajutau gėdą. Pačią didžiausią, kokią jaučiau bet kada. Nors niekas to negalėjo pastebėti. Todėl, kad pajutau širdyje.

Todėl su dideliu pasitenkinimu stebėjau ir klausiausi Algio pokalbio su Niko, kuris teigė, esą Armėnijoj viskas įdomiau, nes jos istorija siekia tūkstantmečius. Algis atrėžė, kad tai nieko nereiškia, Lietuva įdomi kaip maža, bet stiprios dvasios šalis. Reikia atsiminti – Vytautas žiūrėjo į Juodąją jūrą, jam lenkėsi mongolų chanai!

Ir Algis išaugo mano akyse. Teisingai kalba!

Taip, Lietuva nėra niekas, ji turi savo viską – ir kalbą, ir teritoriją, ir istoriją, kas ją skiria nuo kitų.

Ankstesnis kitų kraštų idealizavimas išgaravo. Niko palietė mane asmeniškai, prikišdamas, kad aš niekuo neturiu pasididžiuoti. Jis rėmėsi savo tėvyne. O kuo blogesnė mana, kad aš negaliu ja remtis? Aš pirmą kartą ja pasirėmiau ir pajutau, kad tvirtai pasirėmiau. Tik ją teturiu. Tik ja galiu didžiuotis.

Galbūt (ne galbūt, o tikrai) tas pats jausmas veikė mane ir tada, kai aš piktinausi, kad Vilniuje nėra nė vieno paminklo lietuvių kultūros veikėjams, kad nesutvarkytos tokios puikios vietos, kaip Gedimino kalno rajonas, Vingio parkas. Ką mes parodysime kitataučiui? Reikia, kad jis nustebtų, kad jis sakytų: „O, Lietuva!“

Pagaliau ne vien kitataučiui. Reikia ir man. Man pačiam. Bet šis jausmas gimė jau vėliau, kada aš daug galvojau, kada tikrai pajutau Lietuvos koloritą ir panorau, kad gimta šalis iš tikro gražėtų.

Anksčiau aš buvau internacionalistas. Galbūt net blogesnis. Rusai. O, jie davė daug! Vokiečiai – genijų tauta.

...Buvo vakaras. Lijo. Mes atvažiavome į Novorosijsko stotį. Su bagažais, instrumentais. Prie mūsų atšlitiniavo kažkoks rusas.

– Kas jūs tokie?

– Lietuviai.

– Kaip tai lietuviai?

– Lietuviai. Iš Lietuvos. Iš Vilniaus.

Tipas pažiūrėjo šnairom.

– Kokios Lietuvos. Nėra jokios Lietuvos. Yra viena Rusija. Klausiu, iš kokio jūs rajono.

Mes pagaliau supratom. Nusisukom ir nuėjom šalin.

Tada tipelis pratrūko:

– Lietuviai!.. Iš Lietuvos! Išpjauti jus visus! Ech!

Jis sugriežė net dantimis.

Jis buvo girtas. Rodosi, nusispjauk ir užsikimšk ausis.

Ne. Aš jau buvau matęs, kaip elgėsi latviai ir estai, aš mačiau, su kokia neapykanta žiūrėjo į rusus visa Užkaukazė.

– Užkariautojai!

Taip, tai vienas iš tų užkariautojų. Leisk jam veikti laisvai – jis parodys, ką gali rusai.

Mūsų vyresnybė nėra kvaila, tramdo tokius, bent viešai, pati veikdama diplomatiškai. Bet tada man ryškiai atsiskleidė carizmo ir rusų tautos bei socializmo ir rusų tautos esmė.

Tauta išliko ta pati. Tauta per dešimtmetį pasikeisti negali.

– Carizmas engė lietuvių tautą, rusų tauta ją užjautė.

Carizmas! Sąvoka engti negali. Reikia subjektų, per kuriuos galima būtų atlikti tą veiksmą. O iš kur tie subjektai, jei ne iš tautos? Pagaliau – caras iš kur?

Taip, tauta išliko. Kaip ten yra, kaip ne, o tas tipas – tautos dalis, rusės, susėdusios mūsų įstaigose ir nepratariančios žodžio lietuviškai, – tautos dalis. Jie rodo savo esmę neslėpdami to.

Kas mes vyriausybės akyse? Paprasčiausi mėsos gabalai, kuriuos surijus galima pasisotinti ir pasitelkti jėgų tolimesniam egzistavimui. Vyriausybė to nesako. Ji kalba apie tautų draugystę, solidarumą, o pati čiulpia kraują. Tik patylom. Man visada prisimena europinės Tarybų Sąjungos dalies geležinkelių tinklo žemėlapis. Lyg voro kojos tiesiasi keliai ir veda viską Maskvon. O ji išsikerojusi, didelė ir plati. Siurbia visa, kas geriausia.

Kas po to?

Atsisakyti nacionalizmo? Ne, tai tautos išdavimas. Tai atsisakymas kovoti už laisvę ir progresą. Mums reikia nacionalizmo. Kuo stipriausio. Bet mūsų nacionalizmas neturi virsti aklu šovinizmu, niekinančiu visa, kas kitatautiška.

Mums reikia tokio nacionalizmo, kuris padėtų mažosioms tautoms kovoti prieš didžiąsias. Nors ir kilniausi bus jų tikslai, savo dydžio verčiamos, jos virsta grobuoniais.

Mes, latviai, estai, lietuviai, turime ugdyti savyje neapykantą prispaudėjui – didžiajai valstybei. Nesakysiu, kad komunizmui, – komunizmas yra idėja. Mes turime ugdyti neapykantą žmonėms, kurie palaiko tokią kaip dabar tvarką.

O tai ir yra nacionalizmas. Jis – Lietuvos ir viso Pabaltijo išsigelbėjimas. Taip pat ir kitų tautų.

Štai ką man davė ansamblis, nors jis nė pats to nežino. (Tarp kitko, komjaunimo CK buvo kalbama, kad ansamblyje vyrauja nacionalistinės nuotaikos.)

Taip, daug davė ansamblis. Galbūt dar daugiau duotų. Pro rūkus matosi Viena, kas ten mūsų laukia?

Bet aš galvoju ir svarstau, svarstau ir galvoju: „Muzikantu aš išvažiavau tapti ar išsilavinusiu žmogumi?“

Pagaliau muzikantu aš netapsiu kaip Mykoliukas. Aš per silpnas, o metai praeis, ir paskui ėsi save, kad metai universitete praėjo be naudos.

Nagi pažiūrėk!

Atsikėliau 9 val. Kol pavalgiau, kol perskaičiau „Literatūrą ir meną“, jau ir laikas repeticijon-peržiūron.

Po peržiūros (mano draugai tuo metu sėdėjo paskaitose) su Pundžiu nuvažiavom paimti iš pedagoginio instituto kontraboso, paskui vėl pavalgiau (už skolintus pinigus), vėl truputį paskaičiau „Moksleivį“ ir vėl išėjau į repeticiją. Štai ir vienuolikta valanda. Visa diena ansambliui. Žinau – dažnai taip nebus, bet progų irgi pasitaikys.

Užtai svarstau ir galvoju, galvoju ir svarstau...

Kai aš vaikštau po repeticijas, Girdenis mokosi 7 kalbas. Jis pasieks daug, jis užtikrintas savo ateitimi. Nors aš irgi tikiu savąja, bet neužtikrintas, ir dažnai baiminuos. O kas, jeigu nuslysiu į kasdienybę kaip Arnašius? Kas jį atvedė ten? Gyvenimo būdas – tinginiavimas, simuliavimas, laiko mokslui nebuvimas.

Ar man nebus taip? Ar aš būsiu rašytojas? Rašytojas aš gal ir būsiu, bet ar išgarsinsiu aš Lietuvą? O tik tuo aš jai galiu atsilyginti.

Metai prabėgs. Netruks. Visa, ko nespėjai paimti dabar, žus, niekada to nebegausi.

O aš netenku daug ko. Ne tik lavinimosi. Pagaliau aš netenku gyvenimo džiaugsmo.

Puiki šiandien diena. Kvepia garuojanti žemė, tikras pavasaris. Dyliukas vaikšto su savo mergaite. Ir ne tik jis. Daugelis. O aš?

Lakstau suplukęs, kad gaučiau kontrabosą, kad daužyčiau jo stygas ir išgaučiau garsus. Tai prieštarauja mano prigimčiai – aš ne atlikėjas, aš kūrėjas.

O kūrėjui reikia gyvenimo, verdančio gyvenimo. Tokio gyvenimo aš neturiu, nors įtampa ir nuovargis dideli, tokie dideli, jog dienos tampa niūrios; tokios dienos; net tokios, kaip ši diena.

O juk ji galėtų būti gražiausia, skaisčiausia.

Ir vėl galvoju: juk tai ir yra gyvenimas – aš vargstu, visą laiką įtempti ir nervai, ir raumenys. Aš neparašiau darbų, aš praleisiu daug paskaitų. Po savaitės grįšiu. Turėsiu viską atsigriebti. Vėl bus įtempti ir nervai, ir raumenys.

Gal tai toks ir turi būti gyvenimas?

Aš nematau savo Liu. Ji nemato manęs. Abu išsiilgę. Retkarčiais susvyruoju, rodos, mesk viską ir eik pas ją. Bet juk tai būtų valios silpnybė. Taip taip. Ateis laikas, ir susitiksim.

Taigi, gal tai ir yra tikrasis gyvenimas?

Užtai svarstau ir galvoju, galvoju ir svarstau.

1959 m. vasaris

Tie lenkų „Kaštonai“! Kaip jie man brangūs! Stovėjom mudu tada ir klausėm – tai buvo ne daina, tai buvo mūsų gyvenimas.

Jei daina kaip gyvenimas, tai gyvenimas tampa dar puikesne daina.

1959 m. kovo 1 d., sekmadienis

Nejaugi puikus gali būti tik siekimas? Aš pamažu tuo įsitikinu.

Laukiau Liu, kaip po ilgos darganos laukiama giedros dienos.

Dienos repeticija, vakaro koncertas, nesėkmės, skubėjimas, viskas buvo niekis – pusę dešimtos ateis ji.

Ji atėjo. Atėjo išgėrusi. Girdenis išsinešdino iš kambario – žinokitės. Bet mes beveik nežinojom, ką darom. Ji paprašė užgesinti šviesą, nes buvo išsiilgusi iki kraštutinumo. Bet moteriškas instinktas diktavo sąlygas kuklumui.

– Liu, žmogaus kūnas yra tobuliausias gamtos kūrinys, tai kodėl mes negalime juo džiaugtis?

– Gal ir tiesa, – atsakė pagalvojusi.

Be reikalo aš pasakiau tą frazę – ji priėmė ją už šio vakaro moto, o man atkišo rankas. Aš tapau piktnaudžiautoju.

Silpna vis dėlto moteriška prigimtis, o ypač kai smegenis dengia alkoholio valktis. Ji buvo pasiryžusi

viskam. Ji viską patyrė. Aš susivaldžiau. Nežinau, kas mane valdė – sveikas protas ar neryžtingumas. Jutau, kad ne, negaliu to daryti. Užtenka.

Kaip ji jausis? O ji jautėsi visai gerai. Mes pakalbėjom apie šeimos santykius, ką mes būtume darę, jei būtume apsivedę. Tenka pastebėti, kad ji kalba labai realiai: materializmas – svarbiausia. Be jo kiltų nepasitenkinimas, mes pasitenkinimų ieškotume atskirai. Gal ir taip. Ką čia gal – tikrai taip.

Tik tas man nepatinka. Aš noriu meilės be išskaičiavimų. Egoistas aš.

Ėjau namo, o širdyje kažkoks keistas jausmas, verčiąs nusipurtyti. Turbūt visada taip – tik siekimas puikus, o kai jis išsipildo, pasirodo, kad tai paprasčiausia kasdienybė.

Vis dėlto ši diena tegul būna man atmintina. Ir bus.

Bučiavaus šiandien ne vien su Liu – su visom kanklininkėm. Mat jos pasveikino gimimo dienos proga, nors mėnesiu pavėluotai.

Kas dar įdomesnio? Šiandien ruošiuos išvažiuoti, tai mintys nebe tokios lanksčios, ateina ir vėl dingsta. Tai blogas bruožas. Baisiai blogas.

Tiesa, Girdenis pasakojo apie savo atrastą balsių asimiliacijos Mažeikių tarmėje dėsnį. Puiku.

O aš? Ką – rašyti kiek galima. Užvaldė Kaukazo įspūdžių aprašymas.

1959 m. kovo 8 d., sekmadienis

Prieš akis – Maskva, konkursas.

Praėjo savaitė įtempto ir be prošvaisčių darbo. Manau, kad taip kiekvienam – norisi, kad kas nors išlydėtų į kelionę. Mes buvom susitarę, kad ji ateis išleisti, bet 5 val. jos nebuvo, paskui aš išėjau, ji atėjo pas mane ir tikriausiai išvažiavo į stotį, o mes tuo metu buvom pas Daivą. Taip ir nesusitikom. O Vijolės išleisti atėjo Jonas, Antano – jo mergytė. Tik manęs ne. Pas Daivą ėmėm kalbėti su Liuska, iš išorės aš buvau linksmas ir patenkintas. Bet negi šypsena paslėps tai, kas dedasi širdyje? Ne. Ir Liuska sako: „Tu kažko lauki."

Laukiu. Ir kas iš to. Tik ilgu ir kartu pikta. Man taip reikėjo pasikalbėti su Liu. Buvau užėjęs pas ją į namus, ir, kol rašiau jai laišką (keletą žodžių), prisėdo senoji ir drebėdama ėmė išmetinėti, kad mes esam kvaili, nutarę apsivesti. Man ima juokas, nes ta mintis gerokai paseno, apsitraukė kiautu, ir aš ją galiu apžiūrinėti, tyrinėti ir sverti. Sako, kad jūs nebūtumėt patenkinti, nes Liu ne tokia, kad sutiktų su trūkumais, ji ėdanti jų gyvenimą, suėstų ir mano. Sako, ji mylėjo tave, dabar vėl susirašinėja ir mylisi su tuo kinematografistu iš Maskvos. Nors aš tada šypsojaus, bert paveikė tas faktas. Taip, gal ir rodo tai jos elgesys. Man rodosi, kad ji šąla.

O aš?

Nytšė mano idealas. Jei taip, jis taps mano dievu. Ir ji man bus eilinė moteris, mano Liu. O kas eilinis – šiukšlė. Gyvenimo šiukšlė, kurios man tik gaila. Didesnės paniekos nemokėčiau pareikšti.

Daug galvojau apie savo Nytšę. Ir vis tai dėl jos, Liu. Blogai tik, kad aš nemoku slėpti savo minčių, ir daug kas žino, kad aš garbinu tą seną kvailį. Gali ir mane laikyt kvailiu. Tiesa, atrodo, kartą jau tokiu pasirodžiau. Prašau, laikykit kuo norit, bet neužgauliokit. Aš tikiu savimi. O gyvenimas man rodo, kad tai yra teisinga. Jei ir Liu tai patvirtins, sakysiu: „Bravo senis Nytšė, mudu šį tą žinom!"

Mane kankina pažiūrų klausimas. Koks jis baisus! O be jo – nė iš vietos. Tik tiek džiugu, kad savo nacionalines pažiūras aš kaskart stiprinu. Tai parodė ir šįkart man Maskva. Mes jiems rodom meną, o jie žiūri, kad jis derintųsi su tarybinio socializmo reputacija, mes norim, kad pasaulis matytų Lietuvą, o jie kiša savo balalaikas. Mes praėjome, nugalėjome, kultūra nugalėjo barbarizmą, bet jie galingi kitur – šokėjų, be abejo, neims, nes iš Lietuvos negali būti pusė TSRS delegacijos; kaip skeptiškai jie pažiūrėjo į tai, kad pas mus visi ne komjaunuoliai – ir vizų klausimas dėl to tapo ypač aštrus.

Ką gi, jūs galingi šiandien, jūs elgiatės, kaip norite, bei žinokite, kad potencinė energija neišnyksta. O pas mus ji kaupiasi. Kad tik ji nepavirstų smogiamąja jėga! Žiūrėkite! Arba arba. Nes gali ateiti toks laikas, kai jums dairytis nebebus nei laiko, nei galimybių.

Mes stovėjome gastronome. Su raudonom kepuraitėm, kalbėdami savo kalba. Vienas tipas pareikalavo:

– Ko jūs čia niurzgiat? Kalbėkit rusiškai!

Brangusis asile, nejau tu nesupranti, kad po savo Nikita tu dedi dinamitą?

O Švedas sako, kad tik dabar lietuvių liaudies menas gali išeiti į pasaulinę areną. Nežinau, jis kalbėjo rimtai ar dėl bendro vaizdo?

Po konkurso mes nutarėm atšvęsti savo pergalę. Nors dar tiksliai nežinojom, kokią vietą užėmėm. Ir buvo verta, nes jau jautėme, kad pasirodėm gerai.

Kaipgi nešvęsti po tiek vargų ir nervinimosi? Savaitė įtempto darbo. Baisiai įtempto, bent man. Bet manau, kad ir kitiems, nes jautėsi nuovargis ir apsnūdimas. Paskui kelionė, trankymasis su instrumentais ir lagaminais, įtemptas laukimas ir pripuolamas repetavimas.

Kur tu nesijaudinsi, kaip tu negalvosi apie susitikimą, kai koridoriai pilni atlikėjų, leidžiančių iš savo instrumentų įvairiausius garsus, iš karto atrodančius tvirtais? Kaip negalvosi, kada abiejose salėse – didžiojoje ir mažojoje – nuo ryto iki vakaro girdisi melodijos, ir kai žinai, kad jos nori nustelbti mūsų, lietuvišką, melodiją?

O kraštutinio įtempimo pasiekėm tada, kai, viską sutvarkę, sustygavę ir apsirengę, už durų, laukdami savo pasirodymo eilės, klausėmės cimbolistų atliekamų Štrauso valsų. Nuostabi technika! O pats žinai, kad pas tave ne viskas tvarkoje – gali būti ir kiksas, ir pasitaikyti ne ta styga. Ėjome drebėdami, jei ne, tai bent jau iki kraštutinumo įtemptais nervais.

Pirmi akordai buvo blankūs, bet paskui – paskui sugrojom taip, kaip niekad nebuvom groję. O kai parodėm skudučius, kai Antanas operavo savo birbynėm ir kelmu, kai aš pūčiau skudučius ir mušiau kontrabosą, rusai turėjo pripažinti: „Ėto prieliestj!“

Visa tai mums papasakojo Švedas, kai susirinkom švęsti pergalės. Nors ir tada nežinojo, kiek balų gavom, bet sakė – gerai. Tiktai nederėję skudučiai, kontrabosas, bet tai esą ištaisoma. Ir įsikalbėjom apie birbynės ir ansamblio istoriją, apie perspektyvas. Baisiai geri tokie pokalbiai! Anksčiau birbynė man atrodė statiškas, paprastas reikalas. O ji tik kuriama! Ji neseniai gavo toną, dar neseniau – techniką, ir tik prieš porą metų išvydo Tamošaičio dėka pasaulinę areną. Jei ir dabar pavyks, ji – pasaulinis instrumentas.

Lietuvai – auksas!

Tokį šūkį iškėlė Švedas. Mes su džiaugsmu priėmėm jį. „Bet, – sako jis, – prieš jus darbo kalnai. Kad ir tu, kontrabosininke. Tau reikia mokytis muzikos teorijos, harmonijos.“ Tarp kitko, man išsisprendė tąvakar svarbus klausimas. Kaip aš abejojau aną savaitę, kai mes sunkiai dirbom! Norėjosi mesti viską, bėgti. Mane privertė. Aš tarp kitų pasijutau nugalėtoju. Ir dienos pasidarė šviesios ir mielos.

Taigi, taip tik ir tepasiekiama pergalė – per baisų darbą ir vargą. Tai ir yra tikras gyvenimas. Nemesiu ansamblio. Niekada! Jeigu norėsi, mokslui jis nesukliudys, o kiek jis mane moko, kaip gyventi!

Kad ir šituo, tokiu, atrodo, paprastu klausimu. Niekada dar nebuvau patyręs tokio sunkaus pergalės siekimo ir tokio malonumo ją pasiekus. O ansamblis parodė. Ir dabar aš galėsiu geriau nugalėti kliūtis ne tik grodamas, bet ir kitur. Tos minties veikiamas, beje, aš ir rašau. Sunku rašyti, bet noriu nepasiduoti savo silpnybei.

Taigi, gera buvo tąvakar nugalėjus. Patenkintas vadovas, patenkinti ir mes. Geriam, kalbam. O tuo labiau įdomu, kai šalia tavęs sėdi toks senis kaip Švedas. Kaip įdomiai jis pasakojo apie pasaulinio konkurso žiuri komisijos darbą, apie ansamblio kūrimąsi! Jam niekada netrūksta sveiko humoro. Jis įtakingas asmuo ir daug žinąs, todėl verta kelias valandas praleisti su juo.

Ypač įdomu, kai jis kalba apie kombinavimo, arba kitaip *blato*, reikšmę mūsų gyvenime. „Jei jums reikės, draugai, aš prirašysiu jums tiek balų, kiek bus reikalinga. Bet kartais aš vienas nieko negalėsiu padaryti. Tada reikia surasti kaimyną. Pagirk tą kolektyvą, kurį jis giria, parašyk, jei reikia, daugiau balų, jis atsilygins tuo pačiu. O tai jau gerai. Tu gali numatyti, ką iškelti, ką ne, pagal tai ir vertink, jei tik leidžia jų lygis. Visada išloši. Reikia tik tyliai, greitai ir logiškai.“

Taip, jis šitaip ir daro. Iš vienos pusės, gerai, kad padeda saviškiams, iš kitos, kur mūsų idealioji teisybė?

Tiesa – ji turbūt amžiams pasiliks sąvoka.

Kitądien Švedą sutikom restorane. Jis jau pasakė, kad gavom iš 25 balų 24, antroj vietoj eina 15 balų, ir mes buvom patenkinti. Bet jis dar papasakojo vieną įvykį, kuris man parodė, kas yra tiesa.

Buvo karelių ansamblis – sekstetas. Gerai susidainavusios moteriškės. Bet dainavo tik rusiškas dainas. Ir jos mums buvo nelabai naudingos. Ne tiek mums, kiek mūsų šokėjams. Tada Švedas: „Aš, draugai, pirma labai išgyriau jas, paskui atsargiai iškėliau tokią mintį – jos karelės, o dainuoja rusiškas dainas. Ką sakys užsienio propaganda? Pas jus nutautinami nacionaliniai pakraščiai.“ Komisijos nariai pažiūrėjo, pagalvojo ir linktelėjo galvomis – teisingai. Ir Švedas patenkintas nusijuokė – šešios vietos laisvos.

Ir nežinau, kaip vertinti jo žodžius, kad tik dabar lietuvių liaudies menas gali išeiti į pasaulio areną. Jis pareiškė, kad pas mus vyriausybė labai rūpinasi nacionaline kultūra.

O ką jis sakė atvažiuojant traukinyje? Valstybinis ansamblis žlunga. Išmetė geriausią šokėją – solistą Švažą – už politinius išsišokimus. Išmetė dar daugiau. Mažina etatus. Ansamblis virsta kamerine grupe, kai galėtų įvesti naujų instrumentų. Reikia atsisakyti kai kurių pjesių. Švedas apie tai kalbėjo su širdgėla. Nejau jis ir tada galvojo, kad partija rūpinasi nacionaline kultūra?

Įdomus jis žmogus. Ir Sverdiolas, ir Bartusevičius įdomūs. Nemaniau, kad jie būtų tokie fantazieriai.

Jau atvažiuojant jie kalbėjo apie ansamblių tinklo plėtimą, žemaičių, aukštaičių, dzūkų ansamblių įkūrimą, įsteigimą jiems tam tikrų atsižymėjimo vardų. Kalbėjo ir apie liaudies teatrus, apie saviveiklinius simfoninius orkestrus, bet Sverdiolas, tas mūsų didysis kombinatorius, buvo tąkart skeptikas. O Bartusevičiaus fantazija neišsemiama. Atrodo, kad santūrus, rimtas. O kas per planai!

Įsikalbėjom apie mūsų grupę; duosim koncertus, mokysimės. Perspektyvos nemažos. O visam ansambliui? Didžiausia bėda, kad mes nepradėtume kartotis. Repertuaras neplatus. Reikia naujo. Ką daryti? Reikia patiems galvoti apie montažą, reikia galvoti apie dzūkiškus, žemaitiškus drabužius. Visas ansamblis galėtų keisti sau rūbus. Koks tai efektas! Reikia naujų šokių. Visko reikia. O ko svarbiausia – pinigo! Pinigo! Ir jo mums niekada neduoda. Vadovas galvoja, kad reikia rengti apmokamus koncertus. Taip, tai vienintelė išeitis. Bet ir vėl – profsąjunga tvarko pajamas. O ji jau žino, kaip tvarkyti: prieš Kaukazo kelionę visam ansambliui ji išskyrė 100 rublių! 100! Kur reikia keliasdešimt tūkstančių.

Ir visgi maestro uždegė mus. Bent mane. Pikta dėl tokios biurokratiškos valdžios, pikta ant tos rutinos, bet širdyje jau verdi, jau galvoji: „Ar neapsiimti rašyti montažo? Ar neapsiimti rašyti ansamblio istorinės apybraižos, kurią išleistų ryšium su mūsų 15-mečiu? Kaip pagyvinti ansamblį? Ar nereikėtų įtvirtinti tą mūsų sekstetą? Ar nereikėtų atkurti kapelos?“ Juk etatų klausimas pas mus nėra opus.

Daug laiko apie tai galvojau.

Toks turi būti kiekvienas vadovas. Jis turi mokėti prieiti prie žmogaus, uždegti jį, kad visas jėgas skirtų pasirinktam reikalui. O jis moka. Liucė mane lydėjo. O kartą su Liu mane matė prie instituto. Jis ten netoli gyvena. Tai ir klausia manęs: „Tai ta pati, mano kaimynė?“

Kai aš kažką užmiršau, jis nusijuokė: „Pavasaris... kovas...“

Tokie tai menki dalykėliai ir tai nepaprastai suartina.

O gal jis taip atkreipia dėmesį, kad ir jis Maskvoje turi meilę? Mačiau – graži mergina. Dirba CK. Svarbi ir padėtis. Tiesa? Ir kas žino, gal tai tik dėl padėties ir ansamblio naudos, nors, kai Švedas pabrėžė, kad, kol išvažiuosim į Vieną, nemestų tos mergytės, vadovas nuraudo.

Taip, daug Maskvoje gražių merginų. Tik kas iš to? Juk jose nėra tavo širdies dalelės, kuri moterišką grožį uždega ir prisiverčia švytėti. O šiaip – nuklysta žvilgsnis gražiais plaukais, puikiomis akimis ir vėl užmiršti viską.

Kas dar iš svarbesnių Maskvos įspūdžių?

Na, kaip visada, į mus atkreipiamas visuotinas dėmesys dėl raudonų kepurių. Kur tik bebūsi – metro, tramvajuje, gatvėje, krautuvėse – visur į tave žiūri. Tu visada išsiskiri iš žmonių srauto.

Net restoranuose. Tik čia didesnį dėmesį sukelia kalba. Mes buvom „Prahos“, „Severnaja“ viešbučio restorane ir visur vaizdavom nemoką rusų kalbos. Tada tau ir visuotinė pagarba, ir dėmesys.

Nebuvau niekada anksčiau jokiame restorane. Maskva atrodė paprasta – su srautu žmonių gatvėse, su kino teatrais, krautuvėmis, po kurias mes slankiojom nieko neveikdami. Niekas mums neišryškėjo, nebuvo nieko įdomaus, jei nekalbėsim apie tokį faktą, kaip Maskvos aplankymas, kuris savaime yra savotiškai įdomus. Juk ir Kremlius, Raudonoji aikštė, plačios gatvės – viskas buvo nauja. Bet pilka.

O restorane – visai kitas pasaulis. Akivaizdus mūsų santvarkos išjuokimas. Kur kalbos apie lygybę, kai mes matėm pasiutišką lankstymąsi pinigui?

Įeis čia paprastas žmogus?

Mes tąvakar išleidom 500 rublių. Jeigu tokia kaina nuperkama tiek žinių, tai aš nesigailiu tų nuspurusių rublių.

Kiek teko rengtis rūbinėse – visur kišk rublį: tau palaikys paltą, aprengs ir padėkos. Jei ne – piktas žvilgsnis.

Kas tada pagaliau mūsų lygybė? Žmogus su 300 rublių alga galės čia būti? O yra tokių, kurie pusę gyvenimo praleidžia čia.

Arba pagarba mums, kai mes sukalbėdavom sava kalba. Ar ta pagarba nėra savo menkybės dengimas?

Jei žmonės lygūs, lygiai juos ir gerbk. Kurių velnių vieną aukštinti, o kito neleisti į restoraną?

Ir neleido.

Gėrėm savo viešbučio restorane. Suradom kelnerį, kuris pasirodė gan kultūringas. Mes jam davėm išgerti, paaiškinom, kad esam prūsai, tai, nors degtinės daugiau kaip po 100 gramų negalima, jis pristatydavo mums, kiek tik reikėjo. Pranas buvo mūsų vertėjas, o mes nemokėjom rusų kalbos. Tai jis įsigijo tam tikrą autoritetą. Kai jis buvo išėjęs, pamatė vieną rusą, kurio šveicorius nenorėjo įleisti. Tada Pranas liepė tam rusui rengtis ir pažadėjo paimti už savo stalo. Kelneriui tas nepatiko. O ruselis triukšmavo! Kas, kodėl manęs neleido! Aš statytojas, žiūrėk, kokie mazoliai ant rankų! Kokia čia laisvė! Visi šunys, tik tu (tai Pranui) vienas žmogus. Pranas liepė jam tylėti, bet jis nenori nė klausyti. Duokit gert! Jis išgėrė porą stikliukų, bet mums jau įgriso. Tada Antanas su Pranu pareikalavo iš jo pinigų. Rusas pažiūrėjo, pažiūrėjo, metė 25 rublius ir pasakė: „O aš galvojau, kad tu žmogus." Antanas apgailestavo, bet nepavyko ištraukti daugiau. Aš tada girtas nepagalvojau, bet ar ne tiesa? Tai aiškus įrodymas, kas gali lankyti restoranus ir kas ne.

Štai tau ir visa teisybė.

Dabar aš Maskvos pasaulio be restoranų pasaulio neįsivaizduoju. O kiek dar yra tokių pasaulių, kurie atsiskleistų, jei tektų pagyventi ilgiau!

Važiavau namo ir galvojau, jau kelintą kartą tvirtindamas sau: kiek daug duoda kelionės! Jokia knyga tiek daug neduos. Nes knygoje rašytojas veda tave, kur nori, kada nori, jis nutraukia arba išvis užgniaužia vieną ar kitą mintį. Ir reikia būti labai pastabiam, kad tu ją pagautum.

O gyvenimas tavęs neapriboja. Jis nenukandžioja minčių – plėtokitės, kur tik norit. Net pakiša kaskart naujas, visai nelauktas. Kad ir tai: matai Rusijos lygumas, o galvoji apie Lietuvą.

Taip, niekur tiek daug nesužinosi kaip kelionėse, niekur taip aiškiai nepajusi, kas yra gimtas kraštas, kaip svetimoj šaly. Ir matai, kad idėjos ir žodžiai, išdėstyti mūsų knygose, ir gyvenimas, tikrovė yra kaip diena ir naktis.

Pas mus socializmas, mes žengiame į komunizmą!

Maskvoje – žibančios vitrinos, srautai žmonių, restoranų džiazų natos, o už traukinio lango – sukrypę šiaudiniai stogai, kilometrinės pelkės ir krūmai, šimtasiūlėmis vilkį žmonės.

Pas mus lygybė ir demokratija!

O vienų kišenės plyšta nuo aukso, kiti jo laukia ir svajoja apie jį. Virš viso to sukasi didžiulis, apvalus aukso rublis. O kurie stipresni, lenda prie jo, tvodami kitiems į snukius, o už balso pakėlimą gauna peiliu į pilvą.

Pas mus kultūra!

O eteryje cypia častuškos.

Taip. O kas tai yra lygybė? Atvažiavom minkštame vagone ekspresu, parvažiuojam paprastame. Gerai, kai pats viską patiri, tada ir mintys gimsta pačiam gal nenorint.

Važiavom su lietuviais, grįžtančiais iš Sibiro. Stalino aukos.

Žiūrėjau keletą žurnalų „Ogoniok". Beveik kiekviename nuotrauka su Nikita Sergejevičium.

Gimsta naujas dievas. Ką gi, mes be to negalim...

Tik ką jis sugalvos?

Taip, mintys. Ėda kaip baisiausi parazitai, kartais trokšti pabėgti nuo jų, bet negali. Kažin, ar visiems taip?

Ne, nemanau, kad ne visiems. Grįžom su tokia moterėle iš Kauno radijo fabriko. Matyt, boba ne pėsčia. Antanas blevyzgoja, o ji juokiasi. Aš galvojau. Ji sako: „O, tas tai rimtas." Ir visą laiką stengėsi kalbint.

Pranas paėmė jos adresą. Sako, bus kur pernakvoti, kai atvažiuosim? Bus, užtikrina ji. Ir žiūri, ir juokiasi.

Ar tokia pagalvos, ar jai gims tokios mintys, ar jos ės ją kaip parazitai? Nors ją parazitai, be abejo, ėda.

Manau, kad ne.

Seni Nytše, kaip tu galvoji?

Gera vis dėlto sugrįžti su pergale. Tik gaila, kad tarp sutinkančiųjų nėra to, ką tu norėtum matyti.

Parvažiavom su milicijos mašina (aukšta šoferio klasė – patriotizmas – kovoti prieš spekuliantus automašinoje; juk jis dirba milicijoje) ir, padėję pas Daivą daiktus, ėjom su Patašium į Dailę. Ten šokių nebuvo.

Atsiminiau – buvo vakar. Liu pirmąkart pasirodė scenoje kaip šokėja. Ji prašė ateiti.

Grįžau namo, nors Patašius norėjo nutempti į šokius pas fizmatus.

Kambaryje papasakojau apie rezultatus. Žinoma, didelio susidomėjimo mūsų laimėjimais mene nėra. Visi pavydi tik to: „O, jūs pamatysit Vieną!"

1959 m. kovo 9 d., pirmadienis

Ši diena praėjo be jokių stambesnių įvykių. Daug kas klausinėjo apie rezultatus Maskvoje, apie Vieną. Daug kas atvirai sako: „Aš tau pavydžiu." Jei tikrai matysiu Vieną – yra ko pavydėti, be abejo.

Buvau vokiečių paskaitoje, buvau repeticijoje, susitarėm, kada dirbsim. Ir visur dabar skamba Viena. Šokėjai pyksta ant mūsų.

Grįžau su Vijole namo. Ji juokiasi, kad aš mažas. Ne išorėje esmė. Kas kad Jonas kiek žemesnis, negi jis blogas jai? Kaip man džiugu matyti, kai žmonės mylisi. Kad ir juodu. Abu puikūs žmonės. Vijolė ypač. Santūri, nuoširdi, graži.

Gera draugaut su tokiu žmogumi.

1959 m. kovo 10 d., antradienis

Vakar perrašiau parašytą kursinio darbo dalį. Šiandien žadėjau rašyti toliau, bet išėjo taip, kad neparašiau nė žodžio.

Reikalas tas, kad nepaprastai nuoširdžiai išsikalbėjom su Baltrėnu. Aš vakar pasakiau, kad sesiją laikysiu anksčiau. Jis nori išvažiuoti į kurortą, todėl irgi laikys anksčiau. Kai pavalgiau, jis nutvėrė mane ir sako: „Užeikim pakalbėt dėl egzaminų."

Pradėjom nuo sanatorijų, perėjom prie meno, paskui – prie kūrybos, o pagaliau – prie politikos.

Jis, pasirodo, nėra visai toks, kokį aš įsivaizdavau, – baisus zubryla, žinąs tik mokslą, knygas. Ne, jis gyvas žmogus, protingas, protingesnis už Girdenį, bent jau visuomeniniu atžvilgiu. Aš maniau, kad jis ignoruoja mane, bet jis su malonumu parodė Van Deiką, Mikelandželą, indų meną. Parodė eilėraščių. Turiu pasakyti, kad daugelis man patiko. Mano mintys. Bet jis pasiskundė esąs nuklydęs kažkur. Sakau: „Ieškok kelio ir atrasi." Jis sakosi sulūžęs. Ir paaiškino, kad nebežino politikos. Pasimetęs.

Yra baisiai daug negerovių. Kolūkiai, keliaklupsčiavimas, kultūros nebuvimas – viskas viskas juk atnešta rusų. Kaip turi būt su nacionalizmu? Aš pasakiau, kad be jo neįsivaizduoju Lietuvos laisvės. Jis iš dalies sutinka. Mes kalbėjomės trejetą valandų. Ir nebuvo nuobodu. Jis net svajoja apie tokį dalyką, kaip darbą kolūkio pirmininku. Ne tai kad pakeistų gyvenimą, bet iš tikro įsitikinti, kas kaltas?

Puikus man pasirodė šįryt Baltrėnas. Žmogus su protu. Giliu protu. Ir pasiryžimu. Jis nori daryti kaip Lebedys – nebūti žymus, bet varyti gilią vagą.

Valio, Viliau! Sveikinu. Padarei malonią staigmeną.

O aš pats nedrįsau šią dieną praleisti vėjais. Paėmiau dienoraštį. Parašiau ir nuvargau. Žadėjau mesti, eiti pas Liu, bet pagalvojau ir susivaldžiau. Buvau nuėjęs tik pavalgyt ir parūkyt, o šiaip nuo pirmos iki šešių rašiau.

Gera, kai pasijunti nugalėtoju. O kol nugalėjau save – buvo sunku. Septintą valandą buvo marksizmo seminaras, o iš jo nuėjau tiesiai į repeticiją. Pundys buvo girtas ir pasakojo įvairiausias istorijas.

O tuo metu pas mane buvo Liu. Laukė porą valandų. Paskui, sako, supykusi ir išėjusi. Draugai juokiasi, sako, Žiužys ją bučiavęs ir lydėjęs.

Šiaip ar taip, o aš nuotaikos netekau. Net suabejojau – o ką, gali būti.

Ir liūdna. Pikta. Pasiėmiau knygą, skaitau. Šiek tiek geriau.

Gal ir visada taip. Įsigilini į kito pasaulio įvykius, jie tave patraukia, užmiršti tave kamuojančias mintis ir darosi geriau.

O vis dėlto galvoju. Ir mintys baisiai pesimistiškos.

1959 m. kovo 11 d., trečiadienis

Iš ryto dirbu prie seminarinio. Užeina mintis – dažniausiai ji taip ir užeina – parašyti apie vakar sudaužytą būgną. Parašiau „Ar jūs turite sąžinę?"

Kada reikalauji iš kito, pasidarai reiklus ir sau. Tai pažangos kelias. Reikia visur ir visada reikalauti maksimalaus jėgų įtempimo, ir tas reikalavimas neleis atsileisti tau pačiam.

Vadovas dirba įtempęs jėgas – ieško teorinių dalykų, repertuaro. Neleidžia atsikvėpti ir mums. Mes norėtume pasimuliuoti, pailsėti, o jis jau kalba, kad mes nieko nemokame, ir pyksta.

Lukšienė vėl verčia įsitempti – antradienį reikės skaityti seminarinį darbą. Ima baimė.

Grįžo Šiušelis, ir prasidėjo senasis gyvenimas. Mes mušamės, kalbam, dainuojam po vidurnakčio. Kiek daug vis dėlto reiškia žmogaus asmenybė.

1959 m. kovo 12 d., ketvirtadienis

Svarbiausia – buvo Liu. Mes nesimatėme pusantros savaitės. Ji atėjo dieną, kai aš sėdėjau skaitykloje ir vargau su savo seminariniu. Antanas man pranešė; aš nenorėjau tikėti. Bet ji buvo iš tikro. Mes nuėjom į valgyklą ir, kol išstovėjom eilėje, kokios dar nebuvau

matęs (nes iš Cvirkos paminklo atidarymo suplūdo begalės žmonių), aš papasakojau jai apie mūsų buvimą Maskvoje, paskui dviese papietavom.

O vakare, užėję pas ją, nuėjom į kiną „Laikrodis sustoja vidurnaktį“.

Kalbėjau su ja apie gyvenimo malonumų atsisakymo būtinumą. Ji sako, kad prošvaistės turi būti.

Tikrai, prošvaistės būtinos. Man tas prošvaistes suteikia ji. Kai jos nėra, aš kamuojuosi, bet kartu ir užmirštu, o kai ji yra, vėl atsiranda šviesi nuotaika.

1959 m. kovo 13 d., penktadienis

Karinis parengimas. Koks žmogaus asmenybės pažeminimas! Liu sako, kad pas mane labai daug idealizmo. Galbūt. Bet jei jis skatina asmenybės savarankiškumą, aš manau, tegu kiekvienas turi bent lašelį to idealizmo, ir gyvenimas pasidarys truputį šviesesnis.

Dabar rikiuojamės koridoriuje, ant mūsų šūkauja senas žydas Grinbergas, o mes turim jo klausyti, žiūrėti, kaip smėlio dėžėje jis stumdo figūrėles, atseit, karinius įrenginius. Ir žinok, įsisąmonink, kad karas bus, kad tu būsi karininku, eisi atakon. Kažin, kur bus Grinbergas, jei kils karas?

Mane viskas siutino: ir kvailas daužymasis per sprandus, ir dainavimas, tikriau – kaukimas auditorijoje, ir Patašiaus skepticizmas, ir kvaila Girdenio kalba apie rusų kalbos išaukštinimą. Jis kalbėjo rusiškai. Pasakiau, kad man nesuprantama, ką jis nori pasakyt. Mačiau, visi tam pritarė.

Aš turiu labai daug neatliktų smulkių darbelių. Kai pagalvojau, man pasidarė šilta. Bet vis tiek susitvarkysiu! Parsinešu pinigus ir siuntinį, pavalgau ir rašau seminarinį.

Į repeticiją einu su dideliu noru, nes kažkur tai reikia prasiblaškyti. Ansamblyje aš pamažu darausi tam tikra ašimi. Į mane daug kas kreipiasi, klausia. Ir groju ne taip jau blogai. Šiandien net vadovas buvo patenkintas. Sako, gerai grojot. Sugadino nuotaiką tik „Komjaunimo tiesos“ sveikinimas. Bet ji vėl pakilo, kai vadovas kreipėsi į mane, kad parašyčiau scenarijų statomam filmui apie ansamblį. Visą kelią kalbėjomės. Koks tai būtų puikus darbas! Baigęs seminarinį, griebsiuosi jo.

1959 m. kovo 14 d., šeštadienis

Naktį parėjau apie pirmą. Pavalgęs išėjau į skaityklą ir iki 6 val. rašiau seminarinį. Šiek tiek padariau. Liko jau nedaug. Bet protas tapo nebelankstus, ir nuėjau gulti. O šiaip įsitikinau, kad dirbti galiu. Miegojau dvi valandas, ir miegoti labai jau nenoriu. Reikės tokių priemonių imtis dažniau. Juk laukia kursinis, scenarijus, montažas ir, pagaliau, egzaminas.

Rytas sunkus kaip niekada. Pamiegojau dvi valandas, bet, stebuklas, miego nesinori. Bet seminare buvau žvalus ir kalbėjau dėl kolektyvizacijos Lietuvoje. Mintis pavyko suformuluoti gerai. Pasakiau, kad valstiečių sąmonė dar nebuvo subrendusi tokiam reikalui. Per anksti pradėjo kolektyvizaciją. Vasiliauskas sako – nusišnekėjai. Įdomu.

Šiandien pasnigo. Kai grįžau rytą, koridoriuj prieblanda šviesesnė negu paprastai. Apima liūdesys.

Kodėl?

Nežinau.

Liu žadėjo ateiti aštuntą valandą, o pasirodė šeštą. Iš karto supratau – kur nors eis. Taip, pas vieną bernioką išgertuvės. Paprašė palydėti.

Einam. O sniegas tirpsta. Jaučiu, kad kažkas tirpsta ir tarp mūsų.

Nesinori rašyti smulkmenų apie kojinių pirkimą, važiavimą, pasakojimą apie tai, kad vadovas paprašė rašyti scenarijų. Tai nereikšmingos smulkmenos. Greitai jos dings iš atminties.

Tik ar dings jos pasakyti žodžiai?

– Liu, tu man daraisi idealu.

– Kaip tai suprasti?

– Paprastai. Tikrąja to žodžio prasme.

Ji pažiūrėjo.

– Paaiškink.

– Ne dabar.

– Kada?

– Kada nors.

Bet vis tiek aš paaiškinau.

– Tu mane įsiutinai.

Ji nusijuokė.

– Ir kas iš to?

– Aš tada darausi nepaprastai darbingas.

– Vadinasi, dirbsi parėjęs?

Mes ėjome prospektu, kalbėjomės apie kažką, kas privertė mane pasakyti:

– Nešnekėk, Liu, aš vėl imsiu niršti.

– Tai tu pyksti?

– Taip. Kaipgi ne?

– Ai, Romuk, baik, – jos veidas pabalo. – Kai aš imsiu pykti, bus blogiau.

Aš nutilau.

Ji pažiūrėjo, susivaldė.

– Nereikia, nesipykim. Visą vakarą nuotaika bus bloga.

– Tai gersit?

– Gersim... Ko taip žiūri? Suprask, Romki, bachurai kartais kviečia – eikim išgerti, pašokti. O aš jaučiuosi prirašta. Negerai taip.

Aš nieko neatsakiau. Nulydėjau ją iki autobuso. Važiuodama ji žiūrėjo į mane, šypsojosi.

Bet ar tai ta šypsena? Ta pati, kuria ji žvelgė, kai mes sėdėjom ant valčių Neries pakrantėje? Ta pati, kuria ji šildė mane pušyne naktį, spindint žvaigždėms? Ta pati, kurią ji man siuntė nuo Filharmonijos balkono, kai mes koncertavome grįžę iš Kaukazo?

Ne, ne ta pati.

Aš einu gatve susigūžęs, nuvargęs. Ir liūdna taip, jog sunku apsakyti.

Viskas praeina... Praeina...

Nejau iš tikro praeis? Nejau man reikės vaikščioti paneriais, klajoti po Vingį ir panerio kalnus, rankiojant prisiminimus, – kadaise čia pabertus bučinius? O kokie jie buvo nuostabūs, tavo pabučiavimai!

Tu užmiršdavai viską, aš galvodavau vien apie tave.

O dabar:

– Aš jaučiuosi prirašta... Negerai taip.

Aš tavęs nepririšu, Liuda. Čia ne virvės reikalas.

Miestas blyksi žiburiais. Tauro kalnuose tamsu. Tik staiga blyksi ugnelė. Nebėra... Dega! Užpūtė! Ne, dega vėl! Pamažu plevena. Užges – neužges... Tai tu ten, Liuda. Užgeso... Ne, vėl blykstelėjo. Bet tuoj vėl nėra. Tamsu...

Nejaugi iš tikro? Užges?

Ne, nenoriu tikėti! Netikėsiu, nors pasiusk!

O kuo aš ypatingas? Kuo? Savo riesta nosimi? O gal plaukais, kietais lyg šeriai?

Nors Liu sakydavo:

– Romuk, kokie puikūs tavo plaukai!

O kiti tokių plaukų neturi? Turi. Dar gražesnius plaukus, tiesias nosis, puikias figūras. Jie galbūt puikiai apsirengę, kas jai labai patinka.

Tai kodėl jai nesakyti:

– Aš jaučiuosi suvaržyta... Negerai taip.

Taip, ji jauna. Aš negaliu jos varžyti.

Tik nejaugi viskas praeis? Nebebus?

Nebebus tų drungnų vakarų, kai aš skubėdavau pas ją, kad prietemoje pabraidytume Neries pakrante, jaučiant jos rankų šilumą, mirtiną tylą ir tolimą elektros spindulėlį. Eini ir, rodos, kiekvienu sąnariu jauti sunkias, dangaus fone pasvirusias pušis, juodą vandenį, tolimą garvežio švilpuką. Ne, tai ne gamta, tai ji, mano Liuda. Žiūrėk, kaip ji žvelgia į mane...

– Romuk, kaip aš tave myliu!

O dabar tirpsta sniegas.

– Aš jaučiuosi suvaržyta... Negerai taip.

Kaip baisiai slegia paltas...

Ir koks tvankus kambarys!

O Vilnius spindi žiburiais.

Nejau viskas praeis? Nebebus tų vakarų?

Nebebus... Nebebus...

Velniop! Velniop, didysis idiote!

Bus!

Viskas bus! Viskas, ko tu panorėsi.

Tik ne Liuda.

Tu vaikščiosi paneriais. Bus tykus vakaras. O tu degsi. Tu pamatysi porą – ji visai panaši į tavo Liu, jis į tave.

Tu staiga nusispjausi ir nusijuoksi.

– Kokie kvaili šitie vaikėzai! Jie nežino, kad viskas praeina. Net meilė!

Sužinos!

O tu jau žinai. Tu juokiesi. Iš jos ir iš savęs. Tau visai negaila savęs.

Tu eini, sėdi prie stalo ir dirbi. Ateina naktis, paskui rytas, diena, paskui vėl naktis ir vėl diena.

Tai kas, kad gelia nugarą, kad akys paraudusios ir sutinę pirštai? Tai kas?

Viskas praeina, tik darbas ne. Taip, tas pasilieka.

Ir tu dirbsi.

Liuda!

Tu man tampi mano tikruoju idealu.

1959 m. kovo 22 d., sekmadienis

Matyt, kad periodinis dienoraščio rašymas neišvengiamas, nes dažnai nebūna kaip, dažnai užmirštu, dažnai tiesiog neprisiverčiu parašyti, o svarbiausia – per ilgesnį laiką išdyla nereikšmingosios smulkmenos, lieka stambieji įvykiai, kurie turi ryšį su ankstesniais įvykiais, ir jų tik fiksavimas duoda dienoraščiui siužetinių elementų krislelių; nors, tiesą sakant, įdomios yra gyvenimo smulkmenos, – stambiuosius įvykius visada atsiminsi, o smulkmenos išdils, jas reikia rinkti ir branginti. Tik štai, kokiu būdu jas sukaupti dienoraštyje, kad nesigautų kaip

vidurinėje mokykloje; nes juk anie dienoraščiai visai nuobodūs. Tik faktai.

Tačiau spręsti ir nuspręsti negalima. Reikia rašyti, ir išeis. Atrodo, kad šis dienoraštis jau yra kažkoks pereinamas.

Reikia padaryti savo stilių tokį, kad ir dienoraštį skaitytum lyg romaną.

O daug įdomių dalykų įvyko per šią savaitę. Oi daug.

Pirmadienį, kai po vargonų koncerto ėjau namo, mane pasivijo Vijolė. Mano nuotaika buvo bloga. Aš blogai girdėjau muziką ir ji neveikė. Kodėl? Buvau vakar „Palangoje“. Bet apie tai vėliau.

Taigi, ėjau paniuręs ir piktas. Vijolė paklausė: „Gal palikti vieną?“ „Ne, – sakau, – jei to reikės, pasakysiu.“

Ir gerai. Jai, matyt, irgi reikėjo paramos. Iš karto prakalbom apie Liu. Aš baisiai nusivylęs. Sunku.

– Sunku, Ąžuole, tau, bet nelengva ir man.

Aš susidomėjau. Kiek klausinėjau, nieko nesakė. Tada aš pats ėmiau pasakoti – tik taip gali ką nors išgauti iš merginų.

– Kas sunku, Vijole?

– Nesakysiu.

– Tai nėra ko kalbėti.

– Tau sunku, kad tu meilės turi per daug, man – kad aš jos neturiu. Negaliu duoti tiek, kiek iš manęs reikalauja. Štai ir pasakiau. Oi Ąžuole, Ąžuole! Kaip tu viską ištrauki.

– Lyg tu apie mane nežinotum.

– Taip, žinau.

Mes ėjom tylėdami.

– Ką daryt, Ąžuolėli?

Aš tylėjau.

– Viską pasakyt jam į akis. Nebus sunku? Tada jis tavęs neapkęs, bet nebebus kančios.

– Aš jam pasakiau.

– O jis?

– Nieko. Netiki.

Ji vaikščiojo kaip nesava.

Tą dieną, kai aš susigūžęs ėjau namo, ji lakstė po savo kambarį, kartodama:

– Ką daryti? Ką daryti? Kas bus?

Jonas pasakė ją mylįs.

Ir šiandien ji tik neverkė. Verkė; biro ašaros, bet kalbėjo lyg neverkdama.

Dažnai tokių įvykių nepasitaiko. Ir tik tada gali visai pažinti žmogų. Ir aš, nors ir nevisiškai, bet pažinau Vijolę. Taip man norėjosi jai kuo padėti. Kuo?

Aš pasakojau jai istoriją su Anuta. Ne, ne tas. Ji nenurimo.

Dienoraštis!

Aš paėmiau, nunešiau jį:

– Imk, Vijole! Paskaityk! Nesklaidyk savo minčių, užsimiršk svetimuose. Bus lengviau.

– Ąžuole, Ąžuole, kaip tu pasitiki manimi! Ar nesigailėsi?

– Nemanau.

– Duok dieve, kad taip būtų visada, – ji verkė iš dėkingumo.

Rytą aš nubudau – saulė, dangus žydras, žydras. Nuotaika tokia, lyg aš girdėčiau:

– Romuk, kaip aš myliu tave!

Kas gi įvyko?

– Dienoraštis!

Jis gi mano siela. Jis Vijolės namuose. Ir kai aš ją sutikau, man atrodė, kad aš ją vakar bučiavau.

Ji ilgai nieko neužsiminė apie tai. Tik vėliau aš paklausiau, ar padėjo jis?

– Perskaičiau vienu atsisėdimu. Užsimiršti nepadėjo. Pagimdė dar daugiau minčių. Dabar ir tave matau visai kitokį.

– Blogesnį, geresnį?

– Deja, Ąžuole, geresnį.

Padėkojau už komplimentą. Bet tai juk pagyrimas mano dienoraščiui – sielos dalelė, vadinasi, atsispindi jame.

O kitą vakarą ji ėjo į pasimatymą. Buvo repeticija Čiurliony. Prieš išeidama priėjo prie manęs, atsisėdo:

– Oi, Ąžuole, kaip bijau, kaip bijau! Tu neįsivaizduoji.

Ir paskui, padavusi ranką:

– Palinkėk sėkmės.

Aš paspaudžiau ir nusišypsojau.

Rytojaus dieną:

– Kaip?

– Aš turbūt visada liksiu tokia. Kol buvau namie, galvojau – kalbėsiu, kalbėsiu, o kai nuėjau – kalbėjo jis, aš tylėjau, klausiausi ir, be to, žliumbiau.

Ir visai neseniai sutikau Joną. Jis buvo kažko sumišęs. Pamatęs Vijolę, trumpai pasisveikino.

– Kur dirbat, Jonai? Dešimtoj?

– Aš nebedirbu.

– Ką!?

– Išeinu.

Jis, pasirodo, stojo į darbą studijoje, ansamblį palieka.

Taip, aš pritariu jam. Mano muzikiniai gabumai irgi nėra tokie, kad aš pasiekčiau ko vertingesnio, o kam gaišti laiką kitur, jeigu žinai savo pašaukimą?

O vis dėlto – kokios priežastys?

– Tai, sunku šeimoje, darbas neleis ir iš viso – tokios sąlygos. Pasitaikė proga.

Vakare aš paklausiau:

– Vijole, kodėl Jonas išeina? Dėl to?

– Taip, – atsakė ji tyliai.

Joną kai kas smerkia. Ne, aš jį gerbiau, dabar gerbsiu dar labiau.

Dienoraštis! Mano sielos dalelė!

Jis, jis viską padarė.

Žmogaus sielą gali suprasti tik tada, kai tu pats jam atveri savąją sielą.

Tik kodėl Vijolė dabar kitokia?

Man rodos, kad aš ją bučiavau.

Liu, o ką gero tu davei man šią savaitę? Apie tave plaikstosi tik niūrios mintys. Tu norėjai net aną sekmadienį praleisti su senąja kompanija ir tik todėl, kad pavėlavai, mes nuėjom į „Palangą“. Nenoriu aprašinėti jos, ją visada atsiminsiu – pirmas įspūdis visada ryškiausias. Tik tu – tu buvai liūdna, nors gėrei, valgei, šokai. Tiesa, kompanija tau nepažįstama – mūsų šokėjai, bet juk esu aš, tavo Šule! O, tu jau kitaip žiūri į jį!

Girtas aš siutau. Tiesa, siutau jau ir prie stalo. Bet nusigert negalėjau – tai maukėm su Jonu bufete. Užtat pareinant siutau ant visų praeivių, lindau kur nereikia ir žadėjau nugriauti cerkvę.

Tai tave juokino, pataisė nuotaiką. O man buvo dar liūdniau.

O ką aš turėjau jausti, kai tu vaikščiojai, kalbėdamasi tik su Ritka, Žieduliu? Lyg manęs nebuvę.

Ką aš turėjau jausti, kai mama verkdama šaukė, kad tu nepadedi, tik vaikštai, vaikštai, kai tu verkei ir kaltinai mane, jog aš išpliurpęs Gražkai, ką tu pasakoji apie namus?

Ką aš turėjau jausti?

Nemalonus buvo sekmadienį nei Imanto išleidimas, nei estų estrados koncertas, nei giedros pavasario dienos.

Pilka gyvenimo proza! Baisi proza.

O gal ir gerai, kad ją pažįstu? Tik gaila, kad lieka po to drumzlės. Aš daug kam sakiau – baigta su Liu. Viskas. Man pačiam taip atrodė šeštadienį einant iš šokių.

Nuėjau, tikėdamasis ją sutikti. Pažiūrėjau programą, kiną ir, kai vilties ją pamatyt nebeliko, išvydau.

Liu, tu šokai su savo grybu ir buvai visai patenkinta. Su tavim šokau tik kartą, bet tavo abejingas veidas nuginklavo mane – nebeišdrįsau tavęs vesti. Tik kai savo demonstratyviu bugiu su grybu tu įžiebei man pyktį, aš tavęs negailėjau, negailėjau nei savęs – dabar bus viskas baigta! Grįžau namo, sėdau prie scenarijaus. Apmatus padariau. O tu tuo tarpu gėrei su savo dėstytojais Antakalnyje pas Bagdoną. To aš nežinojau, tai tu man pasakei šiandien, ir, stebuklas, tai buvo pasakyta paprastai, tarsi būtiniausias dalykas, pavyzdžiui, aš valgau vakarienę, jog aš nesupykau. Tu buvai žavi, pavasariška ir visai neabejinga man. Tu buvai lyg užsienio reporterė. Po velnių, aš vaikas. Negi tai svarbu.

Tu atėjai pas mane ir laukei manęs. Nors senojo karščio nėra, gera su tavimi. Tik keista – tu man tapai tokia tolima, jog baisu ir prisiliesti. O kai prisilieti – tavo kūno šiluma vėl grąžina drąsą ir pasitikėjimą, o su jais – ir džiaugsmą. Tačiau to, ką patyriau vakare, niekada neužmiršiu, ir už tai aš pasiryžęs tau atleisti viską.

Leisk, papasakosiu iš eilės.

Mes išėjom pasivaikščioti. Niūrūs pokalbiai, kuriuose vis vaidenasi jos nusivylimas manimi, negali būti mieli. Tu sakai, kad dabar gražiausias gyvenimo laikas ir iš jo reikia imti viską, kas geriausio.

O kas tai yra geriausio?

Pasiduoti vien džiaugsmams?

O gal geriausia, ką mes galim sau leisti, – tai savo silpnybių nugalėjimas, džiaugsmo užgniaužimas ir... darbas, darbas, darbas.

Tu sakai, kad geriausias dienas vargsti, norėdamas sukurti ramią senatvę. Tada ir dirbt galėsi.

Bet, žinok, jei darbo nebus šiandien... tiek to, palikim ginčus.

Mes nuvažiavom į Valakumpius.

Miškeliai, upė, saulėlydžiai, skardžiai, vaikų balsai, pavasario kvapai ir tu linksma, siaučianti – kaip tai puiku! Tau patinka nauja aplinka, nauji žmonės. Aš daugiau sėslus. Ieškau pergyvenimo vietoje.

Bet šis vakaras – žavus. Mes abu rūkėme, mes abu leidom pasroviui tuščią konservų dėžutę su tavo cigarete, mes siautėm.

Vaikiškos išdaigos! Kokios jos mielos! Aš buvau taip laimingas, jog užmiršau net pabučiuoti tave.

Grįžom. Tu nuvažiuoji toliau. Aš pamoju. Tu nusišypsai. Ir dangus, nubertas žvaigždėmis, atrodo dar gilesnis.

Koks puikus tas laikas. Kvėpuoji šaltu oru ir, rodos, plečiasi širdis. Ir tu nori daryti žmonėms tik gera, pats nuveikti didelius darbus.

O ką, rimtai pagalvojus, nieko nenuveiksi, brolau.

Gavai rašyt scenarijų. Tik apmatai, nors reikėjo paruošti jau seniai, šiandien atiduoti. Juk tai laimė – dirbti tokį darbą. Ne kiekvienas gaus. O tu?

Kęstas sako: „Jei pamatysi Vieną, sakyk, kad gimei po laiminga žvaigžde.“ Iš tikro, gal ir tiesa. Dažnai aš gaunu tai, ko nesu užsitarnavęs. Ir tai, turbūt, ta laimingoji žvaigždė.

Monkelevičius kėsinasi į mano kontrabosą, bet aš manau, neužleisiu vietos. Ėmiau dirbti rimčiau, ir vadovas man duoda pratimų.

Keletą žodžių apie šią dieną. Tai – pavasario šventė, anot mūsų. „Pirmasis septynmetis – komunizmo pavasaris.“ Šūkis neblogas. Žiūrėsim, kaip jis bus įgyvendintas. Žymius laikus gyvename.

Gera vis tiek turėt kokią šventę. Iš ryto kelia su muzika, visi plaukia gatvėm su muzika ir diena skaidri, skaidri. Ji būtų buvus dar skaidresnė, jei ne instrumentų tampymas.

Bet džiugus vakaras, tikriau, pavakarys, idealiai pabaigė šią iš esmės niūrią savaitę. Užpildžiau dienoraštį. Ramu. Matosi, kad laikas pragyventas. Bet kiek priekyje! Na, dirbt!

1959 m. kovo 23 d., pirmadienis

Reikia rūpintis charakteristikomis, todėl einu į paskaitas, bet Bieliauskienės nėra, partinis biuras nedirba, todėl einu namo.

Kaip norisi valgyti! Valgau duoną su apipelijusiais virtais lašiniais, o svajoju apie sriubą. Nėra pinigų, o skolintis – ne, nereikia.

Staiga nei iš šio, nei iš to Kęstas davė du rublius, kažkokią skolą. Koks džiaugsmas! Pavalgiau manų košės ir pomidorų sriubos ir kibau į literatūros istoriją. Gera mokytis. O vakare nuėjau pas vadovą į repeticiją. Pakalbėjom dėl scenarijaus.

Dzūkas dirba nuotraukas, o aš išeinu į skaityklą. Ima miegas. Bet, kai atėjo Skiauteris, mes rašom skelbimus „administratoriaus Roko“ vardu. Juoko kiek!

Nuo antros valandos iki šešių dirbu nuotraukas. Miego nesinori, gera, kai gali save suvaldyti. Miegojau tris valandas.

1959 m. kovo 24 d., antradienis

Vienintelis geras darbas – literatūros istorijos skaitymai. Ėmiausi tvirtai ir, šalia kitų niekelių, šiek tiek perskaičiau. Visa kita nulis, kasdienybė, kurios neprisimenu ir nenoriu prisiminti.

1959 m. kovo 25 d., trečiadienis

Sužinojau, kad parvažiuoti į namus tikrai nepavyks. Ir pikta, ir skaudu – pats neturiu jokios laisvės.

Be to, visą laiką nepatenkintas savo darbu – tai ne darbas, o lakstymas po įvairias įstaigas, kad susitvarkyčiau dokumentus. Be to, svarstė mano seminarinį darbą – reikės perdirbti. Tiek to – greitai baigtas jis nebus.

O šiaip visa diena ansamblyje. Grojam, mokomės.

Apie Liudą galvoju neretai, bet širdyje nėra tokio jausmo, kuris verstų susimąstyti. O tai baisu.

Atsimenu, seniau, kai tik pagalvodavau, kad reikia nueiti pas Liu, pamatyti ją, niekas manęs nesulaikys. O dabar aš pats save sulaikau. Ir be ypatingų pastangų. Aureolė nuo tavęs nukrito, Liuda, tu likai man brangi miela mergaitė, sukelianti tam tikrą kartėlį. Kartėlį dėl taip greit pasibaigusios puikios mūsų laimės, dėl tavo atšalimo ir pirmiausia dėl savęs – kodėl aš ne toks, kad pritraukęs sugebėčiau nebepaleisti. Tačiau, matyt, toks jau mano charakteris. Žinoma, jis keisis. Pasikeis. Turės pasikeisti. Ir jeigu taip įvyks, aš sakysiu – iš tikro gimiau po laiminga žvaigžde, kuri man skyrė tave.

O jeigu ne – vargas jūsų moterų giminei! Aš nesigailėsiu jėgų kankinimui. Ir pirmąja auka taps mūsų Mažytė. Jūs nežinote, kaip meilė moka kankinti. O! Ji moka! Tikrai.

1959 m. kovo 28 d., šeštadienis

Velykų išvakarės.

Parėjau iš koncerto. Liudos nėra. O buvome susitarę eiti į Petro ir Povilo bažnyčią – įdomu. Nėra. Liūdna ir pikta.

Pasiėmiau kai kuriuos juodraščius ir išėjau skaityklon – negaliu pakęsti, kai laikas bėga veltui, daug

nenuveikiu, tai nors dienoraštis būna pilnas, tas vienas iš svarbiausių mano „socialinių dokumentų“.

Žiūrinėju prieš tris metus rašytus darbus. Ir, stebėtina, eilėraštis „Mintys apie meilę“ man patiko. Perskaičiau ir ėmiau taisinėti.

Iš kur šioj liaunutėj mergaitėj
Buvo šitiek jėgos, šilumos, –
radau juodraštinį užrašą.

Tada aš neturėjau tos „liaunutės mergaitės“; nejau man tas eilėraštis pranašingas?

Taip, buvo joje jėgos ir šilumos, o dabar...

Ir aš įninku galvoti apie darbą.

Štai jau ketvirti metai rašau. O ką parašiau? Nieko! Absoliučiai. Į tuos visus tepliojimus, kuriuos aš taip branginau kadaise, registravau, šiandien nebenoriu žiūrėti. Tiesa, minčių yra, bet darbo... O reikėtų. Kaip ten bebuvę, o ataskaita už penkmetį turi būti.

Aš tikiuosi, kad visa tai, kas mano popierių krūvose yra racionalu, aš atsirinksiu, perdirbsiu, o visa kita – švilpt!

Reikia taip. Reikia, kad matytum, kiek padarei, kad tai ėstų tave ir galvotum apie tolimesnį darbą.

Reikia. Ir padarysiu.

Tik dabar sunku. Šiandien jau buvo trečias koncertas šią savaitę. Ryt bus dar vienas. Užvakar – Filharmonijoj, vakar – Radijo komitete, šiandien – Aktų salėj. Ir taip kasdien – išvargęs, pailsęs. Bet nieko – kada nors bus visa tai jau jaunystės metų romantika.

Kartu ir džiugu, kai girdi savo įgrotus darbus. Tuo labiau miela, kai girdi kontrabosą. Nesunku tada ir nešti instrumentus į kitą miesto galą, ir nepavalgyti, tik duotis, lėkti į ansamblį!

O vis tiek norisi poilsio. Kūrybinio darbo. Dabar galva išūžta. Bet te ji pailsi kelias dienas kaime, pavasario gamtoje – joje viskas virs!

Tik nevalia.

Ansamblis, egzaminai... Dažnai džiaugiuosi, kad lieka mokytis dveji metai – kaime kiek dirbsi, kiek ne, o rašyt tai tikrai rašysi.

Ech, ir norisi, kad tai būtų greičiau.

Tiek to, nebetepliosiu. Vėlus laikas. Vakar miegojau pas Patašių. Sušalau. Reikia nors šiandien gerai pailsėti.

1959 m. kovo 29 d., sekmadienis

Nejaugi grįžtų tokios pat dienos kaip rudenį?

Šis sekmadienis davė man daug džiaugsmo.

Prieš pat koncertą Patašius pasakė, kad salėje sėdi Liu. Tikrai, ji sėdėjo pirmoje eilėje ir kalbėjosi su kažkokiais dviem bachurais. Ji buvo linksma, ir man darėsi pikta.

Grojau su įniršiu, pirmąkart visai be natų. Ir, rodos, visai neblogai.

Mes scenoje gyvename, o ne vaidiname. Vadovas, pavyzdžiui, pasakė, kad aš po koncerto pasilikčiau.

Kalbėjom apie scenarijų. Apmatai blogi, bet aš užsispyriau – padarysiu gerus. Iki Tauro ėjom kalbėdami, paskui su Kęstu (klasės draugu) atėjo Liuda. Ji šiandien labai žavinga. Mes nuėjom į kambarį, o ten tetos atvežtas ploščius, valgis. Susitarėm eiti į kalnus, tai aš nebelaukiau nei tetos, išėjau. O negražu. Reikės nuvažiuoti pas ją.

Kalnuose! Kaip buvo gera. Būtų buvę geriau, jei būtume ėję dviese, bet neblogai ir taip – Kęstas ir Žiedulis visai neblogi žmonės.

Žiedulis ir Liu skynė žibutes, jos lyg ožkos strikinėjo skardžiais. Aš fotografavau. Lynojo lietus, bet buvo linksma ir gera. Tai ypač pajuntu dabar, kai viskas jau praėję.

Dar nuostabesnis buvo vakaras. Liu atėjo apie devynias. Mes skaitėme apie Barboros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto meilę. Paskui – tokios mergytės pasisakymą „Moksleivyje“. Liu net ašaras išspaudė. Ji trokšta romantiškos meilės. Žiūrėjom nuotraukas, kur mes apsikabinę, ir viena iš jų ji susižavėjo – ją reikia pavadinti „Svajone“. Tu kažką pasakoji apie ateitį labai labai gero, o aš sėdžiu ir klausau.

Girdenis parvažiavo iš Kauno ir pasakoja apie tai, ką matė, kur buvo.

– Romuk, ir mums reikia kelionių.

Iš tikro, naujas pasaulis, nauji žmonės, nauji jausmai.

Ėjom namo. Iš karto ji norėjo važiuoti, bet mes ėmėm kalbėtis, ir ji viską užmiršo. Aš jai pasakojau, kaip dirbau seminarinį, ji – ką nuveikė ir nuveiks.

Paskui įsikalbėjom apie mūsų santykius. Sakau – per retai susitinkam. Tai mane veda į negeras mintis. Ji net nustebusi. Labai susinepatogino, kai prikišau, kad neatėjusi šeštadienį. Ji visiškai užmiršusi! Neatrodo, kad žaistų meluodama. Bet ką rodo tas faktas, jog ji užmiršo? Juk pirmomis dienomis ji sėdėjo prie lango ir laukė, ir verkė, kai aš neatėjau. O dabar – užmiršo. Bet tą vakarą apie tai aš negalvojau.

Ji džiaugėsi šiuo vakaru ir diena. Juk atmintyje išlieka tik tokie, kaip antras mūsų susitikimo vakaras, kaip vakaras Valakumpiuose, kaip šis.

Iš tikro, kiti dingsta arba nenori prisiminti.

Aš pasakiau, kad ją tik dabar rimtai įsimyliu. Už ką? Už tai, kad ji turi kažko, kas priverčia mane kitaip žiūrėti į pasaulį, į save.

– Liu, tu pasitiki manimi?

– Romuk, būk visada toks kaip šiandien.

O kaip maloniai dvelkia Neries drėgmė!

1959 m. kovo 30 d., pirmadienis

Dar vakar vakare nusprendžiau eiti skaityklon baigti kursinį darbą.

Pabaigiau, bet žinau – reikės taisyti, reikės dar daug daug dirbti. Pirmąkart aš aiškiai ir su baisiu kartėliu pagalvojau, kad aš negabus. Taip. Jeigu aš ką nors noriu padaryti, tai tą pasieksiu tik įtemptu darbu. O, reikia pastebėti, vakar to darbo įtampos nebuvo. Kas pusvalandį su Patašium ėjom rūkyti, plepėdami apie bobas ir visą kitą velnią, paskui ėjom valgyt, skaitinėjau „Pergalę“ – įdomus straipsnis apie Vakarų Europos jaunuosius rašytojus, ėjau kirpyklon ir mėginau šiaip sau trainiotis, apgaudinėdamas pats save. Laukiau vaikų, bet jie neatėjo, nuotraukų nedirbau, išėjau skaityklon.

Rašyti! Kaip norėjau ką nors rašyti. Aplink plaikstosi begalės siužetų, bet susilaikau – turi būti pagaliau pradėtas romanas.

Padariau planą. Ilgai galvojau, kol pajutau, ką reikia rašyti. O kai pajutau, rašiau iki 4 val. Išsisklaidė visi miegai, o aš tik pyliau. Parašiau II skyrių.

Taip, dabar prie jo dirbsiu periodiškai.

O dar kas man atėjo į galvą – kad aš, pats to nežinodamas, esu „įpykęs“ žmogus, tik mažesnio masto negu Vakarų Europoj. Juk man niekis ir religija, ir buržuazinė tvarka, ir Amerika su savo kapitalu, ir Rusija su savo komunizmu.

Aš siekiu kažko, ko pats dar nežinau. Bet tai turės būti kažkas labai didinga, labai gera ir labai lietuviška.

1959 m. kovo 31 d., antradienis

Galvojau – Liuda vis tiek myli mane. Bet šiandien manau – viskas.

Kalbėjau su Gražka. Ji priėjo prie manęs ir paklausė: „Na, ar greit žadi ženytis.“ „Greit, – sakau. – O ką, kodėl?“ Greičiau ji išeitų.

Be abejo, namuose jie nesugyvena ir baisiai pjaunasi. Ji man vėl kartojo, kad Liudka – ne šeimininkė, kad ji nori pinigų, kvailo vyro ir visiškos laisvės. Ji, sako, ir dabar išeina į konservatoriją. Susirado sau draugužių. Nenuobodžiauja be tavęs. Tai Gražkos žodžiai. Gal jie neteisingi?

Teisingi. Anksčiau Liuda neužmiršdavo, kad reikia ateiti pas mane. Iš Kauno dargi dieną anksčiau parvažiuodavo, kad tik galėtų pamatyt mane. O dabar – praeitų savaitė, praeitų mėnuo, ir tai nieko nereikštų... Taip, aiškiai nebe tas. Nenoriu imtis represijų ar siūlyti savo meilę tiesiog nevalia – meilę reikia kurstyti, o aš, matyt, neturiu kuo.

Skaudu, kai pajunti, kad žavios dienos jau praeina. O jos praeina. Tikrai, nežinau, ilgiau aš nekentėsiu, turiu gi išsiaiškinti su ja – taip ar ne.

Vijolė šįvakar verkė. Kodėl?

O kokia bjauri ši diena apskritai! Iš ryto parašiau, nuėjau į repeticiją, o ten užgrojo, kad greičiau būtų dokumentai. Aš lėkte į fakultetą, lėkte pas Bieliauskienę, lėkte į polikliniką. Kiek ir kokių tik formalumų nereikia! Baisu! Bet kenčiu. Aš nesimokau, o gyvenu ir groju ansamblyje. Šią savaitę vėl bus trys koncertai. Mums nori ruošti apmokamus koncertus.

Profesionalai...

Kvaili mes ir nelaimingi, man norisi muštis.

1959 m. balandžio 1 d., trečiadienis

Guliu vakar vakare – o galvoj tokios sunkios mintys! Kaip aš susitvarkysiu... Kiek daug visko dar reikia. Norisi, kad greičiau būtų rytojus, norisi eiti, skubėti, tvarkytis.

Rytą tempai buvo maži. Pavalgęs aš dar paslampinėjau, į mankštą nėjau, nors laiko turėjau. Negaliu pakęsti tos prievartos. Caro laikais studentai nešiojo uniformą ir špagas, dabar – kepuraites, įvedė mankštą, ko gero, į paskaitas ves surikiuotus. Pasakiau, kad keliuosi 6 val., tada ir atlieku mankštą. Neisiu, tegul varo, kur nori. Aš iš tikro darau ir žymiai stipresnę mankštą negu jie.

Taigi, iš ryto – nieko. Bet kas po to?

Į komjaunimo komitetą patvirtinti Nastopkos popieriui, paskui į dekanatą, paskui pas Bieliauskienę (pas mane nė kapeikos, jos rankinuke – kelios šimtinės), po to į Taurą pas Smolskaitę, bet jos nėra. Nunešiau pas mašininkes rekomendacijas, jos perrašė, paskui iš dekanato gavau charakteristiką, bet tokią, kad reikėjo pačiam suredaguoti. Kai ją perrašiau, kai

pasirašė Bielinis ir Kubilius, viskas, galima sakyti, buvo jau tvarkoje.

Dabar tik supratau jų sistemą. Kurso komjaunimo organizacija rekomenduoja dekanatui, dekanatas pagal tai rašo charakteristiką, kurią tvirtina partinis biuras ir rektoratas.

Paskui – dvi TSKP narių rekomendacijos, kurias tvirtina mūsų partbiuras.

Ir charakteristiką, ir rekomendacijas tvirtina miesto rajono partinis komitetas, o po to jau neša pas Ferensą.

Kai mes sėdėjom CK, aš buvau tiek nuvargęs, kad miego miego, o daugiau nieko. Bet Vijolė pakėlė, mes nuėjome valgyti. Kaip skanu pavalgyt kultūringai, juo labiau kad seniai taip bevalgiau. O kai atidavėm dokumentus, nepajutom ypatingo palengvėjimo, tik buvo smagiau. Nuėjom pažiūrėti, ar Bražinsko foto yra konservatorijos vinjetėje. Pasirodo aš, sukėlęs vakar ansamblyje sensaciją, susimoviau – nuotrauka buvo, bet Universiteto vinjetėje.

Grįžom su Vijole pajuokaudami, pakalbėdami. Ji sako, kad aš zirzlys ir nepataisomas ginčų kėlėjas.

Dieną gražu, saulė kaitina, tik aš su juodu ploščium, nes baltą pradeginau.

O jau grįžęs neinu nei į repeticiją, nei romano rašyti, gulu ir miegu. Buvau atsikėlęs pavalgyti ir vėl miegu. Šiandien „aprylis“ – apgavo Nastopką, juokėsi visas blokas, Žiužys su Seniūnu specialiai išėjo apgaudinėti.

Apie Liu daugiau sentimentalių minčių nebus. Jei bus – bus rimtos. Gana dvejonių. Dingsta viskas – net meilė...

1959 m. balandžio 2 d., ketvirtadienis

Nebus minčių!.. O bus darbų. Taip, aš iš ryto vietoj mankštos išlėkiau Gedimino aikštės link – gal susitiksiu Liudą. Sutikau Ritką, Rimą, o jos ne. Einu musę kandęs.

Grįžęs sėdėjau skaitykloje ir verčiau lotynų, bet paklausė kaip tik to sakinio, kurio dar nebuvau išvertęs. Visada taip. O tarp kitko, imu labai domėtis kalbomis.

Buvo tik 5 žmonės paskaitoje, naujo nieko neuždavė, tai nusileidom per langą iš antro aukšto, kad netrukdyt prof. Račkauskui. Nėjau namo, o skaitykloje parašiau straipsnį – atsakymą į „Kas važiuos į Vieną?“. Vadovui patiko. Reikės tik suredaguoti ir pagalvoti, kaip vadinti sekstetą, nes daugelis pyksta ir ieško progos prikibti.

Buvo bokso rungtynės. Kraujas ir kumščiai. Bet kai žiūri, norisi pačiam eiti. Tik kur ten aš toks, kaip Liuda sakydavo, – rašytojas...

1959 m. balandžio 3 d., penktadienis

Amžinai dabar turbūt bus pjaunamasi dėl mankštos. Bibliografas pakėlė pusę septynių, aš greit susitvarkiau ir išėjau skaityklon. Negaliu pakęsti to komandavimo. Ir kai Pliugžma su savo štabiukais prie įėjimo reikalauja leidimų, man darosi koktu ir norisi iškrėsti kokią šunybę. Algis sako, kad jame nebelieka tarpinių jausmų – tik pagarba arba neapykanta. Mūsų šunis jis esą nudėtų ramia ranka, ramiau negu paprastą šunį.

Keistą dalyką pastebiu ir aš. Jei draugystės su Liuda dienomis aš svajojau apie laimę, jaukų gyvenimą, namukus, mašiną, buvau linkęs su daug kuo taikstytis, tai dabar svajonėse matau vis tankiau save kenkiantį valdžiai, teisiamą, kalinamą ar pan. Ir man darosi gera.

Įdomus buvo šiandien karinis parengimas. Aiškino azimutą, paskui davė pagal azimutą ir atstumą nueiti tam tikrą kelią. Ėjom senosiomis Antakalnio ir Subačiaus gatvėmis. Įdomu, nors oras tai bjaurus.

Kiek džiaugsmo suteikia siuntinys. Patiko man vakar skaitytas Kalpokaitės straipsnelis. Jausmo mergytė. Bus ji poetė.

Ir dar: mes – artistai profesionalai. Pirmasis uždarbis. Grojom filharmonijoje estradiniame koncerte. Pavyko neblogai. Žinoma, vargas su instrumentais, jaudinimasis, grojimas; ne tame esmė.

Aš išgirdau žodžius, po kurių koncerto negalėjau klausytis.

Estradinio kvarteto klarnetas paklausė:

– Jums moka?

Ir dar kelis kartus kalbėjo apie pinigus: „Mums po septyniasdešimt penkis“; „Sunku duoną uždirbti“; „Koncerto artistams apmokėti reikia 2300, o surinko šiandien gal 500, ne daugiau“, ir pan.

Bet kaip skambėjo tas klausimas: „Jums moka?“ Jie matė mumyse tiesioginius konkurentus. Mes atimame jų atliekamus pinigus, už kuriuos jie galėtų praleisti vakarą „Palangoje“, pašokti „Vilniuje“.

O kaip jų menas? Daugelis saviveiklinių estradų duoda geriau negu jie. Kodėl neleidžia jų į sceną? Būtų konkurencija, būtų augimas. Dabar sugrūda damas su šaliais, armonikėlėm ir sentimentaliom

dainelėm – ir klausykis. Negaliu ploti. Sergu, skauda galva, o kai pagalvoju, kad štai ana dama dainuoja, o prieš akis jai pinigas, galva plyšta. Kur tavo menas, Lietuva!?

1959 m. balandžio 4 d., šeštadienis

Visą dieną gulėjau ir skaitinėjau. Kai pavargdavau – miegodavau. Karščio truputis yra, galva dega, bet iš tikro nesergi. Kvaila tokia savijauta. Per dieną nieko gero nenuveikiau. Tarp kitko, mano dienoraštis turbūt ir mirga šia fraze: „Nieko gero nenuveikiau." Visas mano gyvenimo turinys joje.

Kuo galiu džiaugtis – tai dienoraštis. Jis neypatingas, bet jame viskas, kas gimė mano galvoje arba ką padariau. Jis tik vienas mane džiugina, nors gyvenimas pilkas ir liūdnas. Nėra jėgų, nėra duonos, nėra meilės, yra tik kartėlis ir liūdesys.

Koncertavome. Jau 13-as koncertas. Mus priima gan šiltai. O namuose šalta ir niūru. Su Girdeniu kalbam apie meilę ir liūdesį.

Nejaugi tokios turėtų būti mūsų dienos?

1959 m. balandžio 5 d., sekmadienis

Stiprus žmogus, bet prieš likimą neatsispirs. Jau po pietų, kai Bibliografas grįžo iš savo dėstytojo, gavęs įskaitą, sprendė, kur eiti. Visur abejoja. Metė pinigą. Tris kartus pinigas – einu. Meta – herbas. Visus tris kartus. Dabar herbas – einu. Meta – pinigas. Dar kažką metė – neiti. Pas seserį – eiti. Mane sudomino tai.

Aš laukiau Liudos visą dieną. Buvau net nuėjęs 3 val. pas ją. Namai užrakinti. Sėdau dirbti. Verčiau vokiečių. Versiu iki devynių, o po to eisiu miestan. Draugai lošia, nebegaliu.

Išėjau. Sakiau, kad už pusvalandžio grįšiu, bet prospektu iki Lenino aikštės yra per maža, ir aš nudrožiau iki Liu.

Grįžus. Budi Trakimas: „Pas tave buvo svečių." Aš užlėkiau lėkte. Girdenis išskėtė rankas: „Kaip gaila, pavėlavai keliolika minučių."

Radau laišką.

Kokias mintis aš kūriau! Parėjęs žadėjau sėsti ir aršyti literatūrinį rašinį-laišką, apdainuoti mūsų meilę, kuri jau žuvo.

Dabar:

Ant knygos popierius, jame juodu pieštuku rodyklė knygos vidun. Praskleidžiu – raštelis „Romukui". Ji, esą, laukusi jau ilgai, nebegalinti, nes dabar su Ritka tik grįžusi iš Trakų, kur jos piešė, liejo. Gaila, kad manęs neradusi, nes taip norėjusi pamatyti. Be to, galvojusi, kad aš išvažiavęs namo. Dabar – iki. Bučiuoju. Liu.

Ką po tokio laiško?

Aš sėdėjau kaip pritrenktas. Ar ne likimas, po perkūnų!

Atsiguliau, norėjau užmigti, bet negalėjau; skaičiau, bet nesupratau, paskui atsiguliau ir ilgai ilgai dar varčiausi.

1959 m. balandžio 6 d., pirmadienis

Miegotos 4 valandos, užtai per paskaitas jaučiuosi sergąs.

Tiesa, buvau iš ryto sutikęs Liudą, nes specialiai dėl to ir ėjau. Pamačiau prie „Tiesos" redakcijos. Tas vaizdas ir išliko. Ji buvo nustebusi. Pakalbėjom, pasipasakojom paskubomis, ir ji nuėjo pas savo bachurus.

O aš ėjau tvarkyti reikalų. Mat pardaviau blicą, reikėjo paimti iš Arnašiaus ir bateriją. Gavau 300 rub., tiek, kiek mokėjau ir už naują.

Po pietų važiavom į Ukmergę. Nuostabu žiūrėti į pavasario laukus, kad nuotaikos negadintų tavo asmeninė kvailystė.

Pyktį ir įniršį ant savęs grįžtant išlieju staugdamas kartu su visais. Nusiraminu piešdamas bloknote visokiausius niekus.

1959 m. balandžio 8 d., trečiadienis

Pastebėjau, kad sunku darosi rašyti dienoraštį, mat artėja įtemptas egzaminų ir įskaitų metas, reikia dirbti rimtą darbą. Dabar rašau, kai kiti mankštinasi. Aš nebijau nieko, nieko neklausau, nors žinau, kad už tai galiu netekti stipkės ar bendrabučio. Dėl stipkės nebijau, nes aš – ansamblietis, kandidatas. Dėl bendrabučio – nes žadu išeiti gyventi į butą. Buvau susitikęs Kiminių, ir jis kvietė pas save. Aš, žinoma, nenoriu, noriu vienas.

Repeticijų per tas dienas nebuvo, ir tai labai keista, neįprasta. Parašiau straipsnį, šiandien žūtbūt, bet turiu parašyti scenarijų.

Buvau nuėjęs pas ją, po to laukiau Liu – neatėjo. Man galutinai formuojasi mintis – išsiaiškinti, pasikalbėti; šiaip ar taip, mūsų santykiai to reikalauja.

Vis sunkiau bepakenčiu, kai kas nors man įsakinėja arba nori primesti savo valią. Gal tai savarankiškumo gimimas? Kad ir ta pati mankšta, kad ir tvarkymasis kambaryje. Atidaviau skolas,

susitvarkiau daiktus, drabužius, norisi žinoti savo išteklius, resursus, kad galėtum orientuotis, kur spausti ir kur durti.

Bibliografas sako, kad tvarkingumas – svarbiausia savarankiškumo dalis.

Taip, o lauke – pavasaris. Ima žaliuoti žolė. Ir kaip keista, kai vietoj pilko fono atsiranda žalias, sodrus. Nors oras šaltokas, bet palijo šiltas lietus, ir žolė verste verčiasi iš žemės.

Gražu tokiu laiku. Tik vakarais, kai viskas aprimsta, būna liūdna – ne tokį gyvenimą gyvenu...

1959 m. balandžio 9 d., ketvirtadienis

Kai sutikau aš ją, sakiau, kad skubu iš „Tiesos“ į „Komtiesą“, o juk iš tikro ėjau susitikti jos, ne ko kito. Pakalbėjom bendrais žodžiais apie Institutą. Įspūdžio didesnio nėra, nors traukte traukia pamatyti.

Taip ir su lotynų kalba. Noriu mokytis, bet kai ateina paskaita, ji būna tokia nuobodi, kad aš neprisiverčiu užrašinėti žodžių. Ta auditorija kalta...

Norėjau šiandien būt stropus – paskutinį kartą nueiti į rusų, bet dėstytojos nebuvo. Užtai Vaidis pripražė, kad nueičiau pasveikinti Liaudies ūkio tarybos Jungtinio vyrų choro. Jeigu nėra – nereikia. Panašu į „Komtiesos“ sveikinimą.

Koks nuostabus vakaras! Šiltas, skaidrus. Dyliukas, Seniūnas – su savo mergytėm. O tu jauti Liudą, jauti organiškai, ir kai šalia tavęs jos nėra, darosi baisiai baisiai tuščia...

1959 m. balandžio 10 d., penktadienis

Mankšta įgalina ir priverčia atsikelti anksčiau. Dėl to į karinį einu pasivaikščiodamas, sraute žmonių.

Sunki diena – karinis. Mane paklausė, silpnai žinojau, bet nežlugau. Aš skaitomas vienas silpniausių karinyje – sakė, mane minėjo posėdyje. Kažin kodėl – nesijaudinu. Tik štai fizinio žadėjo neduoti Esas, prasidės repeticijos dieną, kurios vėl neleis lankyti lotynų. Bet Bartusevičius sakė, kad susitvarkysim su ja.

O šiaip aš buvau patenkintas savo darbu. Po 4 valandų karinio su Patašium išėjom, paslankiojom po miestą, nuėjom prie Neries, paskui aš išėjau į skaityklą, rašiau scenarijų ir, rodos, išėjo geriau nei kitais kartais. Po to užėjau į marksizmo katedrą. Reiškia, būtiniausius darbus nudirbau. Sutvarkiau ir straipsnį apie Vieną. O grįžus – mus žada išmesti.

1959 m. balandžio 19 d., sekmadienis

Viena pavasario savaitė, nuostabaus oro, puikios saulės ir klaikių minčių savaitė. Ir kieno dėka? Mano gerosios Liudos.

Šeštadienį atvažiavo Laima. Mudu su Liu nuėjome į Čiurlionį. Ji surado Laimą, mes pakalbėjome ir palikome ją linksmintis su savo kursu. O patys, žliaugiant lietui, ėjome namo. Ryt važiuosim į Valakumpius, susitarėm.

Gerai. Atėjo Laima, ir mes abu nuėjome palaukti jos, kur buvo sutarta. Bešnekučiuojant pamačiau Liudą. Ji skubėjo, nes vėlavo. Atsisveikinau su Laima ir nuėjau ieškoti jos. O ji kaip į vandenį. Žiūriu čia, laukiu čia, o jos nėra. Praėjo valanda, praėjo dar pusė, nusispjoviau ir išvažiavau vienas. Vaikščiojau Valakumpiuose gerą porą valandų. Nuėjau pakrantėn, kur pabuvojom aną nuostabų vakarą. Gal čia Liuda piešia? Ne, jos nėra. Pučia vėjas, plaiksto drabužius ir, nors šviečia saulė, šalta. Aplink vaikšto poros; išlipa iš troleibusų, pasikalba, susikabina ir nueina. Važiuoja mašinėle sotūs ir patenkinti ponai – žili, nutukę, pergyvenę jaunystės audras ir dabar tik susijaudinę dėl pinigų ar tada, kai jų ramiam gyvenimui kas nors gresia.

O aš vaikštau. Vaikštau vienas su kartėliu ir liūdesiu širdyje. Liūdžiu ne dėl to, kad šalta, kad mano apsiaustukas nutrintas, kad namuose nėra ko valgyti ir kišenės tuščios. Ne dėl to liūdžiu. Tai niekis.

Nėra jos, Liudos, mano džiaugsmo ir šilumos, laimės ir pasididžiavimo. Kur ji dingo? Kodėl nepalaukė manęs? Gal piešia kur nors netoliese?

Deja, neradau jos. Nutariau grįžti. Sėdau į troleibusą ir rašau laišką. Staiga, kai troleibusas pasijudino, pamačiau ją, einančią stotin. Išlipti kitoj stotelėj? Ne!

Nuvažiavau iki jos namų ir laukiu. Pamačiau ją troleibuse. Įšokau. Ji apstulbo, paraudo.

– Išsiaiškinkim, kaip čia išėjo...

Ką čia išsiaiškinsi. Ji nerado manęs prie stulpo, įėjo į krautuvę, paskui nulėkė iki Cvirkos gatvės, paskui vėl grįžo ir išėjo namo. Iš namų išvažiavusi tiesiog į Valakumpius. Ji labai stebėjusis, kodėl aš neatėjęs.

Užėjom pas ją. Atėjom pas mane. O čia, mums bevalgant, atėjo Hėlė. Liu išėjo su Antuku. O aš susiruošiau į Dailės muziejų, dailininko dienos minėjimą. Gavau iš Vijolės pakvietimą, įėjau. Klausiausi

simfoninio orkestro koncerto. Stebėtina – jis mane jaudino. Seniau to nebūdavo.

Prieš pat pabaigą atėjo Liu su Rita. Buvo Adas. Mes apvaikščiojom porą salių – nuobodu. Išėjom namo.

Kyla audra. Debesys juodi juodi. Bus lietaus. Prapliupo jis, kai mes buvome Gorkio gatvėje, ir, kol nubėgom iki Katedros, nustojo. Palydėjom Ritką, ir patys grįžom į Taurą.

Vakaras. Girdenis kažką zubrina. Mudu su Liu sėdim ant lovos. Ji paprašė, ir aš padaviau savo eilėraščių sąsiuvinį. Jame buvo keletas naujų. Tai „Tu sakei – poetu aš nebūsiu“, „Kaip ir meilėje...“ ir dar kažkas. Ji skaitė kelis kartus.

Paskui sako:

– Teisingai sakai tame „Kaip ir meilėje...“

Paskui perskaitė „Aš apie meilę kalbėjau kažkada“. Sako, kad jį daugiausia kartų skaičiusi.

Atsigulė man ant kelių, įsikniaubė, paskui paprašė pieštuko ir skubiai užrašė:

– Romuk, ar tu mane labai myli?

Aš pažiūrėjau į ją.

O ji vėl atvertė sąsiuvinį ir pridėjo:

– Sakyk – ne! Visai ne!

Žiūrėjau įsmeigęs akis.

– Nežiūrėk taip baisiai.

Nusisukau.

– Romuk, aš kitaip negaliu.

Štai! Pagaliau! Pagaliau įvyko tai, ko aš laukiau dvejodamas ir bijodamas. Ji pagaliau pareiškė. Mano spėliojimai buvo ne be pamato.

Mano brangioji Liu...

Aš nusišypsojau. Paėmiau už pečių, tylėdamas nuėjau prie spintos ir ėmiau rengtis. Ji taip pat pakilo. Nustebusi žiūrėjo į mane. Padaviau paltą ir mes išėjome. Koridoriuje ji sustojo, pažiūrėjo, mėgino nusišypsoti, bet aš nerodžiau jokio dėmesio. Leidausi laiptais beveik nieko nematydamas. Pastebėjau Vijolę, kažką iš mūsų vaikinų, bet nepasisveikinau. Negalėjau nieko galvoti.

Lauke šalta. Aš drebėjau. Bet negi tai nuo šalčio? Liu irgi tai pastebėjo. Įsikibo parankėn ir ėjo tylėdama.

– Šalta, – pasakiau aš, paėjęs gerą gabalą. Ji tylėjo.

Po kiek laiko pridūriau:

– Taip, Liu, gerbiu tave nors už tai, kad tu nebijojai pasakyti.

– Tik už tai?

Aš pagalvojau:

– Ne, ne vien už tai. Tu man daug davei. Labai daug. Bet šiandien gerbiu tik už tavo drąsą. Išmaldos man nereikia. O aš seniai mačiau, kad tu duodi man vien tik išmaldą.

– Tu taip galvoji?

– Taip.

Ir vėl ėjom tylėdami. Aš nenorėjau tikėti, kad mes einame paskutinį kartą. Jokiu būdu.

– Liu, nejau iš tikro viskas baigėsi? O tu atsimeni, ką tu man kalbėjai prie Neries? Atsimeni, ką mes svajojom?

– Nekalbėk, Romuk, tai baisu...

– Baisu, bet tiesa.

Ji pravirko.

– Tu daug man davei, Liu. Už tai aš tau dėkingas. Bet kad žinotum, kiek tu iš manęs atimi! Tu, žinoma, turi teisę. Meilės nebėra. Čia, žinoma, kaltas tik aš. Matyt, toks jau mano charakteris. Uždegti galėjau, bet kurstyti ne. O meilė nekurstoma gęsta. Ir vis dėlto aš tavęs neapkęsiu, o galbūt ir niekinsiu.

– Aš to verta. Aš tokia pat... menka... kaip ir visi šios žemės žmonės... Silpna...

– Manai, aš stiprus?

– Aš to nesakau.

– Ir ko labiausiai norėčiau, Liu, kad tu susirastum tokį žmogų, su kuriuo galėtum gyventi, kuris turėtų tai, ko man trūksta.

– To niekada nebus...

– Bus, aš tikiu.

– Koks tu geras, Romuk! Koks geras!

Ji verkė pasikūkčiodama.

Gerai! Tegul ji žino viską apie mane!

– Liu! Grįžkim! Paimsi mano dienoraštį.

– Nenoriu... Bijau.

Bet mes sugrįžom. Nunešiau jai savo sąsiuvinį. Tegul! Tegul žino, ką aš galvojau, ką aš jaučiau.

Mes kalbėjome, ir aš susivaldžiau. Kąsnis gerklėje dingo, nebebuvo šalta. Tik tuščia, tuščia širdyje.

– O vis dėlto, Liu, mano charakteris pasikeis! Turės pasikeisti. Gaila, kad namų aplinka buvo tokia; aš kaip žmogus pradėjau formuotis tik čia, tik susitikęs su tavimi. Kaimas ir gamta davė man didelę sentimentalumo dozę, mokykla ugdė tik charakterio silpnumą. Kas gero? Tai, kad aš išmokau neapkęsti. Tai davė vidurinė. Daugiau nieko.

Mes sustojome prie Neries. Ji prisiglaudė, bet aš neapkabinau. Negalėjau. Ji nusišluostė ašaras, ir mes ėjome toliau.

Sustojome koridoriuje. Norėjau paspausti ranką ir nueiti. Bet ji sulaikė.

Mes stovėjome kaip tada, žiemos vakarais, kai buvom patenkinti, kai nejautėm nieko kito, kaip tik tai, kad ji mane myli, jis mane myli. O koks jausmas buvo šįvakar...

– Leisk, pabučiuosiu tave paskutinį kartą.

Ji apsivijo apie kaklą. Lūpos degė ir buvo sūrios nuo ašarų. Elektra švietė ryškiai ryškiai ir lūžo jo ašarų lašeliuose. Kokia brangi buvo ji, mergaitė, tą akimirką!

– Kaip baisu atsiskirti! Kaip mirti...

– Ne paskutinį kartą... Ne paskutinį kartą...

Dieve, nejau ir aš myliu...

Aš atsitraukiau, bet ji vėl apsikabino ir bučiavo.

Nuėjau paspaudęs ranką.

Širdyje kažkoks keistas jausmas: tuščia, kartu ir lengva. Kodėl? Aš žinojau, kad viskas baigta, ir aš ilgai negalėsiu to užmiršti; žinojau, kad prasideda naujas gyvenimo etapas.

Rytą, dar gerai nepabudęs, vėl pajutau, kad Liu nebėra. Su niekuo nekalbėjau. Ir vis dėlto, kai Vijolė paklausė, kodėl aš kaip nesavas, kodėl aš nuliūdęs, atsakiau:

– Ne, aš linksmas! Labai linksmas ir laisvas.

– Kaip tai laisvas?

– Linksmas ir laisvas, – nusijuokiau.

– Ąžuole, ką tu kalbi!

Aš nusišypsojau ir išėjau. O ji žiūrėjo.

Sutikau Joną. Jis paklausė, kaip aš gyvenu.

– Blogai, Jonuk! Laikau egzaminus, neturiu kada miegoti. O tu?

– Aš įsitaisiau studijoje. Dirbsiu. O tu labai sublogęs.

– Kaip ir tu. Matyt, vienodi mūsų likimai.

Jonas jau norėjo nueiti, bet vėl pribėgo:

– Ką tu sakai?

– Taip! Viskas...

– Nu, žinai...

– Nieko, Jonai, būsim draugais.

Ir vaikščiojau kaip permuštas. Oras puikus, saulė kaitina. Kaštonai jau išsprogę. Gluosniai žaliuoja. O aš, kad užmirščiau viską, zubrinu.

Ketvirtadienį išlaikiau literatūros istorijos egzaminą. Kaip gera!

Ir vis dėlto be artimo žmogaus sunku. O kas man artimas?

Neturiu tokio.

Ir norisi krėsti šunybes, norisi ką nors įžeisti.

Per repeticiją kalbėjau su Mažyte. Liepiau jai pasilikti, kol perrašysiu natas. Ji pasiliko.

Ėjom namo. Įsikalbėjom. Ir netikėtai sužinojau jos meilės istoriją.

Ji buvo įsimylėjusi klasės draugą. Ne, tiesa, iš kitos klasės. Pamatydavo jį ir gyventi atrodydavo gera. O jis mylėjo kitą. Ir į jos pastabas reaguodavo tik tiek, kiek tai padėdavo jam pakilti anos, kitos, akyse. Mažytė kentėjo, verkė. Laužydavo pirštus. O jis, pasiekęs anos meilės, metė ir perėjo prie jos. Pasiekęs prisipažinimo iš jos, jis metė ir ją. O ji ir dabar myli jį ir verkia.

Kaip aš papasakoju viską Vijolei, taip ji papasakojo man. Nežinau, ko reikia, kad aš įsimylėčiau Vijolę, nežinau, gal nedaug reikia, kad ji įsimylėtų mane.

Bet aš pasakiau, kad ji mane įsimylės, kentės, paskui aš ją mesiu ir ji verks, nes prie to mane privedė jų, moterų, giminė. Ji persigando ir, matyt, nejuokauja. Nejaugi ji jau ką nors jaučia man? Atrodo. Taip galvojau, palydėjęs ją. Taip rodosi ir dabar. Nes ji labai reaguoja į mano elgesį.

Taip, niekis. Viskas niekis prieš tai, kas įvyko šeštadienį.

O prasidėjo taip.

Atvažiavo latviai. SMD nariai. Mes juos sutikome, priėmėme. Kai ėjau pas Batūrą, sutikau Gražką. Pasakiau, kad Liu man atneštų, ką buvo paėmusi.

– Tai jau baigėt?

– Baigėm.

– Ir daug nenustojai.

Pakalbėjau su Gražka ilgiau. Ji kartoja apie Liudą tą pat, ką ir anksčiau.

– Neliūdėk, susirasi geresnę.

Lengva pasakyti.

Latviukai žadėjo ateiti į mūsų latvių kalbos paskaitą. Aš laukiau prieš paskaitą, laukiau po paskaitos. Sugalvojau nusipirkti „Literatūrą ir meną“. Staiga prie kiosko matau ką – gi ją, Liu. Pasisveikinau, ir pritrūko žodžių. Norėjau nueiti, bet ji:

– Romuk, važiuojam su mumis į kaimą.

Aš dvejojau.

– Važiuojam...

Pagalvojau, pagalvojau ir sutikau.

O, kad būčiau žinojęs...

Tuoj išėjau iš paskaitos, namie susiruošiau, susitvarkiau ir išlėkiau stotin. Jos atvažiavo „Pobieda“.

– Žinai, Romuk, važiuosim pas tavo tetą.

Ką gi! Še kad nori. Bet aš sutikau nedvejodamas.

Gavom bilietus, nuvažiavom. Kai negalvoji – linksma. Mes trys nerūpestingi, jauni žmonės važiuojam, kur norim.

O kai pagalvoji – kaip mus priims?

Hėlės nebuvo. Atėjo motina, džiaugiasi pamačiusi. Kviečia šen, kviečia ten. Jos nusiprausė, išėjo piešti, o aš – Hėlės ieškot. Sutikau ją miestelyje. Kai pasakiau, kad yra dar dvi mergaitės, mačiau – jai nepatiko. Bet ką darysi...

O priėmė ji mus kaip reikiant. Pavalgydino, pakalbėjo, ir mes vėl išėjom piešti.

Liu nuėjo ant šieno. Pašaukė mane. Užsikorėme šiaip ne taip. Šienas dulka pelėsiais, o ji siaučia.

Aš nežinau, kaip visa tai vertinti.

– Negi viską reikia vertinti? Nekalbėkim, Romuk! Kaip smagu ir gera!

O man sieloje niūru.

Kiek geriau buvo vakare, kai mes sėdėjome ant sofos, kai siautėm kaip vaikai, kavodamiesi ir cypaudami.

Atvažiavo Stachas, ir mes išėjom į miestelį. Apžiūrėjom kapines, aplankėm kolūkio raštinę, kur Rita su Liu pažaidė tenisą, paskui nuėjom į šokius, kur iškart atkreipėm visų dėmesį.

Jos buvo patenkintos. Net tada, kai Hėlė truputį supyko, kad jos užsigeidė miegoti ant šieno.

O iš ryto, šeštą valandą, mes susiruošėm ir išėjom į Dubingius.

Iš karto buvo linksma ir įdomu, mergiotės cypia patenkintos. Tikrai gražu – ežerai, kryžiai, kaimukai. Po miesto mūrų visa tai puiku! O grįžom tik gyvi.

Aš norėjau, kad jos nebeitų pas Hėlę. Bet kur tau.

Ne veltui nenorėjau. Milė jau grįžusi. Tik neverkia.

– Pražuvęs tu, paržuvęs.

Susipažino su Liu.

– Gal būsim giminės.

Rita išlėkė, nes atvažiavo jos tėvas.

O mes su Liuda pavalgėm ir išvažiavom su mašina.

Ir vėl atkreipėm visų dėmesį.

Gera važiuoti, kai atsikratai tokio slogučio. Nes dabar mano santykiai su Mile ir su tėvais labai įsitempė. Milė, be abejo, prikalbėjo velniai žino ko, ir tėvas pasakė:

– Daugiau jis nieko negaus!

Tai nelabai baisu. Svarbu, kad aš einu su Liu.

Bet kas manęs laukė namie!

Vaidžio raštelis, kad pusę dviejų koncertas Filharmonijoj. Nulekiu pas Vijolę. Ji valgykloj su Daiva.

– Ką tu padarei! Du koncertus praleidai! Vakar ieškojom visur, šiandien vėl ir – nėra. Kur buvai?

– Nežinomi viešpaties keliai...

Tikrai, ką aš padariau!

Vadovas pasakė:

– Galvojai, kad be tavęs seksteto nebus. O mes grojom!

Kaip pikta! Ir sugrojom klaikiai. Liu sakė, kad jai įspūdžio nebuvo.

Ir kai Jonas pasiūlė išgerti – nedvejojau.

Ėjau su Liuda namo. Girtas aš nevaldžiau savęs. Elgiausi su ja šiurkščiai. Net Dzūkas atkreipė dėmesį.

O kai palydėjau, ji pati bučiuoja mane.

Tik kažin, ką tai reiškia?

Aš juntu, kad meilė dyla.

Ir, turbūt, galutinai.

Nors pabučiavimai karšti.

– Užsiiminėji poezija?

– Deja...

– Kuo gi?

– Proza.

– Romaną rašai?

– Taigi.

O rašiau dienoraštį.

– Galėtum parodyti savo eilėraščius.

– Neverti dėmesio.

– Jeigu jau Liu gyrė, tai aš nemanau, kad jie nebūtų verti ir mano dėmesio.

– Liu tai ne tu... Aš kaskart vis aiškiau pamatau, kad reikia mesti rašyti. Ne, ne visam laikui, o iki tol, kol pajusiu, kad tikrai reikia kažką pasakyti. Ne, ir ne kažką, o kad žinočiau, ką noriu, ką turiu ir kaip turiu sakyti. Dėl to reikia pirma pagyventi, pamatyti, pajusti ir tik tada kalbėti. Kad nebūtų taip kaip pernai – sakyti bet ką, kad tik būtų pasakyta.

Magistras patenkintas nusišypsojo.

– Taip, tavo charakteris pergyveno didelę evoliuciją. O koks tu buvai pernai! Aš nenorėjau su tavim gyventi, o Baltrėnas net neapkentė.

– Gali būti. Aš tada mečiausi visur, atseit gyvenau.

– Čia jaunystės įtaka. Aš buvau pripratęs prie savarankiško gyvenimo, o tau viskas nauja. Man atrodo, kad savo kalbos dalykų jau niekada nemesiu.

– Rašyti nemesiu ir aš, bet kol kas patylėsiu.

Žinoma, visai nutilti aš nežadu. Ne. Kalbėsiu savo dienoraščiuose. Bet tai nebus tokie frazių rinkiniai ar faktų sankaupos kaip vidurinėje mokykloje.

Dienoraštis man tebus mano stiliaus ir kalbos mokykla. Dienoraščio rašymas neprieštaraus mano nusistatymui – rašyti, kai pajusiu, kad reikia rašyti. Rašydamas dienoraštį, aš visada pajuntu norą rašyti, išsakyti savo jausmus ar mintis.

Išnaudosiu šią priemonę iki kraštutinumo – tegul ji bus man ir kompozicijos, ir formos mokykla. Tuo tikslu nutariau daryti taip: kiekviena diena ar dienų grupė tebus užfiksuota kaip trumpas apsakymas, novelė, sujungta kokiu nors jausmu, siekimu ar įvykiu. Juk tik nuolat dirbdamas gali išsiugdyti įgūdžius. O aš nesu toks stiprus, kad ką nors pasiekčiau be darbo.

Taip, tik darbas, darbas ir darbas.

Aš dažnai taip kalbu ir dažnai to neįvykdau. Tebus mano dienoraščio novelės to pasiryžimo ir mano silpnumo kritika.

Aš silpno charakterio. Tebus mano novelės mano charakterio rykštė.

Liu rašo, kad nereikia stengtis parodyti save kitokiu, nei esi. Stengtis parodyti nereikia, bet stengtis pakeisti, pasukti save ten, kur reikia, būtina. Tegul tarnaus ir tam reikalui mano dienoraštis.

Nežinau, kokios mintys kils paskui. O dabar rašysiu noveles trečiu asmeniu. Tai man primins tikrą literatūros dalyką. Ir Liu sakė, kad dienoraštį reikia rašyti taip, kad skaityti jį būtų taip pat įdomu kaip romaną.

Dažnai pagalvoju – o ar ne be reikalo visa tai?

Ne, ne be reikalo. Palyginu visa, ką rašiau nuo pradžios iki šiandien, ir darbas kalba savo naudai.

Todėl...

Laiškas

(Balandžio 21 d., antradienis)

Būna tokių dienų, kai eini, dirbi, kaip įprasta, o širdyje viskas verda, dega, ir tu lauki to momento, kai galėsi visa tai baigti, galėsi ramiai atsipūsti ir apsidairyti aplink skaidriomis, viską aiškiai matančiomis akimis.

Tos dvi dienos jam buvo nepaprastai sunkios. Jis dirbo, jis ėjo, bet nebuvo toks žmogus, kad galėtų paslėpti tai, kas dedasi sieloje.

– Tavo gyvenimas darosi pilnas paslapčių, – pasakė jam Magistras. Jis pakėlė galvą, šyptelėjo ir vėl įsikniaubė į vokiečių kalbos vertimą.

Visą rytą jis nepratarė nė žodžio, nors draugai, tai vienas, tai kitas, stengėsi įtraukti į pokalbį.

Pats nežinojo, kas jį labiau veikia – bjauri diena, vakarykštis gėrimas ar tai, ko jis laukė.

Turbūt tai, ko laukė. Keletą kartų jis nusileido žemyn, apžiūrėjo laiškų dėžutę, bet jam nieko nebuvo. Peržiūrėjo visus skyrius – nieko!

Grįžęs kambarin, vėl vartė žodynėlio lapus, dirbo, nors mintys buvo neklusnios, ir per dieną jis neišvertė nė puslapio teksto.

Bjauri savijauta tokią dieną. Jau daugiau kaip mėnuo lauke šeimininkavo pavasaris, praskleisdamas kaštonų pumpurus, nuberdamas katinukais gluosnius, kalnus apkaišydamas žibutėmis. O vakar staiga nei iš šio, nei iš to pakilo vėjas, prapliupo lietus ir paspaudė šaltis. Kamine kaukė vėjas, visą naktį daužė langines, o iš ryto pro apsnigtą langą sunku buvo ką nors įžiūrėti – lauke siautė šlapdriba. Sniego prikrito tiek, kiek nebuvo jo visą žiemą. Medžių šakos su gležnučiais lapeliais linko po balta našta.

Jis atsikėlė nenoromis, nenoromis nusiprausė, nenoromis apsirengė. Kaip nieką kitą jį veikė aplinka, jis buvo visiškas nuotaikos žmogus.

Dirbti yra ką. Darbo niekada netrūks. Bet kaip sunku dirbti, kai darbo per daug, kai nežinai, už ko griebtis, ir ypač, kai lauki kažko, kas yra nepaprastai svarbu.

„Nejaugi ji neparašys“, – svarstė jis. Ne, ji žodžio nelaužys. Žadėjo antradienį, užsiminė apie pirmadienį. Gal iš tikro laiškas bus šiandien.

Bet laiško nebuvo.

Vertimas nesisekė. Jis paėmė vieną knygą, paėmė antrą ir metė. Ne, dirbti jis šiandien nedirbs! Paskui jis kaltins save silpnumu, bet nedirbs!

Atsigulė, paskaitė laikraštį ir susimąstė.

Ką galėtų reikšti jos vakarykštis poelgis? Ką po to reiškia kitas jos poelgis – prieš savaitę?

Tada ji pasakė:

– Aš tavęs nemyliu.

O vakar ji siautė, ji buvo laiminga, ji juokėsi. Jis bučiavo ją ir ji bučiavo jį. To seniai jau nebebuvo. Tai laikinas jausmų plykstelėjimas ar kas nors rimčiau?

Kad tik greičiau jos laiškas! Ji žadėjo jį atsiųsti. Rašiusi visą savaitę, skaičiusi jo dienoraštį ir rašiusi.

Kad tik greičiau tas laiškas, gal ten atsispindės bent krislelis to, ką ji jautė, gal jis supras, kodėl ji taip elgėsi...

Bet laiško nebuvo.

O miegas neėmė. Jis pasiėmė laikraštį ir skaitė tol, kol įskaudo akys, kol suskaudo galva.

Ne lengviau buvo ir iš ryto. Lauke švietė saulė, atsispindėjo nuo sniego ir užliejo kambarį kažkokia mistiška šviesa. Jis vėl kelis kartus nuėjo žemyn, kelis kartus žiūrėjo laiškų dėžutėn, o žinos nuo jos nebuvo.

Repeticijoje, mieste – jis visur galvojo apie tai.

O kai pamatė jį, baltą voką, širdis ėmė plakti smarkiau. Grįžęs jis nesiryžo skaityti. Žiūrėjo, vartė rankose.

Pagaliau...

Ji rašė, kaip sunku jai buvę tomis dienomis, kai, rodos, žuvusi paskutinė jos laimės viltis. Jis gerte gėrė tas eilutes. Vadinasi, ji jį mylėjo, nors ir kalbėjo...

O toliau...

Toliau ji rašė apie jo dienoraštį. Iš jo ji supratusi, kad jis tikrai neturįs valios, kad jo dirbtinis valios pasireiškimas sukeliąs vien tik gailestį.

Ji pasakojo apie vieną pirmo kurso grafiką, kuris buvo ištremtas, pabėgo; ji žavėjosi to žmogaus drąsa.

Jis padėjo laišką. Pažvelgė dar kartą, bet nebeskaitė, o padėjo ten, kur dėdavo pasenusius, niekam nebereikalingus laiškus. Jis jo niekada nebeskaitys, nes nereikia – jo užmiršti ir taip negalima.

Jis pasijuto nusilpęs, menkas ir tikrai vertas pasigailėjimo.

Atsikėlęs su malonumu užsitraukė cigaretę ir ilgai galvojo.

Paskui paėmė popierių, pieštuką ir parašė: „Ačiū, mano brangioji Liu, ačiū už viską...“

Širdyje buvo tuščia ir nyku.

O lauke švietė saulė ir tirpdė sniegą, kad nenušaltų prasiskleidę kaštonai, kad vėl sužaliuotų žolė.

Tuščia vieta

– Mažyte, palauk manęs, – pasakė jis tyliai, kai ji jau ruošėsi eiti.

Ji pažiūrėjo, nusišypsojo ir linktelėjo.

Repeticija baigėsi, bet kanklininkės dar nesiskirstė, kalbėdamos apie egzaminus, koncertą, naują programą. Jis nuėjo į sandėliuką ir tvarkė partitūras – norėjo užgaišti, kad visi išsiskirstytų. Bet merginos susėdo žiūrėti šokėjų repeticijos.

– Kaip ilgai, – atėjusi susiraukė Mažytė.

– Tuoj, tuoj, nedejuok!

Jis apsirengė. Į jo kvietimą kanklininkės atsakė žiūrėsiančios repeticijos iki pabaigos. Dar geriau.

Juodu išėjo į gatvę. Ėjo tylėdami.

– Ko tu toks?

– Aš?

– Tu.

– Aš? A... aš... Nieko...

– Sakyk, ko piktas, ko nuliūdęs?

– Nei aš piktas, nei nuliūdęs.

Ir vėl ėjo tylėdami.

– Kodėl? Kodėl tu toks? Aš taip nenoriu...

– Ir aš nenoriu. Kodėl tu šiandien apsiverkus?

– Ką tu...

– Dėl jo?

– Ne, nebeverkiu.

Jie kalbėjo apie Mažytės Vitą. Ji nebeverkianti!.. O seniau laužė pirštus ir kandžiojo lūpas, kai matydavo einant su kita; o seniau plėsdavosi dangus ir stingdavo širdis, kai jis pasveikindavo ar prakalbindavo ją. Jis mylėjo kitą, jis mylėjo ją, dabar vėl myli kitą, o ji, Mažytė, vien tik jį. Ji jo neapkentė, ji keikė jį, bet su kiekvienu žodžiu ji buvo pasiryžusi vėl sekti paskui, klausyti jo, būti jo. Net dabar.

– Ir negalima verkti. Reikia pasiųsti velniop. Pradžioje tau bus sunku, paskui pajusi, kad esi laisvas žmogus, ir tau bus gera...

– Negalėsiu...

– O reikia galėti. Man irgi atrodė, kad negalima...

– Pasiuntei?

– Taip.

– Dieve, kaip taip galima?

– Ji pati privertė. Manai, aš jos nemylėjau, manai, kad dabar nemyliu. O atsisveikinom, ir aš pasijutau tvirtu žmogumi.

– Tai kodėl tu pyksti, kodėl kenti?

– Kodėl? Sunku pasakyti. Jos meilė skaidrino gyvenimą, dabar meilė jai nuodija.

– Tavo gyvenimą?

– Ir tavo.

Mažytė sustojo.

– Kodėl mano?

Jis tylėjo.

– Kodėl? Pasakyk?

Bet jis nieko neatsakė.

– Pasakyk, kodėl, nekankink... Na!..

– Ji užtraukė pyktį ant visos moteriškos giminės. Žinau, tai kvaila, bet tai tiesa.

– Ir ką gi... nieko nesuprantu.

Jis patylėjo, suspaudė lūpas.

– O tai, kad tu turi laikyti mane tuščia vieta.

– Kodėl?

– Taip reikia.

– Ne, aš nenoriu...

– Nuo to dar niekas pasikeisti negali.

– Nenoriu, man su tavim taip gera...

– Manai, kad man su tavim bloga? Labai gera. Bet tai mūsų nelaimė.

– Nesuprantu...

– Nesupranti? Tai žinok, kad aš labai blogas žmogus. Baisiai blogas.

– Visai ne. Tik panašus į mano Vitą. Niekaip negaliu suprasti – čia toks, čia kitoks...

– Ne, aš visą laiką toks – labai blogas.

– Tai kodėl?

– Kodėl?.. Kodėl? Na gerai – todėl, kad tu būtum kentėjus.

Ji pažiūrėjo išplėtusi akis.

– Taip taip. Tu pastebėjai, Mažyte, kad man pradėjai patikti. Ir aš tau. Tiesa?

– Nežinau...

– O aš žinau. Todėl ir kalbu. Mes būtume įsimylėję, o tada aš būčiau iškrėtęs kokią nors didelę šunybę.

– Įsimylėję? Kažin... Aš dar nebaigiau su Vitu, apie mane maišosi birbynininkas...

– Tai nieko nereiškia. Tu man patinki, aš tau patinku – pirmas žingsnis. Tu myli Vitą, turi mane; Vitas tave kankina, ir tu eini su manim, kad atkeršytum jam, – antras žingsnis; aš pradedu ryžtingiau veikti – trečias.

– Dieve...

– Taip. Ir tu mane įsimyli. Galbūt aš tave irgi pamilčiau, tada gerai. Bet greičiau – ne. Nes tu ne tokio charakterio kaip Liu. Tu ugnis, kuri sugebi degti savyje; ji – ugnis, kuri degina viską aplink. Tu mane mylėtum, o aš svajočiau apie Liu ir tavęs nekęsčiau. O tada tavo kančios neišvengiamos.

– Dieve, kaip tai baisu... Ir tu mane pasiųstum velniop?

– Galbūt... Tikriausiai.

– Nejau visi vyrai tokie šunes?

– Nežinau. Pagaliau ne čia reikalas. Svarbu – dabar tu tiki, kad aš bjaurus?

– Tikiu...

– Tiki... Seniau ir aš pats tuo netikėjau. O štai šiandien iš jos gavau laišką. Aš esąs silpnavalis, egoistas. Taip, aš toks esu, bet kada nors nebūsiu. Nors ji sako, kad tas savybes reikia turėti iš prigimties, deja, jos ne mažiau sėkmingai gali būti ir išugdomos. Aš nenorėjau, kad toks geras, mažas ir švelnus sutvėrimas kaip tu kentėtų dar daugiau, nei kentėjo. Ir štai pasakiau. Prisiverčiau pasakyti tiesą apie save. Kad tu žinotum, kuo mane laikyti, nesusižavėtum išore. Tuo aš užkirsiu kelią savo piktiems ir kvailiems kėslams.

– Kaip sunku... Kaip sunku...

Jis jau seniai ėjo Basanavičiaus gatve, paskui pasuko į Komjaunimo ir vis kalbėjo, kalbėjo.

Ji ėjo greta jo – mažytė, silpnutė, vaikiška, ir jis jautėsi stiprus, turintis ją globoti. Bet širdyje buvo tuščia ir nyku. Štai jis nukerta ryšius su tuo mažučiu vabalėliu, kuris galėjo būti toks mielas, toks brangus...

Ne, negalima pasiduoti silpnaviškumui... Liudai parašytas laiškas, Mažytei pasakyta viskas, nuo kitų jis pats sugebės apsisaugoti. Kam reikia, kad jis darytų skausmą kitiems, kurie paskui turės jį keikti, neapkęsti. Geriau kentės jis pats, grūdins save. Nors ir naivus, bet vis dėlto tai gyvenimas...

Kai atvažiavo jos mašina, jis paspaudė Mažytės ranką ir tarė:

–Taigi, atsimink: aš – tuščia vieta.

Ji pažiūrėjo, linktelėjo ir nusisuko.